

42152

4.

SLOVENSKI PISATELJI

JOSIP JURČIČ

ZBRANI SPISI

IV. ZVEZEK

IZDALA IN ZALOŽILA „TISKOVNA ZADRUGA“ V LJUBLJANI
1925.

Slovenski pisatelji.

Josip Jurčič.

IV.

JOSIPA JURČIČA

ZBRANI SPISI

DRUGA IZDAJA

UREDIL
DR. IVAN PRIJATELJ

V LJUBLJANI 1925
IZDALA IN ZALOŽILA „TISKOVNA ZADRUGA“

JURČIČEVH ZBRANIH SPISOV

IV. ZVEZEK

GOLIDA. HČI MESTNEGA SODNIKA. NEMŠKI VALPET. DVA
BRATA. BOŽIDAR TIRTELJ. KOZLOVSKA SODBA V VIŠNJI
GORI. ČRTA IZ ŽIVLJENJA POLITIČNEGA AGITATORJA. SIN
KMETIŠKEGA CESARJA. SOSEDOV SIN

V LJUBLJANI 1925

IZDALA IN ZALOŽILA „TISKOVNA ZADRUGA“

Urednikov uvod.

V dobi svojega dunajskega univerzitetnega šolanja, v letih 1866.—1868., je pisal Jurčič povesti, obsežene v pričujočem zvezku. Pisal in priobčeval jih je v nagli zaporednosti, sledeč ne samo svojemu bujno-plodovitemu talentu, ampak deloma tudi gmotni potrebi; saj je tvoril skromni honorarček, ki ga je mlademu avtorju v obliki nekaterih goldinarjev skoraj mesečno iz Celovca pošiljal Anton Janežič, ediniavec, ob katerem je revni študent na cesarskem Dunaju živel ter med pisateljsko nadarjenimi tovariši organiziral „mladoslovensko“ literaturo. Glede dveh povesti tega zvezka sta se nam ohranili Jurčičevi lastni istodobni izjavi, ki pričata o tem, da se je avtokritični pisatelj sam zavedal, da je ena izmed teh dveh povesti („Sin kmetiškega cesarja“) pisana „v naglosti za zabavo prostih bralcev“ „Mohorjeve družbe“ in da se zato ne sme meriti „z estetično-umetnijskim vatlom“, druga pa („Sosedov sin“) „— kakor vse druge njene sestre — ni delana s tako pridnostjo“, kakršno pravi pisatelj, da si želi „za stareja mirnejša leta“. Tudi o svojem „Božidarju Tirtlju“ pravi avtor sam v začetku te povesti, da je „majhno delce le srednje vrednosti“. In vendar je Jurčič — morebiti vprav zaradi spešnosti, s katero je ustvarjal te povesti — razvil v njih vso neposredno živahnost ter raznolikost svojega pripovedniškega talenta.

Še najbolj zaradi denarja je pisal Jurčič za „Mohorjevo družbo“ ljudske povestice z nravno-podučno tendenco, med katere spadajo trije v tem zvezku natisnjeni pripovedni kosi: „Golida“, „Dva brata“ ter

„Sin kmetiškega cesarja“. A tudi izmed teh treh ljudskih povesti sta prva in zadnja naslonjeni na dve pomembni dobi iz zgodovine slovenskega naroda, prva na konec Napoleonove „Ilirije“ in poslednja na slovensko-hrvaško kmetiško vstajo. Izrazito zgodovinska povest, katera je tvorila že pristno umetnostno sestavino Jurčičevega romantično-realističnega pripovedništva, je „Hči mestnega sodnika“ in deloma tudi zbadljiva šaljivka „iz stare zgodovine“: „Kozlovska sodba v Višnji gori“, katerih poslednja očituje obenem našemu pisatelju, vzgojenemu v domoljubni romantiki, v obilni meri lastno etnografsko noto in pa oni humor, ki ga je Levstik priporočal tedanjim našim pisateljem z istotako domoljubnim namenom: da naša lepa knjiga — ena izmed glavnih podlag naše narodne individualnosti — pritegne k sebi čim najširši krog čitateljev iz vseh vrst naroda. V realistično-karakterno smer, ki je tvorila vrhunec pripovednika Jurčiča kot prikazovatelja ljudskih značajev, spadajo „Nemški valpet“, „Božidar Tirtelj“, zlasti pa „Sosedov sin“.

„Golida“ in „Dva brata“ sta dve ljudski povestici z malone istim konvencionalnim, didaktičnim motivom: v eni se običajni „hudobni Mihec“ imenuje Ponkráček Janez, v drugi Tone Abranek; „pridni Janezek“ pa nosi v prvi rejenško ime „Golida“ in v drugi France Abranek. V obeh hudobni brat, ozir. sodomačin, grdo ravna s svojim drugom; in v obeh se pridni brat, ozir. rejenec, naposled pojavi na pozorišču, da reši „hudobnega Miheca“ in njegovo družino pogube. Obe povestici sta osnovani na anekdoti, na „resnični“ dogodbi, kakor pristavlja pisatelj pač v ta namen, da bi „nравno-podučna“ snov bolj pretresla preprostega, umetnostni izmišljavi manj dostopnega mohorjanskega čitatelja. A značaj resnične dogodbe, zajete najbrž iz ljudskega sporočila, ima očitvidno samo pripoved o tem, kako sta umikajoča se francoska vojaka

v nekem mlinu z golido ubila mlinarja, ki ni razumel njune italijanske besede „gallina“, in na pobegu ostavila v mlinu v košari dojenčka (dasi človek ne uvidi, čemu sta ga nosila s seboj); in pa grdo ravnanje vaških pastirjev z „Golido“ utegne biti posneto po kakem resničnem dogodku. V ostalem pa sta fabuli obeh teh dveh povestic plod Jurčičeve domišljije. Značilno za našega pisatelja kot čistokrvnega epika pa je, da Jurčič tudi v teh dveh ljudskih in didaktičnih pripovednih stvarcah stremi zgolj po tem, da nam prikaže iz različnih človeških značajev snujoča se dejanja, govoreča svoj močni jezik, katerega pisec neče motiti in slabiti s kakimi moralizirajočimi subjektivnimi in vsiljivimi opazkami. Kako stvarno in s kakšnimi skopimi potezami sta v prvem poglavju „Golide“ narisana mlinar in mlinarica v zastrašenem občutju bližnjih bojnih operacij! Kako toplo in vendar nesentimentalno je prikazan v samoto paše in v družbo krotkih krav zagnani rejenček Pavlek med njegovimi „ilovnatimi podobami“, katere hoče proti tujemu gospodu braniti tudi s palico! Kako nazorno in brez vseh besednih opisov in pisateljevih osebnih opazek se nam predstavljata oba brata Abranka, prišedša domov z očetovega pogreba! Vse te same po sebi sicer neznatne scene dihajo življenje. Jurčič si ni zastonj v svoje rokopisne „Zapiske l. 1868.“ zabeležil naslednje zanj značilne pripovedne smernice: „Dejanje ne sme biti preveč preiščljeno [Jurčič hoče pač reči: konstruirano] in z namenom motivirano, sicer kvaro trpi razvitje, tek vsega dejanja, ki je silno potreben. Naravnostno dihanje življenja, živost, ki mora dogodek gibati, v tiru ohraniti, ne dobi dovolj moči pri zgolj karakterevalnem namenu“ [Jurčič hoče reči: pri pretiranem karakteriziranju z besedami]. Nastopajoče osebe se naj same karakterizirajo s svojimi dejanji! Te smernice se rojeni realist Jurčič drži zlasti v kratkih črticah, katerih obseg v resnici ne prenese

daljših opisov. Pri vsem svojem stremljenju po „naravnostnem dihanju življenja“ pa je Jurčič kot vzgojenec romantike skrbel tudi za to, da je — bolj, nego se to v življenju dogaja — efektno in dramatično zaključil zgodbo. Ko prikipi sila mlinarjevega Janeza ob priliki dražbe in Abrankovega Toneta, obešajočega se na krivi hruški, do vrhunca, takrat se precej nenadoma pojavita rešitelja, da dogodke obeh povestic učinkovito zaključita. „Nravno-podučna“ tendenca sledi sama od sebe iz dejanja in značajev in se ne podčrtava v kakšnih pisateljevih pristavkih.

Novela „Hči mestnega sodnika“ je jako značilna za zgodovinarsko pripovedništvo onega Jurčiča, ki je odnekaj rad iskal snovi svojim povestim v zgodovini lastnega naroda. Tega svojega nagnjenja do zgodovinskih motivov naš pisatelj ni imel tolikanj iz prve, izrazito individualistične in, dejal bi, „junaške“ romantike, katera je svoje nepovprečne, izjemne ter mogočno razgibane junake najrajša postavljala v milje nevsakdanje preteklosti, ampak Jurčičevo veselje do zgodovinskih snovi je izhajalo iz one pozne, zlasti pri avstrijskih Slovanih, borečih se vsaj v kulturi za svojo narodno samostojnost, daleč tja v realistično dobo segajoče romantike, katere zastopniki so stremili po tem, da z leposlovjem svojim narodom okrepé in vzravnavo hrbtenico na ta način, da jim kažejo, kako so se njih rojaki možato in pogumno uveljavljali že v sivi davnini. Jurčič kot zgodovinarski pisatelj nima še skoraj nič zmisla za ono na podrobnem arhivalnem študiju slonečo, kulturno-zgodovinarsko realistiko, ki se je v srednjeevropskih literaturah razvila šele v 80-ih letih in ki je pri vsem svojem risanju čistočloveških usod polagala vendar največjo važnost na to, da rekonstruira in oživi prošlost v vseh njenih detajlih. Naš Jurčič je namenoma in načelno prikazoval v historičnih figurah ljudi sedanjosti. Baveč se že v tej

dobi, ko je pisal pričujoče povesti, z idejo zgodovinske drame, si je bil zabeležil v svoje rokopisne „Zapiske I. 1868.“ napr. naslednjo literarno-teoretično smernico: „Historične drame morajo biti pisane v onem duhu, ki ga umemo brez učenosti. Ni treba specialno-zgodovinskih študij. Ne tuje iz tujega sveta, temveč naša sedanjost ima pravico na gledališču. V srce nas mora zadeti. Kakor mi mislimo, mora junak misliti in čutiti, sicer nas ne zanima.“ — Vrhutega pa je bil Jurčič kot tipičen „Mladoslavenc“ izrazito dete „Mlade Evrope“, katera je z družabno-borbeno literarno „Mlado Nemčijo“ na čelu — podobno, samo še bolj odločno kakor naš pisatelj v uvodu te povesti — visoko nad lirsko pesemco stavila povest kot vse obširnejše, izdatnejše in vernejše izrazilo življenjskega čuvstva generacije. A to čuvstvo je bilo krepko meščansko-demokratično. Kakor je naš visoki romantik Prešeren v sonetu, ki ga deloma citira v uvodu te povesti tudi Jurčič, zatrjeval, da on ne mara peti „bojev slovečih“ svojega naroda, ampak zgolj svoja individualna čuvstva, slično, čeprav iz drugega nagiba, se je tudi Jurčič odpovedal nacionalni historični batalistiki. Iz gradiva, ki si ga je naš avtor zabeležil iz Richterja (glej zadaj „Urednikove opombe“) kot ozadje za zgodovinsko povest, je razvidno, da je tudi njega spočetka malce mikala kot folija za pripovedno delo oblega Ljubljane po četah nadvojvode Albrehta in Celjana Urha v l. 1441. A istočasno kot podatke o tej oblegi si je notiral Jurčič v svojo beležnico iz istega zgodovinarja zlasti tudi podatke, govoreče o tem, kako so tujerodni aristokrati krattli pravice slovenskim meščanom. In vprav ti podatki so ga naposled kot zgodovinska leposlovna snov bolj zainteresirali nego bojni dogodki onih časov. Borba slovenskega meščanstva zoper krivice, zadavane mu v davnini po tujerodnih oblastnikih in njih parazitih, je Jurčiča kot nacionalnega „mladoslovenskega“ aktualista nagnila k temu, da je — v pod-

krepilo v njegovem času zopet aktualne narodne borbe zoper tujstvo — sklenil napisati povest s tem ozadjem. Iz vseh teh vzrokov tudi tvori osnovno idejo „Hčere mestnega sodnika“ — meščansko-demokratska nota.

Zgodovinska oseba v tej Jurčičevi povesti je pravzaprav samo kranjski deželni glavar grof Juri Auersperg; do neke mere (po Richterju) je historičen tudi ljubljanski mestni sodnik Sumerek, in pa ime Grnišek je nosil v Ljubljani neki mestni sodnik, a šele 34 let po dogodkih, opisanih v tej noveli. Popolnoma zgodovinska pa je glede teh časov borba dveh stanov, plemiškega in meščanskega na Slovenskem. Cela fabula — za večje literature že v teh Jurčičevih časih, ne pa za našo slovensko, takrat še začetno beletristiko precèj konvencionalna — je plod pisateljeve svobodne domišljije. Osnovana je na motivu, jako priljubljenem oni začetni realistik, ki je bila nastopila v vseh srednjeevropskih literaturah po l. 1848, v katerem letu je bil tretji, to se pravi meščanski stan naskočil predpravice dotlej vsegamogočnega plemstva in duhovništva. Ta dva stanova sta do tistih dob „imela povsod prvi glas“ in „se nosila kakor gospoda nad meščanom, kateri je sicer pripoznaval njiju vrhovnost, vendar pa hrabro branil sebe in svoje pravo zlasti prvemu nasproti“ (38). Zastopnika teh dveh med seboj borečih se stanov in torej nositelja ideje te novele sta Juri Turjačan in Janez Sumerek. Turjačana slika Jurčič kot mladega moža „velikanske postave in zastavne rasti“ (41), kot oblastnika, zastopajočega mnenje, da smejo meščani njega kot glavarja kvečjemu česa prositi, ne smejo pa od njega ničesar zahtevati. A še manj se ima „nizko ljudstvo“ pravico „povzdigovati“. Hčerka „mestnega psa“ je zanj samo „cvetlica, ki na kravjem pašniku zraste“, katero ima plemič v roki, dokler diši, „potem jo vržemo proč, da morda umazan kravji pastir pride in dene naše ostanke za klobuk“ (42). Vendar se mora o Jurčiču kot zgodovi-

narskem realistu in psihologu reči, da se on poizkuša tako daleč vživeti v miselnost nekdanjega plemstva, da sicer kot meščanski demokrat trdi, da je Turjačan „napačno razumel človeštvo in njegove narurne pravice“, a zraven pristavlja, da dane moške besede ni prelamljal, marveč se je je držal, „kakor ves njegov čas vere in verskih reči“, kot „prisege“ (98). Sodnika Sumereka riše pisatelj kot trezno-preudarnega, starejšega moža, kateri tudi takrat, ko Turjačan sumniči dekliško čast njegove hčere, ohranja mirno kri, braneč se, izdati ime človeka, ki je pri vršitvi dolžnosti ranil v temnem nočnem opravku udeležena glavarjevega hlapca. Sodnik vztraja pri svojem sklepu tudi v hipu, ko se glavar najbolj razgali v svoji aristokratski oholosti, ko se z eno roko dotakne držaja svojega meča, z drugo pa, kažoč na vrata, zavpije: „Pes, tam so duri!“ Konflikt med Turjačanom in Sumerekom se zaostri, ko dá glavar sodnika zapreti, navidezno zaradi tega, ker je ta prevzel na svojo vest „pregreho“ mestnega stražnika, ki je bil ranil glavarjevega hlapca — za glavarja kot uradnika spretna motivacija tega dejanja kot službene odredbe! — pravzaprav pa v ta namen, da njegov parazit, Lah Ciriani, lajlje odpelje sodnikovo hčerko. Borba med glavarjem in sodnikom doseže svoj višek, ko meščani navalé na glavarjevo hišo in glavar pozove sodnika iz ječe, da bi pomiril razjarjeno množico. Izpustiti ga hoče, ako mu obljubi, da bo pomiril ljudstvo sedaj in da se ne bo maščeval nad njim tudi pozneje. Glede maščevanja mu sodnik kot kristijan, ki prepušča maščevanje Bogu, drage volje obljubi. Glede oboroženih meščanov, ogrožajočih glavarja, pa mož, ki je vaje braniti pravico, izjavlja: „Bojim se, da imajo ljudje vzroke, zakaj prestopajo ojnice.“ In pri tej svoji izjavi sodnik ostaja tudi potem, ko mu Turjačan preti, da mu porine meč v prsi. Šele ko Sumerek zve, da ima Turjačan v svoji oblasti tudi njegovo ljubljeno hčerko, katero mu je pripravljen vrniti samo pod tem

pogojem, ako ga sodnik reši pred jezo meščanov, šele v tem momentu Sumerek neha biti sodnik in postane zgolj oče. Mož stopi pred množico in govori meščanom: „Ne smemo si sami delati pravice, temveč pustimo to Bogu in tistim, ki jih je postavil on.“ Dosledno in v visoki meri tragično je, da se Sumerek po tej svoji uslugi, ki jo je iz docela človeških, to se pravi očetovskih čustev napravil Turjačanu, odpove častni svoji službi.

Glavna akterja druge, namreč ljubavne zgodbe, spretno vpletene v opisano prvo, idejno aristokrasko-meščansko akcijo, sta trgovec Grniščak in Lah Ciriani. Ta dva se borita za ljubezen glavne ženske junakinje, lepe Helene, po kateri ima novela naslov. Trgovca Grniščaka riše Jurčič kot možaka pri petintridesetih letih, kot ljubimca, kateremu sicer „ne bi mogel nihče očitati posebne nelepote na njegovem životu“, kateri pa je zlasti za žensko oko, zroče bolj na vnanjost nego na notranjost, malce okoren meščan „krepkih udov in velikanskih rok“, dasi obenem tudi „pogumnega pogleda“ (30). Njegovega tekmeца pri Heleni, Laha Cirianija, slika pisatelj kot „beneškega plemiča z lepim licem in čedno obleko“, kot „lepega“, živahnega Italijana „zarjavelega obraza, črnih las in živih, ognjenih oči“, kratkomalo: kot uglajenega in leporečnega kavalirja, ki je kakor ustvarjen za to, da zmeša glavico mladi, sanjarski devojki. Ta devojka seveda niti ne sanja o tem, da ta mladi, lepi tujec ni nič drugega kakor „eden takih visokorojenih metuljev brez imetja in pravega domovanja (Turjačan mu na koncu novele pravi, da je prišel k njemu „čisto z golo mošnjo“), ki si je s svojim gladkim jezikom in prijetno tovarišijo povsod vedel pridobivati prijateljev in gostoljubnih znancev“ (41). Ta karakteristika tujega avanturista je za Jurčiča kot politično pobarvanega „mladoslovenskega“ aktualista značilna. Za Jurčiča kot rojenega realista pa je prav tako značilno to, da se ta „metulj“, kateri sicer v začetku

zatrjuje, da se deklice ne misli poprijeti „za vedno, ker pameten človek veselo uživa sedanjost“ (42), naposled izkaže kot oni v Jurčičevem pripovedništvu pogosto nastopajoči junak elementarnih erotičnih nagonov, ki v končni sceni izjavi, da brez ljubljene deklice „ne more in neče živeti“, nakar on Heleno, hotečo izpuliti se iz njegovih rok in pohiteti v očetov objem — zabode v srce (101). Po tem svojem silnem ljubezenskem nagonu je torej Ciriani nekak dvojnik Žabranka, „kloštrskega žolnirja“. — Glavna junakinja te zgodovinske novele je Helena, katero nam Jurčič opiše v začetku s par skopimi potezami, da se nato tekom dejanja sama predstavi kot mlada meščanska deklica, ki v svoji tih sobici sanjari o tujem kavalirju, kateri je nanjo vrgel svoj pogled, zaradi česar se ona s spretno besedo umika snubitvi okornega poštenjaka Grniščaka. Ko jaha Ciriani ob strani Turjačana v mesto, ne pozabi pisatelj povedati, kako se je v oknu sodnikove hiše prikazal „obrazek Helene in se nekako ves oživil“ (42) takrat, ko se je Italijan ozrl na okno. „In še potem je dolgo dolgo slonela na oknu. Pač so morebiti lepe sanje rojile po njeni glavic, srce je hrepenelo po nečem, po neki sreči, ki ni bila sreča, domišljija si je slikala podobo“ (44). Dražestna deklška postava Jurčičeve romantične fantazije! Ostale dogodbe, v katerih že sama aktivno sodeluje Helena, so prav tako romantične: od skrivnostnega nočnega poizkusa Cirianija, iti k nji vasovat (53—58), pri čemer je deklica v skrbi, če se ni pri „nočnem ravsu“ zgodilo kaj njemu, ki „je bil v očeh nedolžne prve ljubezni zanjo vzor moštva in kreposti“ (72), preko njenega odloka, da pojde na nočni sestanek z njim („Ena beseda njegova, zagotovilo, da me ima rad, in zopet bom hitela domov“), preko otmice, ob kateri devojka „pogleda njega, na katerega je toliko zaupala“, a ko si ji mladenič „vidi ves drugi“, ga ona sune stran, kličeč na pomaganje (77), preko njenega

skrivnostnega poizkušanege, a ponesrečenega pobega s Turjaka (84—89) pa tja do pretresljive in dramatične končne scene na Turjaku, vse to so slike, preprežene z romantično, spočetka sanjavo, naposled dramatično napeto tenčico. Helenina smrt deluje pristno tragično: devojka, ki je čitatelju sicer ves čas simpatična, si je sama spletla usodno smrtno mrežo. — Da ublaži to tragično osrednjo zgodbo, je Jurčič uvedel v novelo kopo žanrskih figur v podobi mestnih stražnikov iz starih patrijarhalnih časov, ki s svojo humoristično opisano oblastnostjo in bojazljivostjo vedré mračno atmosfero te z očarljivo romantično lučjo osvetljene in po vsej izvedbi brezdvomno najboljše historične novele Jurčičeve.

„Nemški valpet“ je kot vaška značajevka prisni literarni produkt onega Jurčiča, ki je imel posebno veselje do opisovanja drastičnih „originalov“ na kmetih, kakršnih enega predstavlja tudi junak te v umetnostnem oziru precej skromne povestice. Ta berač Luka Resar postane pisatelju „pri tej priči zanimljiv“, ko Jurčič zasliši iz njegovih ust „besede tako nekako modre in za enakega moža nenavadne“. Figura Resarja samo nadaljuje in pomnožuje galerijo portretov iz naroda Jurčiča, naodopisnega romantika, kateri je ljubil risati izredne vaške postave, imajoče za seboj nevsakdanjo zgodovino. V tem oziru so za pisatelja kot zapoznelega romantika značilne besede, s katerimi hoče nekako utemeljiti, zakaj je napisal to beračevo pripoved: „Da more ta človek tako govoriti . . . gotovo nima mrtvega, praznega življenja za seboj, moral je živeti ne samo s telesom, ampak tudi s fantazijo in s premišljanjem raznih prikazni, katere so ga srečevale“ (112). Berač Resar je torej izjemen in kot tak romantično „interessanten“ junak, ne pa realistično povprečen „tip“. — Oseba valpta, tega nemškega tujca, ki je bil „siten kakor muha“, hud priganjač slovenskih tlačanov, a po vnanjosti „lep“ in ves takšen, da

„se je znal prikupiti in pridobrikati ženskam“ (121), pa je zopet značilna za Jurčiča kot „mladoslovenskega“ nacionalističnega aktualista, stremečega po tem, da svojim rojakom, stoječim v borbi za svoj obstanek z Nemci, pokaže, kako nosijo tuji življi med mirno slovensko ljudstvo zgolj nemir in nesrečo. „Nemški“ valpet uniči v tej povestici srečo zapeljani slovenski kmetiški deklici in njenemu fantu. — Tudi krčmarjevo hčer Lizo prikazuje pisatelj na tak način, da čitatelj vidi, kako ji je ta okoliščina, da „je bila izšolana v mestu“ in da „je znala nemško govoriti“ (118), samo škodovala, ker se je deklina zaradi tega odvrnila od preprostega vaščana in se polakomila po nekoliko vnanje olikanejšemu tujcu, kateri jo je upropastil. — Dobro zadet kmetiški tip je usnjar Ropas, kateri svojemu rejencu svetuje, da naj sicer ne bo „kakor zmrzlè ali kak zapečjósedel“, da naj „se muši okoli deklet, kakor hoče, to se ve, kar je pošteno“ (129), naj pa se nikakor ne ženi pri „prevzetnežih, bahačih in pohajkovavcih“ (119). Konflikt med Resarjem in valptom je psihološko utemeljen po temperamentu Resarja, tako zelo zaljubljenega v Lizo, da pravi, da je zatrdno mislil, „kakor vsi neumni mladi ljudje, da brez nje ne more živeti“ (120); spopad med obema junakoma zgođbe je vrhutega utemeljen po podpihovanju nekega „fanta iz bližnje vasi“, govorečega prevarjenemu Resarju glede njegove ljubice in valpta: „Grešili smo, grešili ... Ta hudirjev valpet je vohal okoli hiše, kakor sléden pes. Treba mu jih je bilo nametati po plečih“ (138). Za nekoliko humorja, ki ga je Jurčič rad vpletal v vse svoje „žalostne“ zgodbe, skrbi v tej povesti valpet s svojo nemško slovenščino in pa stari berač s svojo narodopisno mačjo čarovnijo, deloma pa tudi c. kr. pisar Blaž Pumph, kateri nastopa samo v uvodnem okviru, zelo značilnem za Jurčiča kot „mladoslovenskega“ feljtonističnega kramljatelja.

1867

„Božidar Tirtelj“ je v prvi vrsti humoristična in zraven že mnogo bolj nego „Nemški valpet“ realistična značajevka, to se pravi povest, v kateri gre pisatelju predvsem zato, da v nji oriše in prikaže neki človeški značaj, dočim mu ni toliko za zgodbo samo. V tem svojem spisu je Jurčič po vsej verjetnosti šaljivo in malce poredno portretiral kakega svojega sošolca iz gimnazijskih let, trdoglavega študenta in zatelebanca v kmetiško lepoticu, katerega njegova zaljubljenost v njemu stanovsko neprimerno deklino dovede do popolnega brodoloma. Na humor v povesti je Jurčič v tem času svojega pisateljevanja sploh polagal veliko važnost. Saj je bil sklenil postati slovenski pisatelj pod vplivom onega Levstika, ki je v svojem „Potovanju od Litije do Čateža“ pisal, „da bi jako ustrégel, kdor bi znal resnico zavijati v prijetne šale“, pristavljajoč, da „s tacim pisanjem bi se ljudstvo naj laže budilo, naj laže bi se mu dajalo veselje do knjig“. Kakor kažejo Jurčičeve beležnice iz sredine 60-ih let, se je naš pisatelj že poprej in tudi takrat, ko je pisal „Tirtlja“, literarno-teoretično mnogo bavil z vlogo humorja v leposlovju. V njegovem notesu iz l. 1865./66. sečitajo napr. naslednje beležke: „Humor je več ko vsi človeški darovi, zato se ne da dobiti, potreba je za to srca (gemüth). Brez srca nikakega humorja.“ — „Kdor bi imel v takih časih humor, ta ga je ukral.“ — „Kar ne gre vkup, pa ne gre. Nekdo je na maklen jablano vcepil — prijela — pa ni rastla.“ — „Zaljubljenost in modrost se ne vjemata in sta nad moževo zmožnost.“ — „Povest o залюбљенем študentu v Waldheims Blätter in iz lastne skušnje porabim za prvi del Doktor Karbonarija. Ton humoristično-naiven —.“ — „Komična nesreča ne sme biti drugega kakor zadrega, ki se na koncu razvozla, ali zaslužno ponižanje, nikdar pa ne sme biti taka, da bi poslušavec z osebo žaloval ali veselil se, ču ti l. Torej je komedija bolj za razum namenjena kot za domišljijo in sočutje.“

„Božidar Tirtelj“ je takšen v „humoristično-naivnem tonu“ napisan leposloven spis, v katerem od prirode z duševnimi sposobnostmi skopo obdarjen junak na koncu dobi „zasluženo ponižanje“. Literarno-zgodovinsko je ta stvarca, ki je v ostalem umetnostno res „le srednje vrednosti“, važna zlasti zategadelj, ker v nji Jurčič kot prvi med slovenskimi pisatelji in že dolgo pred Cankarjem ironizira puhloglavega „rodoljuba“. Realistično dobro je prikazan tedanji kmetiški očanec Meškotelj tam, ko zamenjuje komedijantske „nagce“ na plakatu s svetniki (180), ko se potem tako gostobesedno in obenem nezaupno pomenkuje z uslužnim „škricem“ (180—183) in ko naposled tako zbadljivo smeši gosposkega kmeta Tirtlja (193). Humor spisa povečujejo hudomušni dijaki, Tirtljevi kolegi, dočim spada epizoda s kmetiškimi „fantini“, ki „škrica“ na samotni cesti pretepo, „da bi ne hodil več okrog kmetiških deklet“ (199), že v nekoliko grobo humoristično. Zvesto po naturi opazovana je stara tobakarica v njenem interieurju (186) in scena s sedlarjem Mazincem v Tirtljevi krčmi (191), prizor, kakršnih je Jurčič najbrž videl več v žganjarni svojega očeta. Ta humoristična šaljivka, ki sicer res ves čas apelira zgolj na čitateljev intelekt, pa zgrabi na koncu, tam, kjer „humoristično-naivni“ junak svoji namišljeni nevesti „želi tisoč sreč“, čitatelja tudi naravnost za srce!

„Kozlovska sodba v Višnji gori“ je klasična slovenska aberitiada, napisana v tako drastično-humorističnem in ljudskem jeziku, kakor samo še „Vrban Smukova ženitev“. Humor je tu obsežen tako v grotesknih priimkih nastopajočih oseb, kakor v govorih sodnikov, situacijski postaja v prizoru, ko pred sodiščem nastopi kozel in ipsissima persona, in efekten je v zaključni poenti, v salomonski razsodbi, ki jo izreka „sloveči berač in vedež višnjegorski“, Flerè Krivostegno.

„Črta iz življenja političnega agitatorja“ je anekdota, humoristično koncipirana feljtonistična enodnevnica onega Jurčiča, ki se je, tako kakor vsa „mladoslovenska“ generacija, že v dijaških letih živo zanimal za politiko in ki je po vzoru aktualističnih „Mladonemcev“, katerih duševno dete je bil, uvajal v slovensko literaturo feljtonizem. Humor te „črte“ obstoji v kontrastu med idealističnim študentom Jerebico, „ki je šel med neznanе ljudi agitirat za svojo nezrelo idejo“ (232), in med politično neizobraženimi, za vse ideje nedovzetnimi Krakovčani, katerim so v onih neprobujenih časih določali mišljenje in življenje zgolj materialni interesi. Zato so bili tudi njih argumenti prav materialne nature.

Besednik 65
117

„Sin kmetiškega cesarja“ je ljudska povest, ki jo je Jurčič napisal „v naglosti“ za mohorjanske kmetiške čitatelje v času, ko je bil zaposlen ob spisovanju romana „Cvet in sad“ ter „Doktorja Karbonarija“, dveh leposlovnih del, ki sta mu bili umetnostno bolj pri srcu nego ta ljudska pripoved, o kateri je pozneje sam izjavil, da naj se ne meri „z estetično-umetnijskim vatlom“. Da bi povest kmetiškega čitatelja bolj zanimala, jo je naslonil na zgodovinsko, za naše kmetstvo najpomembnejšo kmetiško vstajo iz l. 1573. in jo natrpal z dogodki, ki se v kratkih, za preprostega bravca neutrudljivih poglavjih kalejdoskopično brzo odigravajo brez podrobnejše estetične in psihološke obdelave značajev in prizorov. To ni drugega kot epigonsko-romantična, „napeta“ hajduška povest za široko čitajočo publiko, lepečo na mnogem in razburljivem dogajanju. V tej koncesiji mohorjanskim čitateljem je ležal prvi vzrok, da te povesti sam ni cenil posebno visoko oni Jurčič, ki je bil v tem času že izrazit karakterist. Kot takšen si je v svoje rokopisne „Zapiske l. 1868.“ zabeležil za svoje leposlovno vodilo naslednje stavke: „Roman, ki nima drugega dobrega na sebi, kakor da je ‚zanimljiv‘ (spannend), da ima dobre zapletke in dobro

iznajdeno snov, pa ne karakteristike, je podoben šahu. Interesiramo se za igro, za figure ne tolikanj. To pa ni prav. Zakaj umetnost naj nam kaže človeka in njegovo srce.“ Druga koncesija, ki jo je pisatelj v tej povesti, bolj nego v katerikoli drugi, napravil tendenci „Mohorjeve družbe“ je bila ona, za katero ga je prosil tajnik družbe Janežič, ko mu je naročal, naj piše to povest „nekaj bolj pobožno“. Zategadelj polaga Jurčič, ki sicer ni ljubil v leposlovju pridigovanja, že staremu savskemu ribiču na jezik besede, naslovljene na osveteželjnega Kosomana: „Moli, da ne boš kaj napačnega storil. Jaz bom tudi molil zate“ (243). Iz istega pridigarskega razloga je pisatelj uvedel v pripoved vrhutega župnika, Kosomanovega strica, ki poizkuša z blagimi nauki na pot pokore spraviti svojega nečaka, žehtečega od maščevanjaželjnosti (253). Omenjena Janežičeva želja je vodila Jurčiča tudi tam, ko je — psihološko utemeljujoč Kosomanova dejanja ž njegovo veliko ljubeznijo do očeta, ki se izpremeni v „neizmerno, ognjeno sovraštvo“ do njegovih mučiteljev — zavzdignil prst in moralizirajoče vzkliknil: „Tako se iz lepe kreposti porodi pregreha, tako iz dobrih tal vzraste slabo seme“ (287). In še na koncu povesti je napravil pisatelj koncesijo pobožnim tendencam založništva s tem, da je potisnil v gorah izkrvavelemu Kosomanu v roke križ (307), namigujoč na to, da se je hajduk pred smrtjo — spokoril! Tudi Janežičevi želji, naj bi povest ne dajala povoda očitkom, kakor da hoče „Mohorjeva družba“ ž njo „prosto ljudstvo šuntati“ zoper gospodo, je pisatelj ugodil na ta način, da njegov Viljem Turen kot zastopnik mlajše plemiške generacije meni, da je bilo kronanje „kmetiškega cesarja“ z razbeljeno krono „prehuda kazen“, čeprav tudi ta sin smatra za pametne ljudi edinole plemiče (263). Iz istega vzroka je Jurčič narisal tudi „dobro grajsko gospodično“, „z vsakim prijazno Heleno“ kot „lepo devico, tolažiteljico bolnikov in nadložnikov

in pomočnico v vsaki nadlogi* (269—270). Prav tako kažejo končno tudi zaključne besede povesti, da je pisatelj izkušal ugoditi omenjeni Janežičevi želji. — Celo v tehničnem oziru se povesti pozna, da jo je pisatelj napisal precej po šabloni in malone naravnost po vzorcu svojega „Domna“. Kakor Domna vodi tudi Kosomana edina maščevanjaželjnost, kakor Domen napravi tudi Kosoman že v sredi povesti ponesrečen poizkus maščevanja (retardacija!) in kakor Domen se tudi Kosoman nenadoma pojavi ob mrtvaškem odru rodbinskega člana ter se ob njegovem truplu razjoka.

Kljub vsem tem nedostatom, izvirajočim iz neumetnostnih ozirov na založništvo in iz naglice pisanja, pa moramo reči, da tudi ta ljudska povest, ki vrhutega operira z raznimi starimi romantičnimi rekviziti (napr. s preoblečeno „čudno ciganko“, stvarno nepotrebno, ker je stal Kosoman z Vlahom Petrom itak v stalnem kontaktu), kaže, da je potekla izpod peresa onega Jurčiča, ki je znal ostro črtati posebno značaje. Zlasti glavni junak Kosoman je narisana potom dejanja, ne s pomočjo besednih opisov, po njegovih strastéh, pa tudi po njegovih dobrih lastnostih (kako napr. obvaruje ob priliki napada na grad mlado grajsko nevesto vsake krivice, kako ne dovoljuje trpinčiti vjetih plemičev, kako se ne dotika lastnine ubogih kmetov itd.). Zategadelj čitatelj skozi vso povest ne neha simpatizirati s tem tragičnim junakom, kateremu pod vsemi njegovimi divjimi instinkti utriplje v prsih mehko, čuteče srce.

„Sosedovega sina“ je pisal Jurčič v najtežavnejših dneh svojega življenja, namreč v času, ko se je njegova življenjska pot prevalila, v dobi, ko je mladi mož dal slovo „temni zarji“ svoje grenko-sladke mladosti in se po težkem kolebanju, v katerem je zagrešil stvari, ki se je ž njimi zameril zlasti Stritarju, dal vkleniti v žurnalistični jarem. (Glej zadaj „Urednikove opombe.“) Konci-

piral je Jurčič to povest pod neposrednim vplivom onega Levstika, čigar kritični spisi so ga bili že spočetka v letih njegove rosné mladosti navdušili, da je sklenil postati slovenski pisatelj. O nameri, da hoče Jurčič napisati to povest, čujemo prvič iz Levčevega pisma Jerici z dne 24. marca 1868. Poldrugi mesec pred tem Levčevim poročilom je bil Jurčič prejel na Dunaj od Levstika iz Ljubljane v privatnem pismu podrobno kritiko svojega v prejšnjem letu izišlega „Desetega brata“. (Glej III. zv. te izdaje, str. XXVI.) Ta Levstikov privatni list je vseboval med drugimi tudi naslednje pravilne pripombe znamenitega kritika: „Dalje meju kmeti preveč opisuješ edini proletarijat. Zakaj nejsi poleg teh goli^h sinov postavil kake trdne kmetske hiše, v kateri moder mož in delavna žena vladata sebi in svojcem na blagost? Zdi se mi, kakor bi tvoja knjiga nehoté dokazovala, da Slovenci po Kranjskem nejmamo srednjih zemljákov nego samo graščake in take preproste ubožce, kakoršne zbiraš pri Obrščaku. To vendar nej res... Moja sodba je ta, da si ženij, kateri si nej še našel prave mére, a najdeš jo gotovo, če ne opešaš... ter ako se potru^diš, svet in človeško srce bolje in globokéje pregledati, da ne bodo tvoje knjige tako in oplatne [enostranske]... Ako neustrašen toda pázen korakaš po začetem strmem poti, mogel bodeš osnovam dajati globokejših misli, a osobam več duše, ter vse delo postavljati po višjo moralno perspektivo.“

S temi svojimi kritičnimi opombami je Levstik takorekoč kumoval najbrž že Jurčičevi nameri, da napiše to povest, prav gotovo pa takšnemu „Sosedovemu sinu“, kakršen je naposled potekel izpod njegovega peresa. Sicer piše Jurčič Levstiku, da je on v rókopisu povesti nekaj izpreminjal tudi po Stritarjevem nasvetu, a te izpremembe so se po vsej verjetnosti tikale samo kakih detajlov, ako ni bil že to izgovor iz zadrege z ozi-

rom na to, da pisatelj še ni bil poslal vsega rokopisa. Navedene Levstikove kritične pripombe pa so bile vse takšne, da se je Jurčič pod njih vtiskom ob spisovanju te „vaške“ povesti naravnost literarno izčistil, se oprostil priučene, iz pozne romantike navejane mu navlake ter se zavedel svoje čistorealistične nature. V vseh svojih dotedanjih spisih je risal naš pisatelj, pri vsem svojem prirojenem nagnjenju do ljubke stvarnosti, jako v duhu takrat že odmirajoče konvencionalne romantike vendarle najrajši izjemne postave, drastične „originale“, berač, popotne prikazni, skratka lehkooisljive, živopisne in skoraj s kričečimi barvami pozornost vzbujajoče posebneže. S tem, da se je v pričujoči povesti pod Levstikovim vplivom odločil vpodobiti prerezne „tipe“ vsakdanjega slovenskega podeželskega življa, je Jurčič začasno prestal biti romantično-realistični polutan, postavši izrazit realist. Literarno-zgodovinski pomen Jurčičevega „Sosedovega sina“ obstoji torej v tem, da je to prvo slovensko čistorealistično literarno delo. Ker pomenja samo iz duha časa povzeta in času odgovarjajoča stroga slogovnost v umetnosti resničen napredek, je ta pomen, tudi čistoumetnostno vzet, silno važen.

V Smrekarjevih in Brašnarjevih je vpodobil Jurčič s pomočjo realistične plastike svojega talenta in na podlagi lastnega opazovanja našega vaškega življenja dve tipični dolenski kmetiški družini. Poslušal je Levstikov nasvet in nam predstavil Smrekarjevino kot „trdno-kmetško hišo, v kateri moder mož in delavna žena vladata [po nekaterih perturbacijah, izvirajočih iz moževega selkoslovenskega ponosa in pristno naše kmetiške trmo-glavosti končno vendarle] sebi in svojcem na blagost“. Specialno Smrekarjev Anton je slovenski kmetiški „pater familias“, kakor ga ne pozna naše slovstvo. Njegov nastop s hčerjo v XVI. poglavju (370—373) je naravnost monumentalen. Njegov obisk v mesto izpred oltarja po-

begle in tam na smrt zbolele hčerke ter njegov korak v mestno cerkev pa odkrivata vpogled v to, kakšna mehka čustva se skrivajo pod osorno vnanjostjo slovenskega kmeta. Smrekarica je pristna slovenska delavna in skrbna kmetiška gospodinja, oprezna in malobesedna, kadar mož vihári, zato pa nahajajoča prave karajoče ter obenem spravljive besede, kadar se trdina v možu mehčá, obračajoča končno vse v korist domače hiše in ljubljenega otroka. In ta njuna hčerka Smrekarjeva Franca, kako je ta spočetka tiha ter skoraj pasivna, v odločilnem momentu pa energično-aktivna kmetiška deklica! Točno po naravi je posneta, ljubka je in dražestna. — Kot živo nasprotje Smrekarja je opisan stari Brašnar kot kmet, ki se je izrodil iz selskega življa, se naučil v mladosti v mestni šoli nemško govoriti in pisati, kar je v zvezi z njegovo nesolidno naturo imelo za posledico, da se je vdal pohajkovanju, mešetarenju, pravdanju in pijančevanju. Njegov, ali bolje materin pridobitni sin Štefan, prototip vztrajnega človeka v delu in ljubezni, pa je najpozitivnejši tip „fanta od fare“, figura, kakršnih je malo v vsem Jurčičevem in tudi ostalem slovenskem pripovedništvu. Postranske osebe so stafažne in vse takšne, kakršen je človeški drobž na naših kmetih. — Značilno pa je, da Jurčič v tej vseskozi resnobni in stilsko dosledno realistični povesti ni dal nobene večje vloge osebi, ki bi skrbela za humor. Edini Plužnikov študent (333) in Pogreznikov Peter (395) sta malce komični figuri. Pisatelju se vidi, da je tu hotel biti samo karakterist. Povest, v kateri so se v psihološko čudovito dosledno prikazani življenjski duševni kopelji očistila in utrdila srca nastopajočih glavnih oseb, se zaključuje solnčnovedro.

Kar se tiče jezika, moramo reči, da je napisal Jurčič to povest, v kateri je vpodobil dejanjsko vsakdanje življenje nekdanje dolenske vasi, v pristni, domači govoricí,

katere tukaj pisatelj ne natrpava tako zelo z drastičnimi ljudskimi rékli in prisposodobami, kakor v drugih svojih „vaških“ povestih. Marsikateri izraz pa je v tej povesti izpremenil Levstik, ki je vodil tiskanje „Mladike“, in sicer zategadelj, ker se mu ni zdel dovolj slovenski. Kakor vemo, je bi pisatelj Levstiku izrečno prepustil zadnjo pilo jezika. Med take Levstikove korekture spadajo napr. naslednji izrazi: novci (nam. denar), imovit (nam. premožen), kvara (nam. škoda), nego (nam. kakor), detinski (nam. otroški), roditelji (nam. starši), brezrokavnik (nam. telovnik), baš (nam. ravno), zavede govoricu (nam. napelje), številiti (nam. računati) itd.

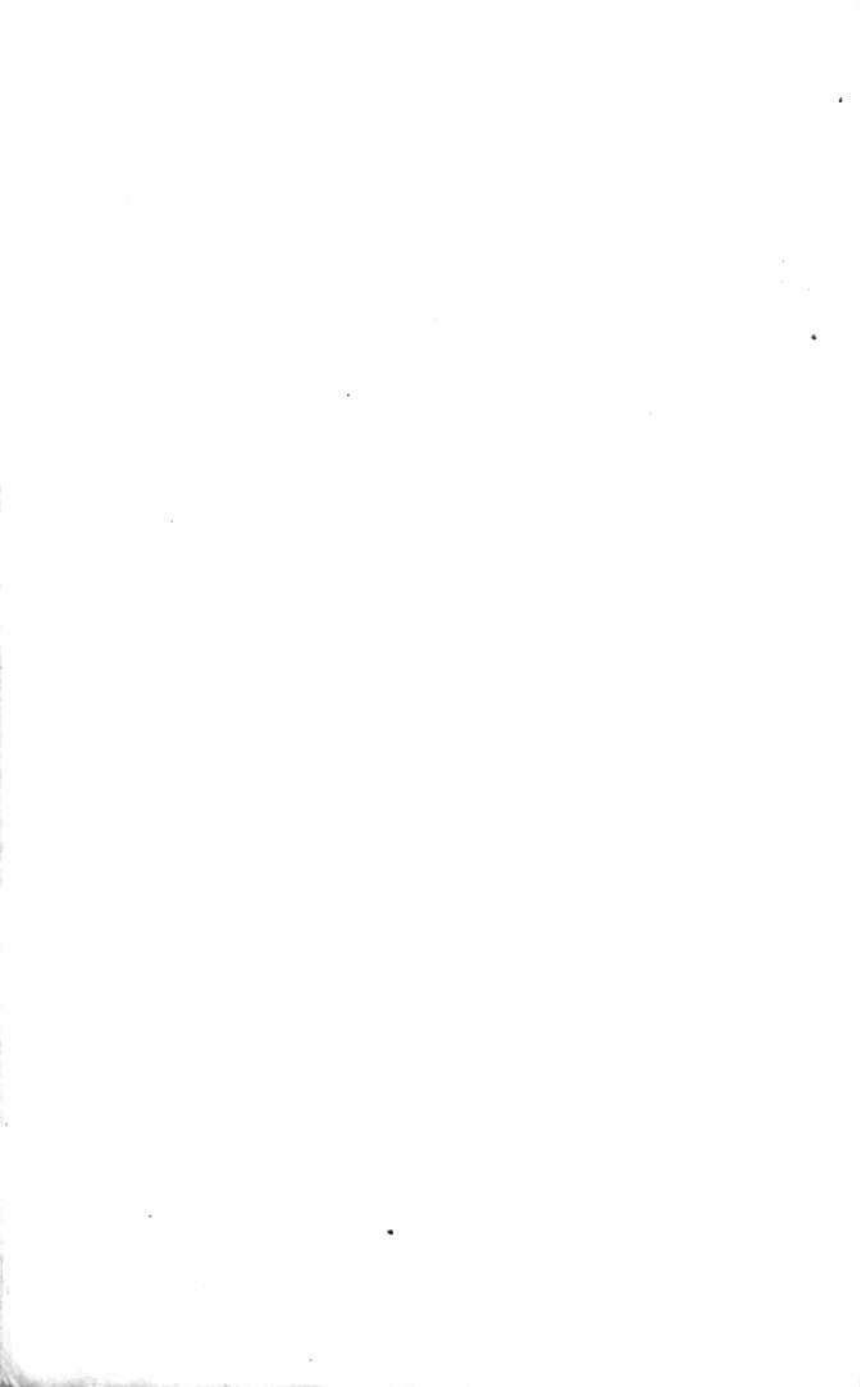
Dasi je avtokritični Jurčič pisal Levstiku, da ta njegova povest „ni delana s tako pridnostjo“, kakor si jo on želi „za stareja mirneja leta“, vendar je to njegovo delo z vidika čiste slogovnosti njegova najboljša „vaška“ povest in brezdvomno ena najboljših slovenskih literarnih umetnin. Sicer pa je treba pripomniti, da je Jurčič vse svoje dotedanje in specialno v tem zvezku obsežene povesti avtokritično strogo presojal. V njegovih rokopisnih „Zapiskih l. 1868“. čitam naslednjo beležko: „Zapazim, da je v mojem pisanju in delovanju nekaj enakoterega, stereotipnega. Humor, situacija, karakteristika. Pa so vendar barve morda v podlagi prave!? Ko bi se vživel v stvarenje, ko bi konsekventno —. Dobil bi nove barve in bi jih pravilneje mešal. Ali! — —“

To se tako čita, kakor da bi pisatelj dajal prav Levstikovemu očitku, češ, da so njegovi umetnostni stvori „inoplatni“. A ta Levstikov očitek je bil opravičen samo vtoliko, vkolikor je Jurčič, kakor vsak umetnik, pač imel nagnjenje do risanja nekaterih „svojih“ figur. Ako gledamo na Jurčičevo delo literarno-zgodovinsko, iz perspektiv tedanje naše literature, moramo reči, da ga takrat in še dolgo pozneje nismo imeli Slovenci beletrista, ki

Urednikov uvod.

bi bil tako mnogostranski in takšen mojster v neprisiljeno-didaktični „ljudski povesti“, v romantično zaoblečeni zgodovinski ter etnografski noveli in realistični „vaški povesti“. Tej sodbi mora pritrditi vsakdo, kdor pazljivo prečita in prouči zlasti stvari, ki jih vsebuje pričujoči zvezek.

I.

Golida.

Povest po resnični dogodbi.

I.

Ko je bil padel Napoleon po nesreči na Ruskem in po izgubljeni bitvi pri Lipskem z vrha svoje sreče, so začeli Avstrijci zopet misliti na izgubljene slovenske dežele, ki jih je bil Napoleon pod imenom „Ilirija“ spravil pod svojo oblast. Sosebno z juga gor so se pomikala avstrijska krdela. Na več krajih so se sprijeli graničarji in Francozje, kateri poslednji so se hitro umikali iz dežele, ker niso čutili hrbita zaslonjenega.

Ponkráček v majhni mlin je stal v od-ljudni dolinici pri majhnem potoku. Bilo je okoli devetih zvečer, ko je mlinar Ponkrác, kakih petintrideset let star mož, odprl lino, pogledal na vse strani po mesečni noči in potem, pomeknivši se nazaj, mlínsko lino zopet zaprl in dejal svoji ženi: „Neža! Zdaj pa menim, da bi že smela zasuti vrečo ječmena. Žive duše ni čuti nikjer; menda so že odšli francoski in hrvaški vojaki. Le malo mérníško vrečo izvleci izpod kleti, jaz bom pa zatvornico odprl.“

Rekši odpahne duri, ki so bile zavarovane z velikim, skoraj pol črevlja debelim zapahom,

in gre zatvornice odpirat; Neža, njegova žena, ki je bila za kakih pet zim starejša od njega, vzdigne v kotu tri deske iz tal, in pokazala se je luknja v zemljo. Tukaj notri sta bila skrila žito in druge vrednosti pred sovražniki. Kmalu se je zaslišalo klopotanje velikanskega mlinškega kolesa.

„Daj no brž, daj!“ vpije mož, ki je bil zopet nazaj prišel in skrbno zapehnil vrata.

„Ali je težko; čakaj, da na glavo denem. Vpiti pa ni treba tako, zbudil boš fanta, ki je zaspal,“ se oglašča mlinarica iz podzemске luknje, in precej potem pride z vrečo na glavi po lestvi gor. Mož pogleda na stransko klop, kjer je spal devetletni fantič, pa vzame ženi vrečo z glave in jo nese na tečaj zasipat.

Dolgočasno in enomerno se je razlegalo šumenje na lopate padajoče vode in klopotanje mlinskega sita, ki je izpod kamena treslo moko v predal. Slabo brleča leščerba je napol osvetljevala prostorni, z vsakovrstnim orodjem in razno šaro napolnjeni mlin.

„Neža!“ je dejal mlinar Ponkrác, ko je sédel na panj svoji ženi nasproti in napravil pipo tobaka. „Neža! Janezek spi razodet; zeblo ga bo in zglavja nima nič. Vzemi moj kožuh tam s klina in odeni ga, pa pod glavo mu kaj zatlači.“

Skrbljivo je mati postregla spečemu sinu, kakor je veleval mož, in zopet sedla v dve gube.

„Neža,“ začne zopet govoriti Pokrác, „na današnji dan je ravno dvanajst let, kar sva se vzela. Kregala in prepirala se nisva, hvala Bogu, kaj ne, da ne!“

„Kako ti prihaja to na misel ravno nocoj!“ se zavzame ženica.

„Glej, ravno to sem ti hotel povedati. Tako mi je nekaj čudno pri srcu že ves dan. Otodi sem Janezka pogledal, pa se mi je tako milo storilo, da so mi solze prišle v oči. Da bi le že nocojšnja noč minila! Posebno zdaj zvečer, ko se je dol z rebri slišalo streljanje, mi je bilo prav tesno. Nikjer nisem imel miru. Kaj praviš, kaj to pomeni?“ je dejal mlinar.

„Beži, beži!“ — ga zavrne žena, „saj si bil včasih pameten! Kaj bi imel take prazne marnje. Misli na kaj božjega, en očenaš pomoli, pa te bo minilo.“

„Saj zdaj me je že ponehalo nekoliko. Le poprej sem vedno mislil, da še gotovo kaka nesreča pride na najno hišo.“

„Kar je volja božja, to se bo zgodilo. Fajmošter so dejali, da še las človeku z glave ne pade, če Bog tega neče. — Le izbij si vse neumnosti iz glave, pa Bogu se priporoči in malo zadremliji. Snoči nisi spal, truden si. Bom

že jaz čakala, kadar ječmen poteče, potlej te že zbudim, da zatvornico spustiš in vodo pripreš.“

Ponkrác je bil dober mož, ubogal je ženo in legel. Kmalu je glasno smrčal. Žena pa je sklenila roke in jela moliti.

Ni dolgo tako čepela, ko nekdo glasno potrka na vrata. Mlinarica se je tako ustrašila, da se ni mogla geniti z mesta. Šele ko vdrugič nekdo močnejše sune ob vrata in se tudi več glasov sliši zunaj, plane pokonci in potrese moža za roko: „Vstani!“

„Kaj pa je?“ vpraša Ponkrác še napol v spanju. — „Ali se je že ves ječmen semlel?“

„Nekdo trka na vrata! Kaj hočeva početi? Odpreti ne smeva!“ pravi mlinarica.

Ponkrác skoči na noge.

Ravno v tem hipu je začel tisti zunaj strahovito nabijati na vrata.

„Kdo je?“ vpraša mlinar, kar je najglasneje mogel.

Zunaj sta se dva glasa odzivala in dva človeka loputala ob vrata še bolj, ali mlinar ni razumel, kaj bi rada.

„Francozje so!“ je dejal svoji ženi. — „Odpreti morava, drugače nam vrata razbijejo ali pa zid razkopljejo.“

„Bog in sveta Mati božja pomagaj!“ vzdihne mlinarica.

Ponkrác pa odrine zapah in odpre duri.

Ker je bil mlin čisto na samoti, ni bilo še nikdar nobenega vojaka blizu. Lehko si je torej misliti strah matere mlinarice, ko je videla dva moža, grda, velika, s puško in sabljo stopiti v mlin. Brž se je postavila pred svojega sinčka, ki se je bil v tem hrupu zbudil in boječe stisnil za materin hrbet, kakor bi bil tu najbolje za-varovan.

Prvi izmed obeh vojakov je bil krvav po obrazu. Bil je menda ta dan ranjen v boju. Strahovito grdo je gledal, kakor je mlinarica včasih pozneje pravila. Drugi je imel v roki košarnico, ki jo je postavil na tla.

Oba sta začela zdaj ogledovati okoli sebe. Prvi je vzel pest moke iz kadunj; ko pa vidi, da ni pšenična, jo je vrgel jezno po tleh. Moral je biti lačen; zakaj hleb kruha, ki ga je zagledal, je poprijel z obema rokama, in razdelila sta si ga; vsak polovico v roko vzemši, sta začela mirno gristi skorjo za sredico.

Mlinar in mlinarica sta se že tolažila, da ne bo nič hudega, da se najesta in odideta.

Mlinarici sta se že skoraj smilila, ko je videla, kako jima črni kruh gre v slast. Stopila je torej tjakaj v stransko mlinsko kamrico, tam vzela s peči pol sklede kaše, ostanek nočojšnje večerje, in jo je jima postavila na mizo.

Toda tisti grdogled je tako neznansko zarentačil, da je mlinarica vztrepetala; pri-

jel je skledo, kašo in žlico in vse vkup treščil na tla.

Tovariš mu je nekaj povedal, nakar se je potem grdogled oziral navzgor po gredah in vpil mlinarici: „Gallina, gallina, gallina!“

„Menda bi golido rad imel,“ reče žena vsa v strahu možu. — „Pojdi, pojdi, pa mu prinesi golido, naj počne ž njo, kar hoče.“

In Ponkrác gre tja v zadnji kot, poišče med drugo posodo golido, narejeno iz hrastovih dog in spodaj nabito z železnim obročem. To nese Francozu.

Gallina, kar je Francoz hotel imeti, se pravi v romanskih jezikih kokoš. Ko je torej vojak videl, da mu je mlinar prinesel golido namesto kokoši, je mislil, da se hoče norčevati iz njega. Jezen je bil že morda zavoljo bolečine, ki mu jo je delala rana, še bolj pa se je pri tej priči razjaril. Kakor bi trenil, pograbi golido in udari mlinarja z železnim robom tako po glavi, da se je mož kar zvrnil in ne genil več.

Videč moža mrtvega na tleh, začne mlinarica strahovito vpiti in klicati na pomaganje.

Janezek pa kljubovalno s palico zamahne na Francoza, ki je očeta tako udaril, da so padli.

Morda tuji vojak ni mislil kmeta udariti na smrt; zakaj nekaj časa je strmé gledal, kaj je naredil, potem pa prijel tovariša in oba sta se naglo odpravila.

Drugi izmed njih je celo pozabil svojo košarnico, ki je bilo v nji nekaj zavitega.

Bilo je pa tudi za hudobneža poslednji čas, da sta se odtegnila. Zakaj komaj dobrih pet minut pozneje je prišlo mimo mlina kakih pet s palicami in beti oboroženih kmetov, ki so že oddaleč slišali vpitje in prišli gledat, kaj je.

Nič ni pomagalo, da so pobitega mlinarja škropili z vodo. Hudobnež ga je bil z železnim robom težke golide ravno preko desnega senca tako zelo udaril, da je bil na mestu mrtev.

Da bi bili šli kmetje za Francozoma, to se jim ni zdelo varno; zakaj vedel je vsak, da se vse krdelo pomiče proti meji, da je torej bolje, če je človek čim dalje od njih.

Ko so pa popuščeno Francozovo košarnico preiskali, so našli v nji v cunje zavitega kega pol leta starega — spečega otroka.

II.

Vsakovrstne nadloge in hude izkušnje človeka v življenju pesté in učé, da vse mine, da vse, kar ima rad, naposled izgubi. — Vendar te izkušnje in bridke izgube, ki se v tistem hipu, ko pridejo nad človeka, kakor bi z neba padle in ga hotele potreti, zde človeku neizbrisljive in nepozabljive, vse te izgube se sčasoma bolj ali manj izbrišejo in utope v spominu. Človek vse pozabi in le še kdaj zdajpazdaj mu pridejo na um. Toda namesto tiste teže, tiste smrtne toge, mu ostane le še mila otožna misel nanje.

Tako se je tudi mlinarica počasi utolažila in nekoliko pozabila nesrečne in strašne smrti svojega moža, dasi je imela v hiši človeka, ki jo je moral večkrat spominjati tiste strahovite ure v mlinu, namreč malega otroka, ki ga je bil eden francoskih vojakov pozabivši v košarnici popustil tisto noč v mlinu.

Ker je bila dobra žena, se ji je smilila mala božja stvar in mislila je: najboljša molitev za dušni mir in pokoj umrlega ali bolj prav usmrčenega moža bo pač ta, če otroku,

ki ga je sovražnik nosil s seboj, izkažem največjo dobroto, da mu bom mati in ga tudi vzgojim kot dobrega kristijana. Tako je ostalo ubogo dete neznanih staršev v mlinaričini Ponkráčevkini hiši. Podpiralo jo je v tej krščanski nameri tudi to, ker je zagotovo mislila, da je tuji vojak otroka kje ukradel — bogvedi s kakim hudobnim namenom. Dasi se je tedaj oglasilo več kmetov v okolici, ki so izrekli, da otroka vzamejo za svojega, vendar ni Ponkráčevka nikomur hotela prepustiti tega dobrega dela.

Pavlek, kakor so imenovali otroka, je torej vzrastel v Ponkráčevkini hiši. Mlinarica ga je imela rada in ga ni nikjer nič ločila od svojega pravega sina Janezka, ki je bil dorastel do mladeniča.

Vendar čudno je bilo, da mlinarjev sin Janez ni bil tiste misli z materjo. Nikdar ni mogel pozabiti, da je tega vsiljenega brata prinesel eden tistih dveh mož, ki sta pobila očeta. Zato ga je od prve mladosti gledal pisano in postransko ter mu nagajal, kjer je le mogel; večkrat se je celo pokazalo, da ga sovraži. Že kot fantalin je Janez jemal skrivaj otroku kruh, ki mu ga je dajala mlinarica, in pozneje, ko je prisiljeni brat obul hlače in začel tekati okoli hiše, ga je jel dostikrat tepsti, če le matere ni bilo zraven, očitaje mu, da je „očeta ubil“.

Ponkráčevka je sicer zapazila to in skrbelo jo je, kaj bo, če ostane sin vedno tako hudobnega srca; zato ga je vselej ostro kaznovala in sicer tem bolj, ker je videla, da je Pavlek tih, priden in ubogljiv fant. Pa ker ni mogla povsod biti in svojih otrok ne vedno imeti pred očmi, to kaznovanje ni dosti pomagalo.

Ko je bil Pavlek toliko dorastel, da je mlinarjeve krave pasel v bližnjem soseskinem pašniku, se je pokazal drugi del tega čuda, namreč da so vsi mladi fantalinje, pastirji iz obližnjih vasi, „malemu Francozku“ nagajali in mu veliko prizadeli. Ker je bilo znano, kako je prišel v mlin, so zvedeli fantinje od svojih staršev doma čudno pravljico o „golidi“ ter so mlinskega pastirja sploh imenovali „Golido“. Ti mladi poredneži, starejši in močnejši od ubogega dečka, so ga prav dostikrat suvali po zgedu „mlinskega Janeza,“ rekši: „Le dajmo ga, sicer nas bo, kadar doraste, vse pobil z golido, kakor njegov oče, hudi Francoz.“

Zavoljo teh sirovosti se je fantič vedno ogibal svojih vrstnikov. Gonil je krave vselej tjakaj na pašo, kjer je vedel, da drugi ne pasejo, in tam je revež sam sedel, sam jokal. Ker [ni imel ljudi, da bi se bil ž njimi pogovarjal, je govoril svojim kravam in je mislil, da ga razumejo. Ne imajoč nikogar, da bi se ga bil oklenil, je imel rad svojo kravo Lisko

ter je nji tožil, kako je ta ali oni hudoben in jo je prosil, naj ga pobode, ako ga bo še tepel ali lasal.

Ker mu je bilo na paši dolgčas, je sedeval rad na ilovnatem jarku in je za igro gnetel ilovico in narejal razne reči iz mehke prsti: ljudi, ki ga niso topli in zmerjali z „Golido“, krave, hiše, cerkve in druge reči. To mu je bilo edino veselje, in ker je dan na dan ponavljal isto delo, se je bil v tem zidanju in upodabljanju v ilovici izuril tako, da se je bilo čuditi. Ali še tega veselja mu hudobni tovariši niso pustili; vse, kar je „Golida“ sezidal z ume talno ročico, so mu raztepli iz gole porednosti.

Edina mlinarica ga je imela rada in skrbela zanj ko prava mati. Ali mlinarica se je bila jako postarala. Skrbi in nadloge so ji bile pobelile glavo.

Pavlek še ni bil izpolnil dvanajst let, ko mu je umrla Ponkráčevka, edina dobrotnica.

Nekega popoldne je Pavlek sedel blizu ceste pri svojih ilovnatih podobah in hišah in je milo in bridko jokal. Janez, ki je bil po materini smrti prevzel gospodarstvo v mlinu, mu je povedal ravno danes, naj si drugje poišče službe in kruha. In ubogo dete ni vedelo, ni kam, ni kod se dobi kruh; v obližju niso nikjer potrebovali pastirja, in nikjer ni nihče vedel za človeka, ki bi vzel „Golido“ pod streho. Pa to

mu ni bilo še najhujše, na to še ni tolikanj mislil. Le to mu ni šlo v glavo, kako bo mogel spati v kaki drugi hiši, kakor v tej, ki je v nji živela in umrla „mati“ in ki mu je bila kakor očetovska hiša. Da se loči od Janeza, to mu ni moglo biti hudo, ker on ga ni imel rad; le to ga je peklo, da ne bo več pasel teh krav, ki so mu bile edine prijateljice. Šel je tja k Liski, ki je mirno mulila travo ob cesti, obesil se ji je na vrat in je jokal in jokal in govoril: „Oj, ti Liska ti, kdo te bo pasel, kdo te vračal, ko mene ne bo! Oj, ti reva ti, morda boš s šibo tepena potlej, ko jaz odidem!“ In kakor bi ga krava razumela, je pustila travo in ga gledala in migala z ušesi. Pavleku so se pa še bolj solze udrle po licu.

V tem hipu zagleda nekoga, ki je stal tam pri njegovih ilovnatih podobah. Bil je tisti gospod, ki ga je v nedeljo videl pri farni cerkvi in ki so o njem ljudje dejali, da popravlja podobe v oltarju. Pavlek, ki ni bil drugega človeka vaju videti pri svojem ilovnatem jarku, kakor hudobneže, ki so njegovo delo razbrskavali s palico, je mislil tudi zdaj, da hoče ta gospod razkopati vse njegove podobe; sosebno ga je v tej veri utrjalo, ker je videl, da ima tujec palico v roki. To mu je bilo vendar preveč; danes je poslednjič pasel, poslednjič gledal svojo kravo iz ilovice zgneteno, tako podobno

Liski, in danes poslednjič bi pustil, da mu vse to kdo razruši? Dasi sta mu še dve debeli solzi viseli na okroglem licu, ga vendar popade srd, in stisnivši svojo palico teče tja ter jezno govori: „Vi! Če mi razkopljete to, pa vas udarim!“

Tuji gospod pazljivo ogleduje te podobe, se nasmehne dečku in pravi: „Nič se ne boj, ne bom ti ničesar poškodoval. Ali si ti sam to naredil?“

„Jaz sam,“ odgovori deček in pobesi svojo palico.

„Kdo te je naučil?“ vpraša dalje tujec.

„Sam sem se naučil,“ odgovori Pavlek.

Podobar ostro pogleda dečka in videč ob-jokane oči in solzno lice ga vpraša: „Zakaj si se pa jokal?“

To vprašanje je storilo, da se je fantè zopet domislil svoje nesreče. Brž začne znova plakati, si briše z rokavom solze in na drugo in tretje vprašanje šele odgovori:

„Janez je rekel, da ne bom več pasel nje-govih krav, da bom moral iti proč.“

„Kdo je ta Janez?“

„I, Janez!“ zatrdi Pavlek, ki je menil, da se to ne da drugače povedati in da je to ime povsod znano.

„Kam pa pojdeš potlej?“

„Ne vem!“

„Ali bi hotel iti z menoj? Pri meni ti bo dobro, ne bo ti treba pasti krav, jaz te bom učil še lepše podobe delati, kakor so te. Tudi te ne bom stran gonil, kakor ta Janez. Samo priden boš moral biti in vsega boš imel. Novo obleko ti bom dal in marsikaj lepega. Ali bi šel z menoj?“

Pavlek debelo gleda, solze se mu ustavijo in tri pote z glavo primuza, da bi šel.

„No! Precej jutri odrineva. Zato se moram pa še s tvojim Janezom pomeniti. Ženi svojo živino domov, jaz grem s teboj.“

Ali to ni bilo lahko, kakor si je mislil tuji gospod. Pavlek je imel neznano dosti pomiselkov in bojazni, zdaj precej gnati domov, ko je še solnce za dva moža nad gorami. Trdil je, da ga Janez gotovo pretepe, če prej prižene domov, preden zazvoni Avemarijo. Šele po dolgem prigovarjanju in ko mu je gospod obljubil, da ga bo on varoval pred Janezom, če ga bo hotel tepsti, je zbral deček svojo čredo in jo podil proti domu. Večkrat pa mu je med potom prišlo na misel, da ga bo Janez vendarle tepel, ker pride živina prezgodaj domov. Vselej pa mu je gospod zagotovil, da se nima ničesar bati, da bo on govoril zanj in ga tudi branil.

Mlinski Janez je mislil, videč tujega gospoda, idočega z „Golido“, da mu bo menda

živino zarubil. Strahoma je posnel klobuk z glave, gledal plašno kakor zajec in stal na mestu kakor privezan. Ko je pa slišal, da tujec ni birič iz kancelije, čeravno nosi suknjo, ampak da je mestni podobar, ki popravlja oltar in ki bi vzel „Golido“ s seboj: se mu je brž vrnila hudobna narava. Bil je menda fantu nevoščljiv take sreče; zakaj komaj mu je tujec povedal, da je o fantu slišal, kako ga misli proč dati od hiše in da ga on meni vzeti s seboj: brž se Janez premisli in reče „Golidi“ :

„No, ti kajon! Pri moji hiši si jedel kruh, dokler nisi bil za drugo nego za ležo; zdaj, ko bi lahko prijel za kako delo in povrnil dobrote, zdaj bi rad pa šel.“

„Saj si mi rekel, da moram iti,“ odgovori jokaje se Pavlek.

„Kaj imaš ti okoli raznašati, kaj sem jaz rekel, kaj? Seme ti, semensko!“ Rekši pograbi mladi mlinar fanta za ušesa, hitro kakor blisk. Gospod je imel dosti opraviti, da je ubranil dečka. Spoznal je pa tudi brž, da ta neusmiljeni mladi gospodar tepe fanta brez vzroka iz samega sovraštva. Sklenil ga je na vsak način rešiti takega gospodarja, ki bi mu počasi z enakim sirovim ravnanjem ne zatrl samo lepih dušnih darov, ampak ga tudi telesno pohabil. Zastonj je bilo vse prigovarjanje podobarja, ki je dejal, da, ako mu hoče dobro, mora pustiti

mladi mlinar dečka njemu. Janez je le odgovarjal, da fantinu tudi pri njem ni sile, „da ima jesti in piti dovolj“.

Podobar je naposled šel. Komaj je izginil Janezu izpred oči, ko je zopet začela dečku padati Janezova roka okoli ušes, kakor toča, „da bo vedel drugikrat take škrice voditi k hiši“.

Ali dve uri pozneje se je tuji gospod zopet vrnil, in zdaj ne sam, ampak s fajmoštrom.

Janez se je duhovnega gospoda bal, bolj kakor vseh ljudi. Ko je torej tudi iz njegovih ust slišal prigovore, naj dečka pusti iti z letem gospodom, da bo kdaj kaj iz njega, ni se upal več ustavljati.

Še tisti večer je zbral Pavlek svoje tri cape, vzal jokaje slovo od mlinarjeve hiše, od vsakega kota posebe, pogledal še enkrat v hlevu krave, Liski nekaj govoril in potem odšel z gospodom.

Ko je šel skozi bližnjo vas, so tekli fantinje vkup, kričeč: „Golida gre proč, Golida gre z nekim gospodom!“

III.

Zopet je bilo poteklo kakih petnajst let.

V samotnem Ponkráčevem mlinu, kakor v bližnji vasi, so bili menda pozabili že vsi ljudje ubogega „Golide“. Nihče ni vedel, kje je in kaj je iz njega.

Ali v mlinu se je bilo v teh petnajstih letih marsikaj izpremenilo. Janez se je bil kmalu po Pavlekovem odhodu oženil, in lepo doto mu je žena prinesla v hišo. Ali božjega blagoslova ni bilo v tej hiši. Kakor bi ga bil Bog hotel kaznovati, da je poprej z ubogim sirotinskim dečkom dostikrat neusmiljeno ravnal, obiskovala ga je nesreča za nesrečo. Bil je slab gospodar; kar je njegova rajna mati prigospodinjila, to je od leta do leta zagospodaril. Živina mu je crkala; kar je vsejal, ni obrodilo; povsod le nesreča. Tudi mlin mu ni tako nesel, kakor materi in očetu v prejšnjih časih. Ker je bil namreč lakomen, je jemal celo od žita, kar so mu ga prinesli mlet, večjo merico, kakor drugi mlinarji. To pa so kmetje v okolici kmalu spazili in niso več hoteli nositi k njemu v mlin. Nosili so rajši daleč drugam.

Ponkráček Janez je imel troje otrok. Te in ženo je moral živiti. Ker je pa začel večkrat še živež pohajati, je začel jemati na posodo, delati dolgove.

Noben kvas pa ne vzhaja rajši od dolga, pravijo stari možje. Tako je bilo tudi pri mlinarju. Prej ko je sam uvidel, je sedel tako v dolgovih zakopan, da mu že ni bilo mogoče izbresti iz njih. Kaj, ko bi bil sam! Ali imel je ženo, imel je troje otrok!

Izkušal je revež, kaj je skrb, kaj nadloga; ali pomagati si ni vedel.

Nekatero noč ni zatisnil očesa.

Ali vse ni nič pomagalo.

Tisti, ki so mu upali posojila, so ga jeli terjati od vseh strani. On jim ni imel česa vrniti, saj še otrokom ni imel dati jesti. Razglašilo se je, da bodo upniki prodali Ponkráček mlin z zemljiščem, orodjem in pohištvom vred. Bil je dan povedan, kdaj bo dražba, kdaj naj pridejo tisti, ki žele kaj kupiti.

Prišel je tisti dan.

Pred Ponkráčevim mlinom je stala mizica, za mizico je sedel uradnik od gosposke in birič, okoli in okoli pa so stali možje kupčevavci in gledavci.

Mladi mlinar Janez pa je ležal doli pri potoku na travi in se je valjal po tleh kakor blazen in jokal ter klical Boga in vse svetnike

na pomoč. Slišal je, kako se oddaje njegovo blago, orodje za orodjem, posoda za posodo, in ni imel nobenega denarja, da bi sebi otel to ali ono reč. Berač je bil zdaj, slabši celo od berača, zakaj ni bil sam, ampak imel je otroke in to noč že svoje strehe ne!

„Golida z železom okovana, dva groša, kdo da več!“ je zaslišal Janez klicati biriča.

Naglo je skočil na noge. Kaj je bilo, kar ga je pri besedi „golida“ tako genilo? Ali se je domislil pri tej besedi, kako neusmiljeno je nekdej ravnal z nekim človekom, ali mu je prišlo na um, da je bil njegov oče prav s to posodo ubit, da mu je torej svet spomin, ki ne sme priti v tuje roke?

„Stojte!“ je kričal mlinar. — „Jaz sam kje dobim dva groša, če ju imam vbogajme izprositi, pustite mi golido!“

„Štiri groše!“ se oglasi neki glas, in ko se ljudje ozro tja, odkoder je bil prišel, zagledajo mladega gospoda, ki je bil ravno pristopil. Bil je kakih petindvajset let star in lepo opravljen. Vsi se čudijo, da takšen gospodič draži golido.

„Za Boga, saj ste ljudje, pustite mi samo to golido!“ prosi mlinar.

„Pet grošev bom dal.“

„Goldinar, dva goldinarja!“ se oglasi mladenci.

„Golida dva goldinarja!“ je klical birič.

Vse je strmelo, vse gledalo mladega gospoda. Menili so, da se mu v glavi meša. Mlinar pa je stal osupel, potrť, menil je, da se mu sanja ali da se je ves svet zarotil zoper njega. Niti pogledal ni po njem, ki je plačeval golido.

„Koliko je dolžan ta mož, ki mu prodajate blago?“ vpraša mladi tujec uradnika pri mizici, odštevši denar za golido.

„Več kakor je vredna njegova domačija in vsa drobnjav. Dvatisoč in še nekaj goldinarjev,“ mu odgovori oni.

Mladenič poseže v žep in izvleče veliko mošnjo, odpaše svojega mačka od pasa in vse vkup vrže v golido.

„Ni treba več nadrobno prodajati, jaz sem plačnik za vse,“ reče mladi gospod uradniku.

Potem se obrne k mlinarju, ki je kakor omrl gledal v tla in za vse nič več maral.

„Janez!“ ogovori mlinarja.

Mlinar pogleda kvišku. Srpo upira pogled v tujca. Kakor mrena mu je nekaj padlo izpred oči, tega človeka je spoznal, to je bil Pavlek, to je bil tisti, ki ga je on v mladosti sovražil, tepel, ki ga je imenoval „Golido“.

„Janez! Ná golido in v golidi toliko, da si rešiš domačijo in svoje imetje. Hiša, ki je v nji živela tvoja mati, in ki sem v nji jaz užil mnogo dobrega, ne sme priti v tuje roke. Naj golida, ki je nekđaj v to hišo prinesla nesrečo, četudi

nisem bil kriv jaz, prinese zdaj po meni srečo. Bodi srečen, Boga ne pozabi, golida ti bodi spomin na očeta, na mater in name — na ‚Golido‘, kakor si me včasih klical. Bog te obvaruj!“

Rekši Pavlek naglo odide. Mlinar je gledal za njim, gledal zdaj keblenco v roki in denar v nji, zdaj ljudi okrog. Ne — to niso bile sanje, to je bila resnica, saj so upniki prihajali od vseh strani, mlinarju voščili srečo in bili vse drugi ljudje.

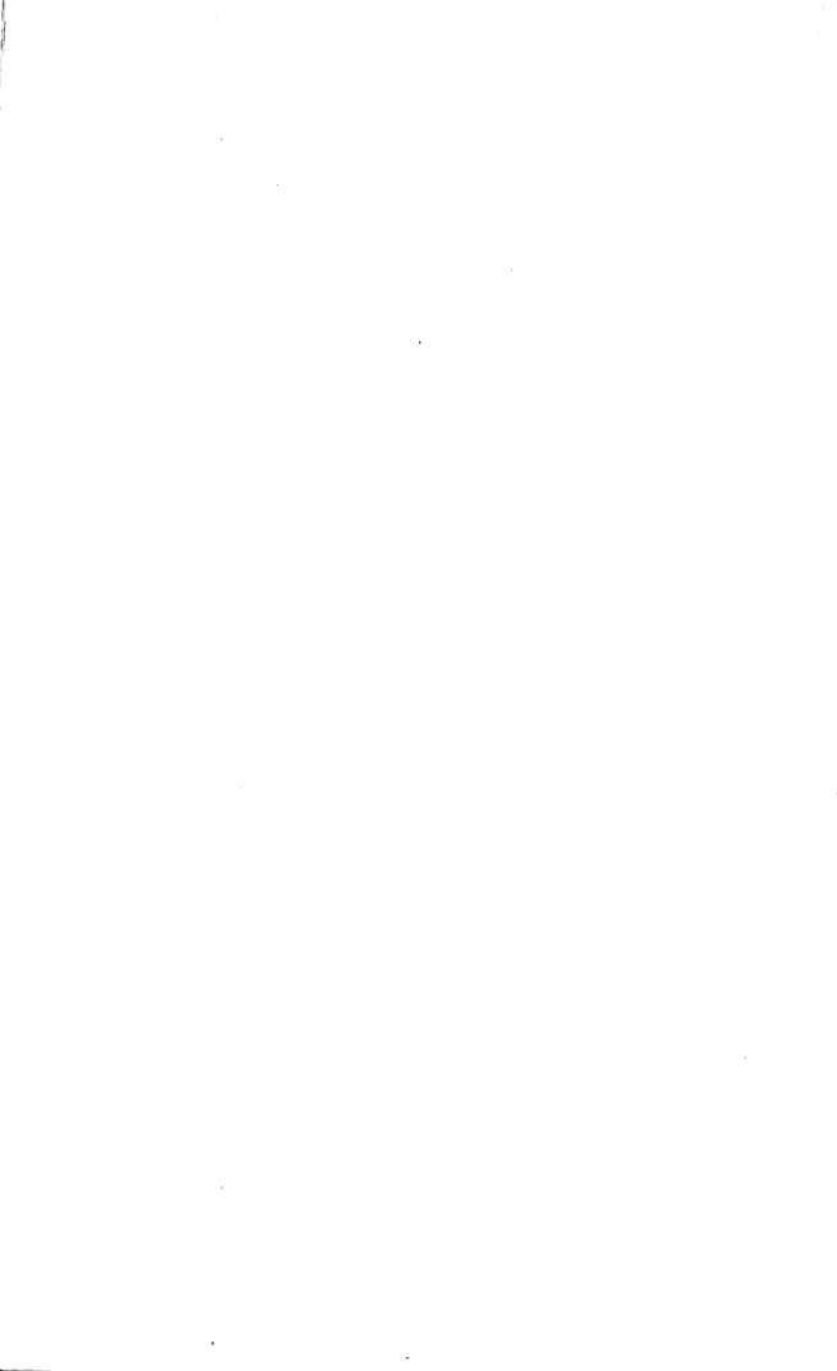
Mladi Ponkrác je poplačal dolgove. Ni bilo treba ne njemu, ne njegovim otrokom iskati strehe na tujem. Božji blagoslov se je povrnil v mlinarjevo hišo; kmalu je bila imovitejša kakor poprej. Ali tudi Janez je postal ves drugačen mož in ni mu bilo večjega veselja, kakor kadar je prišel Pavlek, sloveč podobar iz Trsta, in je vprašal, kje je golida. To posodo hranijo v Ponkráčevi hiši še današnji dan, in kdor jo vidi prvič, mu pripovedujejo vse te čudne reči o nji.

II.

Hči mestnega sodnika.

Izvirna zgodovinska povest
iz XV. stoletja.

I.

Greh bi se mi zdelo in zameril bi vsakemu, kdor bi se predrznil reči, da nisi velik pesnik, France Prešeren! Ali ne bodi nevoljen, če se ti upam očitati, da prerok nisi bil. Zakaj minile so že tri dolge desetine let, kar si v lepem sonetu Slovincem obetal:

„Kaj je do zdaj Ljubljana doživela,

— — — — —

vam bo Homerjev naših pesem pela.“

A zastoj se še današnji dan obračamo poslovenskem polju, da bi izteknili kje kakega Homerja. Med gobami, ki so v deževnem vremenu zrastle tod, še naletimo kako posamezno glivo, ki živi od danes do jutri, ali krepkejših vzrastkov vidimo le redko. Pač je že ta in oni ubral strunico in zaklical epsko Muzo, ali nekateri ljudje med nami pravijo — ne vem, ali tako sodijo iz zavisti ali iz kakega drugega razloga — da te melodije zvedenčevo uho bolj žalijo kakor razveseljujejo. Bati bi se bilo torej tudi meni enake ostre sodbe, ko bi svoj odlomek tega „kar je Ljubljana doživela,“ pravil v merjenih verzih. Pa ne odvrča me od takega

dela samo strah, ne — zakaj bi ne povedal resnice — tudi spoznanje nezmožnosti me naganja, da v preprosti povesti povem, kar mi je razgrnila Muza — če ni dozdej še neslišano, da bi novelisti imeli tako dobrodejno ženo.

Ljubljana, slovenske Atene — Bog mi grehe odpusti, da te tako imenujem — ni Slovencem treba praviti, da si stara! Poznam sicer stare žene, vem, da jih z leti popusti tudi spomin, da so pozabljive in se iz svojih mladostnih let ne domišljajo vsega. Ali vem pa tudi, če kaj vidijo v življenju, kar se veže ž njihovimi prejšnjimi dogodki, da se jim tako izrodi in ponovi vse to, da potem utegnejo cele ure dolgočasiti poslušavke. Tako bo tudi tebi morebiti v današnjih časih, ko se ti je jela zopet malo življša kri pretakati po žilah, prišlo na misel, da so nekdej po tvojih ulicah vrli možaki koráčili v dolgih črnih haljah ali, če so bili „najbogatejši in najrazumnejši,“ celo v rdeči obleki. To so bili mestni svetovavci. In uverjen sem, da se med temi domisliš tudi poštenega moža, Janeza Sumereka, ki je bil mestni sodnik, glava in zaslomba vsega mesta; zlasti se ga moraš domisliti, če današnji dan po svojih ljubih otročičih pogleduješ in vidiš med množnim številom, ki obsega filistre in samogoltnike, včasih tudi kakega vrlega moža, svojega pravega sina ali hvaležnega gosta.

Sosebno v štirinajstem stoletju so se vladarji habsburške rodovine, katerim je bila prišla kranjska dežela, že l. 1282. ločena od koroške, za vedno v last, veliko pečali za napredek Kranjske sploh, zlasti pa stolnega njenega mesta, Ljubljane. Trgovstvo in obrt, katera sta začela tu cvesti precej zgodaj, sta nahajala v njih vedno pomoč zoper premogočne plemenitaše, ki so ali iz zavisti ali iz nagajivosti mesto nadlegovali in zdajpazdaj kratili stare pravice. Lepa vrsta pisem se nahaja, ki potrjujejo to in ono svoboščino, ki branijo meščane tega ali onega mogočnega prevzetneža, ali ki jim dele nove prostosti. Tako na primer zatrjuje več takih svoboščin meščanom ljubljanskim pravico, da si smejo izmed sebe vsako leto voliti sodnika, kateri ima edini pravico razsojevati medsebojne pravde in razpore. Leta 1422. je to častno službo opravljal mož, ki smo ga že imenovali, Janez Sumerek.

Pomladanskega jutra je sedel mestni sodnik, velik mož pri petdesetih letih, pri zajtrku. Njemu nasproti je sedel mož, kakih petnajst let mlajši od njega, trgovec Simon Grniščak. Sodnik je bil popolnoma praznično, ali bolj prav, službeno opravljen, ogrnjen je imel rdeč benečanski plašč, in v znamenje sodniške oblasti je slonel tenak meč pripravljen ob njegovem stolu. Trgovec je bil oblečen sicer v preprosto

meščansko obleko, a poznalo se je tudi na njegovih, da se je na današnji dan odločil na kaj posebnega. Kar se tiče osebnosti poslednjega moža, ne bi mu bil mogel nihče očitati posebne nelepote na njegovem životu, pač reči bi se smelo, da se tudi ne bi bil lahko našel človek, ki bi bil trdil, da je eden takih ljudi, o katerih svet pravi, da bodo pri ženskah srečni. Zakaj ko bi ga bil natančneje razgledal od nog do glave, bi se bil moral čuditi krepkim udom, velikanski roki in pogumnim moževim pogledom. Ali ženske, katerim dobri ljudje natevajo, da imajo posebno čuvstvo, ločiti lepo od manj lepega, bi se bile morda spotikale ravno na teh naštetih prednostih, češ, da ni pravih razmer, katere na prvi videz ugajajo očesu.

„Le pij malo. Ne bo ti škodoval, če ga ravno nisi zjutraj vaje“ — pravi sodnik in natoči trgovcu čašo. — „Jaz imam že to navado, da ga srknem po vsaki jedi nekaj kapljic, in poznam, da mi prav dobro tekne. Že ne pomnim, kdaj sem bil bolan. — Treba bo kmalu iti. Svetovavci se bodo zbirali in potem moramo iti tlako delat, novega deželnega glavarja pozdravljat. Bog nam pomagaj, da nismo dobili boljšega!“

„Strela božja ga naj!“ — odgovarja trgovec Simon Grniščak in pije. — „Kdo bi si bil mi-

slil pred letom, ko smo se za žive in mrtve pričkali ž njim, da nam bo naposled še nad glavami? Kaj je vendar to, da je vojvoda izvolil ravno tega Jurija s Turjaka za glavarja?“

„Tega si ne moreš razložiti? To si je pač lahko razjasniti, zakaj. Saj veš, da so vsi ljudje taki in vse, kar je Bog ustvaril, je menda tako, da si podpore išče povsod. Drevo svoje korenine globoko po tleh razplete po prsti in okoli kamenja, potem šele trdno stoji. Tako tudi naš gospodar in vojvoda, Bog ga ohrani, izkuša in mora izkušati, da ima oba življa, meščanski in plemiški, za podlago. Oba mora imeti na svoji strani. To pa ni lahko drugače mogoče, nego da zdaj ustreza temu, zdaj onemu, zakaj dostikrat ne more obema naenkrat.“

„Pa zakaj ne! Pravica, pravica —“

„Le stoj, daj mi, da izgovorim. — Pravim, obema naenkrat ne more, ker se ne vežeta, ne ujemata. Kar je za nas meščane dobro —“

„To je tudi za one ošabneže dobro!“ mu seže zopet trgovec v besedo.

„Pa vsaj menijo, da ni, ali pa res ni dobro.“

„Tega ti ne pritrdim.“

„Ne? Stoj, da ti dokažem. Saj veš, koliko smo imeli lansko leto posla z dvema najimennitnejšima naših plemičev, z le-tem Turjačanom zavoljo pašnika in z Apfaltererjem zavoljo gozda in ohribja. Veš, da prepira in pravde ni bilo

prej konec, dokler ni vojvoda sam razsodil to reč, hvala Bogu in pravici vojvodovi, da nam na korist. Vidiš précej, ta rozsodba je bila za nas dobra, za one pa ne, ker so kolikortoliko izgubili svojih namišljenih pravic. In da zdaj zopet prideva na to volitev deželnega glavarja, se meni očito vidi, da je vojvoda samo zato Jurija s Turjaka izvolil za glavarja, da bi to mogočno rodovino nekako utolažil za izgubo lanske pravde. Zdi se mi to prav modro, dasi bi si jaz zaradi našega mesta želel drugega, ker, kakor ga jaz poznam, Turjačan je človek, ki ne pozabi rad, kaj je bilo nekdanj.“

„Kaj ne bi bil mogel izbrati koga drugega izmed plemičev? Kaj mu neki morejo? On je vladar, in ko bi se mu kaj stavili po robu, za Boga in sveto Trojico, saj so pesti še kje drugje, kakor po gradovih, ki bi vedele, kje se prime meč. Jaz pravim, vojvoda ni pomislil, da nam bo Turjačan vedno preglavico delal.“

☛ „Nič se ne bojmo! S tisto pravičnostjo, katero nam je lani izkazal, nas bo varoval še zdaj, in sami tudi nismo slabi, da se ne bi mogli varovati. Črez ojnice svoje oblasti ne bo udarjal.“

„Ali tebi bo pisan, Janez! Tebe pozna, on ve, da si ti tisti, ki si se največ trudil v oni pravdi, da si priče pripeljal pred vojvodo in največ govoril.“

„Kaj mi more storiti? Čisto ničesar! Jaz izpolnujem svojo dolžnost, on svojo in še srečala se ne bova. Sicer pa jaz ne gledam toliko na lastni prid. Če mi meščanje toliko zaupajo, da me volijo za sodnika, jim bom branil pravico do zadnjega diha. Zdaj pa pojdiva! Pozdraviti ga moramo in sprejeti, ker je glavar po našem vojvodi postavljen, naj bo tak ali tak, ta ali oni.“

„Saj se vendar ne mudi tako. Posedi še malo, še nekaj bi rad govoril s teboj,“ pravi trgovec, toda z malo manj srčnim glasom, kakor je govoril poprej.

„No, kaj boš povedal?“ vpraša sodnik.

„Ti, prijatelj, skoraj popolnoma sem obupal, ničesar ne opravi.“

„O čem si obupal?“

„I, saj veš! — Helena, tvoja hči, jaz ne vem, vse je zastonj. Kakor se trudim, ne opravi ničesar, zmerom je enaka, mrzla in se dela, kakor da ne bi razumela, kaj pravim.“

„Nič ne obupaj! Ženske so vse take. Pogodi jim je, če se jim moški klanjajo, samo sram jih je, to svetu pokazati, in delajo se, kakor bi bilo ravno narobe. Sramežljivost je najmočnejše čuvstvo v ženski, pa tudi eno najlepših in najboljših, zakaj mnogokrat jih obvaruje, da ne padejo. Le pogum, ne odjenjaj, in kar je meni storiti, to bom storil, kakor sem

ti obljubil. Sicer sem Heleni že postrani dal vedeti, kako ljubo bi mi bilo, da bi ti, ki si moj stari prijatelj, bil tudi moj sin, zet; ali naravnost ji še nisem povedal, ker menim, da se še ne mudi.“

„Jaz ne vem,“ — pravi Simon Grniščak in upre oči v tla — „tvoja hči je pač čudna deklica, vedno mi je na mislih, še sanja se mi o nji, rad jo vidim in rad hodim v tvojo hišo, ali kadar stojim pred njo, tačas sem ves drugi. Tako mi nekako glavo zmeša, da sem ves neroden in še govoriti ne znam. Saj sicer imam vendar nekaj jezika!“

„Napaka je le to, da se tako preveč vdaš njenim muham. Ženske rade vidijo moža, ki jih po znanju in vedenju nekako preseza. Pa nič ne skrbi in ne obupaj. Kar na hip ne gre; tudi bi ne bilo lepo, da bi se ti kar takoj obesila na vrat.“

„Zdi se mi, da sem že skoraj prestar zanjo, zato — —“

„Kaj še! Njena mati je bila tudi tako mlada kakor ona, in jaz v tvojih letih, ko sem jo vzel.“

„Kaj pa meniš, ali ne roji deklici po glavi še vedno tisti Lah Krištof Ciriani, ali kako se pravi človeku, ki naj bi ga zlodej — —“

„A! Beži, beži! Ne imenuj ga! Jaz bi mu že pokazal pot, da mi le pride blizu hiše. Tudi nji sem že govoril o tej reči in kakor sem

uvidel, ne mara čisto nič zanj. Ko bi pa res kaj imela ž njim, potem že vem, kako moram kot oče varovati čast in poštenje svoje hčere.“

Rekši vstane sodnik in se odpravlja. A Simon Grniščak se je bil tako zamislil v nekaj, da še s stola ni vstal.

„Če ne greš z menoj“ — pravi sodnik — „pa pojdi k Heleni. Menim, da se je že opravila. Želim ti veliko sreče pri nji, zakaj kakor sem ti že odkritosrčno povedal, rad bi videl zaradi tebe in zaradi sebe, da bi bil ravno ti moj zet. Le ravnaj se po mojih svetih in vse bo hodilo prav. Saj se bova še kaj videla!“

Sodnik odide. Simon Grniščak pa tudi vstane, izpije ostanek vina iz kupice, da bi se malo ohrabil in si omajal jezik, potem pa korāči tudi on iz sobe, toda ne po stopnicah dol, ampak naravnost po mostovžu. Tam pred zadnjimi durmi malo postoji, pogleda, ali mu obleka dobro stoji, pogladi lase ter se odkašlja in potrka. Mehak, pa precej glasen odziv, ki je velel vstopiti, se zasliši v sobi.

Soba, v katero je zdaj stopil Simon, ta je po napravah in pohištvu pričala, da je mestni sodnik Janez Sumerek imovit mož. Zakaj dasi ni bilo videti na lepotijah posebno mnogo zlata in srebra, se je nahajalo vendar več reči, ki so po svojem delu kazale, da jih je ustvarila zvedena roka laškega ali nemškega umetnika.

Tik okna je pri majhni mizi sedela deklica, stara kakih devetnajst ali dvajset let. Kdor bi jo bil videl v beli, preprosti obleki, kako je povzdignila črne oči in se nasmehnila, ko je zagledala Simona v vratih, ta se pač ne bi bil čudil, da je mož tožil, kako neroden je, kadar stoji pred njo.

„Dobro jutro, Helena!“ jo pozdravlja Simon in se ji počasi približa.

„Tudi vam dobro jutro! Zgodnji obiskovavci vedo gotovo kaj posebnega povedati.“

„Saj veste, Helena, da jaz nikamor ne zahajam, samo k vam. Kje bom torej slišal kaj posebnega! To veste, da bomo danes videli novega glavarja?“

„To je stara novica, ki sem jo še prej vedela kakor vi. Kaj drugega! Pa kaj vidim? Danes ste se posebno lepo napravili. Tako vam vse pristoji, kakor bi bili ženin.“

„Prav veseli me, če vam je moja oprava povšeči,“ reče Simon, ki je bil v zadregi za drugačen odgovor.

Deklica se glasno zasmije in pravi: „O, gospod Grniščak, napak ste me razumeli. Jaz sem mislila le reči, da bi bili taki, kakor ste zdaj, pred leti pogodi svoji nevesti. Zakaj se niste ženili?“

„Zato ne, ker mi je dejal neki notranji glas, da me čaka še večja sreča.“

„Kdaj neki pride ta večja sreča?“

„Helena! Saj veste, kako želim, da bi prišla kmalu. V vaši moči in v vaši roki je moja sreča, vas — —“

„Gospod Simon! Vi neizmerno veliko oblast natvezujete moji slabosti. Ali ne veste, da človek še sam svoje sreče ne more skovati, kako bo še tujo? Pa zakaj niste šli danes gledat novega deželnega glavarja? Glejte, jaz sem radovedna, kako pride, kdo bo ž njim, kakov je in vse. Da bi vi bili zraven, povedali bi mi potlej vse natanko.“

„Saj so oče vaš tam, oni vam še lažje povedo.“

„To ni res. Oče malo govore. Zato idite, če mi hočete pokazati malo prijaznosti.“

„Če pa želite, da bi šel gledat, pa grem. Vse do zadnje pike vam bom povedal.“

Rekši vstane Simon Grniščak s stola, katerega je bil, dasi nepovabljen, zasedel, in odide. Deklina je potem gledala skozi okno in ko je videla, da se je na ulicah umeknil za ogel, je zopet sedla in dejala napol glasno: „Idi in ne pridi tako kmalu, sitnost!“

II.

Ker smo z letno številko naznanili čas, v katerem se godi naša povest, menimo, da nam skoraj ne bi trebalo pripominjati, da je ljubljansko mesto imelo tedaj vso drugo podobo, kakor današnji dan. Vsak, ki pozna nekoliko zgodovino tistega časa, ve, da so bile razmere v družabnem in državnem življenju mnogo različne od teh, katere smo vajeni videti mi. Ljubljana je bila veliko manjša, kakor današnje mesto. Stanovi, plemiški, duhovski in meščanski, so se zelo ločevali drug od drugega. Prva dva, plemstvo in duhovstvo, katera sta imela povsod prvi glas, sta se nosila potemtakem kakor gospoda nad meščanom, kateri je sicer pripoznaval njiju vrhovnost, vendar pa hrabro branil sebe in svoje pravo zlasti prvemu nasproti.

Plemič je živel ob delu kmetiških svojih podložnikov, meščan pa si je moral ali z roko delstvom ali kmetijo služiti svoj kruh. Lehko se torej posname, da je bilo meščanu mnogo do tega, kake gospodarje je imel, ker je bilo že tako, da so poglavarstvo črez deželo in torej

tudi črez mesto dobivali plemiči v roko. Veliko mu je bilo do tega, da so bili to pravični možje, kateri so ga v miru pustili skrbeti za lastno blaginjo in imetje.

Jurija s Turjaka pa so poznali, da je sovražnik mestnega napredka. Zato je bilo kaj malo ljudi na Starem trgu, ko je prijezdil novi glavar s svojo družbo. Le kak radovednež, ki je hotel tega mnogo imenovanega moža videti, je stopil s svojim sosedom za ogel in gledal nove prišelce in mestne možje, kateri so imeli z mestnim sodnikom na čelu pozdravljati neljubeznivega oblastnika.

„Poglej, kako srdovito gleda okoli sebi in sedi na konju, kakor bi se vruga ne bal,“ pravi usnjar Triplje sosedu črevljarju Strženu.

„In celo vojsko ima s seboj. Bog ti pomagaj dvakrat, kaj smo sami pobojniki, ka-li? Ta nas bo še koval, pravim jaz,“ odgovori Stržen.

„Kajpak! Nismo pravi, da bi se kar dali. Tudi živa kri se ukroti in hudoba tudi nima povesod poti.“

„Glej, kako je sodniku Sumereku namežikal! I, ta mu bo že kos.“

„Mi se potegnemo zanj, kadar bo treba, on pa za nas. Kaj praviš, Triplje, ali so to vsi njegovi žlahtniki in hlapci, ali jih je zbral po vsem Dolenjskem?“

„Vrag ti vedi! Onega, ki poleg njega jezdi, poznam. To je tisti Benečan, Ciriani, ka-li, se mu pravi. Tega je vedno v mestu videti, kaj vem, kako da se je zdaj Turjačanu obesil. Ima pa že kakove muhe. Ali veš, da so dejali ljudje, da ta klek ogleduje sodnikovo hčer?“

„Sodnikovo hčer? I, ga bo pa Grniščak izpodrecal! Takemu postopaču bi ne dal jaz še svoje Jedrtke, ki ne bo imela dote bogve koliko, nikar pa že sodnik.“

Med tem razgovorom so bili jezdec odšli. Tudi soseda Triplje in Stržen sta se ločila, ker se jima je mudilo na delo in ker sta videla, da se razhajajo tudi mestni svetovavci.

Mi pa hočemo zdaj, ko smo ta dva poštenjaka odpravili tako zlepa, pogledati za osebami, katere smo sicer že imenovali, vendar ne še natančneje predočili častitemu bravcu.

Novi deželni glavar je bil sin nemške rodovine Auerspergov, ki se je že leta 1067. naselila na Turjaku in katera je zlasti v poznejšem času porodila veliko veliko slovečih, v zgodovini imenovanih mož, ki so mnogo storili za obrambo svoje nove domovine.

Da je bila auersperška rodovina med kranjskimi plemiči ena prvih že ob času naše povesti, poznamo še lahko po tem, da se je vojvoda Ernest, razsodivši že omenjeno pravdo za Ljubljance, toliko bal zamere pri Auerspergih in

potem pri kranjskem plemstvu sploh, da je kakor v odškodovanje in potolažbo izvolil Jurija Auersperga za deželnega glavarja.

Pač so meščanje vedeli, da jih ta oblastnik ne bo kaj nežno pestoval. Zakaj poznali so ga moža, ki je bil prepričan, kako visoko ga „plemenita kri“ povzdiguje nad navadne ljudi, ki ne štejejo slavnih očetov.

Juri je bil še mlad mož, star kakih trideset let. Jezdil je vranca, ki je stopal, kakor bi vedel, da nosi prevzetnega jezdeca. Po velikanski postavi in zastavni rasti soditi je bil Turjačan telesno močan. — Med njegovim spremstvom je bil mladenič, ki ni mogel biti veliko čez triindvajset let star. Jezdil je ob njegovi levi strani in je bil skoraj edini, s katerim je Turjačan zdaj pa zdaj izpregovoril kako besedo. Že po zarjavelem obrazu, ki je bil pa lep, kakor bi bil moral pritrditi vsak, po črnih laseh in živih, ognjenih očeh bi bil človek sodil, da je Italijan, tudi ko ne bi bil slišal imena Ciriani. Bil je po deželi že precèj znan kakor benečanski plemič z lepim licem in čedno obleko in eden takih visokorojenih metuljev brez imetja in pravega domovja, ki si je s svojim gladkim jezikom in prijetno tovarišijo povsod vedel pridobivati prijateljev in gostoljubnih znancev.

Trop je jezdil ravno mimo sodnikove hiše. Ciriani se je že oddaleč oziral na okna. Za-

gledal je tam obrazek Helenin in se nekako ves oživil.

„Pogledite tja na tretje okno, ta je!“ — pravi Turjačanu. — „Ali ni čedno dete?“

„Dobro znate izbirati,“ odgovori Juri.

„Kaj ne!“

Rekši vzdigne Ciriani glavo in pozdravlja deklico na oknu. Helena pokima, a opazivši, da jo gleda glavar in vse njegovo spremstvo, zardi in se umakne od okna.

„Kaj takega je vredno, da se človek potruži,“ pravi Ciriani.

„Pač, ali samo za kratek čas, za vedno vam nima kaj pridovati. Vendar ne boste dali poštenega svojega imena hčeri mestnega psa, ki še imena nima! Cvetlico, ki na kravjem pašniku zraste, imamo v roki, dokler diši, potem jo vržemo proč, da morda umazan kravji pastir pride in dene naše ostanke za klobuk.“

„No, tega vam nisem rekel, da se mislim deklice poprijeti za vedno. Ali povšeči mi je, kakor malokatera. Jaz pa ne premišljam veliko, kaj bo pozneje. Pameten človek veselo uživa sedanjost, zakaj jutri me lahko prebode moj sovražnik in kaj mi pomaga, če grem s tega sveta, da ga še ne poznam.“

„Če samo o vaši stvari s to meščanko tako govorite, vam moram pritrditi, sicer ne. Ko bi bila plemenite krvi, ne bi sineli tako govoriti,“ pravi Juri.

Benečan si je menda kaj mislil, odgovoril pa ni ničesar.

„Lepa je pa vendar, ali ne?“ vpraša črez nekaj časa.

„O pač! Ali še lepša bi se mi zdela, ko bi ne bila tega sodnika hči. Tega ne morem videti,“ pravi Turjačan.

„To bi tudi jaz rajši videl, zakaj ta lisjak tako varuje svoje mlade, da skoraj ni moči priti blizu nje. Komaj dvakrat sem govoril ž njo, nikdar pa se nisem mogel ukrasti tako ali tako v hišo, vselej me je starec prestregel in odpodil.“

„Ali ste že govorili ž njim?“

„Že tolikanj sem se ponižal, da sem se najprej trudil, njega pridobiti. Ali stari cerberus je takoj vedel, kaj bi rad. Zabodel bi ga na mestu, kakor se je vedel proti meni. Zdi se mi, da si je izbral zeta, debeloglavega kramarja kislega obraza. Ime sem že pozabil, pošten jezik ga še izgovoriti ne more.“

„Kaj pa deklica? Ali ste si njo pridobili?“

„Vsaj menim, da sem si jo, če vse moje znanje ženske nature ni piškavo. Ko bi le starca ne bilo, potem bi smel upati na nekoliko sladkih uric.“

„Le čakajte, bova že naredila, da bo dobro. Jaz svojim prijateljem rad pomagam, sosebno bom vam v tej reči, ker si lahko mislim, da

tega sodnika ne bo nobena reč bolj jezila. Da vam lahko pomagam, tega se boste prepričali kmalu. Kaj je nam za to, če starega tako ali tako ukrotimo za nekaj časa, na primer, če ga vtaknemo v kako luknjo, da ne bo nekaj dni solnca videl. Potem bó krotak in obljubil bo marsikaj.“

Med tem pogovorom je bil trop jezdecev že precëj daleč odjahal od sodnikove hiše.

Helena, ki je bila zopet pristopila k oknu, je spremljala jezdece z očmi, dokler se niso skrili za oglom. In še potem je dolgo dolgo slonela na oknu. Pač so morebiti lepe sanje rojile po njeni glavici, srce je hrepenelo po nečem, po neki sreči, ki ni bila sreča, domišljija si je slikala podobo, lepo podobo! Uboga deklica, ki sveta ne poznaš, ki ga meriš po merilu svojega dobrega srca, ki neizkušena meniš, da v lepi vnanji podobi mora prebivati blaga duša! Zakaj ti ni bilo dano slišati nekaj besedi in kako drugače bi bila sanjarila!

Nikdar se Heleni ni sitnejše zdelo, da pride Simon k nji, kakor v tem hipu, ko je slišala za hrbtom njegov glas, ki ji je bil sosebno zdaj zoprno, dasi se je Grniščak gotovo potrudil ogovoriti jo, kar je najlepše znal.

„Kaj ste tako zamaknjeni, Helena?“ vpraša Simon.

„Kaj bi radi?“ pravi Helena ne ravno prav prijazno.

„No, zdaj vam lahko razložim, kako je bilo in vse. Le tu sedite, malo lepše me poglédite in poslušajte. Oh, ko bi vedeli, da me tako zbode, kadar me tako hudobno pogledate — —“

„Pustite me vendar zdajle“ — pravi deklica nevoljna — „glava me boli.“

„Glavica vas boli? Ko bi vam jaz mogel pomagati, iz srca bi rad. Pa zakaj ob solncu gledate skozi okno? To ni prav, še bolj boste bolni. Res, ko bi vam mogel pomagati, rad bi. Še svojo zdravo glavo bi vam za ta čas posodil in bi vašo bolečo vzel in prav rad bi trpel, ko bi se dalo zamenjati.“

„Lepo se vam zahvaljujem za tako zameno. Vaše glave ne bi nosila še ponoči ne!“

To je bilo pa Simonu Grniščaku vendar preveč. To je bilo zadosti jasno izpovedano, da ga ne mara. Žalosten povesi glavo in ko se mu celo debela solza prikrade v oko, se obrne in gre meni nič tebi nič naravnost iz sobe.

Helena je spoznala, da je poštenjaka nepremišljeno preveč razžalila, zato ga je klicala, naj ne odide takšen, da mu ima še nekaj povedati itd. Ali dasitudi je bil zdaj njen glas skoraj mehak in nežen, Simon ga ni poslušal, zaprl je duri za seboj in naglo stopal po stopnicah dol. Deklica je slišala, da ga je na stop-

nicah vabil njen oče, naj ostane do poldne pri njem, pa Grniščak tudi svojega prijatelja in namišljenega očeta ni poslušal.

„Kaj si mu storila?“ vpraša sodnik hčer, stopivši v sobo.

„Ničesar!“ odgovori ona, toda na rdečem licu in povešenem očesu se je bralo, da laže.

Sodnik je nekaj časa molčal, potem pa dejal:

„Helena, Helena, povem ti naravnost, da nisem zadovoljen s tvojim vedenjem proti Simonu. Jaz ti ga ne bom vrival, ali spoštovati ga moraš vsaj kakor prijatelja mojega. Dasi ti bom pustil lastno voljo v tej stvari, vendar ta tvoja volja tudi ne sme biti brez mej. Za to moram skrbeti kakor tvoj oče, ki bo odgovor dajal o tvoji sreči in nesreči. Prav z nevoljo sem danes zapazil, da me ne ubogaš. Odzdravila si onemu potepilnemu in malovrednemu Cirianiju, dasi sem ti prepovedal, da ga nimaš pogledati.“

„Kaj morem za to, če me pozdravlja?“ pravi deklica. „In tega tudi ne morete reči, da je malovreden. Jaz ga ne branim, nimam ga za kaj, ker mi je malo ali nič mar — —“

Nevolja zbere očetu obrvi vkup.

„Deklica“ — pravi — „jaz vem, kaj govorim in nikakor ne morem razumeti, kako se upaš popravljati moje besede. Ravno s tem si

se izdala. Pa to ti povem, in bodi uverjena, da se bom tudi držal tega, kar pravim: dokler bo z enim prstom gibal tvoj oče, dotle ne boš z le-tèm človekom govorila besede. Če zdaj ne spoznaš, da hočem samo tebi, ne sebi, dobro, spoznala boš kesneje.“

Deklico zalijo solze, objame očeta in pravi: „Ne jezite se name, oče, ničesar ne bom storila, kar bi vam ne bilo povolji.“

III.

„Koliko nas je: eden je Sušnja, Piruh je eden, to sta dva, jaz sem eden, smo trije, Kolček štirje, vsi smo vkup, kaj nismo? —“

Tako je zvečer ob devetih štel mestni stražnik Bojec svojo kompanijo bojevitih, s strahovitimi sulicami oboroženih mož, ki je stala pred majhno leseno hišo ne daleč od vrta, ki je bil za vrtom mestnega sodnika. Bojec je bil dvakrat nižji mož kakor njegovo orožje, že precèj prileten in grozovito suh. Tudi njegovi tovariši ali podložniki, kakor bi se morebiti pravilneje govorilo, zakaj Bojcu je bila danes dana velika oblast, da je zapovedoval svojim nestrašljivim organom mestne varnosti in mirnega spanca, tudi ti so bili na videz precèj sestradani razen gospoda Sušnje, ki je bil — *nezvest svojemu vse časti vrednemu imenu* — kljub svoji grbasti postavi vendarle nekaj obširnejši črez trebuh, baje zato, ker ni bil oženjen in je grozno rad jedel.

„Vsi smo, samo Podplatnika ni!“ reče Piruh.

„Pa zakaj ga ni, vprašam jaz!“ — pravi Bojec s svojim veljavnim glasom. „Ali ne ve,

da ga bom jaz zatožil jutri zjutraj pri gosposki? Zakaj tega ne ve? Kaj bi pa bilo, če pride pet tatov, roparjev, razbojnikov ali hudodelcev? Jaz vprašam, kaj bi bilo, ko smo mi samo štirje?“

„Podplatnik je dejal, da ga zobje bole in njegova babnica je bolna,“ odgovori Piruh.

„Marsikoga bi zobje boleli, in marsikje kdo bi ostal pri babnici doma. Jaz si ga bom zaznamoval. Ali kaj, če jih pride pet ali pa šest?“

„Vpitje zaženemo, da bodo ljudje na okna in na vrata prihajali, pa vsi zbeže,“ pravi Kolček.

„Dobro si govoril, Kolček! Vpitje, da, vpitje! Ali jaz ga bom zaznamoval! — Kaj je tvoja dolžnost, Kolček? Kaj boš storil, če boš koga videl?“

„Povprašal ga bom, kdo je, in če ne bo dobro odgovoril, ga bom uklenil,“ odgovori Kolček.

„In če ti bo utekel?“

„Ujel ga bom!“

„Dobro si povedal! Ti, Kolček, in ti, Sušnja, ostaneta tukaj okrog in varujeta. Midva pa greva za nekaj hiš dalje in bova stražila tam okoli Grniščakove hiše. Ako bi se kaj zgodilo, zavpijta: he! ho! — in brž bova midva tukaj; če midva kličeva: he! ho! pa vidva pritecita.“

Po tem izbornem in podučljivem razgovoru se razidejo.

Toda komaj je bil Bojec s Piruhom odšel, se začneta Kolček in Sušnja posvetovati, kam bi se dalo malo nasloniti, da bi bila noč krajša. Kolček je hotel, da bi se za sodnikovim vrtom malo razkoračil na travo in malo podremal, ali Sušnja je dejal, da bi tam utegnila kaka kačja zver prilesti in se človeku še v usta skobacati, kar bi imelo zle nastopke, kakor so: bljevanje, gnus do jedi itd. Tako sta torej hrabra stražnika sklenila, da ni na svetu boljšega, nego leči na klopco pri bližnji hiši, ravno nasproti sodnikovega vrta.

Kolček je komaj ležal in že je po debelo hrkal in spal. Sušnja pa iz dveh razlogov ni mogel zadremati, prvič, ker je bila klopca, na katero se je bil razpoložil, malo preozka za njegov obili životek in se je moral vedno z rokami držati za rob, da ne bi v sanjah padel na tla, drugič pa je bilo to ležišče malo pretrdo zanj. Ko je torej mož videl, da iz spanja ne bo nič, se je sklonil toliko pokonci, da je sedel. Kaka dva pota je prav nevoščljivo pogledal svojega tovariša Kolčka in si mislil, zakaj ta lahko spi, jaz pa ne. Ali kakor za tolažbo mu je prišlo na um, da ima nekaj za pod zobe — ne sicer tobačne pipe, zakaj te Ljubljancanje našega časa še niso poznali, ampak — tolsto klopa-

sico. To zatorej mož tiho iz žepa izvleče in ravno tako skrbno odgrizne četrtno, da se ne bi zbudil tovariš, zakaj potem bi mu bil moral po spodobnosti dati nekaj za pokušnjo, katera lastnost pa Sušnji ni bila nič posebno priljubljena. Ne smemo pa menda tudi pozabiti, da je sulico vedno tiščal med koleni in, kadar je sapa zašumela, strahoma jenjal zvečiti, če je tudi polno imel založeno, ter tako dolgo poslušal, da je vedel, da ni nič. Nekateri potem pripovedujejo, da tudi zavoljo tega ni mogel spati, ker ga je bilo malo strah. Mi ne vemo, kako je ta reč.

Zakaj je Sušnja zdajci začel strmeti tja ob sodnikovem vrtu in zakaj je zadnji kos klobase hitro pogoltnil, da bi se bil skoraj zadavil?

Videl je prihajati tropo mož v plaščih. Bilo jih je eden, dva, pet jih je bilo! O jej! In ves živ je začel Sušnja drezati Kolčka v noge in ga buditi.

„Kolček! Vstani, brž vstani! Kolček.“

Ali Kolček je grdo zarenčal v spanju in ni hotel biti tako dober, da bi bil vstal. Še bolj milo ga je jel prositi Sušnja, in naposled je vendar Kolček vstal, obe roke pomolil od sebe in se razpotegnil vprašuje:

„Kaj ti je pa! Kaj mi ne privoščiš urice spanca?“

„Poglej, poglej, tam doli! Pet jih prihaja, to niso meščanje. Kaj hočeva?“

„Zavpijva, pa bosta še onadva prišla semkaj,“ pravi Kolček.

„O, za Boga nikar!“ odgovori Sušnja. — „Jaz sem slišal, da je enemu nekaj zaklepetalo kakor meč. In če vpijeva, bodo naju le-ti prej slišali, kakor Bojec in Piruh, in pobijejo naju do smrti. Jaz ju grem klicat, ti pa tu čakaj!“

„Ti ne moreš nič teči, jaz grem, ti čakaj!“

Rekši Kolček zbeži, Sušnja pa se zmuza tja do vrat in se stisne ob njih, a sulico dene ob sebi. Hotel je potrhati, da bi mu kdo prišel odpirat, ali domislil se je takoj, da v tej hiši stanuje samo žena, stara kakor zemlja, z gluho svojo deklo. Torej ni bilo drugega pomočka nego vse svetnike in svetnice na pomaganje poklicati in srce ohrabriti. To je Sušnja, moder možanec, tudi storil in hrabrega duha vzdihnil še molitvico do angela varilha ter čakal. Kolčka z Bojcem in Piruhom le ni bilo, oni neznani možje, ki gotovo niso bili meščanje, pa so se bližali bolj in bolj.

Četudi neradi, vendar moramo popustiti svojega Sušnjo za nekaj trenutkov, da se ozremo po možeh, ki so imenovanemu revežu zavdali takšen strah. In res, če reč pregledamo, kakor je v istini, pet krepkih, bradatih in oboroženih korenjakov, Sušnjevo obilost čez život in nje-

govo negibčnost, katero je na skrivnem tajil, pa vendar sam gotovo najbolje poznal, njegovo nerodno orožje in še več drugega, ne smemo trditi, da je bil ta naš častiti nočni čuvaj spoštovanega ljubljanskega mesta preveč bojazljiv, temveč moramo si domišljati, kako bi se bil morebiti kateri izmed nas tresel, ko bi bil stal na njegovem mestu. In le, če si s to lučjo svetimo, spoznamo, da je mož v tej imenitni noči zaslužil, da bi mu omenjeno mesto in njeno svetovavstvo, ko bi hotelo biti pravično, postavilo spomenik zaraditega, ker se ni od straha zgrudil pri svojih vratih.

Prišli so tuji možje tja do sodnikovega vrta in se ustavili pri vratih. Eden se je postavil prednje in je tovarišem dejal napol tiho:

„Tukaj hodite gor in dol, po dva in dva, pa vedno pazite, če kdo pride, da ga odpravite. Sosebno kadar vam bom z vrta dal znamenje, glédite, da ne bo nikogar tukaj, zakaj ne bi hotel, da me kdo vidi. Kmalu bom opravil in potem bom skrbel, da doboste pijače za vso noč.“

„Kaj hočemo, če kakova mestna podgana pride, tistih suhopetih čuvajev?“ ga vpraša eden.

„Najbolje, da jih pustite pri miru, zakaj premalo nas je in tega bi tudi ne imel rad, da bi se pričkali ž njimi.“

„Bojimo se jih pa res ne, če pridejo vsi
vkup — —“

„Ali tega nečem, da bi nastal kakšen
tepež. Jaz bom morebiti še kdaj utegnil hoditi
to pot.“

Rekši vzame vodnik te družčine nekaj klju-
čev iz žepa in rožljaje izkuša zdaj s tem zdaj
z onim odpreti vrtna vrata. Menda ni odprl
noben ključ, ker kmalu jih je mož nevoljen
zopet vteknil v žep, rekel najmočnejšemu svoje
družbe, naj stopi ob plot in mu pomaga do vrha
plota. Okobalivši teme, se poprime za vejo češ-
pljevega drevesa, ki je rastlo na vrtu tik plota,
opomni še enkrat tovariše, naj pazijo, in skoči
na vrt.

Ostali štirje nekaj časa šepetajo med seboj,
kakor bi se kaj posvetovali, potem pa se obr-
neta dva gor, dva dol.

V tem hipu očeta Sušnjo nekaj neslanega
ugrizne, ne vem, ali je bila muha, ali kakov
drug mrčes, ki rad nagaja človeku. Nehote in
pozabivši sam sebe se malo pripogne, da bi
prepodil sitno živalco. Ali nesreča, ki človeka
drevi od zibeli do groba, ta nesreča vrže Suš-
njevo sulico po tleh z glasnim tleskom. Oni
štirje pri plotu so obstali in gledali, kaj je,
Sušnja pa je od straha odprl usta, raztegnil
oči in trd kakor kamen pričakoval reči, ki pri-
dejo iz te devete nerodnosti njegove.

In videl je, kako je eden zinil in dejal svojemu tovarišu: „Kaj je tam na oni strani?“

In oni je dejal: „Kaka sova je, idiva je gledat in vprašat, zakaj ne gre spat.“

In oba sta se vzdignila in korakala črez prostor na to stran.

Zdaj je veljalo Sušnji, učiniti kaj važnega, da se otme čast in poštenje, odtegnejo zdravi udje in vsa koža. Sulico pograbit in se moško v bran postaviti — to mu še na um ni prišlo, kdo bi bil tako neumen! Veljalo je marveč pozkusiti urnost in tekavost brzih peta, in to se je zgodilo, zakaj kakor konj se spusti čuvaj ob hišah v dir.

Tisto uro se je bil Sušnja uveril, da človek ni tako počasen, kakor si domišlja, če le hoče. Zakaj mislé, da čuje cepetanje preganjavcev za seboj, je dirjal tako, da je bil, preden je vedel kako in kaj, pri svojih treh tovariših pod Grniščakovo hišo, ki so tudi stali v pravem božjem strahu, ne vede, kaj bi.

Vidé Sušnjo pribežati, so mu zastavljali vprašanje za vprašanjem. Ali ta mož je bil tako upehan, da ni mogel odgovoriti prej, preden se ni strahoma trikrat ozrl za seboj, če ga nihče ne podi več, mnogokrat debelo sape potegnil in potem začel oštevati tovariše:

„Vi strahopetci, vi koze, vi vsi, in ti, Bojec! Kaj je bilo treba mene samega tam pu-

ščati med razbojniki, tatovi in tolovaji? In ti, Kolček, jaz jo bom tebi vedel: kaj ti nisem rekel, kaj te nisem prosil, da še ta dva pripelji tjakaj? In kaj si ti storil! Tukaj stojiš, toda jaz sem moral sam, čisto in golo sam, postaviti se trem nasproti, kaj pravim, štirim!“

„Kam si del pa sulico?“ vpraša Piruh.

Sušnja jame gledati okoli sebe in šele zdaj zapazi, da je ob svoje orožje. Ni zagotovo vedel, kje ga je pustil.

„Kaj ne veste, da sem jo prelomil na tri kose, sulico! Na tri kose se je zlomila, pravim, ko sem ga sunil prvega tatu. In potlej sem se umeknil, ki nisem ničesar v rokah imel.“

„Tako praviš, da so res razbojniki?“ vpraša Bojec.

„Pet jih je, pravim!“ zatrdi Sušnja. „Eden je šel krast k mestnemu sodniku, drugi pa stoje zadaj za vrtom. Vsi močni in hudi kakor ose.“

„Za pet ran, kaj nam je početi!“ — vzdihne Bojec. — „Če bo mestni sodnik okraden, službo izgubimo vsi do enega. Sami jim nismo kos, drugi čuvaji pa vedi Bog, kje so.“

„Veste kaj, možje! Pokličimo gospoda Simona Grniščaka in druge sosede. On je zet mestnega sodnika, gotovo nam bo pomagal. In srčen mož je in tri hlapce ima. Pa jih bomo pregnali in še kaj imena bomo imeli,“ svetuje Kolček.

„Dobro si govoril,“ pravi Bojec in brž gre trkat s svojo sulico na okno gospoda Grniščaka.

„Kdo je?“ se zasliši glas iz hiše.

„Jaz sem, jaz, Bojec, mestni stražnik, in Sušnja in Piruh sta pri meni in Kolček. Tolvaji so pri sodniku. Toliko jih je kakor trave! Idite nam pomagat in hlapce pokličite.“

Okno se zapre in luč v Grniščakovi izbi je pričala, da je bil ta mož hitro pripravljen pomagati, zlasti ker je šlo za varnost in imetje mestnega sodnika, kakor je mislil po poročilu hrabrih nočnih stražnikov. Kmalu je bil s svojimi tremi hlapci oborožen na ulici.

V tem so bili Bojec in njegova drhal prebudili tudi nekaj drugih mestnih sosedov, in precejšnje krdelo se je dvignilo proti vrtu mestnega sodnika, kjer so baje stali tatje.

Simon Grniščak je bil eden med prvimi, Sušnja in njegovi tovariši so se pomikali bolj skrbno odzadaj, nekaj drugih pa je šlo na sprednjo stran k sodnikovi hiši, da bi tega gospodarja poklicali in tam prestregli namišljene tatove.

Štirje neznani možje so še stali za plotom sodnikovega vrta, dva vkup, dva vkup. Ko so zapazili krdelo, so se sešli naglo na mestu, kjer je prej Sušnja videl petega plot preplezati, in eden se je vzel čez plot ter je glasno zavizgal.

„Hoj! Kdo ste in kaj hodite?“ vpije Bojec, oprijemši z obema rokama sulico, dasi tudi je bil med zadnjimi v krdelu.

„Vi ste hudodelci, vdajte se!“ je zavpil nekdo drugi.

Namesto odgovora so vsi štirje izvlekli svoje meče iz nožnic. Simon Grniščak je bil prvi, ki se jim je toliko približal, da je eden zamahnil nanj, ko ga je pozdravil z ne ravno prijaznim odgovorom.

Kolček se je tedaj tolikanj izkazal, da je s sulico prestregel udarec, tako da se je namesto Grniščaka tuji možak hipoma zvrnil po tleh.

Pa nasprotniki meščanov niso dolgo ostali samo trije, zakaj kakor bi bil iz tal vzrastel, je izdril še eden pri njih, ki je malo nižje preskočil plot, svoj dolgi meč in tovarišem pomagal iz zadrege. Tega novega je spoznal Simon, zakaj brž je obrnil svoje zastarelo, po očetu podedovano orožje proti njemu in vpil:

„Kaj si ti, laški maček?!“

Pa videti je moral Simon takoj, da svojemu nasprotniku ni kos, zakaj dobil je vprek komolca desne roke rano, da mu je meč odletel, in morebiti bi se mu bila še hujša godila, ko se ne bi bilo na vik in krik steplo tu vkup že toliko meščanov, da so neznani ponočnjaki hitro pobegnili, popustivši svojega ranjenca.

Ko so si posvetili in ogledali na tleh ležečega, ga je spoznal nekdo izmed njih in dejal: „To je hlapec našega glavarja!“

Zdajci bi bili morebiti meščanje svojo jezico ohladili nad ubogim možem, tembolj ker so bili tudi kaki trije izmed njih v tepežu dobili krvava znamenja svoje hrabrosti, ali po sreči so se odprla vrata pri vrtu in sodnik Sumerek je prišel gledat, kaj pomenja krik in vik. Res, težko bi bil kdo drugi utolažil razjarjeno množico. Na njegovo besedo pa se je kmalu vse mirno razšlo, in meščanje so na poti v posteljo ugibovali po dva in dva, kaj bi bili Auerspergovi ljudje pač radi pri mestnem sodniku.

Sodnik je dal ranjenega hlapca in enega meščana, ki mu je kri tako tekla, da ni mogel sam domov, nesti v svojo hišo. Simon pa se mu je nepovabljen pridružil in oba sta šla v zgornjo sobo, kjer sta našla Heleno popolnoma opravljeno. Ko sta stopila v izbo, je deklica naglo vstala in nekako bledega lica vprašala, kaj se je zgodilo. Vest očetova in Simonova je, kakor bi se bilo lahko uvidelo, ni mogla dobrega utolažiti. Šele ko je iz razgovora slišala, da tega, ki je ranjen, oče in gospod Grniščak ne poznata, se je vidoma malo oddehnila in je rada slušala očeta, ki ji je velel, naj gre spat. Zdaj šele, ko sta bila sama, se je primeknil Simon sodniku bližje in dejal:

„Kaj meniš, da so bili res tatje?“

„Jaz ne morem soditi. Hiša je bila zaprta in nikogar nisem čutil. Vendar upam, da se bo jutri vse zvedelo. Vsekako se pa oglasim k Auerspergu in on naj svoje ljudi tolikanj vzame v strah, da ne bodo meščanov tako čudno nadlegovali kakor nocoj,“ odgovori sodnik.

„Jaz pa trdim, da ta mož nima nič drugega pri tem, kakor da je posodil svoje ljudi za spremljevalce in varihe malopridnežu, tistemu Lahu Cirianiju.“

Rdečica je oblila sodnika. Nekaj časa je tiho zrl v tla, potem pa vprašal:

„Ali se ne motiš? Ali si ga videl!“

„Tukaj imaš pričo“ — je dejal Simon in kazal rano na komolecu. — „Zazdaj mi je ušel, pa že še prideva vkup. A lahko noč, moram si to reč obvezati.“ Rekši vstane Simon.

„Stoj še malo!“ — pravi sodnik. — „Kaj meniš, da moja hči o tej reči kaj več ve, kakor je prav za njo in za moje poštenje?“

„Menim, da ne. Pa to boš ti najlaglje sam uvidel. Tudi sem uverjen, da ljudje reči ne bodo zvedeli, kakor je. Vse misli, da so te hoteli okrasti ali kaj takega.“

Potem sta se moža ločila. Simon Grniščak je šel proti domu in se je sam pri sebi rotil, da še pride zanj čas maščevanja. Sumerek pa je še dolgo sedel pri luči.

IV.

„No, káko srečo ste imeli snoči? Ali ste jo videli, svojo golobico, in kako ste ji govorili na srce?“

Tako je vprašal Auerspergovec drugo jutro, pri zajtrku sede, svojega prijatelja in gošta, ki je ravno stopil v sobo.

„Slabo srečo sem imel“ — odgovori oni ter sede njemu nasproti. — „Za Boga in svetega Marka, to je prva ženska, pri kateri mi vedno izpodletuje. Če mi kakov starec ne pride navzkriž, že me čaka druga nesreča. Ali da naravnost povem, prav to, da se mi vse upira, me vzpodbuja, da ne odjenjam, dokler ne dosežem svojega namena.“

„Kaj pa je bilo snoči? Ali niste govorili ž njo?“

„Govoril; komaj sem jo bil sklical do okna, zaslišim hrup koncem vrta, kjer sem bil pustil svoje spremljevalce. Nekaj teh mestnih mačkov nas je bilo zasledilo, in povem vam, da je bila reč resnejša, kakor sem si mislil, da bi utegnila biti. Res, jaz nisem verjel, da bi imeli ti ljudje toliko srca, da bi se nas lotili. Pet pravih mož sem imel, pa sem se moral vendar odtegniti.“

„Kdo je bil z vami?“

„Da, tukaj pa ne vem, kako bi vam odgovoril. Bojim se vas. Pet vaših mož sem bil vzel s seboj. Vprašati vas snoči že nisem mogel in mislil sem si, da bi mi gotovo tega ne odrekli, sosebnost ker vas poznam, da po svoji navadni dobroti vsakemu poštenjaku radi pomorete.“

„To ni nič, saj ste menda vse prignali nazaj.“

„Želel bi, da bi vam mogel pritrditi, ali škoda, da ni tako. Meščanov se je bilo steplo toliko, da smo bili v zadregi, in eden izmed vaših, ne vem, kako mu že pravite, je ostal na mestu, bojim se, da mrtev!“

Od jeze je potem Juri s Turjaka zardel, visoko svojo postavo sklonil s stola in molče koračil dvakrat po sobi gor in dol.

„Mrtev! — Eden mojih ljudi? Jaz, deželni glavar, bi dal meščanom, tem cunjarjem, svoje hlapce pobijati? — Povedite mi, zakaj so vas prijeli; ali ste vi začeli?“

„Za tatove so nas imeli, kakor se mi zdi. Tudi menim, da ne ve razen deklice živa duša v mestu, po kakem potu sem pravzaprav hodil.“

„Že dobro! Dasi nisem hotel prezgodaj drezati v osir, mi prihaja vendar dobro, kakor je prišlo. Lep izgovor imam zdaj in lahko mi bo, stopiti mestu malo na rep.“

Strežaj pride v sobo in naznani, da se je mestni sodnik Sumerek oglasil s prošnjo, da bi smel govoriti z glavarjem.

„Pripelji ga gor!“

Ko služabnik odíde, pravi Turjačan svojemu tovarišu: „Glejte, kakor nalašč in ravno v pravem trenutku mi pride.“

„Veste kaj, midva imava oba opravke s tem sodnikom, vendar moj je jako različen od vašega. Zato mislim, da bo bolje, če jaz odstopim in se vidva v tej reči pomenita sama,“ reče Ciriani.

„Kakor vas je volja. Lehko se tu v stransko sobo odmaknete in slišali boste, kaj in kako mi bo človek tožil vaše in moje grehe.“

Ko je bil potem deželni glavar sam, je sédel zopet na stol, popil polno kupo vina in jezno nagrbančil čelo. Nekaj hipov, in sodnik je stopil v sobo. Bil je v svoji dolgi sodniški obleki, katera je jako pristojala resnobnemu vedenju, ki je pričalo, da si je mož dobro v svesti svojega častitljivega poklica in poštenega značaja. Bodisi, da se je Auersperg zdajci domislil, kako nevarnega in modrega nasprotnika svoje in svoje hiše prevzetnosti ima pred seboj, ali ga je pa vodilo neko naravno čuvstvo, katero nehote vzbuja spoštovanje do mogočnejšega duha, naj bo to ali ono — vstal je veliko prijazneje, kakor si je morebiti domišljjal, in

šel do srede sobe sodniku nasproti. Na vprašanje, česa bi tu želel, pravi sodnik:

„Najprej, milostivi gospod, naj povem, da sem tukaj kakor pooblaščenec, ki ne prosi in ne govori zase, ampak za naše staro in častito mesto.“

„To si lahko mislim. Dalje! Povédite, kaj prosi mesto od mene? Sicer je imelo navado od Auerspergov terjati in tožiti jih okoli vladarja.“

Sumerek je pač čutil, kam to meri. Ker je v prejšnji pravdi z Auerspergi sosebno on delal za mesto, ga je nekoliko bodlo, da bi tudi tako naravnost dal, kakor je dobil, pa premislil si je in dejal samo: „Gospod glavar! Mi meščanje za pravico vselej najprej prosimo, zato tudi danes. Mislimo pa po svoji naravni pameti, da pravico tudi terjati ima vsak dovoljenje od Boga, ki je enako pravičen za vse.“

Deželni glavar se nato glasno zasmee.

„Kakor šele zdaj vidim, je skazilo ljubljansko mestno ljudstvo iz vas meniha, zakaj če se zelo ne motim, ste mi prišli delat pridigo. Pa da boste videli, da je bil moj učitelj sv. vere ravnotako moder, če ne bolj, kakor vaš, naj vam povem, da nimamo vsi ljudje enakih misli o pravici. Zdi se mi, da je Bog sam nekatere ljudi višje postavil kakor nekatere, da je v četrti zapovedi zapovedal pokorščino, (ka-

tere bomo Ljubljančane šele naučili), da ni nikjer dovolil, da bi se nizko ljudstvo povzdigovalo, in še marsikaj, kar vam potlej povem, kadar boste to dobro premislili. Zdaj pa povedite, kaj bi vendar radi?“

Sumerek je težko zakrival nevoljo. Moško je uprl oči v glavarjev obraz, kakor bi se mu nevredno zdelo odgovarjati na zasmehovalne besede, in dejal je mirno: „Gospod, vas je naš milostni višji gospodar vojvoda postavil za varuha in svojega namestnika v deželi in sosebeno v njenem stolnem mestu. Včerajšnjo noč pa je nekaj vaših ljudi nepokoj delalo po mestu, eden izmed njih je celo plezal čez zid v zaprto, mirno meščansko hišo. Tudi so se naši straži z orožjem v roki ustavljali, in tako bi bilo kmalu prišlo do pobojev. Mi meščanje se nadajamo, da se vse to ni zgodilo z vašo voljo in vednostjo; in da ne nastane med ljudmi kaka druga vera, vas prosimo, da tiste ljudi kaznujete in v bodoče skrbeti blagovolite, da se več ne kali nočni mir.“

„Hm, to je vse?“ pravi Auersperg. — „Le idite in potolažite uboge strahopetce po mestu. Jaz sem bolj skrben zanje in za vas, kakor si domišljate. Vso to reč sem že preiskal, pa moram vam povedati, da je vsa drugačna, nego ste jo razložili vi. Vsa krivda pade na vas in vaše meščane. Jaz namreč ne vem, zakaj bi vaši

stražniki mojih stražnikov ne puščali pri miru?“

„Ne zamerite mi, da se predrznem ugovarjati: prvič ima mesto pravico postavljati stražo in nihče drugi. To je eden naših privilegijev, ki nam ga je vojvoda slovesno potrditi blagovolil, drugič pa si drznem pristaviti, da, če ljudje lazijo črez plotove, morajo prej veljati za tatove kakor za stražnike.“

„Tudi tukaj vas niso prav podučili, ljubi moj gospod sodnik! Kaj morem jaz zato, če eden mladih in živih mladeničev leze k svoji ljubici?“

Sodnik je prebledel. Vedel je, kam to meri, a odgovoriti ni mogel. Ali je imela njegova hči kaj pri tem? Kako ve Auersperg to? „K ljubici svoji“, saj tako je dejal. Ko bi bila za mesto in za njegovo življenje nevarnost, Janez Sumersek bi bil stal mož, meščan krepak in neustrašen. Ko mu je pa prišla le misel o majhni verjetnosti, da njegovo dete, njegova ljubezen ne bi bila take čednosti, kakor si je mislil — tu se je stresel in pozabil.

To je menda zapazil tudi Auersperg, zakaj posmeljivo je rekel:

„Ne zamerite, sodnik! Ni mi v glavo padlo, da se menim o vaši hčeri. Lepa deklica zares in skoraj vredna, da se plemič ozre po nji.“

„Gospod glavar“ — pravi sodnik jezno — „to so besede, na katere vam jaz ne odgovarjam. Nisem prišel, da bi se mi moje pošteneje — —“

„Že vem, že vem, kaj imate na jeziku, pa pustiva to reč in zmeniva se dalje. Vi mi niste vsega povedali. Eden mojih ljudi je bil snoči ubit. To boste pač lahko uvideli, da jaz izgubim svojo veljavo in svojo čast, če dovolim, da meščanje moje hlapce brez kazni pobijajo. Zato jaz terjam od vas, da mi v štiriindvajsetih urah zveste in daste tistega meščana, ki je ubil mojega hlapca.“

„Hlapec vaš“ — odgovori sodnik — „ni ubit, dasi je ranjen tako, da ne vem, ali bo živel. Pri meni je, in kar mu more storiti ljubezen bližnjega, uživa v moji hiši. Kadar vas je volja, pošljite ponj. Sicer pa vam moram naravnost reči, da ne vem, kdo ga je ranil, in tudi, ko bi ga vedel, ga mesto ne izda, ker ranjenec je bil med nepokojniki in se ni hotel vdati na lepo besedo.“

„Če ga v štiriindvajsetih urah ne izdaste, kdor ga je ranil, potem bom jaz sam kaznoval.“

„Jaz prevzamem vso pregreho tistega na svojo vest, ki se mu je postavil po robu in ga ranil.“

„Dobro. Torej bom kaznoval vas. Pomislite!“

Rekši mu migne, naj odide. Sodnik se malo pokloni in odhajaje reče: „Ne bojim se. Kadar boste prst položili na ljubljanskega sodnika, boste uvideli, kaj je pravica. Število meščanov ni ravno majhno in vsi ti bodo vedeli, da imajo še enega višjega gospodarja, kakor je deželni glavar, tudi kadar Janez Sumerek ne bo že več živel in vi ne.“

Zdaj je bilo na Auerspergu, da je izprevrigel barvo. Razkačen se je z eno roko doteknil zlatega ročnika na bodalu, z drugo kažoč na vrata vpil: „Pes, tam so duri!“

Ko je sodnik zapustil stan glavarjev, je šel naravnost domov, tam dal poklicati nekoliko starih pa mlajših meščanov, na katere se je najbolj zanašal. Med poslednjimi je bil tudi naš pošten Simon, ki se je pred vsemi drugimi rotil in klel, da, dokler bo on živel, ne bodo vsi plemiči ne lasu izpulili iz glave najboljšemu sodniku, kar jih je Ljubljana imela in jih bo. Konec vsega posvetovanja je bil ta, da so se možje sveto zavezali, svoje stare privilegije proti vsakemu braniti do krvi, tistega, ki je ranil vojaka, ne izdati in ko bi se reči motale nadalje, milostnega vladarja poklicati na razsodbo in pomoč.

Juri Auersperg pa je précej, ko je sodnik odšel, s kupico vina splahnil jezo, se malo izklel in smeje se klical svojega tovariša iz stranske sobe.

„Kaj pravite, Ciriani, ali ni bila izpoved med menoj in tem sodnikom prav zanimiva? Saj ste vendar vse slišali?“

„Nekoliko, pa iz tega sem presodil, da ste od kraja prav po glavarjevo govorili, proti koncu pa ne po vaši navadni modrosti. Saj veste, da na svetu moramo biti vsi kolikortoliko hinavci. Svojih pravih misli ne smemo vsakemu praviti. Poslednji naslov, ki ste mu ga nateknili, vem, da je moža hudo razkačil, in to mi boste potrdili, da je eden najnevarnejših vaših sovražnikov.“

„Kaj! Ko bi bil še trikrat nevarnejši, hočem ga ponižati, da bodo on in vsi ljudje enake vrste vedeli, kaj se pravi pravdati se z možmi, ki imajo nekaj imena.“

„Ne zamerite mi“ -- pravi nato Lah — „če sem prav slišal, vam je žugal, da se pri vojvodi pritoži in gotovo veste bolje od mene, da ta Ernest meščanstvo in beraštvo bolj podpira, kakor može tistega rodu, iz katerega je sam.“

„Vem, in ko bi jaz to babo, Ernesta, dosegel, hotel bi ga podučiti z nožem, česar ne ve. Pa tudi vem, da imam zdaj ravno po njem toliko oblast, da tega sodnika spravim v kraj, preden bo utegnil drugam poročati, kaj delam.“

„Kaj, zapreti?“ vpraša Ciriani in oči se mu zasvetijo, zakaj nekaj mu je prišlo na misel,

ki je ravno njegovim nameram bilo več kakor prikladno.

„Kaj je, če ga zaprem! Vzrok se dobi prav dober.“

„In potlej je njegova hči — — —“

„To vam mar, meni nič.“

In še dobro dolgo sta se potem ta dva plemenita moža posvetovala, kaj in kako. Kakovi so bili ti črteži in kako so se jima iztekli, naj častiti bravec povzame iz naslednjega.

V.

Drugi dan so se zbrali vsi svetovavci v mestni hiši, ki je tačas stala na Starem trgu, in so ukrenili, kadar se zgodi še kaj enakega, da se neutegoma pošlje nekaj meščanov do vojvode. Zazdaj pa so zopet bili vsi te misli, ne za dlako se vdati krivičnim terjatvam glavarjevim, stare mestne privilegije tudi z orožjem *brantiti in zvesto varovati čast mestnega sodnika.*

Nekaj dni je preteklo potem. Glavar svojega žuganja ni bil izpolnil, dasi tudi mu mesto ni hotelo izdati moža, ki je bil v boju na ulicah potolkel njegovega hlapca; vse bi se bilo celo pozabilo, ko se ne bi bila tretji dan po mestu razširila novica, da je ponoči število glavarjevih vojnih hlapcev precèj narastlo. Govorili so, da je vse, kar jih je imel na svojem gradu, poklical k sebi v mesto in da so mu jih nekaj posodili tudi prijatelji plemiči, med njimi zlasti Apfaltrerni. Ni čuda torej, da so meščanje malo utihneli, se natihem shajali in glave stikaje šepetali in ugibali, kaj se bo napravilo iz tega. Kakor bi hotel meščanom nagajati, je pošiljal

glavar majhna krdela svojih vojakov po ulicah, kakor za stražo. Mestni čuvaji so se po Sumerekovem povelju le-tem ogibali, in tako je bil več časa pokoj.

Vendar je Sumerek vedel, da vse to nekaj pomenja in da glavar nekaj namerava. Ni mu bilo neznano, da sosebno njega črti in da bo on morebiti prvi občutil njegovo nevoljo. Zatorej je večkrat pomišljal, ali ne bi bilo morebiti za mesto in zanj bolje, ko bi se odpovedal svoji časti in službi. Ni se bal tolikanj zase, da, ko bi bil sam na svetu, mu ni bilo za življenje veliko, ali imel je skrbeti za blaginjo vsega mesta in mislil je, da bi v teh okoliščinah morebiti boljši bil mož, kateremu bi bil Auersperg prijaznejši, imel je — hčer, in kadar je staremu možu prišlo na misel, v kaki nevarnosti bo njegov otrok, si je želel, da ne bi imel sodniške butare, ampak da bi bil nepoznan rokodelec.

Helena je sedela v svoji sobi sama. Deklica ni vedela, v kaki skrbi so njen oče in meščanje. Imela je druge misli. Pač je nekaj slišala o nočnem ravsu, a da je ona prvotni vzrok tega, o tem se ji še sanjalo ni. Da je bil zraven tudi on, mladi tujec, kateri je bil v očeh nedolžne prve ljubezni zanj vzor moštva in kreposti, to jo je odkraja nekaj skrbelo. Ko pa je zagotovo zvedela, da se mu ni nič žalega

primerilo, so jo obhajala sladkejša čuvstva upanja bodočega življenja. Saj je bil mlad in lep, govoril je, kakor je mogel po njeni mislih govoriti samo mož blago-čutečega srca, bil je celo — plemič in vendar je ljubil njo, skromno mestno deklico! Kako nizko si stal ti, vrli Simon Grniščak, ko je devica v svojih sanjarijah primerjala njegove prednosti s tvojimi napakami, njegovo prijetno gibčnost s tvojo nerodnostjo, njegovo lepoto in lepo govorjenje s tvojo vsakdanjostjo. Da, Bogu bi bil ti potožil, zakaj človek človeka sodi le po vnanjem, zakaj mu ni mogoče s površja seči do notranjosti.

Bilo je že dobro pozno popoldne. Večkrat se je Helena ozrla skozi okno, da bi videla, kdaj pojde oče iz hiše. Vselej je z neko nestrpljivostjo zopet sedla, kako delo v roke vzela in zopet odložila. Naposled je vzela iz nedrija list, na katerem je bilo nekaj malega besedi zapisanih s podpisom: Ciriani. Brala je in zopet brala, poljubovala mrtve črke in oči so ji sijale od veselja.

„Grem,“ — je šepetala — „grem, četudi oče zvedo. Videti ga moram in hočem. Ena beseda njegova, zagotovilo, da me ima rad, in zopet bom hitela domov. In če zvedo oče? Naj! Na kolenih jih bom za zamero prosila, in če jim povem, kako ga ljubim, ne morejo me zametati, morajo mi odpustiti.“

V tem hipu zasliši, da se odspodaj odpirajo vrata. Naglo skoči k oknu. Sodnik, Grniščak in še trije meščani so šli vunkaj. Od veselja je deklica poskočila.

Brž pokliče svojo strežajko in ji veli, naj ji pomaga, da se obleče, ker pojde za trenotek vunkaj na izprehod.

Mrak se je bil ravno storil, ko sta šli dve ženski skozi vrtna vrata. Obe sta bili tako oblečeni in s tako gostimi naličji zagrnjeni, da ni mogel nihče poznati hčere mestnega sodnika in njene služabnice.

Na poldanski strani ljubljanskega mesta je tačas stalo nekaj drevja ne daleč od ceste, ki drži na dolenjsko stran. Tam je oborožen možak v zasenčju za uzdi držal dva konja. Prvi je imel široko sedlo in podgrinjalo, na katerem je bil uvezen grb Auerspergov. Nedaleč od konj je na deblu slonel mlad mož v žamet oblečen, z velikim, črnim plaščem ogrnjen. Levico je naslanjal na dolg meč, z desnico pa je glavo podpiral in premišljal. Kakor da bi se hotel iznebiti vseh dvomov in premiselkov, otrese z glavo in pogleda po poti. Tamkaj vidi prihajati visokega moža.

„Pozno si prišel,“ pravi mož pri deblu, ki ni bil nihče drugi kakor Italijan. —

„Pa ko ne bi bil, bilo bi tudi dobro, zakaj danes je ne bo mačice. Boječe dete to, ne bom ničesar opravil.“

„Zdaj-le v mraku pride. Če res tako nori in gori za vas, dal bi si trideset palic nametati, če je ne bo. Pa če se nisem motil, ste bili prav v premiselkih, preden ste me videli?“

„Kaj meniš, da je vsak brez vesti, kakor ti? Res sem premišljal, ali bi izvršil namen, ali ga ne bi. Kako bom dekle potem zagovoril? In če njen oče reč zve, morebiti bi še tvoj gospodar Auersperg sitnosti imel.“

„I, dvajset let že imam njegove hlapce pod seboj, torej ga poznam, da ve, kaj privoli in kaj dela. Zato pravim prvič in tudi pokrivem prisežem na to, da vi babje nature nič ne poznate, če pravite, da se bojite deklice pregovoriti in potolažiti. Jaz vas bom podučil. Vdrugič pa rečem, da Auersperg od njenega očeta ne bo imel nobene sitnosti, zakaj — na uho in skrivaj vam povem — nocoj ga bo dejal v kraj, pod ključ, Ha, ha! Kaj ni to kakor nalašč za vas? Tako je govoriti, da moj gospod ni neumen. On je pisal do vojvode, da so Ljubljanci razkačeni nanj in so mu ubili enega hlapca. In takoj, danes zjutraj, je dobil odpis, da sme tistega meščana kaznovati, ki je to storil. Mestni sodnik je pa vzel to reč nase in zato bo zaprt in bo kruha stradal in svojo hudobno kri hladil. Ko bi vi ne bili takov gospodek, ki, dasi tuje matere sin, vendar še rad poštenim ljudem prav po kranjsko privošči pijače — jaz bi bil

danesh na večer za vse križe in težave zraven in bi videl, kako bodo mestnega sodnika v malho deli. Pa si zopet tako domišljam v svoji stari glavi, morebiti bo tudi pogleda in pripovedovanja vredno, kako boste vi njegovo hčer v malho vteknili.“

„Molči, gre!“ pravi Ciriani in ustavi zgovornega tovariša. „Odpravi mi služabnico, toliko, da jo denem na konja.“ Rekši gre deklici nasproti. Od veselja se je deklica tresla, ko jo je prijel za roko.

„Kam me pelješ? Jaz ne grem dalje, mudi se mi domov, dragi! Moj oče se ne mude dolgo in za Boga ne bi hotela — —“

„Samo tja do drevja idi z menoj, rožica moja, srce moje! Očeta se pa ne boj, ničesar ti ne bo storil. Saj te vendar jaz ljubim nezrečeno bolj, kakor te more tvoj oče, ki je celo preoster.“

„Ne, nikar ne govori tega!“ je dejala deklica. — „Ti mojega očeta ne poznaš, on je dober, najboljši oče.“

„Ali ga imaš rajša kakor mene?“

„Tebe in njega!“ pravi Helena in zardi. — „Tebe rajša.“

Med tem pogovorom sta bila prišla do drevja. Deset korakov stran sta stala konja. Helenino strežajko je bil Cirianijev tovariš zadržal, dopovedujé ji nekaj, kar ji je bilo pogodi.

„Tudi jaz te imam rajši kakor deset očetov, srček moj! In če je to res, kar praviš, ali ne bi bila za vedno rajša pri meni, kakor pri očetu?“

Deklica obledi, hoče roko izpuliti iz mladeničeve in pravi: „Ne brez očetovega dovoljenja.“

„Tega ne bo potreba. Z menoj, lepota moja! Pojahajva kam, kjer bova sama.“

Res je zdaj Helena ugledala, da je strežaj konja bližje pripeljal. Od strmenja in straha ni mogla izpregovoriti. Pogledala je njega, na katerega je toliko zaupala, kakor bi ga hotela vprašati, ali ni vse šala. Toda pri tem pogledu se ji je videl mladenič ves drugi in ko je roko iztegnil, da bi jo prijel, ga je sunila stran in zavpila: „Stran, malopridnež! Na pomaganje!“

Služabnica je nedaleč stala s tovarišem Lahovim. Na krik svoje gospice je hotela teči na pomoč, a njen novi prijatelj jo je tako trdo držal za roko, da je videla, kako je oni mož v črnem plašču gospodično odnesel in na konja posadil in ji ni mogla pomagati, dà, celo vpiti ne, ker ji je velikan tiščal usta.

Šele ko je konj z jezdecem in njegovim lepim bremenom oddirjal, izpusti stari vojak služabnico, gre k drugemu konju, zajaha in izgine v mraku.

Jokaje si je služabnica pulila lase, ob čelo bila s pestmi, in vpila: „O Jes-Marija, kaj bo,

kaj bo, kaj bo!“ Pa vse to ni nič pomagalo, gospice ni bilo, hudobni ljudje so jo odvedli.

Naposled se domisli, da je to treba naglo naznaniti sodniku. On je moder, imeniten mož, otel jo bo, mislila si je in dirjala, kar je mogla v mesto nazaj.

Revica ni vedela, da je sodnika, modrega in imenitnega moža, v tem zadela enaka nesreča kakor hčer.

VI.

„Kako je govoriti? Ali ne tako, da je deklica lepa, kakor sama naslikana mati božja v šenklaški cerkvi na strani? Tako je govoriti! Kaj misliš ti, Podplatnik? Zini nam eno, pa še ti, Kolček, eno, da bosta dve modri besedi. In potlej vaju bom zaznamenoval, dobro bom vaju pohvalil.“

Tako je dejal stražnik Bojec, naslonjen na sulico, ko je kaka dva tedna po opisanih dogodkih nekega večera zbrano imel vse svoje kraljestvo od Podplatnika do Sušnje.

„Aha,“ je rekel oče Podplatnik skozi nos.

„Slabo si se mi odrezal. Piruh, domisli me, da ga bom slabo zaznamoval. Hči mestnega sodnika se mora bolje pohvaliti. Kaj ni tako govoriti? Je-li, Piruh, da. Domisli me, da ga bom slabo zaznamenoval, pravim.“

„Bom,“ odgovori Piruh.

„Bom — kaj je ta beseda — bom, bom. Človek ima jezik, da več govori, kakor samo bom, bom. Še tebe bom zaznamenoval, in te bom! Koliko je to besedi — bom. Samo ena je, kaj ne, Sušnja?“ Rekši upre stražni glavar Bojec svoje male oči v Sušnjo.

„Samo ena beseda je, in še ena majhna,“ odgovori ta.

„No, prav si govoril. Ena, in še povrhu majhna; to je res, to je dobro povedano, prav dobro. Ti si beseden. Tebe imam rad, prav po božjih in cerkvenih zapovedih te imam rad. Ti boš hodil z menoj. Midva sama bova govorila. Kaj ni res, Kolček?“

„Res je, Bojec,“ odgovori Kolček.

„Dobro si rekel, Kolček! Primojduha, dobro! Mi smo mi, in smo, kar smo, kaj ni res?“

„Res. Naj bo sodnik zaprt ali kar hoče, in njegova hči, kjer hoče, mi smo mi.“

„Dvanajststo zaznamenovanih! Dobro in res je to. Kaj praviš ti, Kolček, ki si ubrisane glave, kje je je hči mestnega sodnika? Kaj praviš? Lepa je bila, to pa to, lepa, kaj ni bila? Še jaz sem jo rad pogledal, ki sem v letih — ne rečem, da bi bil star, tega ne rečem — a lepa je, govori ti, kakor češ. Kaj praviš, kje je?“

„Pes jo vedi! Kaj mi mar, in tebi nič mar, in nam vsem nič,“ pravi Kolček.

„To pa jaz vem“ — pravi Podplatnik.

„Podplatnik ve; ali si slišal, Sušnja, Podplatnik ve! Govori in povedi, kako veš. Jaz bi bil stavil, da je pol tvoje glave prazne, pol s slamo natlačene in pol vrag te poznaj kakove, potlej šele pol pametne. In ti bi bil tudi stavil, Sušnja, in ti, Kolček, mi vsi trije. Kako veš?“

Glejte si, Podplatnik bo še več vedel, kakor jaz, Bojec, ki sem mu po višji gosposki za glavo postavljen. Kako veš?“

Čuvaj Podplatnik je malo zaničljivo pogledal Bojca in kompanijo ter začel praviti: „Kaj ne veste, da tisti ljudje, ki na pismo bero, več vedo, kakor mi.“

„Kajpak da vemo, kajpak!“ mu seže Bojec v besedo.

„No“ — pravi Podplatnik — „naš glavar ima nekega meniha. Ta zna brati in je tudi druge naučil; tudi tistega Laha, tistega mladega. Ta je pa nekje bukve dobil, tam notri iz Benetk je dobil bukve, v katerih se tako zapisano bere, da človek lahko samega vruga pokliče; in ta vrug pomaga človeku, da vse stori, kar če.“

„Kako se pokliče ta vrug?“ vpraša Bojec.

„Tega niso povedali. Pravijo pa, da je Lah, ki je pri glavarju, nekemu ribiču v Krakovem ukradel črnega mačka, ki je imel belo liso na repu. Tega mačka je nesel za rep ob Ljubljani enajsto uro ponoči. Tam ga je privezal za vrbov grm in drl in mu živo srce vzal iz drobovja. To srce je z neko maščavo mazal in ga potlej dal hčeri mestnega sodnika. Zato je pa morala ž njim, kamor je hotel.“

„Dobro povedano to, kaj ni res?“ vpraša Bojec.

„Ali prav po postavi,“ mu odgovori eden.

„Kako si pa ti vse to pozvedel?“ vpraša Podplatnika.

„Kako sem zvedel? Jaz nisem ničesar zvedel. Moja babnica ima tako napeljano, da ona vse zve. Moji babnici je pravila neka soseda in ta je vso resnico slišala iz ust tiste ženske, ki je služila pri sodnikovi hčeri.“

„Tako je že vse istina, babe vedo, te imajo dobre nosove. Pa kaj meniš ti, Podplatnik, in mi vsi, kaj menimo, ali je res deželski glavar zaprl sodnika našega, ali je to prazen glas med nami, kakor se pravi, kaj menimo? In če menimo, da ga je res, vprašam jaz in mi vsi vprašamo, ali nam to škodi, ali nam ne škodi? In če nas nima kdo soditi, ako vso noč ne čujemo, menim, da nam ne škodi, torej nam ne škodi. Kaj ni res taka postava?“

In nihče ne bi bil Bojcu ugovarjal, ko se ne bi bil Kolček nanagloma domislil, da mu je v velikih silah in nadlogah ravno mestni sodnik naklonil to krušno službo; zato je imel v tem hipu toliko moške vesti, da je dejal: „Veste kaj, to ni tako, kakor si rekel ti, Bojec. Gospod Sumerek je bil pošten mož, na to se jaz trikrat priverim. Dokler je bil on, se ni nikomur v mestu drezalo v oči, da bi on ne bil stopil na noge. Zdaj pa, kar je on izginil, naj bo že zaprt ali naj je po svetu šel kakor ubežen Tomaž, ta čas je že dosti ljubljanskih meščanov pobitih

po glavarjevih ljudeh. In Bog vedi, če še nas katerega ne čaka kaj enakega. Zato jaz trdim, da nam škodi, ker mestnega sodnika ni.“

In Bojec, najmodrejši med njimi, je hitro preudaril: če mestni sodnik pride na sodišče nazaj, bi utegnil zvedeti, da sem jaz tako in tako mislil o njem. Zato je Bojec s svojo suho sivo glavo pokimal, s sulico ob tla trčil in rekel: „Kar Kolčka poznam, zmerom ga imam za dobro zaznamenanega in za pametnega. Resnico je zinil in kdor pravi, da je ni, temu jaz butico ubijem, jaz sam.“

Vem, da bi bili ti hrabri možje še več zanimivega ugenili ta večer, da ne bi bili ravno zdaj zagledali trope Auerspergovih čuvajev, ki so od tistega poprej omenjenega večera kakor nalašč in mestu kljubuje vsako noč hodili okrog. Bojec in tovariši, miroljubni, neškodljivi možički, so se bali kakega prepira z oholimi vojaki, zato so se brž poskrili vsaksebi, kakor piščeta v prosénico pred kraguljem.

Mežavo je gledal mesec skozi gosto meglo na Ljubljano, kakor bi mu bilo malo mar za te izvirne razgovore. Pač ni čuda. Zakaj če je tudi nam dovoljeno, kar je temà poetov in pravljíčarjev pred nami že storila, da se tej svetilnici natvezuje vid in sluh, videl in slišal je to kakor vsako noč po daljnem svetu marsikaj, kar ga je morebiti bolj zanimalo. Če se

torej ravno tiste noči ž njim vřed ozremo še drugam, najdemo nov prizor, novo črto v našo, škoda da le površno sliko.

Na južni strani Ljubljane, kjer zdaj od vlade cesarja Franca semkaj leži rodovitna ravan, se je vleklo včasih močvirje, gnezdo povodnih in močeradnih živali in izhlapišče nezdravja in puščobe.

Ob vzhodni strani je držala pot proti Ljubljani. Pozno ponoči je po tej poti z brzim korakom tekla človeška podoba. Po lehkí in gosti stopinji bi bil gledavec spoznal, da je ženska, ko bi že tudi ne bil razložil vsega telesa, ki je bilo zavito v dolgo črno haljo, v vojaški plašč, ki je bil kakor za obrambo proti mrzli mokreči megli tesno potegnjen črez glavo.

Kakor bi se hotela oddehníti, je pozna popotnica postala, se skrbno ozrla po bičju in ločju, rastočem po močvirju, in naposled za seboj nazaj. Pri tej priliki je njena roka nekoliko popustila odelo, in videl se je mlad, bled obraz posebne dekliške lepote.

„Turjak se ne vidi več! O Bog in sveta Mati božja, pomagajta mi!“ Rekši se deklica zopet spusti v lehàk tek. Pa pot je bila opolzla, semtertja celo blatna. Zato ji je stopinja večkrat zastala in čim dalje je bila, tem bolj je jela pešati. Videlo se je, da nežna nožica ni bila vajena dolge poti. Tudi se je pri najmanjšem

šumu plaho ozrla in lice ji je vselej še bolj zabledelo.

Že precèj poti je bila naredila. Megla se je vedno bolj zgoščevala, tako da je komaj za dva koraka videla pred seboj. Tudi vešče, ki so nad močvirjem čudovito plešoč deklico spremljale s svojo čarobno svetlobo in katerih poprej z neko grozo še gledati ni mogla, so izginile v gosti megli.

Napósled ni mogla storiti ne koraka več. Sedè na jarek in vzdihne molitvico do Marije device, da bi le še eno uro mogla hoditi, da bi prišla do kakega stanovanja. In kakor bi se čutila nekako okrepčano, se skloni zopet pokonci in tiplje z nogami dalje. Komaj dvajsetkrat je stopila in že se ji je zdelo, da hodi dve uri. Mrzel pot ji oblije hrbet in hotela je leči na tla in čakati dobre ali zle usode.

V tem hipu zagleda brlečo luč iz megle. Videlo se je, da je prav blizu. Stala je vedno na enem mestu. Morala je tu stati kaka hiša, in upanje, da so tukaj dobri ljudje, ki jo bodo sprejeli in morebiti še — preganjavcev oteli, ji je dalo znova moči, da je rinila naprej. Kmalu je bilo razločiti obrisje male samotne kočè, ki ni stala daleč od poti.

Okence na sprednji strani je bilo tako visoko, da ni mogla videti, kdo je v hišici, dasi je slišala neki ravs. Vzpela se je kvišku in po-

trkala. Toda šele, ko se je lastnik prepričal, da je zunaj ženski proseč glas, je prišel na duri in odrinil zapah.

V borno izbico stopivša je deklica videla razen mladega, visoko in močno vzrastlega človeka, ki ji je odprl, samo še staro ženico, ki je brez vsega dela sedela na nizki, polpodrti postelji.

„Prosim vaju v imenu križanega Boga, imejte me čez noč. Jaz sem uboga preganjana ženska brez variha in brez pomoči,“ je prosila deklica.

Stara žena in sin njen sta čudoma gledala nenavadno beračico, ki je imela, kakor je bilo videti, zlate zapestnike in dragoceno obleko pod starim moškim plaščem.

„Andrejko!“ — je dejala čez nekaj časa starka svojemu sinu — „poprašaj to lepo gospodično, ali ni s kakega gradu in ako hoče, da jo spremiš domov.“

Andrejko, atletski sin stare žene, pa je strme in z odprtimi usti debelo gledal lepo deklico. Kaj takega svoj živ dan ni še videl in zdelo se mu je, kakor bi se mu sanjalo.

„Črez noč bi rada bila pri nas, mati!“ reče sin.

„Šleva! Kje bo pa spala, spremi jo domov, strah je je. Mene je bilo tudi strah, ko je bil tvoj oče še tako mlad, kakor si ti zdaj. Kje bo

spala pri nas? Gospoda ima mehke postelje. Midva nimava nič takega. Na klopi ali na slami je pretrdo.“

Pa dekličina lepota in njene prošnje so mladega gospodarja tako omečile, da je materi prigovarjal in na vso mogočnost ugibal, kako bi se potnici postreglo, da bo dobro. Ali ko je deklica na njiju vprašanje povrhu razložila, da ni iz nobenega gradu v okolici doma, ampak iz mesta, da je bila ujetnica hudobnih ljudi na Turjaku, je to starko zopet tako prestrašilo, da je še bolj odvijala, rekši: „Gospodje iz Turjaka so hudi gospodje. Če zvedo, da sva midva vam pomagala uiti jim, nama hišo požgo, kravo iz hleva izvlečejo in naju po svetu poženo. Kakor pravite, so vam morebiti že zdaj na sledu, in Bog sam nas varuj, ko bi vas tukaj zalotili.“

„Dva naj le prideta ali pa trije“ — odgovori sin. — „Jutri ne bodo imeli kam kosila devati, jaz bom vsakega razparal, kdor bo stopil na naš prag, mati!“

Tako je bilo naposled ukrenjeno, da tujka ostane.

Ali komaj sta ji mati in sin za silo poslala, ko se zasliši zunaj klopotanje konjskih kopit, in préej potem je nekdo na vrata nabijal in svetilnica je sijala skozi okno v kočo.

Andrejko je hotel sneti sekiro izza trama, pa mati, ki se je bala zanj bolj kakor za hčer

druge neznane matere, mu je branila na vse kriplje. Tudi deklica, ki je bila sprva pol v ne-svesti bleda sedla na začrnelo klop, je stopila zdaj med mladeniča in duri ter dejala: „Poslušaj mater, pomagati mi ne moreš. Naj mi Bog pomaga, tebi pa naj bo dobro za tvojo blagosrčnost.“

„Le pustite me, in videli boste, koliko se jih bojim. Vi se pa skrijte, tja pod klop, jaz vas zagrnem. Kdor bo hotel kaj vohati po hiši, temu ubijem glavo in Bog mi greh odpusti.“

Starka je med tem pri poslednjem oknu malo pomolila glavo vunkaj. Bodisi, da je bilo pretemno, ali da ni že dobro videla, izmed treh mož, ki so stali pred hišo, je zapazila v naglici samo enega, ki je s svetilnico v roki trkal na vrata.

„En sam je, morebiti ga odpraviš zlepa, Andrejko! Ali varuj se ga in nič žalega mu ne stori,“ pravi mati.

„Vi ste neumna žena, mati,“ reče sin in obenem z nekakim čudnim glasom zarohni skozi okence ter pokaže sekuro. V hipu se je pri drugem okencu videl moški obraz, ki je gledal v koč. Videla ga je samo deklica, pa zavpila naglas. Takoj potem je pristopila k mlademu domačinu in dejala: „Stoj, pomagati mi ne moreš, to vem. Ali večjo dobroto, nego da bi me zastonj branil, mi storiš, če to-le pismo

neseš v mesto in oddaš trgovcu Simonu Grniščaku. Reci, da mu to pošilja hči mestnega sodnika.“

Četrť ure pozneje so trije jezdeci drevili od kočē proti južni strani, odkoder je bila prišla uboga ujetnica. Prvi je imel pred seboj na konju nesvestno deklico. Bil je Ciriani.

VII.

Meščanje ljubljanski niso vedeli, kam je sodnik nanagloma izginil. Zakaj dasi se je bil hitro zagnal glas, da ga je deželni glavar zaprl, so vendar glavarjevi ljudje raznesli kmalu drugo novico, ki je pravila, da je mož sam pobegnil, samo da bi se odtegnil glavarju, ki je imel piko nanj; da, celo glavar sam je očitno govoril, da ne ve zanj, da bi ga pa hotel kaznovati zaradi prikriivanja pobojnika njegovega hlapca. Ta poslednja novica se je nekaterim zdela tolikanj verjetnejša, ker tudi hčere ni bilo v mestu. Res se je vedelo, da je Ciriani, ki je bil poslednji čas pri Auerspergovih, odpeljal deklico. Ali vedelo se je tudi, da je bil ta Italijan poprej z mestnim sodnikom znan, da ga v zadnjih časih ni nič videti pri glavarju in tako so sklenili nekateri, da je bilo to odpeljevanje samo prevara sodnikova, ki se je potem sam laglje umeknil.

Drugi pa, ki so glavarja poznali natančneje, so sodili, da v vsej tej reči tiči vendarle več, kakor se je videlo. Med temi je bil tudi Simon Grniščak. Večkrat je ta mož izkušal nekaj ve-

ljavnejših svojih vrstnikov napraviti, da bi naravnost in očito stopili pred glavarja in ga obdolžili. Pa kakor vselej, tako so bili tudi tačas ljudje oprezni in strašljivi. Dasi mu jih je veliko pritrdilo, da bi bilo to dobro in prav, so se vendar vsak zase bali, meneč, da jim primanjkuje dokazov, in so ukrenili, naj se reč še odloži, dokler od te ali one strani ne posveti luč. Da so tega vsi želeli, to je gotovo. Glavar ni namreč nikakor pokazal želje, meščanom se prikupiti, temveč od dne do dne so ga sovražili bolj, ker je neusmiljeno porabljal najmanjše vzroke, da je, kakor pravi letopisec: „divjal med meščani ljubljanskimi s smrtjo in pobojem“. To pa tem laglje, ker mesto ni imelo samostojnega sodnika in si ga še izvoliti ni upalo.

Zdajci pa so se reči izpreobrnile na toliko, da so vsaj nekateri dobili izkazano to, kar se jim je prej zdelo najverjetnejše.

Trgovec Simon Gniščak je namreč neko jutro dobil drobno pisemce, katero mu je prinesel mlad kmet. Hitro je spoznal, da so črte znane roke — hčere mestnega sodnika. Pisano je bilo samo malo besedi in nerazločno, ker je bil listič star in razvaljan, vendar je Simon razbral besede: „Moj oče je v glavarjevi hiši v ječi. Mene kot ujetnico drže na Turjaku. Pomagajte očetu, odpustite mi mojo nekdanjo ne-

hvaležnost; če se še kdaj vrnejo časi prejšnjim enakim, ne bo za očetom človeka na svetu, kateremu bi bila več dolžna in več storiti pripravljena, kakor vam.“

Zdaj je imel trgovec dokaz v roki in nemudoma se je lotil dela. Še tisti dan je vedelo vse mesto, da mestni sodnik Sumerek ni pobegnil, temveč da ga ima glavar zaprtega. Meščanje so bili srditi. Tam pa tam se jih je zbiralo po gručah in posvetovalo, kako bi se dalo pomagati. Glavarjevi ljudje so zapazili, da je večina meščanov oboroženih, da gledajo vsi nekako potuhnjeno in temno. Tudi pretenja in rotenja je bilo slišati. Vendar celo popoldne je bilo še vse tiho. Čakali so meščanje, kaj bodo povedali njihovi prvaki, ki so šli h glavarju.

Ko so pa ti prišli in povedali, da Auersperg taji, da je častite može skoraj zgrda odgnal, je bil upor gotov in se je začel s tem, da so roko-delci in kmetje zapodili nekoliko glavarjevih hlapcev. S krikom in vikom so se zbirali pred mestno hišo z raznovrstnim orožjem. Od trenutka do trenutka je naraščala množica, hrup in hrup je bil vedno večji. Naposled se vsa truma vzdigne proti glavarjevi hiši.

Tam je bil Auersperg v hitrici zbral nekoliko svojih ljudi. Pa spoznal je brž, da se kakemu upor, kakor mu je žugal ravno zdaj, v tem hipu ne bi mogel ustavljati, zakaj mnogo

poprej zbranih hlapcev je bil ravno poprejšnji dan poslal na svojo graščino v Turjak. Nasproti pa je uvidel, da je velika nevarnost zanj, če ga razkačeni meščanje dobodo v roke.

V skrbi torej je koračil mož po sobi gor in dol, ko mu eden služabnih ljudi naznani, da se vali velika drhal. Ukaže, naj se vsa vrata zapro, in naj bodo hlapci pripravljene, pa samo na brambo.

Potem vzame ključ in pravi sam pri sebi: „Zdaj mi utegne pomagati samo on.“

Rekši koraka čez mostovže tja do zadnjega kota, kjer so bile samotne duri. Ko odklene, stopi v malo stanico, ki je imela samo eno okence, premreženo z gostim železjem. Pri borni mizici je sedel precèj postaren mož, bled in upadel, ter podpiral glavo. Ni bilo lahko spoznati — Sumereka, mestnega sodnika.

„Dober dan!“ ga ogovori Auersperg ter zapre duri za seboj.

„Tega mi vi ne voščite iz srca, zatorej se vam ne bom zahvalil,“ pravi sodnik. „Ujetniku ni noben dan srečen, najmanj pa bi ga smel s tem prijaznim ogovorom hinavsko nadlegovati tisti, ki ga brez pravice drži v zaporu.“

„Zapora se lahko iznebite to uro, ako vas je volja. Neko malenkost mi boste obljubili.“

Sodnik ga srepo pogleda. „Kaj vam hočem obljubiti.“

„Samo to, da se ne boste nad menoj maščevali, da ostane tiho, kar je bilo med nama, in da svoje ljudi spravite v red.“

Nehote se je Sumerek nasmehnil in obšla ga je samodopadljiva misel, da se je plemič visoke rodovine, njegov največji sovražnik ponižal pred njim. Takoj pa je premagala njegova boljša natura in dejal je: „Gospod glavar, jaz sem kristijan. Maščeval me bo drugi, višji gospod, sam se ne bom. Jaz vam sam rad odpuščam. Vendar govorili ste še drugo besedo, da naj svoje ljudi spravim v red, kaj ste hoteli povedati s tem?“

Zdaj je bil slišati krik in ropot. Meščanje so že nabijali na vrata.

„Kaj pomenja to? Orožje sem slišal!“ pravi sodnik. — „Vem, vidim, v najhujši sili ste prišli k meni. Mesto je oboroženo proti vam! Ali ni res tako? Bojim se, da imajo ljudje vzroke, zakaj prestopajo ojnice. Bojim se pa tudi, da vam ne bi mogel pomagati.“

„Ti lahko pomagaš, mož, in moraš. Če ne, bom jaz nabrusil svoj meč v tvoji krvi; potem bo rajši klal pse tvoje vrste tu doli.“

Sodnik mirno sede na stol nazaj in pravi: „Tukaj sem, star, siv in brez brambe. Porini, usmrti me! Prav po svoje boš storil.“

Toda namesto v sodnika, porine glavar meč v nožnico nazaj, in kakor bi se nekaj dru-

gega premislil, razjasni čelo, stopi dva koraka proč in pravi: „Meščan, tudi tvoja hči je v moji oblasti. Stori, kar ti velim, in obetam ti na svoje viteško poštenje, da jo doboš nazaj.“

Sodnik je izpremenil barvo. Tresel se je, ko je vstal pokonci, in pogleda njegovega bi se bil vsak drugi prestrašil.

„Tudi moja hči! Moj otrok! Kje ga imaš?“

„Prisegel sem, da jo doboš nazaj, prisezi ti, kar ti velim, brž, sicer je prepozno.“

„Prisezam na Boga, na zveličanje svoje, a daj mi otroka, nepokvarjenega, poštenega!“ — je izgovoril sodnik in v hipu je glavlar odprl duri in odvedel starega moža.

Zdajci se med krdelom na ulici prikaže visok mož, nihče ni vedel, kdaj in odkod je prišel. Glas je šel od ust do ust: „Sodnik, sodnik!“ in kakor bi mignil, je potihnil divji hrum.

„Meščanje!“ je govoril sodnik. „Če sem kdaj prav govoril in delal za vas, če ste kdaj slušali moj svet in mojo besedo, slušajte me zdaj. Naj se vsak izmed vas mirno vrne domov! Ne smemo si sami delati pravice, temveč pustimo to Bogu in tistim, ki jih je postavil on.“

Dalje Sumerek ni mogel glasno govoriti. Simon Grniščak se je prerinil do njega. „Pomagaj, da spraviva ljudi domov, če nečeš prijatelja svojega zakopati v zgodnji grob in izdati hčere njegove,“ mu je dejal tiho sodnik.

Četudi ni bilo lehkò delo, utolažiti razkačene ljudi, sta imela vendar ta dva moža toliko veljave, da se je v kratkem času razkropila drhal. Ko se je storila noč, je stala še tam pa tam pred hišami kaka razstavka meščanov, ki so kleli glavarja in ukrepali, kaj se bo iz tega naredilo, ali pa ugibali, kje je bil mestni sodnik, kako je nenadoma prišel med ljudi in zakaj pač ni pustil, da bi bili glavarja pregnali ali potolkli.

Sodnik in nekaj veljakov pa je imelo druge pomenke ob istem času v Simonovi hiši. Sumerek se je svoji častni službi odpovedal za ta čas, kar bo Auersperg glavar, in se ni nič udeleževal posvetovanj, kaj bi mesto storilo nasproti svojemu mogočnemu zatiravcu. Nihče ni vedel vzroka Sumerekovega ravnanja razen Grniščaka, ki je bil izvoljen za začasnega mestnega sodnika. Obenem pa je bilo tudi sklenjeno, da mesto pošlje natihem tri veljavnejše meščane do vladarja vojvode Ernesta, ki naj bi mu po-tožili, kako dela novi glavar.

VIII.

Auersperg ni mogel pozabiti, kako se je bil poslednji čas ponižal ne samo pred Sumerekom, ampak pred vsemi meščani. Mislil je torej, kako bi se dal izbrisati ta navidezni madež. Pokazalo se je bilo, da je preslab, da bi vselej ukrotil svoje podložnike. Zato se je zdaj trudil, da se kolikor moči zopet utrdi, nabiral večje število vojnika okrog sebe in se preselil iz svoje hiše sredi mesta na utrjeni ljubljanski grad. Sicer pa je na vse načine izkušal razdražiti meščane še vdrugič, da bi jim pri drugem uporu pokazal svojo moč, katere pri prvem ni mogel. Zapiral je iz majhnih vzrokov mestne ljudi, si prilastoval kakor poprej sodstvo in na smrt obsodil zdaj tega zdaj onega. Večkrat bi se bilo ondanšnje dejanje ponavljalo, pa mestni vodniki so na vso moč vsako enako početje ustavljali, obetaje si, da kmalu pride poslanstvo od vojvode nazaj, in potem se zgodi pravica in pride pomoč.

Kar se tiče glavarjevega vedenja Sumereku nasproti, je bilo od tistega dne drugačno. Res je Auersperg po svoji misli imel vzrok, sovra-

žiti ga bolj kakor vsakega drugega, vendar dal mu je bil svojo pošteno besedo, in dasi je napačno razumel človeštvo in njegove narurne pravice, vendar se je držal, kakor ves njegov čas, vere in verskih reči, torej tudi svoje prisege. Zatorej ga je pustil na miru in je bil trdno namenjen, izpolniti tudi drugi del svoje obljube, namreč poslati hčer mestnega sodnika iz Cirianijeve oblasti očetu nazaj.

Nekega popoldne so se bližali trije možje na konjih gradu Turjaku: Auersperg sam, Sumerek in Grniščak. Danes je imel stari sodnik zopet videti svojo hčer. Pa nikakor ni mogel biti vesel; zamišljen je sedel na konju in ker nekaj potov ni odgovarjal Simonu, je obmolknil tudi ta. Grof pa je bil previsok, da bi se bil menil s tem ali onim plebejcem. Edino, kar jima je od Ljubljane do Turjaka povedal, je bilo to, da, kadar se enkrat oprsti svoje obljube in odda deklico očetu, bo govoril še z obema; zdaj pa se jima ni ničesar bati.

Ko so prišli v grad, sta zagledala meščana dobro znanega človeka, Cirianija, kateri je strme gledal, kako je to, da Auersperg prihaja v družbi teh dveh mož.

„Povejte temu malovrednežu, gospod glavvar,“ je dejal Simon „da, če je še kaj moža v njem, naj se meni zglesi, kadar ga je volja. Jaz bi rad ž njim govoril besedo.“

Glavar ni odgovoril meščanu ničesar, ampak poklical je Laha na stran in mu dejal:

„Prijatelj moj, danes morate vi zame nekaj darovati.“

„Ničesar vam ne bi mogel odreči, vesel sem, če se vam morem izkazati hvaležnega. Morebiti hočete, da shranim vaša spremljevalca?“ vpraša Ciriani.

„Ne, temveč svojo deklico morate dati očetu nazaj.“

Italijan je pobesil oči in obmolknil. Tako pa mu je strast zavrela vročo južno kri, stisnil je pest in dejal:

„Zahtevajte, da življenje svoje zastavim za vas, in bom ga. Tega pa ne zahtevajte, sosebno zdaj ne. Brež nje ne morem in nečem živeti. Dva dni in še pozneje, ko sem jo pripeljal semkaj, bi jo bil dal nazaj; zdaj se mi zdi, da je malo voljnejša, zdaj ne morem.“ Takov odgovor je plemiča Auersperga tudi razsrdil. Zaničljivo je pogledal Cirianija in dejal:

„Veste vi, da sem jaz svojo voljo do dejanja dognal že drugačnim možem nasproti, kakor ste vi? Zapomnite si dobro, da imam jaz vam zapovedovati, ne vi meni. Vsak berač se prevzame, kadar se nasiti, tako tudi vi. To je pa zaradi tega, ker ste pozabili, da ste prišli k meni čisto z golo mošnjo ter niste prinesli ničesar, razen kar ste imeli na sebi in suhotno kljuse pod seboj.“

„Tudi pošten meč in poštene rodovine ime in če hočete tudi roko, ki zna odgovarjati na enake besede, kakor so vaše,“ pravi Italijan.

„Bomo videli,“ odgovori grof in odide.

Znano je, da malokatero očitanje človeka, ki ima še kaj časti v sebi, tolikanj speče, kakor če se mu v oči vrže beraštvo, in se mu še našteva, kaj in koliko dobrega je ponevrednem prejel od nas.

Lehko se torej razsodi, kako je bilo v tem hipu Cirianiju, ki je že po naturi bil burne in nagle krvi, poleg tega pa je živel še v onem času, ko je svet vsako malo resnično ali namišljeno razžalitev menil popraviti in maščevati samo s krvjo.

Gospodar Turjaški je pač vedel, da bi njegov gost njemu nakljub kaj poizkušal. Da bi morebiti z deklico ne pobegnil, je ukazal dvema služabnikoma postaviti se pred duri tiste stanice, kjer je bivala hči mestnega sodnika, in jima ostro zapovedal, nikogar izpustiti. Potem je šel zopet k meščanoma.

Morebiti zato, da bi poslednjima razkazal nekaj svojega bogastva, je bil zapovedal že prej pogostiti meščana. Toda stari sodnik se ni ničesar hotel pritekuiti, dokler ne bi videl hčere.

Zatorej ju je peljal glavar, brž ko je prišel nazaj, po stopnicah navzgor do sobe dekličine. Ko so stopili v stanico, je stala deklica v sredi,

belo oblečena in obrnjena proti vratom. Za roko jo je držal Ciriani. Ko je očeta zagledala na pragu, je vzkliknila od veselja, hotela s silo izpuliti se Cirianiju, a ta jo je trdno držal. Ravno ko je izgovorila besedo „oče,“ izvleče Italijan nož in zavpije z divjim krikom:

„Nihče te žive ne bo vzel meni, tudi vsi grofi Auerspergi ne!“

Rekši jo zabode v srce.

Stari sodnik ni črhnil besedice, kri mu je šla z lica, naslonil se je na zid, zdrsnil in omedlel na tla.

Tudi grofa je naglo hudodelstvo tako prevzelo, da sprva ni vedel, kaj je storiti.

Poštenjaka Simona je sicer tudi osupnilo, a ne toliko, da bi si ne bil v svesti, kaj je po njegovih najboljših pameti potreba. Preden je mogel Ciriani uskočiti, je bil Simonov kratki meščanski meč v trdni, vajeni roki. Boj je bil kratek. Lah se s svojim nožem ni mogel braniti. Kmalu se je zvrnil.

Dve duši sta šli skoraj obenem pred sodni stol odgovor dajat. Pač se je ena laglje odgo-varjala od druge. V trenutku je bila soba polna služabnikov, ki so strme gledali, kaj to pomenja.

Tudi gospodar je bil med tem reč premislil po svoje. Ukazal je hlapcem, naj starega sodnika in njegovo mrtvo hčer spravijo v mesto. Grniščaka pa je zapovedal zapreti, rekoč, da v

njegovi hiši nima nihče pravice, koga kaznovati, kakor on sam in njegovi bratje.

Zastonj se je Simon izgovarjal, da je tudi njemu obljubljena varnost, zastonj se je hlapcem srdito ko medved branil, polomili so ga do tal in moral je ostati v zaporu.

Med tistimi dnevi, ob katerih je Ljubljana, osredok lepe kranjske dežele, svojega vladajočega vojvodo pozdravila z gromovitim veseljem, se šteje tudi pepelnična sreda leta 1423. Ta dan je bil Ernest sam prišel v Ljubljano, da bi mestu zopet povrnil mir in pokoj.

Takoj je bil zaslišal od mestnih poslancev, kako deželni glavar Auersperg pod noge meče sveto pravico. Poslal in sklical je bil v Ljubljano več veljavnih mož, svetnega in duhovskega stanu, ki so imeli nalogo, Auerspergove pregrehe preiskovati in če se uresniči, kar tožijo meščanje, ostro soditi ga.

Dasi so ga ne samo njegovi sorodniki podpirali in zagovarjali, temveč tudi večina kranjskega višjega plemstva, je bil vendar odstavljen in obsojen na smrt.

Ko je torej na omenjeni dan vojvoda sam prišel v Ljubljano, da bi razjarjene meščane potolažil in deželi postavil drugega glavarja, se je ponudila bratoma obsojenca, Herbartu in

Leopoldu Auerspergu, prilika, na čelu velike množine sorodnikov in prijateljev prositi pomiloščenja. Vojvoda se je menda tudi bal zameriti se tem mogočnim možem, zato se jim ni upal odbiti prošnje. Tako je Juri odšel zasluženi kazni, če ni bilo toliko ponižanje za prevzetnega in ošabnega grofa že kazni dovolj.

Na njegovo mesto je bil za deželnega glavarja izvoljen Ulrik Šenk z Ostrovice, s katerim so bili menda Ljubljancje zadovoljnejši, ker zgodovina ničesar slabega ne ve o njem.

Sumerek, ki je bil pri sodbi proti Auerspergu eden najglavnejših tožnikov in prič, ni dolgo živel. Šel je kmalu za hčerjo, poprej pa je še videl, kako je bil na njegovo mesto za sodnika izvoljen njegov prijatelj Simon Grniščak, ki je bil še pred sodbo izpuščen iz zapora. Ker prve neveste, katero si je bil izbral, ni mogel dobiti, je ostal žive dni zvest svetemu pismu, ki pravi, da je „bolje, če človek ostane tako“.

III.

Nemški valpet.

Povest.

Družčine res nisem imel posebne, kaj bi dejal, še dobršne ne, ono jesen, ko sem nekega popoldne na ploščati skali v hosti sedel z Blažem Pumprehtom, c. kr. pisarjem. Pa dasi je v tem poslednjem stavku povedana tako poštena resnica, da bi pred vsakim sodiščem z mirno vestjo tri prste vzdignil zanjo in se odpovedal vsemu dobremu, se je vendar bati, da ne bi Blaž Pumpreht zvedel, kaj se očitno piše o njem. Blaž Pumpreht pa je preveč realen mož, da bi bral tega ali onega jezika povesti. To in zaupanje, da mu ne bo nobeden tistih bravcev, ki ga osebno poznajo, ničesar povedal, kako sem ga obiral — to me tolaži in še enkrat ponavljam: prav dolgočasen tovariš je bil ta Blaž Pumpreht. Ves božji dan skoraj sva vsak z eno puško lazila po hosti in ves ta čas mi je sitni Pumpreht pravil — stoj! zdi se mi, da še povedati ne smem, kaj mi je pravil, zakaj bere se v svetem pismu: gorje mu, po komer pride pohujšanje. Pa saj veste, da je človek, kadar nima boljšega, zadovoljen z vsem, kar Bog dá. Tega bi se pa vendar zraven vsega drugega natolce-

vanja ne upal izreči, da Pumprehta ni Bog dal, zakaj njegova mati, če še živi, bi me potem obdolžila za lažnika in vedi ga Bog še za koga.

Vendar mi vest ne dá drugače, da to obiranjje cesarskega pisarja vsaj s tem malo popravim, da z vso resnobo povem: Blaž Pumpreht je imel poleg drugih skritih lastnosti še eno vidno, namreč polno čutaro vina, katero sva — kakor lisica in lisjak v narodni pesmi — oba vkup pila. Tudi pol hleba, dve klobasi in tri glavice česna sem videl priromati iz Pumprehtove torbe na dan, katera jedila je Blaž z veliko lakoto trl in zlasti, kar se tiče česna, trdil, da sicer vé, kako nesloveča in kmetiška jed je to, da se pa njemu prav prilega. Jaz pa sem mu dokazoval, da je bilo česen jesti res v nekdanjih starih časih nesloveče opravilo, da pa današnji svet že drugače sodi o tem, sosebno odkar je tam v španski deželi živela in hodila bosonoga gospodična, nepremerljivo lepa Dulcineja iz Toloze, slavna ljubica hrabrega viteza žalostne postave, Don Kišota, katera je česen imela posebno v čislih, če se ne laže njen zgodopisec.

Ko sva se torej s Pumprehtom tako pogovarjala o česnu, prav tako kakor se govori med možmi, se nama približa tretji mož. Ne vem že več, ali sva bila tako zadolbena v svoj pogovor, ali je mož tako tiho prišvedral po stezi, ki je držala mimo, spominjam se pa še, da

ga nisva poprej videla, kakor da je naju ogovoril: „Prosim za dar božji, bom molil za duše v vicah.“

Že ta prošnja je naznanjala vsakdanjega berača. Bil je star, porastel in sivolas mož drobnega, zelo nabranega obraza in velikih, še vedno živih oči. Hodil je ob kljukasti palici in je bil še precèj snažno opravljen.

„Daj mu tisto vino, kar ga je še v čutari, daj! Saj ga imava že dovolj za zdaj,“ pravim Blažu Pumprehtu.

Ali on odkima z glavo, poželjivo ogleduje čutaro in pravi: „Škoda ga je. Glavico česna vam dam, mož, náte!“

Berač je zmajal z glavo, kakor poprej Pumpreht, zaničljivo na smeh nategnil ustna in dejal: „Česen sam na sebi v jezik peče in je trd, jaz pa nimam zob.“

„Daj mu malo kruha in tisto kapljo vina,“ pravim.

„Ničesar“ — odgovori Pumpreht ter ogleda čutaro. — „Še ga je za tri debele požirke. — Pa dam ga vam, mož malhar, ako česen sneste poprej.“

Berač valja tisti česen po roki in ga opazuje okoli in okoli. Videlo se mu je, da bi rad vino zaslužil, pa bal se je ugrizniti.

„Še kos kruha bom dal povrhu, mož, snejte tisto,“ reče Pumpreht, kateremu je, kakor se je videlo, beračeva zadrega delala veliko veselje.

Po kratkem premiselku starec sede nama nasproti in jezno začne česen lupiti in gristi. Menda ga je jako pekel v jezik, zakaj kislo se je držal, solze so mu večkrat stopile v oči in zdaj pa zdaj je zamežal in se stresnil, tako da se mi je revež res smilil. Ali gospod Pumpreht se ni dal preprositi, da bi bil prej dal vino in kruh. Neusmiljeno se je smejal trudu starega moža, tako da sem bil že jezen. „Kako vendar more človek nad tem imeti veselje, da starega berača muči,“ sem si mislil.

Starec je bil uničil polovico pekočega daru s trudom in težavo, drugo polovico pa je z obupnim pogledom držal v roki in bolj tiho dejal: „Ne bo šel!“

V tem hipu je Blaž Pumpreht kaka dva streljaja od nas v dolini zagledal lepo deklico, ki je bila prišla detelje kosit. Ker je bil ves mrtev na ženske, je v hitrici pozabil mene, berača, vina in česna ter je zdirjal proti polju, kakor bi ga podilo devet biričev.

„Vrzite česen stran pa izpijte to,“ pravim beraču.

Mož hlastno prime kruh in vino. Videlo se je, da se je prvi in drugi oddušek starcu kaj prilegel, zakaj précej je bil nekaj bolj gibčen in oči so mu prihajale svetlejše. Primeknil se je bližje k mojemu kamenu in dejal: „Ta gospod je še ves neumen. Komaj je babnico zagledal,

že je tekel k nji. Ne ve, kaj je ta svet, kakor jaz nisem vedel. Ko sem bil jaz mlad, sem bil ravnotako neumen. Mislil sem, da je vse, kar vidim, moje dekle. Zdaj pa, ko sem star, mislim, da je vse, kar vidim, skorja kruha. Pa zakaj letim za kruhom? Samo zato, da bi si ohranil ubogo to življenje, ki ni trhlene jarmovke vredno in pusto, kakor bi za svinje v mlin napravil v raztrgan žakelj. Vidite, vsi smo neumni, mladi in stari. Kaj menite, da bi meni treba bilo zdaj-le za to kapljo vina in ta kruh — Bog ga povrni onemu gospodu in vam! — beračiti, ko bi bil za mladih let imel tako pamet, kakor zdaj? Pa mlad človek in star pes sta si enaka po umu: nobeden se ne poboljša. Saj veste, da je star pes ležal pozimi v listju za hlevom in se tresel od mraza. Tačas je pač lepe obljube delal in dejal: Molči, pes! Kadar pride poletje, si boš sezidal gorko pasjo hišo, da te ne bo več zeblo. Pa kaj stori, ko pridejo gorki pasji dnevi? Ali ga je videl kdo zidati hišo? Kaj še! V konoplje leže, jezik pomoli na hladno in pozabi hudih dni. Takovi smo vsi. Če Bog na take namene gleda, pridemo vsi dol v pekel.“

Dasi sem poprej mislil odpraviti starca kakor brž mogoče, so se mi zdele vendar te poslednje njegove besede tako nekako modre in za enakega moža nenavadne, da mi je pri tej priči postal zanimljiv. „Da more ta človek

tako govoriti“ — sem mislil — „gotovo nima mrtvega, praznega življenja za seboj, moral je živeti ne samo s telesom, ampak tudi s fantazijo in s premišljevanjem raznih prikazni, katere so ga srečavale. Če pa takih ljudi že med izobraženci ni veliko število, kolikanj bolj ga moram biti vesel, da ga dobom v krdelu, kjer bi ga ne iskal najprej.“

„Oj, izkušal sem, izkušal, Bog ne daj, da bi vi toliko!“ — je odgovarjal mož na več mojih vprašanj. — „Nekatere matere kruh sem jedel in pod nekatero streho spal. Tam v Beneži-Najstati sem bil, stradal in pijančeval, vesel in obupen.“

„Kje je to v Beneži-Najstati?“

„To je že še nekaj več kot devet korakov od Dunaja sèm,“ pravi mož in se nasmehne, da ne vem tega. Šele po pomiselku sem se spomnil, da je berač mesto Wiener-Neustadt prekrstil po svoje.

„Torej znate tudi še kak drugi jezik govoriti, postavim nemški?“

„Tri leta sem bil tam. Znal sem nemško usnje strojariti, nemško jesti in piti in druge reči počenjati, govoriti pa nisem hotel znati več, kakor toliko, da sem lahko svoj zaslužek zapravil. Še tistega, kar so se ušesa brez moje volje naučila, nisem hotel govoriti in še danes nečem. Vem, da mi boste dejali, da sem

neumen in čuden človek. Sam vem, da sem res, pa zaradi neke ženske je bilo vse to.“

In možiček se začne smejati.

„Zakaj pa ste šli tako daleč po svetu?“ vprašam jaz.

„Če kratko povem, rečem: zaradi neke ženske, ki je nemško govorila in me zvodila za nos. Ko bi pa nadolgo pripovedoval, ne bi poslušali in tudi že davno nisem pravil in — da po pravici povem — tudi nerad pripovedujem vsakemu te kvante, zato ker posebnega ni nič.“

Trd je bil starec, ni se dal napraviti, da bi bil kaj povedal.

Zlasti pa, ko je zagledal, da moj neslani tovariš Blaž Pumpreht gre nazaj, je čisto obmolknil in začel razbirati svoje malhe.

„Zapodila me je! Pomisli ti“ — je dejal Pumpreht. — „Ali čedna punčara je, presneto lepa. Bom že zvedel, čigava je, in bom še druge strune napel. Kaj pa vi, mož, ali ste zgrizli česen? Ali je bil sladak? Kislo ste se držali, mož, kislo!“

Berač ni odgovoril ničesar. To Pumprehtu ni bilo pogodi in dejal je:

„Škoda, da sem potepuhu dal vino, mar bi ga bil sam izpil ali pa po tleh izlil!“

Težavno mi je bilo Pumprehta samega odpraviti domov. Šele, ko je videl, da jaz nikakor

nisem voljen iti ž njim, je odšel in godrnjaje klel, da more človek tako pozabiti svojega poštenja, da se hoče pogovarjati s capastim beračem. Jaz pa sem bil vesel, da je šel.

„Ko bi bil jaz mlad in mlade pameti, kaj menite, da bi bil ta gospod tako odnesel pete? E, hudo kri sem imel, ne bi se bil dal tako pitati, kakor zdaj! Toda kaj se hoče, takih ljudi je največ na božji zemlji, kakor je ta gospodè. Zato mu zamere ni,“ je dejal berač.

Nekaj potem mi je starec jel praviti svoje dogodke. Kolikor je mogoče, povem vse ž njegovo besedo ter želim, da bi bravca vsaj napol toliko zanimali kakor so mene.

„Vsak kristijan“ — je pravil starec — „je že slišal brati tisti sv. evangelij, ki pripoveduje, kako se je dobrosrčni Samarijan usmilil ubogega, na samoti onemoglega in opéšanega človeka, katerega je še mimogredoč duhovnik pustil v nadlogi in šel svojo pot. Težko se bo pa menda dobil človek, ki se je, poslušaje to povedko našega Gospoda, spomnil prvič svojih staršev in drugič možá, ki bi mu bil kakor tisti Samarijan drugi oče. Jaz pa se vselej spominjam, in dasi nisem eden takih, ki imajo jok za rokavom, mi prihajajo solze v oči.“

„Svoje matere in očeta jaz nisem nikdar poznal in živ človek ne ve menda, kdo in kaj so bili. Moje matere, kateri me je, menim, Bog

dal ob času, ko me ravno ni hotela, je bilo mene sram; zakaj ni me dočila, ni me povijala, ne ponoči vstajala, ni luči pihala, da bi me utišala in napasla, temveč v cunje me je zavila in me je nesla v hosto k potu v reso, da bi me pobral kdo po poti gredoč. Šlo je več ljudi mimo mene, vse bi vam lahko povedal po imenu, ko bi jih poznali — ali ko so videli, kaj veka v resi, so se potuhnili in hiteli naprej, nobeden si ni hotel nakopavati križa na glavo; pozneje so mi pravili sami. Zadnji je prišel usnjar Rápas, edini mož, ki mi je na tem svetu storil toliko dobrega, da sem mu tako hvaležen, kakor bi bil svoji materi, da bi bila taka, kakor so druge matere, ki svojega poroda ne pusté v resi na mrazu. In vendar sem včasih v svojem življenju prav v resnici mislil — Bog mi greh odpusti! — da bi bil mož meni morebiti bolj ustregel, ko bi me bil tam pustil, da bi bil zmrznil. Hudega sem v svojem življenju tako in tako več užil kot dobrega, in po vsem tem mi še ne more živ krst povedati, ali sem s tem trpljenjem zaslužil nebesa ali ne. Tako pa sodim, ko bi bil tačas umrl, da bi mi tudi tam na onem svetu ne bilo posebne sile.

Usnjar Rápas iz ** vasi torej me je pobral, zavil v svoj kožuh in nesel domov kakor mlado mačko. Mož je bil že precèj priletan vdovec in ni imel lastnih otrok. Ker me je ravno na sv.

Luka dan dobil in v resni našel, so me krstili za Luko Resarja. Njegove dekline so me izredile. Imel je ta moj dobrotnik z menoj tisto potrpljenje, katerega se je moja pravi mati bala ali ga ni mogla imeti. Zakaj saj veste, da je otroška reja najklesnejša in najslabša na svetu. Prašiča, tele ali kaj drugega izredi gospodar v dveh letih in ima nekaj dobička od tega, otroka pa mora gledati in obirati leta in leta. In kaj ima od tega? Ko bi svet vse to premislil, bi bolj vedel, kaj je četrta zapoved. Tudi jaz nisem ničesar pomislil. Kako sem bil možu hvaležen v dejanju, vam bom povedal!

Nikdar ne bi mogel pozabiti, kako mi je bilo tačas pri srcu, ko sem zvedel, da nimam ne očeta ne matere in da me je usnjar Rápas v hosti dobil, kakor ježa v resju. Do devetega leta sem mislil, da je usnjar moj pravi oče. Za prvo izpoved smo hodili fantje k nauku. Jaz nisem bil nerodne glave, zato sem bil eden prvih. Tudi za moč se nisem ustrašil nobenega vrstnika in poreden sem bil, kakor nobeden. Kdor se mi je zameril, ta je bil tepen. In ob neki taki priliki mi je nekoč eden tovarišev očital, kdo sem in kaj sem, kakor je menda slišal pogovor med starejšimi ljudmi.

Mislím, da bi bilo bolje, ko bi bil to poprej zvedel, ko sem bil še manj pri pameti. Zakaj od tačas sem izpremenil svojo naturo. Nič več

nisem bil tako rad v družini, zdelo se mi je, da mi bodo povsod v oči metali, da sem iz hoste doma, Luka Resar! Svojega očeta — tako sem klical usnjarja — nisem hotel povpraševati. Da je res, kar sem zvedel, mi je pričalo že moje ime.

Pa mlad človek se vsega navadi in sčasoma vse pozabi. Tako tudi meni kmalu ni bilo več dosti mar. Četudi je bil starec moj trd, malobeseden in največkrat slabe volje, sem vendar izprevidel, da me ima rad. Za drugo se pa nisem zmenil. Dela mi ni manjkalo, kruha tudi ne.

Izučil me je bil strojarstva in ko sem bil odrastel, sem ga spremljal, kamor je šel, prodajal ž njim po semnjih, kupoval kože, in kjer je bilo treba, povsod sem bil. Zaupal mi je, kakor sam sebi.

Večkrat mi je dejal: „Fant! Priden bodi, jaz svojih reči ne bom nesel na oni svet.“ Bil je pa najimovitejši v vasi. Tako sem vedel, da misli mož zame skrbeti in lahko bi bil do današnjega dne imel, česar bi bil pozelel, ko bi bil takšen kakor drugi.

Osemnajst let sem bil star. Tovarišev nisem imel, zato ker jih nisem iskal. Drugi fantje so hodili svoja pota, jaz pa svoja. Skoraj vsi so bili jezni name, ker so vedeli, da bi lahko dal za pijačo, pa nisem hotel. To pa je bilo mojemu staremu posebno pogodi. Dal mi je denarja, kolikor sem hotel.

Pri sosedu so imeli krčmo. Tjakaj sem zahajal zvečer in sem ga po malem pil sam. Pa ni mi bilo le zavoljo vina. Sosed je imel tudi lepo hčer moje starosti. Liza je bila najčednejša deklet, kar jih je prihajalo v nedeljo k maši. Bila je tudi izšolana v mestu, znala je pisati, brati in nemško govoriti. Midva sva govorila tako, kakor sem jaz znal, in bila je zadovoljna s tem, kakor sem ji jaz povedal. Tako sva se pobogala do dobrega in skoraj vsak večer sem bil tam. Drugi mladi ljudje so to reč kmalu zvedeli in ni ga bilo, ki bi se upal izpodrivati me, zakaj vsak me je poznal, da ni dobro z menoj loviti slepe miši. Oče in mati moje deklice tudi nista imela nobenega ugovora, temveč sta me bila še vesela.

Vse je bilo dobro, dokler ni zvedel moj stari, kako in kaj. Starikava babnica mu je obtožila, kakóvo in katero nevesto sem si izbral. On ni bil moje misli. Nekoč, ko sva bila po večerji sama in sem jaz hotel oditi, me vpraša: „Kam si namenjen, fant?“

„K sosedu!“

„Po kaj? Zakaj ne bi šel spat?“ je dejal.

„Kozarec vina bom popil in potlej grem takoj spat,“ pravim.

„Tam visi ključ,“ pravi moj stari, „vzemi ga in pojdi si v mojo klet po vino. Boljše je kot sosedovo, menim.“

Jaz sem se potuhnil in nisem rekel nobene. Mislil sem si pa: starost, sitnost!

Stari sedi nekaj časa, dene roke po mizi navzkriž in pravi: „Luka! Kakor slišim, si se že začel ženitovariti. Jaz bi ti ne rekel ničesar; prej ali potlej se moraš. Pa dobro me poslušaj: tukaj, kjer si ubral, ne boš imel neveste. Na mojo domačijo ne! Izbiraj drugod. Saj veš, da pri sosedu ni drugega kakor bahaštvo. Če tisti kisli vrisk, ki mu pravi vino, prodaje, ne prodaje svojega, in če ima lepo domačijo, ni njegova, ampak ljudskà. Meni je osemnajststo dolga, drugam pa še Bog ve koliko. Sicer pa ti moram še povedati, da ljudi te rodovine jaz nimam rad, četudi se ne prepiram ž njimi. Prevzetnežem in bahačem in pohajkovavcem Bog ne dá svojega blagoslova, to se vidi. Zato nečem, da bi ena te hiše prišla v mojo hišo. Ti si moraš izbrati gospodinjo, da bo delavna, domiselna, ponižna in da bo vsaj nekaj s seboj prinesla. Kaj boš s tako, ki se dela varuje in zna samo gosposke reči? Če bo nemško govorila, brala in čečkala, ne bo ti s tem ne polovičarja pripredila. Zdaj pojdi spat in pomisli, kaj sem govoril. Ni bilo zastonj, ne nemumno ne.“

Jaz sem šel pač spat tisto noč in sem mislil sem in tja. Ali rekel sem sam pri sebi: starost, sitnost, in ostal sem trmoglav. Pustim je ne,

če mi stari ne da niti toliko, kar se v oči vrže brez škode.

Tako sem jaz spoštoval moža, ki mi je bil več kot oče.

In hodil sem vasovat k sosedu odsihdob kakor poprej. Deklica se mi je od dne do dne bolj vraščala v srce in kakor vsi neumni mladi ljudje, sem mislil zatrdno, da brež nje ne morem živeti.

Pa bil sem svoje glave in svoje pameti človek. Kar me je kaj popadlo, in bil sem večkrat siten, čemeren in čuden. Sam nisem vedel, kaj mi je. Tačas je imela deklica vselej križ z menoj, zakaj nisem jenjal, da sem tudi nji pregnal dobro voljo. Tako sem ji delal mnogo preglavice. Sam se čudim, kako je bila tako potrpežljiva. Tako sva se v enem dnevu sprla in sva bila še tisti večer dobra.

Vendar sem jo imel rad. Da sem ji nagajal, to se mi je zdelo tako, kakor bi bilo k temu potrebno; pomlad se človeku veliko lepša zdi zato, ker pride za zimo. Ko bi bila vedno le pomlad, naveličal bi se je človek.

Naša vas je tlako in desetino dajala bližnjemu graščaku, ki je imel čudno nemško ime. Mi smo mu rekali: Druban, pisal se je drugače. Ta mož je bil debel, rdečega obraza, majhen in strašno hude jeze. Malokdo je imel njega rad, on pa nikogar, razen svojega valpta. Oženjen

ni bil, pa je vendar živel, kakor bi bil oženjen, samo da je imel zdaj to, zdaj ono ženo. Imeli so ga eni za bogatega, eni so pa dejali, da je več dolžan, nego premore.

Njegov valpet je bil z Nemškega doma. Précej, ko je prišel v naš kraj, ni znal govoriti drugače kot po nemško, zato so mu ljudje dejali nemški valpet. Počasi se je pri delavcih naučil nekaj besed, da je tolkel za silo. Tudi njega ni menda nihče imel rad, zakaj siten je bil kakor muha. Kadar smo delali tlako, nam je stal zmerom za petami in priganjal. Gorje je bilo stari babici, katero je dobil v grajskem gozdu, da je pobirala drva ali smukala zelenje. Posodo ji je vzel in raztepel, in njo je osuval neusmiljeno. Bil je dolgin, kosmat po bradi in bledega, precèj suhega lica. Celo lep je bil in ženskam, ki niso bile grde ne stare, se je znal prikupiti in pridobrikati, kakor nobeden drugi. Prve besede, ki se jih je bil naučil, so bile: „Micka moja“ in „hudič“. Kadar je izgovarjal ono, je bil sladek kakor med; kadar je pa zahudičeval, tačas so se ga bali stari in otroci.

Midva sva se sprva dobro razumela. Ne vem, kako je to, da se je bil obesil ravno name. Kadar sem imel jaz za našo hišo opravljati tlako, mi ni bilo nikdar treba delati, stal sem pri valptu, dajal mi je tobaka ali smotke in razgovarjala sva se, kolikor je ravno on go-

voriti mogel. Popravljaj sem mu besede, katere je napačno stavil, in nazadnje sva si bila prav prijatelja. Od maše gredoč za dekleti, nisem hodil nikdar z drugimi fantini, ampak malo zadaj in tudi ne sam, ampak valpet se mi je pridružil vselej, kadar se ni peljal s svojim gospodom. Če sem šel v nedeljo pri farni cerkvi v krčmo jaz, šel je še on z menoj; če sem plesal jaz, plesal je tudi on z mojo deklico.

Včasih sem bil prav nevoljen in jezen, kaj postopa ta škric kosmati za menoj in mi ne dá miru, da bi sam govoril ž njo.

Sosedova hči, moja Liza, je smela malo-kdaj za kratek čas z menoj v krčmo. Vselej se ji je mudilo domov ali pa se je bala, da bi je doma ne zmerjali. Kadar sem jo pa vendar preprosil, je bil nemški valpet gotovo z nama. Neznansko me je jezilo, če sta ob taki priliki vpricho mene začela govoriti nemško, da jaz nisem mogel umeti. Vselej sem mislil, da govorita o meni. Prepovedal sem ji enkrat za vselej, in nekaj časa me je ubogala. Ne vem, ali mu je to povedala ali ka-li, po poti domov me je valpet prijel za ramo in rekel: „Nič ne boj! Tvoji ljubici jaz nič storil. Drugih dosti.“

Jaz nisem odgovoril ničesar, verjel sem mu in prijatelja sva bila spet. Drugi fantje, moji vrstniki, niso mogli videti valpta. Pisano so gledali tudi mene, kadar sem ž njim prišel kam

v krčmo. Slišal sem besede, da ga bodo enkrat vun vrgli. Rekel nisem ne bev, ne mev, pa mislil sem si, kdor bo z menoj prišel vino pit, ga bo tudi pil in naj le eden mezinec iztegne po njem! Pobiral bo svoje ude po tleh, naj bo Peter ali Pavel.

In res je bilo nekoč zavrelo.

Velikonočni ponedeljek sva bila z valptom in mojo deklico po navadi malo v krčmi po maši. Našli smo notri več fantinov in nekaj deklic. Že kakor so si namežikali in stikali glave, sem videl, da bo nekaj, kar že bo. Mi trije smo pili polič, oni pa so poklicali več bokalov na mizo. Jaz nisem bil nikdar brez denarja in ravno tačas sem imel veliko očetovega pri sebi. Mislil sem poklicati na mizo še enkrat toliko vina, kakor ga imajo oni, pa deklico sem moral prej odpraviti.

„Midva še ne greva kmalu,“ ji rečem, „pojdi sama domov.“

Ko je odšla z nekaterimi tovarišicami one druge mize, mi prinese eden polno kupo in pravi: „Na, pij, pa onemu svojemu tovarišu napij, ne vem, kako ga že kličejo, za biriča ali za gospoda. Vina imata tako malo!“

Po meni je zavrelo. Primem kupo in jo vržem za vrata, da se razleti na drobne kose. Zdajci so bili vsi pokonci. „Udri škrica in njega!“

Prvega, ki se je vame zaletel, pahnem po hiši, da je padel in si razbil glavo. Potem odlomim stolu nogo in začnem mahati kot tristo medvedov. Tudi valpet je bil boljši za tepež, nego sem si mislil. Stopil je bil na mizo, vihtel polič in kričal: „Kdo bo mene tepen!?! Solnce, mond, šterne — zvezde, kdo bo mene tepen!“

Nihče se ni upal blizu njega, tako hudo je gledal z mize dol, rdeč kot huhan rak, živih, strašnih oči in dolg, da je dosegal do stropa s svojim vzdignjenim poličem.

Jaz sem bil kmalu opravil delo, hišo čisto pometal, vse vun pometal. Pila sva sama in pila sva zelo. Nemški valpet je klet, da ga nisem razumel, škrtal z zobmi in pestil roke. Vinski je bil, jaz tudi.

„Sakra-šterne! Kdo bo mene tepen!“ je vpil.

„Nihče te ne bo tepel, sraka neumna!“ pravim jaz in plačam krčmarju vse, kar so oni in kar sva midva zapila.

„Srača, bôš to, sraka, bôš?“

„Saj nisi bos, le potiplji, da imaš črevlje, reva pijana!“ pravim jaz, ki tačas še nisem vedel, kaj ta beseda pomenja v nemškem.

„Kdo bo mene tepen!?!“ vpije valpet, čimdalje bolj pijan.

„Jaz — če nisi tiho!“

„Te Kranjci, ti — —“ še več je govoril, misem ga umel, pa vedel sem, da zmerja nas

vse. To me zgrabi, in povem mu, da ga bom, če ne bo tiho, prijatelja gori ali doli; zmerjati in čudnih imen dajati si ne dam nikomur, ne Nemcu, ne Lahu, ne beraču, ne cesarju. To je amen v očenašu.

„Ti Nemeč, ne kranjski,“ pravi valpet.

„Kaj! Jaz sem, kar sem, ti bodi kar hočeš in molči, če hočeš, da se bova lepo gledala.“

„Kann nit sein,“ pravi oni.

Jaz ga tačas nisem prav razumel. Mislil sem, da pravi, da nekaj ni zanj. Kdo ni zanj, jaz? Kaj pa hodi za menoj in z menoj, če nisem zanj. Jeza me prime, vstanem in mu tako priložim s pestjo po zobeh, da se mu je pri tisti priči ulila kri. Zarjul je, svetlo, strašno me je pogledal, s pestjo zapretel, potem pa padel na stol nazaj ter cedil kri po tleh.

Jaz sem šel domov. Šele ko sem se prespal, sem začel misliti, kaj je bilo. Žal mi je bilo in prav se mi je zdelo, da sva se z valptom sprla za vselej. Ta dan je bil sovražen dan zame. Najprej sem si zavoljo njega naredil sovražnike in potlej še njega samega. *Drugih se nisem bal, njega pa sem se* — da povem po pravici — malo bal, in zato mi je bilo žal. On je valpet pri gradu, pri svojem gospodu premore precěj, gospod pa je mogočen, zamera pri njem nevarna, zlasti za človeka v mojih letih. Valpet je tudi tuj človek, Bog ve, katere in kake matere sin,

kakovega srca; hude jeze je, maščevati se bo hotel za dobljeno klofuto tako ali tako.

Premišljuječega te reči me je malo skrbelo in kesal sem se, da sem šel v krčmo. Drugikrat bom vedel, sem si mislil in pustil vse znemar, in tako sem tudi delal.

Dolgo časa nisem videl valpta. Kadar je bilo treba iti v grad, so šli oče ali hlapec. Jaz sem se ogibal sniti se ž njim. Kmalu pa sem zvedel, da se nisem motil, ko sem mislil, da se bo znesel nad menoj in me izkušal kako zakopati.

Moj oče ali rejnik je bil nekega dne nana-gloma k fajmoštru poklican. Fajmošter in graščak si nista bila prijatelja, ker oni ni mogel molče potrjevati graščakovega nezakonskega in vendar ne deviškega življenja. Zato je duhovni mož povsod pazil in kadar je čutil, da graščak kaj namerja, kar ni bilo dobro, mu je prestrigel nit, če se je le dalo.

Ko je moj oče prišel k njemu, ga je vprašal fajmošter, če misli svojo domačijo prepustiti meni ali komu drugemu. Dejal je, da jo bo prepustil meni, pa ne še tako brž. Premislil se je pa takoj, ko mu je fajmošter povedal, da po graščakovi volji menijo mene vtekniti v vojake, ker nimam ne staršev ne pravega doma in laglje grem, nego drugi vaški mladeniči. Stari me je imel rad. Ustrašil se je tega, da bi bil

jaz vojak in umrl daleč v deveti deželi. Brž me je dal prepisati, gospodarstvo pa si je obdržal in pravico, prepis vzeti nazaj, ako bi hotel.

Jaz sem vedel, odkod brije burja — valpet! In vesel sem bil, ne zaradi sebe, da ne pojdem na vojsko, temveč zaradi njega. Kako ga jezi, da mu je izpodletelo! Sovražiti sem ga začel in nič več se ga nisem ogibal, še iskal sem ga; rad bi mu nekaj besed povedal, v zobe se mu zasmeljal,

In res, dva dni pozneje ga srečam. Hotel je iti mimo mene, tiho in potuhnjeno, ali jaz ga primem za ramo in pravim: „He, valpet! Sakrašterne — pa nič kleti po nemško — slišim praviti, da si bil ptičem nastavil, pa so ti stave in zanke populjene.“

„Jaz nimam s teboj nič govoriti,“ pravi valpet.

„Jaz pa imam!“ pravim ter ga pomikastim za ramo. „Povem ti, da se varuj po temi in v copatah hoditi okoli mene, kakor si začel. Bojim se te toliko, kolikor konjske smrti. Ti se pa mene le boj. Zakaj da znam lopniti po zobeh in čeljustih, to veš menda in se še lahko prepričaš.“ — Prekanjeno je bil jezen, ko sem mu tako povedal. Usta je stisnil in šel naprej v hosto, kamor se je bil namenil. Tam je imel čas drva stražiti in prežvekati, kar sem mu

povedal. In mislim, da je tudi prežvekal in ni mogel požvečiti. Presedalo mu je.

S sosedovo hčerjo sva bila tako, kakor prej. Vsak večer sem bil tam in strašno se mi je tožilo, če je nekaj časa nisem videl. Brež nje, sem mislil, da ne morem živeti; in kadar sem jo videl, sem bil srečen. Le če sva bila dalje vkup, se mi je zdela včasih prezgovorna, včasih pretiha. Tačas sem bil siten, očital sem ji vse, znesel vse male reči na dan. Ko je pa revica začela jokati pred mojo sitnostjo, sem jo tolažil; včasih sem bil še jaz tako neumen, da sem začel jokati. Saj pravim, mlad človek nori, da sam ne ve, ne kako ne kdaj.

Poleti je bilo okoli po deželi več semnjev za vrstjo. Moj oče je bil bolan. Moral sem jaz od doma za tri tedne. Nerad sem šel, ali drugače ni bilo. Solze so mi prišle v oči, ko sem od svoje Lize prej tisti večer vzel slovo za tri tedne. To bodo tri leta, sem mislil; a drugače ni šlo. Naprežem dva konjiča, oba mlada in debela, da ju je bilo lepo gledati, sédem od *spredaj na naložene butare usnja in poženem*, sv. križ božji, po svetu na kupčijo.

Bil sem na šestih semnjih, zamudil sem se dva dni več, kakor sem mislil, pa pripeljal sem domov veliko denarja in prazen voz. Pozno ponoči sem prišel domov. Moj stari me je bil vesel. Preštel je denar in me pohvalil, da sem

dobro kupčeval. Sedela sva tisto noč precèj dolgo vkup in pila domače vino. Bil je zgovoren kakor malokdaj in česar mi ni prej naravnost z besedo povedal nikdar, je povedal tačas, namreč, da ima mene tako rad, kakor marsikateri oče nima svojega lastnega sina tako rad.

„In zato, ker te imam rad,“ je dejal in gledal v kupico, „ti želim, da bi se ne zavrgel in ne zašel. Ženiti se boš moral; pa zdaj še ne. Čemu torej iztičeš okoli bab, kakor si začel tukaj pri sosedu? Jaz sem ti že povedal, kaj mislim in kako. Saj nečem, da bi bil ti kakor zmrzle, ali kak zapečjósedel. Muši se okoli deklet, kolikor hočeš, to se ve, kar je pošteno; samo zares ni ničesar pričenjati. Sosebno tukaj ne, kamor si ti obrnil oči. Tu niso nič pošteni ljudje.“

„Dekle je poštena, za druge meni ni mar,“ pravim jaz, in jezilo me je, da oče tako govori.

„Dekle? Ta je prava materina hči. Mati njena je štiri druge zvodila za nos, preden je vzela tega.“

Jaz sem vedel, da je tudi mojega starega nekdam zvodila za nos, pa povedati nisem smel, dasi bi bil rad dobremu možu očital, da je on imel iste grehe, katere graja na meni.

„Hči ne bo taka, kakor mati, jaz jo poznam dobro. Boljšega dekleta ni nikjer,“ pravim.

„Če je tako dobra, kakor ti praviš, in poštena, zakaj sem jo včeraj videl v ograji pod hrastom z grajskim valptom pogovarjati se na samem?“

To ni bilo gotovo nič posebnega, kar sem slišal od svojega očeta. Prava reč, če dekle govori s človekom, ki ga že dolgo pozna! In vendar me je pekla ta novica tako, da nisem mogel spati vso tisto noč. Večkrat se mi je zdelo že poprej, da hodi za njo; zdelo se mi je, da ga tudi ona ne vidi težko. Zmerom sem se pa tolažil in nisem verjel svoji misli, saj vzeti je on ne more in neče, ona pa ima menda že toliko pameti, da bo vedela, kdo je on in kaj je ona. Še kaka druga deklica bi se ne pečala z biriškim valptom, katerega so ljudje sovražili.

Namenil sem se bil précej drugo jutro Lizo dobro izprašati in izpovedati. Pa premislil sem se takoj, in ko sva se drugo jutro sešla, valpta še v misel nisem jemal. Zdelo se mi je pa, da ne govori več tako rada z menoj, kakor prej, da ni več tako potrpljiva ter da mi nobene zbadljive ne ostane na dolgu.

Jaz ne vem, če sem bil tega žalosten ali sem bil tako jezen — vem pa, da sem bil tako neumen, da sem se nekoč jokal, ko sem bil sam. Obenem pa sem se zagrozil valptu: gorje mu bodi, če ga dobom, da bo lazil okoli nje-nega doma.

Bolj poredko sem jel zahajati k sosedu. Dostikrat bi bil rad šel, pa neka trma me je zadrževala. Mislil sem, da komu kljubujem, pa sem menda le sam sebi. Slišal sem večkrat, da je bil valpet v vasi in pri sosedu v krčmi, posebno na večer. Ali jaz ga nisem mogel nikdar dobiti, da bi ga bil malo zapodil.

Neko nedeljo popoldne sem ga našel v krčmi pri sosedu. Ko stopim v izbo, je sedel sam pri stranski mizi in poleg njega je sedela Liza. Jeza me je popadla, kri mi je zavrela, pa veliko vaščanov je bilo v hiši, nobene nisem rekel. Dekle je zardela, ko me je zagledala, prišla k meni in me vprašala, kaj hočem piti. Ko mi prinese vino, ne rečem ničesar, natočim in pijem. Valpet jo pokliče k sebi, in zopet sta jela govoriti. Kaj sta govorila, tega ne vem, nemško sta se menila, to pa vem, da sta govorila o meni, zakaj valpet me je vedno gledal in se smejal, ona pa je zrla v mizo in le malo odgovarjala. Ko bi me ne bilo sram drugih ljudi, prijel bi bil kozarec in ga razbil ob njegovo glavo. Tako pa sem se krotil in pil kozarec za kozarcem.

„Liza, sèm pojdi!“ pravim.

Pride k meni in me vpraša, kaj hočem.

„Tu k meni sédi. Otovrej sem menda že kakor oni potepuh, četudi ne znam hinder-hander govoriti, da bi se iz drugih ljudi norca delal.“

Ona mi je tajila, da bi bila o meni govorila z valptom.

„Strašno si siten!“ mi je rekla tudi zdaj, in to me je zbodlo, da nikdar tako.

Vstane s sedeža tik mene, jezna in rdeča ter hoče iti vun.

„Jaz ti rečem, sédi!“ pravim.

„Ne utegnem,“ odgovori neprijazno in gre vun.

Valpet pri tej priči vstane in gre za njo. Nazaj ga ni bilo več, v veži pa je še govoril ž njo, dobro sem slišal, odgovarjala mu je prijazneje kot meni; kaj sta se menila, tega ne vem, zopet sta govorila nemško.

Napijem se tisto popoldne, da nisem vedel, kje sem in kaj delam. Vem, da sem pobijal kozarce, klel in kričal, da so me ljudje v krčmi pogovarjali in krotili, da Lize nisem videl vse popoldne, sicer pa ne vem, kaj sem govoril, kdaj prišel domov.

Drugi dan sem bil bolan. Glava me je bolela tako, da nisem mogel vstati. Obležal sem za več časa, vročinska bolezen se me je bila polotila. Kakor mi je potlej dekla pravila, sem bledel v svoji bolezni vedno o valptu, mislil sem, da se tepeva, da ga pobijam. Prepiral sem se tudi s svojo deklico, dajal ji čudna imena in ji očital vse ženske grehe.

Med mojo boleznijo je bila ona od kraja enkrat prišla vprašat, kako mi je, in me je hotela videti, vendar moj oče je ni pustil blizu, z osorno besedo jo je odgnal in tako ni prišla več blizu.

Ko sem zopet stal na svojih nogah, sem mislil, da bo vse dobro; zatrdno sem bil namenjen, da vse pustim, da se ne zmenim več zanjo, očetovskemu svojemu reditelju sem pa moško obljubil, da ne pojdem nikdar več k sosedu. On je bil tega prav vesel in vesel sem bil tudi jaz svojega sklepa. Kaj mi je mar valpet? Kaj ravno ta deklica? Manjka jih ne, druge so morda še boljše in poštenejše. Tako sem hotel misliti, pa ni mi šlo. Koder sem hodil, ona mi je prihajala na misel, kar sem delal, vse se mi je zdelo pusto, kar sem videl, me je spominjalo nje. Nikoli nisem mogel biti vesel. In v nedeljo, ko je šla od maše, se mi je zdelo, da ni vesela tudi ona ne, da najrajša molči. Če sem jo pa doma srečal, sem se ji ognil, ali če se ni dalo, sem šel hitro mimo nje brez odgovora.

Zakaj, še zdaj ne vem. Kolikokrat sem se namenil, da grem k nji, da jo ogovorim! Pa sram me je bilo, nisem šel. Morda me ima pa vendar rada! O, ko bi to vedel, sem dejal sam pri sebi. Ko bi mi kdo utegnul povedati, da oni valpet zastonj hodi za njo, da ga ne mara, da mi je vendar še zvesta!

Take misli so mi zopet vzbudile staro jezo do valpta.

Nekega večera je bil star berač pri nas črez noč. Pri peči je sedel po večerji in je vedel veliko praviti. Jaz sem stare može v mladosti prav rad poslušal, kar so že pravili, naj bo o starih časih in starih ljudeh ali pa druge pametne reči, izkušnje in dogodke. Tudi verjel sem tačas vse, kar mi je kdo povedal. Tako sem tudi staremu beraču verjel, ki je dejal in trdil, da zna tako narediti, da človek lahko ve za eno misel, naj bo katerega hoče svojih bližnjih.

„Kaj, ko bi jaz vedel, ali me ima ona rada, ali mi je res nezvesta zaradi onega nemškega valpta!“ si mislim jaz sam pri sebi.

Ko vsi drugi odidejo spat, vprašam jaz berača, kako se to naredi.

„Koliko mi boš dal, pa ti bom povedal in sam naredil?“ pravi.

„Koliko pa hočete?“

„Dva tolarja,“ odgovori in jaz mu ju takoj obljubim.

„Ali je kakov črn maček v vasi?“ me vpraša.

Jaz povem, da je, in reče mi ga skrivaj ujeti in zapreti, drugi večer bo zopet prišel, mačka vzel, ga pri vrbovem grmu na vodi zaklal in pri ognju v hosti sežgal tako, da bo ostala samo ena koščica, in s to koščico bom jaz vedel za enkrat, kar bom hotel.

Res pride drugega večera, odere pri vrbovem grmu črnega mačka in potem greva ž njim v grajski gozd. Na vrhu posekanega hriba zakuriva velik ogenj, jaz sedem na štor, berač pa začne cmariti mačka in godrnjati čudne besede. Jaz sem tačas veroval take neumne reči in še malo strah me je bilo.

„Šele do jutri zjutraj se bo naredilo,“ pravi moj coprnik, „dajte denar naprej in potlej lahko zaspiva pri ognju.“

Jaz mu res dam dva tolarja, čepim nekaj časa in gledam, kako se reč pali in žge, potem pa zadremujem za majhno časa.

Ko se vzbudim, je bil ogenj napol pogasnil, mesec je bil pogledal izza bukovja, berača pa ni bilo nikjer. Opeharil me je bil. Jezen vstanem in hočem oditi domov.

Kar se mi zazdi, da je v grmovju nekaj počilo, kakor da bi kdo stopil na trhljeno vejo in bi se mu prelomila pod nogo. Tudi sem kmalu zagledal nekaj visokega, da je šlo proti meni. Ko je stopilo iz sence, sem videl, da je človek, poznal ga pa nisem še. To sem vedel takoj, da berač ni, prevelik je bil. Zagrabil sem krepelec in sem počakal. Valpet je bil. Ni me takoj spoznal in je rekel: „Kaj drva žgeš?“

„Tvoja niso, kakor moja ne, kaj ti mar?“ pravim.

„A, si ti?“

„Jaz, le čakaj, čakaj, kaj bežiš, greva vkup. Morda bova eno rekla, ali pa dve,“ rečem in grem za njim.

Hitro je stopal in jaz vštric njega. Ni mu bilo dovolji, da je dobil ravno mene. Precèj časa se nisva menila ničesar. On ni vedel, kaj bi rekel, bal se me je, ker sva bila sama ponoči, jaz pa nisem vedel, kako bi začel. Tako prideva iz hoste vun na ravan. Do gradu ni bilo več daleč.

„Ti, kaj imaš ti z ono deklico, že veš s katero? Zakaj se potičeš vedno tam okrog?“ ga vprašam.

„Mislim, da nisem dolžan odgovarjati“ — pravi on.

„Če ti misliš, da ne, jaz pravim, da.“ Pri mem ga za ramo in pravim: „Ne boš se premeknil z mesta, dokler ne prisežeš in se zarotiš, da te ne bo nikdar več v vasi videti pri nji. Če nečeš, pa ti predrobim žile in kosti, da me boš pomnil do smrti.“

Izkušal se mi je izpuliti, pa dobro sem ga imel v kleščah.

„Ne obljubiš?“

„Obetam,“ pravi. — Takoj ga izpustim.

„Gorje ti pa bo, če ne ostaneš mož-beseda.“ Bil je že kakih deset stopinj od mene.

„Če me prav ni več k tvoji ljubici, pa pomnila me bo. Zdaj jo le vzemi za ženo, če hočeš,“ vpije za menoj.

Ko to zaslišim, me pograbi jeza, nekaj zarjovem in se spustim za njim v dir. Pa ušel mi je tisto noč.

Da je to res, kar mi je nazadnje povedal, tega nisem mogel verjeti. Pa peklo me je neznanško. Da bi se bila spozabila ona, ki sem jaz toliko stavil nanjo, več kot na vse ženske tega sveta, tega nisem mogel verjeti. Če sem pa zopet pomislil, kako rada je govorila ž njim svojo nemščino vselej, kadar je mogla, kako se je proti meni izpremenila, pa sem skoraj moral verjeti. Pa če je res, eno naredim, naj se svet podere. Nje same nisem mogel vprašati, ali je res, kar je dejal. Sram me je bilo, in nisem vedel, kaj bi počel, če bi iz njenega odgovora spoznal, da je taka. Bila je od dne do dne bolj bleda, tiha, malo je je bilo videti. To je bilo že slabo znamenje, ali jaz sem se vendar še tolažil, da pomenja kaj drugega.

Tako sem bil neko nedeljo v cerkvi. Žeganje je bilo, natlačeni smo stali. Tam spredaj je v svojem posebnem stolu sedel in dremal naš graščak. Za njim je stal valpet, se oziral po cerkvi semtertja, večkrat pogledaval name prav zaničljivo.

Zraven mene je stal fant iz bližnje vasi, ki je pred menoj hodil za hčerjo mojega soseda. Zato ker sem ga bil izpodrinil, me ni mogel lahko videti. Danes pa je bil nekaj ves drugi,

šepetal mi je vedno kaj na uho, norčeval se iz valpta in iz drugih reči, tako da mi je bil že prav siten in nadležen. Ko miné maša in se vstopimo pred cerkvijo, je bil zopet pri meni in govoril marsikaj.

„Kaj pa tvoja deklè, kako se kaj imata? Zdaj jo boš pustil, to se ve da?“ pravi.

„Zakaj?“

„Glej ga no, kaj ne veš, kaj govoré ljudjé? Grešili smo, grešili! Grdo je res, da te je tako vodila za nos. Ta hudirjev valpet je vohal okoli hiše, kakor sléden pes. Treba mu jih je bilo nametati po plečih. Jaz sem zmerom čakal, kdaj boš storil, kar bi bil vsak izmed nas.

„Tako je torej vendar res,“ sem dejal jaz. Zavrelo je po meni, valpet je ravno s svojim graščakom prihajal iz cerkve. V žepu sem imel zaklepčen nož. Nič ne vem, kdaj sem ga vun potegnil; ne vem, kdaj sem planil na valpta, podrl ga v hipu na tla in zabodel. Bil sem ves divji, kakor živina, nič me ni bilo sram, ničesar se nisem bal.

„Primate ga!“ je kričal graščak, pa nihče se me ni upal dotekniti. Pobegnil sem izpred cerkve in šel v hosto.

Tam ležem na mah. Nekaj časa se mi je zdelo, da sem na tujem svetu, da nisem tisti, kakor sem bil. Mislil sem, da se mi vse le sanja. Kmalu pa se mi kri umiri, začnem pre-

mišljati. Kaj sem storil? Človeka sem umoril! Groza me je bilo. Valjal sem se po tleh, najrajši bi se pokopal v zemljo, da bi me ne bilo več. Vse življenje je zdaj proč. Sreča, mir, veselje, vse proč. Kakor Kajn nimam več doma, svojemu dobrotniku ne smem več pred oči. Zakaj sem storil to? Zakaj nisem poslušal besedi svojega drugega očeta, ki me je prav učil? Zaradi nje sem postal hudodelec, zaradi nje, ki je zame ni več. Biriči me bodo pojali kakor divjo zver, če ostanem v deželi. In Bog, kaj bo ta rekel, gorje!

Noč se naredi, preden jaz vstanem. Kam bi se obrnil? Najprej grem proti gradu. Videti moram, morda ga nisem do smrti, si mislim, in to me nekaj utolaži. Tiho se priplazim do gradu. Nihče me ni čutil. Pogledam tam skozi okno v sobo, kjer je valpet navadno ležal. Vidim ga na postelji, zraven njega je sedela dekla. Še je bil živ. O, Bog in Mati božja daj, da ne bi umrl, da ne bi jaz imel umora na vesti!

Potem se obrnem proti vasi. Hotel sem še svojega očeta prositi, naj mi ne zameri, naj me ne zavrže; kar sem storil, nisem iz hudobije, temveč v nepremiselku. Pa ko pridem do hiše, mi ni dalo stopinje več storiti, nisem se upal potrkati. Obrnem se proti sosеду. Tam potrkam na njeno okno, da bi njo prosil odpuščanja. Nihče se ne oglasi.

Naj bo, kar hoče; naj bo vsega konec, hajdimo po svetu!

In šel sem; kam, sam nisem vedel. Tačas je bilo še drugače na svetu kakor današnji dan. Zdaj najde gosposka človeka, naj ide kamor je, še tako daleč. Takrat pa je bil izgubljen in zavarovan, da je šel le iz dežele. Nihče me ni vprašal za popotni list; nihče, odkod in kdo sem.

Tako sem se več let klatil po svetu. Strojaril sem pri več mojstrih po svetu; kar sem zaslužil, sem zapravil sproti, da bi v pijači pozabil, kako mi je bilo nekdanj in zakaj sem zapustil dom. Rad, neizrečeno rad bi bil šel večkrat na dom pogledat, kako je, pa se nisem upal.

Kakor vsi ljudje, tako sem spoznal tudi jaz šele potlej, ko je bilo prepozno, kako neumen sem bil v mladosti. Kaj je bilo vsega tega treba, zakaj nisem bil mlad te pameti, da bi se za enega človeka ne bil brigal tolikanj, ko je vendar toliko ljudi in imamo vsi tiste slabosti in tiste grehe, samo da jih nekateri pokrivajo, nekateri kažejo; nekateri so večji, nekateri manjši hudobneži, vsi vkup pa kaj malo modri v življenju.

Črez dolgo let sem dejal: zdaj te je že ves svet doma pozabil, tebe in to, kar si storil. In šel sem domov. Marsikaj sem našel drugače. Moj oče Rapas je bil davno umrl. Svoje imetje je bil zapustil sorodnikom in ubožcem, mene

še v misli ni vzel, dà, še slišati ni mogel o meni. Valpet res ni bil umrl, pa pobral se je bil kmalu iz tega kraja. Moja nekdanja ljuba tudi ni več živela; kmalu potem, ko je odšel njen zapeljivec, je šla tudi ona na oni svet. Njen otrok še živi. Mene ni doma nihče spoznal in tudi sam nisem nikomur pravil, kdo sem.

Prileten sem že bil; nekaj časa sem še delal, pa ne dolgo. Začel sem nazadnje hoditi od hiše do hiše, kakor hodim še zdaj. Dolgo menda že ne bo treba in rad bi videl, da ne bi bilo. Zakaj če se spominjam, da sem sam kriv, da moram na starost rabiti noge in moliti za trdo skorjo, mi zagreni vse, in dostikrat bi obsedel na poti, da bi storil znanje s smrtjo, ko bi le vedel, da bo tamkaj bolje zame.“

IV.

Dva brata.

Resnična povest.

I.

Na pokopališču prifarne cerkve v hribih so pokopavali mrliča, gruntarja Abranka. Malo pogrebcev je bilo; razen dveh sinov rajnika samo še nekoliko starih babic in otrok. „Naj v miru počiva!“ so rekli duhovnik, odmolili nekaj očenašev za njegovo dušo in duše vseh vernikov, ki tukaj čakajo božje sodbe, potem so šli v cerkev razpraviti se in vsi so se razšli. Samo mlajši sin France Abranek, osemnajst let star fant, le-tá je še klečal na tleh pred grobom in jokal. Vsi drugi, celo njegov brat Tone, se niso mnogo zmenili zanj, ne za rajnika. „Ko bi bil še kaj časa živel stari Abranek, zapravlil in zapil bi bil vse do zadnjega klina svoje domačije; prav je, božja volja je, da je umrl,“ tako je dejal svet. Le mlajši sin je vedel, da mu je bil rajnik vendar oče, da je kolikortoliko skrbel zanj, in da ga zdaj ne bo nikdar več videl na tej zemlji.

Solnce je bilo že visoko, ko vstane France Abranek in počasi zapusti pokopališče ter jo krene proti domu.

Abrankova hiša je stala bolj samotno sredi vasi. Lesena je bila in opuščena, pa veliko

zemljišča je spadalo k nji. Nekdaj je bila najboljša v vasi, in Abranki so dobro in lahko živeli. Šele danes pokopani gospodar jo je spravil na nič in zabredel v dolgé, ker je pijančeval.

Doma najde France svojega starejšega brata, sedečega pri orehovi polomljeni mizi, s komolcem glavo podpirajočega in v mislih zadolbenega. Tiho sede k peči in oba brata dolgo molčita.

„Kaj bo pa zdaj?“ pravi mlajši brat France črez nekaj časa.

„Naj bo, kar hoče,“ odgovori starejši Tone osorno.

„Očeta ni več, matere ne.“

„Prava reč, če takega očeta ni več, kakor je bil najin. To še oče ni bil“ — pravi Tone. — „Zapravil je vse, pil je po krčmah, na svoja sina še mislil ni. Jaz ga ne spoznam za svojega očeta. Lehko bi mi bil zapustil lepo domačijo, da bi bil živel kakor drugi ljudje, zdaj je pa pustil samo gole stene in dolgove.“

„Oh, Tone! Ne govori tako, to je greh; oče so oče, Bog jim bo grehe odpustil, spokorno in izpovedani so umrli. Če so nama pustili dolgove, ne smeva se zato hudovati na očeta, ampak gledati morava, kako jih bova sčasoma plačala. Bog nama bo gotovo pomagal.“

„Kaj govoriš: bova plačala,“ odgovori Tone. „Kaj sam sebe šteješ? Ti boš figo plačeval,

domačija je moja, jaz sem starejši. Tebi nič mar naša hiša in dolgovi ne, katere je starec naredil.“

„Saj vem, da je vse tvoje,“ pravi France.

„No, tako pa tiho bodi, kaj pa golčiš! Kar ti bo gosposka spoznala iz hiše za doto, tisto ti bom vrgel pod noge, potlej pa idi, kamor hočeš, jaz te ne maram. Ti nisi nič boljši, kakor najin oče, ki je vse zapravil. Saj te je dobro poznal, zato te je pa rad imel, mene pa ne. Seveda, ti si mu dajal potuho, kadar je pijan prišel domov. Če sem mu jaz očital in ga zmerjal, kakor je zaslužil, brž si bil s svojim jezikom vmes in si ga skoraj zagovarjal.“

„Ti si četrto božjo zapoved čisto pozabil. Staršem se morajo slabosti prizanašati in prikrivati,“ pravi mlajši brat.

„Le prikrivaj jih, če hočeš, zdaj se lahko prikrivajo. Poprej je bilo pa treba drugače, in morda bi vendar tako ne bilo. Zato pa molči; kar ti gre, to boš dobil. Kakih petnajst goldinarjev ti bodo prisodili, namesto dvesto ali tristo, potlej pa pojdi. Jaz bom že sam gospodaril, bolje od očeta in tebe, ki si ga zagovarjal.“

„Ne bom ti delal napotja, svet je velik,“ pravi France in začne tiho jokati. Da je brat tako trd in kamenitega srca, da še po smrti ne odpusti očetu, da ga précej goni od praga: to ga je bolelo.

„No, še tega je treba, da boš tu cvilil in jokal, kakor mlada mačka. Kajpak!“ reče Tone.

Oba sta zopet dolgo molčala.

Bilo je poldne, nobeden ni še jedel. Tone vstane, gre za peč, vzame s police veliko skledo in žlice. Bil je ostanek snočnje večerje. Postavi na mizo in začne jesti.

„Pojdi jest, če hočeš,“ pravi Francetu.

„Ne bom, Bog ti blagoslovi!“

„Tudi prav, joka se boš nasitil.“

Takoj potem mlajši brat vstane in odide iz hiše.

„Pojdi, kamor hočeš,“ godrnja Tone, pogloje skledo in jo zopet postavi prazno na staro polico. Kake pol ure potem se vrne France v hišo. Imel je culo pod pazduho.

„Kaj boš?“ vpraša Tone.

„Grem,“ odgovori France.

„Kam?“

„Svet je velik, Bog je povsod. Doma vidim, da sem ti nadležen, da me podiš, zato grem.“

„Kdo te podi? Jaz sem le hotel reči, da ti ne boš gospodaril. Pri hiši si pa lahko, dokler ti dote ne dam. Potlej lahko greš služiti, ali pa se oženiš, ali kar si bodi. Tega nisem rekel, da pojdi précej.“

„Čim prej, tem bolje je, ker mora biti. Daj mi roko za slovo, Bog te obvaruj!“

Tone dá roko, pa gleda stran, ne stisne je nič, ne reče ničesar kakor: „Saj menda te ne bo vrag daleč ponesel?“

„Daleč grem. V Trst najprej in potlej še kam dalje morebiti. Če se več ne vidiva, moli zame, jaz bom pa zate,“ pravi France in si obriše solzo.

„E, rajši že vsak zase moliva, kaj bi to! Kadar boš hotel imeti doto, pa pridi ponjo. Spomladi, če lan ne pozebe, ti bom morebiti že vrgel tiste krajcarje.“

Rekši odide Tone na vrt, vzame motiko v roke in začne kepe tolči po brazdah novoizorane njive. Še mar mu ni, da je danes pokopal očeta in da je brat šel bogvekam. Prav je, da ju ni več — obeh, misli samopašnik in samopridnež. Oče je zapravljaj, brat pa jé pri hiši. Delam lahko sam, jem lahko sam. Tako si bom vsaj zopet kaj opomogel v gospodarstvu.

France pa je s svojo culo postal vrhu hriba zunaj vasi, se ozrl najprej proti cerkvi, kamor je od otroških let hodil molit, proti pokopališču, kjer oče in mati počivata v miru, potem proti domači rojstveni hiši, kjer je ostal trdosrčni brat. Za hip ga obide jeza in misli si, takega brata, kakor jaz, nima nihče na svetu. Ni vreden, da bi se ga kdaj domislil, ni vreden, da bi ga kdaj iskal. Nikoli ga ne bom ničesar prosil, naj ima tisto doto, lakomnik, naj ima

domačijo sam; pa tudi pomagal mu ne bom nikdar. A takoj zopet pravi: Brat je moj, tiste matere sin, kakor jaz. Naj bo tak ali tak, brat je. O mati, ljuba mati, kaj bi rekli vi, ko bi bili to doživeli! Prav je menda, da ste umrli, in vendar bi vas rad videl živih, rajši, kakor da bi imel vse bogastvo tega sveta.

Bog te obvaruj, domača vas! Bog te obvaruj, brat, Bog ti daj srečo! Težko, da bi me kdaj videl.

II.

Tone Abranek je bil odslej sam gospodar pri hiši. Najpridnejši in najdelavnejši kmet je bil v vsej vasi. Delal je dan na dan kakor črna živina, storil toliko, kakor trije drugi. Privoščil si je malo, ni se upal ne enkrat dositega najesti, nikdar ni pokusil vina ali druge drage pijače.

Dasiravno je bil sam svoj in ni govoril ne pečal se s sosedi, so ga vendar hvalili, da je ves drugačen, kakor oče njegov, da pridno plačuje dolgove, redi živino in kmetuje.

Črez šest let je bila Abrankova domačija zopet *dobra, brez dolga*. Tone je bil *trideset* let star in mislil se je ženiti. Ker je bil nekako oduren, nevljuden in neroden, mu je povsod izpodletelo, kamor se je obrnil, nobena ga ni marala.

Ker se v obližju ni dalo, je šel Tone Abranek v daljnjo sosednjo vas. Tam ga ljudje niso poznali. Razložil je svoji nevesti, da je kmet brez dolga, da ima dobro zemljišče itd.; tako mu je šlo nazadnje vendar srečno izpod rok, oženil se je in dobil z mlado ženo nekaj stotakov.

Vendar s tem kupičkom je dobil mačka v vreči. Deklice poprej ni poznal, spoznaval je šele ženo poročeno. Bila je huda, delala ni rada, rada pa dobro živela. Dobila ga je čisto v pest, vse je moralo tako biti, kakor je ona hotela. A pregovor pravi, da gospodinja tri ogle hiše podpira, gospodar samo enega. To se je pri Abrankovih kmalu pokazalo. Vse je šlo nekaj le nazaj, dolgovi so se povračali, v hlevu je bilo manj živine, na dvoru manj gnoja, na polju slabejši pridelek, davki pa vedno večji.

Bog je bil Abrankov zakon na drugi strani blagoslovil z obema rokama, podelil mu je celo kopico otrok, vsem tem pa je bilo treba skrbeti očetu za opavek in za jed, dasitudi so bili še premladi, da bi bili česa pridelali, pridobili in pripridili. Tako se je naredilo, da je imel Tone Abranek skrbi črez glavo, da ni mogel mirno spati in se mu je hudo godilo.

O svojem bratu ni nikdar slišal ničesar. Ne pisma ne poročila ni bilo o njem. Sploh so mislili vaščanje, da je umrl. Tone Abranek se je nekaterikrat domislil njega, dasitudi je bil ta spomin malo grenak.

Ker je imel otroke in ženo, je spoznal, kaj je ljubezen. Spoznal je, da do svojega brata in do svojega očeta nekdam ni imel nobene ljubezni. Mislil je, kako hudo bi pač bilo, ko bi moj otrok mene tako imel, kakor sem jaz očeta

pred smrtjo in po smrti! Ko bi kateri mojih svoje brate in sestre tako zgrda odpravil od hiše, kakor sem jaz svojega brata.

Tako je včasih mislil in vest ga je pekla. Ker je videl, da nima nikjer sreče, da gre vse od leta do leta na slabeje, mu je prišla misel, da ga Bog kaznuje. Ta misel je bila strašna, noč in dan se je ni mogel znebiti. Dostikrat se mu je sanjalo, da vidi očeta, kako mu očita, da je grdo ravnal ž njim, da vidi brata, kako je pri tujih ljudeh onemogel in na smrt bolan, brez postrežbe.

Jame bolj pogostoma moliti, da bi se utolažil in pregnal skrbi, pa ni se dalo. Vest je bila še hujša. Da bi jo ukrotil, se vda tisti pregrehi, katero je očetu tako brezsrčno očital, pijančevanju.

Pozno ponoči je bilo nekega dne, ko pride vina poln domov. V hišo se ne upa, tam je žena, huda bi bila. Tam so otroci, grdo bi ga gledali, kakor je on nekdanj gledal očeta, če je v enakem stanju prišel domov. Zleze torej v lopo pred hlevom v slamo in pade kakor bi ga ubil. Tobak je kadil, žareča pipa mu pade iz ust na slamo. Preden je še zaspal, se razsveti okrog njega, slama je v ognju. Zdajci je minila pijanost, preplašen zakriči, vstane in jame z rokami in nogami ogenj teptati. Ali prepozno je, kakor blisk naglo je vsa slama v ognju, vsa lopa gori.

Preden na njegov krik sosedje priteko vkup, se je že vnela slamnata streha na hiši, na hlevu, na skednju, vse gori, vse je suho, pomoč je zastonj.

Kakor iz uma se je valjal Abranek po vrtu. Proč je bilo vse, kar je imel, v pepelu je bila hiša, v pepelu njegov poljski pridelek, hrana za zimo. Ostala je še zemlja, polje in gozd. Gozd je bil že rajni oče obropal in posekal, zdaj je rastlo majhno mladovje, mnogo ni bilo vredno. Polje pa je bilo zadolženo, ni bilo več njegovo.

„Vse je proč, Jezus pomagaj!“ je kričal Abranek. Pomagalo ni vse nič. Kar je, to je. Naenkrat je bil berač.

Da je Abranek zažgal svojo domačijo sam iz lastne nerodnosti, tega ni vedel nihče. Nikomur se ni upal povedati, celo ženi ne. Ravno zato, ker je to sam vedel, ga je še bolj peklo. To je očitna roka božja — mu je dejalo nekaj. — Ti si svojega očeta pisano gledal, če je prišel v svoji slabosti domov, ti si ga zmerjal, ti si mu želel smrti. Zato te je zadela šiba božja. Ti si podoben tistemu Noetovemu sinu Kamu, o katerem se sliši v pridigi in bere v svetem pismu, da je pijanega očeta zaničeval in sramotil in zato ga je oče preklel in Bog zapustil. Ti si podoben Jožefovim bratom, ki so mlajšega sobrata od doma prodali v tuji svet.

Tako mu je govorila vest in potrj je bil tako, da ni mogel ničesar začeti. Še bi bil novo hišo sezidal s pomočjo dobrih sosedov, ali ni se upal lotiti, mislil je, da ga je Bog zapustil.

Dolžniki se oglašajo za vrstjo. Kar je ostalo, to prodajo in razdelež med seboj. Ne gledajo in ne poslušajo prošnje uboge žene, ubogih otrok. Neusmiljeni so, vsak hoče imeti svoje.

Eden Abrankovih sosedov je bil dober mož. Videč tako nadlogo in revščino, je ponudil svojo stransko bajto Abrankovi družini za stanovanje. Drugi pa so mu dajali živeža, tako da je prišla spomlad.

Bilo je več dobrih letin za vrstjo. Ta spomlad pa je prinesla s seboj slano, slana je poparila zimno setev, za slano je prišla suša in je požgala jaro žito. Krompir je gnil že na njivah. Huda letina je bila. Za hudo letino prihaja lakota, in res je prišla.

III.

Zima je bila, sneg debel. Kmetje, ki so včasih prodajali žito, so hodili letos v mesto ponje, tam so imeli kašče: Ker večjidel niso imeli gotovega denarja, so ga jemali tudi od oderuhov in bogatinov na upanje, obetali o prihodnji novini drago plačilo.

Tone Abranek je imel obilo otrok, vsi so hoteli jesti; denarja pa ni imel, upanja ni imel. V dar mu ni mogel dati, kdor bi bil rad dal; kdor bi bil pa lahko dal, ta ni imel navade dajati vbogajme. Bil je v hudi stiski revež Abranek. Kaj, če je bil sam lačen, on je trpel. Ali otroci niso znali trpeti, brez prestanka so hoteli imeti kruha — jesti.

Žena je ležala bolna od strada in glada. Otroci so lačni jokali okrog nje. Abranek je zamišljen sedel in ugibal, kako, kje bi se došlo kaj za v mlin.

„Oče, le majhno kruha!“ joče mlajši sin.

„Le počakaj, dobili ga bomo, zdaj ga ni,“ odgovori oče.

„Lačen, strašno lačen,“ pravi drugi sinek in prime očeta za koleno.

„Jaz tudi, oče!“ se oglasi deklica.

Abranek popade svojo kučmo, naroči ženi, ki je na slami v kotu bolna ležala, naj otroke utolaži, in pravi: „Na vsak način kaj prinesem, naj izprosim ali posili vzamem, ali ukradem; če ne, pa me ne bo več nazaj. Poginil bom, pa poginite potem še vi vsi.“ In beži iz kočice.

Kam bi se obrnil? Povsod je že bil, nihče ni hotel ničesar dati. V mlinu ima največ, mlinar bo dal, moral bo dati. Tjakaj jo krene.

Mlinar je bil bogat mož, žita je imel dosti, nekateremu ga je dal že to zimo za denar in brez denarja na upanje.

„Lepo vas prosim za pet ran božjih, dajte mi žita ali moke, ali kar je. Gotovo vam ga bom plačal,“ prosi Abranek.

„S čim ga boš plačal, ko ničesar nimaš?“ pravi mlinar z zaničljivim smehljanjem.

„Dajte mi kaj, da mi otroci od lakote ne pomrjo. Plačal bom, če krvavo zaslužim. Dajte za božjo voljo, usmilite se!“

„Ne morem,“ odgovori mlinar in se obrne proč.

„Če le hočete, lahko daste.“

„Saj si imel hišo, njive in dosti žita, kaj si pa zapravil in zagospodaril? Le drugam pojdi, jaz nimam.“

„Domislite se tistega Lazarja v evangeliju in bogatina, ki je bil neusmiljen.“

„Kaj meni mar tisti bogatin! Jaz nisem bogatin, sam sem revež. To bom menda sam bolje vedel kot ti!“

„Pa vendar samo malo moke mi dajte, nikdar vas ne bom pozabil,“ prosi Abranek.

„Ali ne slišiš, da nimam, nimam, pravim, sliši, če imaš ušesa,“ vpije mlinar. „Vse sem razdal in popródal. Če mi daš cekin za četrtnik, ne morem dati. Pridi čez dva dni, pa ti bom bokal moke dal zastonj, ker si že ravno tako siten in nadležen. Da človek nima miru!“

Tako rentaći mlinar in gre v izbo. Abranek pa se žalosten obrne in odide po stezi.

„Skopuh! Ima pa ne da! Neusmiljen je. O, prav mi je! Da bi vsaj jaz sam umrl; da bi le otroci imeli kaj jesti!“

Šel je k drugemu žitnemu trgovcu, vendar tudi tu ni dobil ničesar, tudi ne pri tretjem. Vsakdo mu je drugam svetoval in rekel: oni lažje dá kot jaz.

Mrak se je delal, ko je šel Abranek potr in pobit po cesti proti domu. Prazen se ni upal k otrokom, dobiti pa se ni upal nikjer ničesar, povsod je bilo pomanjkanje ali pa neusmiljenje.

Obupavati začne, v glavi se mu jame vrteti, oči se zabliskajo in kleti začne zdaj, zdaj zopet moliti.

„Meni ni več živeti,“ reče zamolklo.

Ob cesti na samotni trati je rastla kriva hruška. Sneg je visel na vejah, sneg je bil na debelo okrog debla. Na vršičku pa je sedela vrana in kavkala, kakor da bi bila tudi ona lačna. Ko je ugledala Abranka na cesti stoječega, je zletela frfraje čez polje vrh vasi in izginila v sinjih oblakih tam daleč.

„Obesil se bom, pa bo vse končano. V peklu menda ni huje, kakor je meni,“ pravi Abranek, ki se mu je že v glavi mešalo.

Angel varih ga je zapustil. Res gre k stari krivi hruški, odpne svoj jermenast pas in naredi zanko. Potem spleza na drevo, natakne zanko okoli vratu in na štrcelj odlomljene veje ter se izpusti. Visel je med zemljo in nebom, zakričal, sape mu je zmanjkalo, temno se mu je storilo pred očmi in nič več ni vedel, kaj je.

IV.

Ravno ob istem času, ko je Abranek sam nad seboj v svojem obupu storil strašno pregreho, so pridrsele majhne sani po cesti. Uprežen je bil droban, suhoten konj, na saneh je sedel kmetiški voznik, za voznikom pa gosposki človek srednje starosti v plašč zavit.

„Kaj je pa tam-le?“ vpraša gospod voznika, kažoč proti stari samotni hruški.

„Jezus pomagaj!“ zavpije voznik. „Človek se je obesil. Ravno kar menda, ziblje se še.“

„Brž, brž ustavi, morebiti ga rešiva,“ pravi gospod ustrašen, in oba poskačeta hitro z voza. V hipu sta bila pri drevesu in voznik naglo prereže jermenasti pas, na katerem je visel nesrečni Abranek. Truplo pade v sneg.

„Gorak je še in srce še bije,“ pravi voznik.

Oba ga začneta s snegom drgniti po čelu. Kmalu Abranek debelo potegne sape vase in začne dihati. Gospod mu vlije iz velike steklenice vina v usta in takoj potem se obešencu vrne zavest, odpre oči in čudno gleda okrog.

Pomagata mu na noge.

„Kaj pa je?“ vpraša Abranek, ki v tem hipu ni čisto nič vedel, kaj se je zgodilo ž njim.

„Pijte tukaj še malo, slabi ste,“ pravi tuji gospod ter mu pomoli steklenico z žganjem. Potegne nekaj požirov, to ga okreпча.

„Bog vam povrni,“ pravi.

„Odkod ste? Iz vasi?“ vpraša tujec.

„Iz vasi.“

„Pojdite z nama na voz, hoditi ne morete, peljali se boste.“

„Dasi tudi Abranek ni vedel, ne kam ne kako, vendar je šel ž njima do ceste. Voznik ga je držal za ramo. Tam se zavalí na sani.

Šele po poti se mu povrne vsa pamet. Domisli se, kaj je hotel storiti, kaj ga doma čaka in vse. Stresne se, samega sebe ga je groza.

Tudi tujec je menda opazil, kaj premišlja. Začne ga izpeljavati in izpraševati ter zve vzrok, zakaj se je mislil sam usmrtiti. Ko ga tujec pogleda natančneje, ga izprelete barve in naglo ga vpraša, kako se piše.

„Tone Abranek.“

Tujec se zgane. Precèj časa molči, potem ga jame zopet izpraševati, kako je izgubil domačijo itd. Obenem mu obljubi, da bo skrbel za to, da on in njegova družina dobe še danes živeža. Abranku so prišle solze v oči, zahvaljeval se je gospodu, da ni bilo ne konca ne kraja, sklepal roke in molil, vse obenem.

„Ali imate kaj staršev še?“ ga vpraša gospod.

„Nič, oče so umrli, že dolgo tega, Bog jim daj nebesa.“

„Tudi bratov nimate, da bi se v sili obrnili nanje?“

„Nobenega nimam. Enega sem imel. Menda je že umrl, po svetu je šel; ne vem kam.“

„Kako je to?“

„O nikar me ne poprašujte; če je nesrečen, ni nihče kriv tega kakor jaz, zato me je Bog udaril.“

„Kako nesreča človeka prenaredí,“ je dejal tujec sam pri sebi.

V vasi se voz ustavi. V mali krčmi nakupi tujec kruha, vina in drugega ter izroči Abranku, naj nese brž domov. Obljubi mu, da pride za njim.

Čudno je bilo gledati otroke v nečedni koči, kako so poželjivo grudili kruh, oče je v veži pred pečjo kuhal, mati je sedela na postelji. Na polomljenem stolu pa je sedel njihov tuji dobrotnik, imel najmlajše dete v naročju, veselo gledal, kako se mu dobro jé ter govoril ž njim prav po otroško. Žena pa ga je čude se gledala s postelje sèm; ko ne bi bila vina pred seboj videla in jedočih utišenih otrok okoli sebe, bi bila mislila, da so vse to le sanje. Ko bi bil tuji gospod malo mlajši, bi bila mislila, da je

sam angel varih iz nebes, tako pa ni vedela, kaj in kako.

Abranek prinese skledo gorke jedi. Otroci so posedli okrog nje, oče pa ni mogel veliko jesti, približal se je tujcu in mu hotel poljubiti roko.

„Brat bratu tega ne stori,“ pravi tujec.

„France!?“ zavpije Tone Abranek in se ga oklene.

„Dà, tvoj brat France sem!“

Nekaj časa pozneje je imel Tone Abranek zopet lastno domačijo, boljšo in lepšo od prejšnje. Postal je ves drugi človek, dober sosed, revnim podpora in vsem možem zgled. Nadloga ga je bila predrugačila. Vsako leto pa je potoval z enim svojih sinov v Trst k svojemu bratu, trgovcu.

V.

Božidar Tirtelj.

Povest iz našega časa.

I.

Jaz gotovo nisem kriv, da se je bil Božidar Tirtelj prenasitil svojega življenja in šel v Meksiko, kjer so ga demokratični divjaki do današnjega dne bržkone že na kako samotno drevo obesili, kakor jaz mislim in — ko bi se greha ne bal, bi skoraj rekel — kakor jaz upam. Zakaj če to pomlad kar naenkrat v svojo domovino nazaj pride in zvé, da sem njegove skrivnosti v tej povesti porinil v očitni svet, ne vem, kaj bo z menoj. Pa naj bo, kar hoče, odkrižam se strahú, ne želim mu smrti v Meksiki, naj pride srečen nazaj, če ni drugače. Mislim, da mi bo že odpustil, saj je rad slišal, če mu je kdo dejal, da je domoljub in morda ni še čisto znemar pustil slovenščine, tako da ga bo še nazadnje veselilo, ko bo videl, da so bile on in njegove dogodbe prvotni vzrok, da se slovensko lepoznavsko berilo obogati z majhnim delcem, če tudi le srednje vrednosti.

Božidar Tirtelj je bil rojen v nekem mestu slovenskem, v katerem, to ni tolikanj važno. Oče njegov je bil uradnik, mož priden v kanceliji, suh po duhu, svojemu cesarju vdan z

glavo in srcem, varčen v denarjih, siten in nezadovoljen z ljudmi, ki so se morali v njegovo pisarnico oglašati, skratka: uradnik, kakor jih je še več, hvala Bogu! Mati pa je bila prav navadna ženica, ki je tiho doma sedela, šivala, molila in svojega preljubeznivega edinorojenega Božidara gledala, kako lepo raste od leta do leta pred Bogom in pred ljudmi. Kar si je pozelel, to je na materino prošnjo zadobil, tako da se mu je prav lepo živelo. Vendar ena reč je bila, ki je ubogemu Božidarčku preglávicu delala od mladih kolen. Da, usoda, usoda! Ta nikogar ne spusti na svet, da bi bil samo vesel, vsak dobode torbo na pleča in v tej torbi je več ali manj težave in križev. Tudi mladi Tirtelj je prejel en križ: slabo glavo! V šolo je moral hoditi, veliko let hoditi, bukve je moral pod pazduho nositi; ali kako bridko težke so bile, kako pusta se mu je zdela matematika, pusta grščina, vse, vse pusto! Ali ni bilo pomagati. Rajši je pač bral kratkočasne reči, vesele pravljice, novice, ki se po svetu godé, ali oče je bil neusmiljen mož, učitelji pedantje. Maščeval se je Božidar Tirtelj tej sitnosti nasproti s tem, da je sedel skoraj v vsakem razredu po dve leti.

Tako je bil že celih štiriindvajset let star, brada mu je že rastla, tobak je že pušil, ko je do vrha dospel svojim težavnim gimnazijskim letom. Ravno je revež mislil, da se bo zdaj

oddehnil, ko ga zadeneta dve nesreči obenem. Prva je bila, da sta oče in mati umrļa kar nanagloma, druga, da svoje poslednje izkušnje — takoimenovane mature — ni nikakor mogel opraviti. Gotovo dve reči, ki utegneta napraviti človeku v življenju velik prevrat.

Starši so že marsikomu umrli, kar svet stoji, saj je imel vsak človek, kar jih je rilo in gomezelo pred nami in med nami, dva, katerima je rekal oče in mati. Ljudjé, ki so izkušali, kako je, kadar umrjó komu roditelji, pripovedujejo, da je to hudó. Tudi Božidar je to izkušal in, če se je pozneje svojega očeta domislil, je dejal, da je bil sicer nemškutar in je imel drugo prepričanje ko on, pa solza mu je včasih prilezla v oči. Matere pa se ni nikdar spominjal, da ne bi bil čisto umolknil. Kdor je Tirtlja iz takih trenutkov poznal, ta ga je potemtakem moral imeti v čislih, zakaj vse to je kazalo, da ima zraven slabih lastnosti v glavi, dobro mestece v srcu. Ali če so že starí verovali na neko reko Leto v podzemlju, ki je ljudi, prišle do nje, obdarovala s pozabljivostjo, koliko pozabljivosti je tudi v današnjih hrupnih časih na svetu! Tako je naposled tudi Božidar Tirtelj pozabil svojih starih tem laglje, ker je podedoval za njima nekaj premoženja, s katerim je lahko in brezskrbno živel kakor tič pod nebom, ker potreba ni imel velikih.

Kar se pa druge njegove nesreče tiče, ni bila tako splošno človeška. Zakaj koliko ljudi živi in umrje, pa ne pade pri nobeni izkušnji. Božidar Tirtelj je bil zvesto preverjen, da ni neumen, ni praznoglav, niti neveden, če se tudi ni maral šteti med tiste puste ljudi, ki pol svojega življenja pretičé v bukvah. Koliko glav je sam pri sebi znal sešteviliti na prste, ki so bile trikrat bolj zabite ko njegova, in vendar so bili tisti, ki so te glave med pleči nosili, zlezli precej visoko, on pa je moral ostati to, kar je bil: Božidar Tirtelj. Pa zakaj so ga vrgli profesorji, zakaj ni napravil izkušnje? Drugi, hudobni ljudje so pač lahko govorili, da ni vedel na vprašanja odgovarjati, lahko so ga tako obirali — Bog jim odpusti, ki niso vedeli, kako je ta reč. Ali Tirtelj sam je dobro vedel, da je vzrok temu sama hudobija, nevoščljivost. Res ni znal odgovarjati na vprašanja, ali kaka so pa bila ta vprašanja? Takih ne bi bil nihče v šoli vedel. In zakaj so mu taka vprašanja stavili? Zató, samo zató, ker je bil domoljub, iskren, vnet, pravi rodoljub, dober Slovan. Tako si je Božidar mislil, da je mučenik za narodno reč, in to ga je povzdigovalo.

In kak patriot je bil Božidar! Nekoliko jih je med nami takih, pa malo. On je prav po besedi živel samo za narod, zakaj drugega oprava ni imel. Pohajkoval je po kavarnah, prebiral

časnike, kar jih je bilo poštenih, se jezil in klel na tiste, ki so nepošteni in grdé našo domovino, in kjer se je o politiki govorilo, je govoril vmes slano in neslano. Oči so se mu zasvetile, nekaj nebeškega svita mu je obsevalo obraz, kadar je čul v čitalnici kako pesem, kadar se je kaka — če tudi slaba, da le v narodnem jeziku — igrala. Možjé, ki so bili narodovi vodniki, so se mu zdeli kakor bogovi, brez madeža spočeti, večne slave vredni. Dostikrat se mu je sanjalo, da pobira za njimi stopinje, da jih vidi ovenčane na zlatih stoléh sedeče, in srčno se je jezil, če so se mu sanje pokazile. Narodne pesnike je zelo čislal, toda bral jih ni rad, ni utegnil. Da, eni celó pravijo, da je včasih v samotnih urah še njega popadla slabost, da je vzel svinčnik v roke in koval pesmi, ki so bile baje brez ritma, ki so pa veliko lepega povedale. Jaz jih žalibog nikdar nisem dobil v roke, torej ne morem tega ustnega sporočila niti kot istino prodati, niti ne sodbe o njih razznaniti. Če jih ni požgal ali drugače zatrl, pridejo morda še v poznih letih kakor sloveč rokopis na svetlo.

Toda po tem, kar sem tu nazadnje povedal, bi si kdo naslikal mojega znanca Tirtlja kakor preveč idealno podobo. Idealov pa na božjem svetu ni, tako bi se lahko napak sklepalo. Naj torej povemo, da je imel Božidar še druge strani, ki so se videle veliko bolj prozaične.

Tako na priliko je neznano rad gledal po lepoticah in govoril o ženskem spolu, dà, celo malo zaljubil se je včasih in večkrat je neumno misel izgovoril, da bi se z denarjem, kar ga je še imel, kake kupčije ali česarsibodi lotil in se oženil, ko bi le mogel v zakon dobiti táko, ki bi bila njemu po volji, to se ve, da bi morala biti vsaj precej lepa, precej bogata, krotka in — poglavitna reč: dobra Slovenka. — Ali v tej zadevi ni imel sreče, ne vem, če zaradi svojega prevelikega nosu in predolgega vratu, ali zaradi jecljajočega jezika, ali pa zaradi svoje nerodnosti na plesiščih. Katere se je lotil, vsaka ga je odgnala zlepa ali pa zgrda.

Samo enkrat je imel veliko upanja in se je bil v to upanje tako vživel, da se je potem nesrečnega čutil, ko mu je še to izpodletelo, da se je naveličal živeti v svoji predragi domovini ter da je šel v Meksiko, kakor smo povedali.

Kako se je to pravzaprav godilo, naj v naslednjem bolj natanko povemo, zvesto po vseh virih, kar se jih je dalo dobiti.

II.

Poletnega dne je bilo, na tržni dan. Po mestu je vse mrgolelo, vozovi so ropotali gor in dol, naloženi z vrečami, drvimi in drugimi rečmi. Mali sinek s kmetov, danes s svojim očetom prvič v mestu, je ogledoval strmé velikanske hiše in si zapomnil to in ono, o čemer je bil namenjen svojim tovarišem doma čudeže praviti. V krdelih so prihajale žene, s košarnami na glavi, v katerih so prinesle pridelke svojega gospodinjstva naprodaj.

Zamišljen hodi Božidar Tirtelj ob hišah po ulicah gor in dol. Sicer je imel navado, nositi glavo visoko pokonci, vedno popravljati naočnike in pušiti dolgo virginijo. Danes pa gleda v tla, naočnikov se ne dotakne in cigara mu je v zobéh ugasnila. Le zdaj pa zdaj se ozre proti velikim vratom velike krčme, kakor da bi čakal, kdaj nekdo vun pride.

„Servus, kaj hodiš tod tako počasi? Ali si že bil v kavarni? Ali si bral današnjo dunajsko Prešo? Že spet grdo obdeluje Slovence.“

Človek, ki je Tirtlja tako ogovoril, Šimen Pehar, je bil njemu enake starosti in če se prav

vé, tudi enake usode, samo s tem razločkom, da ni imel nobenega imetja in si je s podučevanjem kruh služil. Ker je Božidar dostikrat zanj plačeval v krčmi ali kavarni, sta bila zelo prijatelja.

Vsako drugokrat bi bila Tirtlja novica, ki mu jo je povedal, spravila v srd in sveto jezo, in naglo bi bil letel brat, kaj sovražni dunajski Židje pišejo, zdaj se pa ni zmenil in prav mrzlo je dejal: „Nič nisem še bral.“

„Pojdi z menoj!“ pravi oni.

„Zdaj še ne grem. Moram tukaj biti. Le pojdi, pridem pozneje za teboj.“

„Kaj pa imaš tu? Menda vendar ne ogleduješ grdih mlekaric?“

„Nekaj drugega; ne povem kaj. Le pojdi, pridem za teboj.“

„Kaj si neki izteknil? Radoveden sem. Povej, pa grem takoj in te ne bom motil. Če pa ne poveš, pa ne grem stran in ti bom nagajal, da ne bo konca.“

„Povem ti, če boš molčal.“

„Tu je moja roka, saj se poznavam.“

„Strašno lepo deklico sem iznašel!“ — pravi Tirtelj. — „Tako lepo, da je v našem mestu ni enake. Plave oči ima in glavico kakor angelj. Dolgo sem hodil za njo po mestu, skoraj celo uro. Kmetica je in“ —

„Kmetica!“ zavpije tovariš in se začne smejati.

To razžali Božidara Tirtlja. Obrne se od svojega prijatelja in pravi:

„Ti si osel, kdo bo tebi kaj pravil!“

„Stoj, stoj!“ pravi oni in ga prime za ramo. „Jaz sem se zasmel, ker sem se nečesa domislil, ne pa tebi, prijatelj! Povej no dalje, kam se ti je pa zdaj izgubila tvoja lepota?“

„Tukaj noter v hišo sta šla, ona in pa star dedec, kmet. Ne vem, če je oče njen, ali ka-li. Počakal ju pa bom in če se bo dalo, še ogovoril. Zató pa ti pojdi, sam bom laglje opravil, kakor če sva dva. Moram jo vsaj še enkrat videti.“

„Če je taka, pa grem. Voščim veliko sreče. Kdaj prideš v kavarno?“

„Kmalu morda.“

Prijatelj Šimen Pehar odhaja, pa takoj se vrne k Božidarju nazaj, ga prime za ramo in pravi: „Imaš kaj pri sebi za cigare. Suh sem kakor goba. Kadar bom imel kaj več denarja, ti povrnem pošteno, to se vé.“

Božidar, vselej usmiljena duša in radodarna, ustreže Šimnu zdaj tem rajši, ker bi se ga rad iznebil.

„Gratias! Tega se pa nič ne boj, da bi komu pravil o tvoji kmetici. Kar obljubim, to je trdno, kakor bi pribil.“

„Saj bati se nimam nikogar,“ odgovori Božidar. „Samo nečem, da bi se norce delali iz mene,“ pravi Tirtelj nevoljen.

„Servus torej, čakal te bom v kavarni tako dolgo, da prideš in poveš, če si imel srečo.“

„Že prav!“

Naglo korači Šimen Pehar skozi več ulic in stopi potem v prostorno kavarno. Okrog biljarja je bilo zbranih veliko mladih postopačev, ki so Šimna veselo pozdravili.

„Nekaj novega, nekaj novega!“ — pravi Pehar skrivnostno in celo krdelo ga obstopi. „Od Tirtlja nekaj novega, to je pravi — in neumen, kakor le utegne kdo biti.“

Rekši se jame smejati in drugi se smejejo, nevedé zakaj, za njim, obenem vse vprek popraševaje, kaj se je zgodilo.

„Obljubil sem mu, da ne bom nikomur pravil. Sezite mi v roko, da ne bo nobeden Tirtlju o tem govoril, pa vam povem.“

„Nobeden ne bo govoril.“

In zdajci začne vrli Šimen praviti dolgo izmišljeno povest o zabuhli, debeli in rjavkasti kmetiški deklini, ki je jajca v mesto prinesla naprodaj in katero je Božidar Tirtelj ogovoril in je ves nor zanjo. Sicer nekateri niso hoteli verjeti, dasi so se smejali, pa Šimen Pehar je na svoje poštenje trdil, da je sam videl, kako je Tirtelj ž njo govoril, kako je ves vrel in je nazadnje pristavil: „Le opazujte ga, saj bo semkaj prišel, gotovo se mu bo poznalo. In da je res, kar pravim, priča tudi to, da ga danes

ni tukaj. Še vsak dan ob tem času je le-sèm prišel.“

To je bil vsem Tirtljevim prijateljem dokaz ad hominem, smeha je bilo veliko, vsak je povedal kaj dovtipnega in ostroumnega, kar je Božidara sméšilo, in vesela družčina je bila v kavarni.

III.

Božidar pa željno pričakuje reči, ki pridejo, ali bolje osebe, ki ima iz gostilnice priti, večkrat prehodi kratko ulico od prvega do skrajnjega konca, pri vseh prodajalnicah na obeh straneh ogleduje, kaj je kupcem postavljeno na ogled, prešteje precèj štirivoglatih kamenov po tlaku, zmerom pa gleda tja na ona velika vrata. In kadar kdo pride iz gostilnice, naglo vzdigne Božidar glavo, pa jo zopet nevoljen pobesi, zakaj tiste lepe kmetiške deklice ni in le ni, dà, še možá ne, ki je prej ž njo hodil.

In sanjá se mlademu možu vse drugo, kakor to, da se zdaj najboljši prijatelji šaliyo ž njega. „Lepa je“ — si misli sam pri sebi. — „Bog vé, če je kaj izobrazena. Pa kaj? Še bolje če ni, dobro Slovenko bi iž nje naredil, oh!“ — Več ne vé, kaj bi mislil, še to se mu majhno neumno zdi. Kaj dela, da je ni vun?

Pa stoj! Zdaj-le je prišel kmetiški mož iz gostilnice. To je tisti, ki je ž njo hodil! Ali zdaj je sam. Nekaj časa postane pred vrati, potem korači na široko pa počasi in trdo stopaje, tako da poka po tlaku ob hišah.

Hajdi za njim, ta bo nekaj povedal, kdo je ona deklica, kje je ostala, odkod je, ali je mogoče, da bi Božidar jo še videl, govoril ž njo.

Na voglu ulic je bilo veliko listov, belih, rdečih, z majhnimi in velikanskimi črkami oznajnujočih, kako lahko svoje peneze zapravi tisti, ki jih ima. V sredi je bil prilepljen največi list in je pravil z lesoreznimi podobami in obširnim berilom, da se v tem in tem mestnem predelu vidijo čudeži, katere kaže drhal potujočih gimnastikov. Tukaj kmetič obstane in pazljivo ogleduje čudne podobe.

Kmet je majhen mož, precèj priletan, čedno pa bolj po starem oblečen; ima širok klobuk, kratko kamižolo, irhaste ogoljene hlače, črevlje ne prav do kolen in zadaj kakor podkev izkrožene golenice, da se lahko vidijo plave nogavice med stremeni in črevlji.

Božidar Tirtelj precèj časa stoji za njim. Ne vé, kako bi ga ogovoril. Kmetič se obrne in videč gospoda za seboj, ki kakor on ogleduje čudne podobe, ga vpraša: „Slišite, gospod, ne zamerite, kaj so pa ti svetniki tukaj na zidu namalani? Kako se jim pravi? Kaj se bere to okrog njih?“

„To niso svetniki. Komedijantje so ali telovadci,“ odgovori Tirtelj vesel, da ga je kmet sam ogovoril.

„Komedijantje? Glejte no! Jaz sem dejal, da samo svetnike malajo, pa kakor vi pravite tudi komedijante. Čudno se mi je précej zdelo, da se tako zvirajo, eden drugemu stoje na glavi. Mislil sem, da so sveti Boštijani, ker so vsi nagi, samo okoli kolkov imajo to zaplato. Da jih ni sram teh komedijantov in se dadó tako na nago namalati. Mene bi bilo sram! Svetnike sem že videl in angelje, da so nagi namalani v kakovem altarju sedeli ali stali, komedijantov pa še ne, moj živ dan ne. Bog vé, če imajo kaj obleči, ka-li? Gotovo jih mora zebsti. Naj bi k meni prišli, jaz bi dal vsakemu ene stare hlače in kako ponošeno srajco, da se jim ne bi bilo treba tako napol nagih dajati malati.“

„Samo zató so tako opravljeni, da laglje svoje umetnosti delajo, po vrvi plešejo in druge reči,“ pravi Božidar.

„Kajpak! Jaz tega ne verjamem. Jaz mislim, da bi težje oral, ko bi se napol slekel in za plugom hodil bosopet in čisto golorok! Ha, ha! Kakšen bi neki bil!“

Ta misel kmetiča tako obide, da se začne tako naglas smejati, da ga je vsak gledal, kdor je mimo šel in je bilo Božidara Tirtlja skoraj malo sram pri njem stati.

„Kje se pa ti nagci vidijo?“ vpraša kmet. Božidar mu razloži, kje in kako.

„Torej še plačati mora človek. Naj bo, bom pa vrgel te krajcarje tja; saj moramo vsi živeti, mi kmetje, ki delamo, in ti lenuhi, ki po vrvi plešejo. Človek tako malokdaj pride v mesto. Zakaj ne bi torej razgledal vseh neumnosti, ki jih imate škrici. Prašiče doma prodam, pšenico tudi, oves imam za voznike doma, tako da prav malokdaj pogledam v ta Babilom, ali kako že beró iz svetega pisma.“

„Babilon,“ popravi Tirtelj.

„No, naj bo pa tako; saj je vse en hudir!“

„Odkod ste pa doma?“

„Meškótelj sem iz Ambolj,“ pravi s takim moštvom, kakor ne bi bil Napoleon povedal svojega imena.

„Kje so Ambolje, daleč od tukaj?“

„Hudnika, kaj še tega ne veste? Osem ur. Saj ima vendar naša soseska dvajset trdnih gospodarjev. Eden se je lansko leto tožaril z doktorjem Grabljarijem, ki je tu pri vas neki. Noter do cesarja je bil šel in res ga je bil ugnal. Nismo neumni v naši dolini ne. In pri meni doma pijete lahko tako vino, da mu ga ni para, kar imate vi v mestu kislic, ki jih za drago vino prodajate. Le oglasite se, kadar boste kaj hodili okoli nas. Samo vprašajte za Meškotlja in tri ure in še dalje okrog vam bo vsak otrok povedal, kje sem. Pa vidim, da ste vi prav zgovoren človek. Take imam jaz rad, za kratek

čas. Pojdite malo z menoj, da bova kaj poravsala gor in dol. Jaz katero vem, vi pa še več, ali pa manj, kakor je, ne vem.“

Tirtelj gre ž njim po trgu.

„Kaj ste prišli v mesto? Kaj kupovat?“ vpraša Tirtelj.

„I, tudi! Tudi kupil bom kaj. Ker imam ravno voz tukaj in brihtno kobilo, ki rada teče, bom kupil kaj starega železja za obroče na vinske sode. In čebra je treba pri hiši, dvoje burklje bom kupil, eno ponev, in vrag vé, kaj so mi dekletke še naročale; vem, da bom pol pozabil. Pa vendar nisem zaradi tega prišel gor v mesto, ampak svojo punčaro, hčer sem pripeljal. Čedna stvar je, kakor ljudje govoré, ne da bi je sam hvalil. Devetnajst let bo stara pred Pustom. Pa ti je merkáj dekličji vun in vun silil v mesto, da bi se kuhati učila. Jaz sem dejal nazadnje, naj ti bo, kaj mi je za dvajset ali dvakrat dvajset goldinarjev, naj se navadi kak boljši ocvirek napraviti, če kakov višji človek k hiši pride. Saj imam razen fanta samó to. Pa bi je vendar ne bil pustil v mesto, premlada je, in vi tu, kar vas suknje nosi, niste vsi nič prida, da vam iz oči v oči povem. Ali teto ima tukaj, dekletke moje; sestri moje rajnice. Pri nji bo stanovala, doli na velikem trgu v tisti hiši, kjer se tobak prodaja. Ravno zdaj-le sem jo gnal k tisti kuharici, ki jo bo

učila. Preklete debela žena je ta kuharica, za vruga nisem še take videl, kar živim. Taka je črez rebra, da je strah, ravno kakor oni naš župan, ki je umrl. — Pa veste, kaj vam bom še povedal, gospod?«

„O le povejte, kar hočete.“

„Nu, če smem, bom pa rekel eno. Kmalu že nisem dobil koga, ki bi gosposko, naj bo mestno ali kancelijsko suktno nosil, da bi toliko govoril z menoj brez česa posebnega. Zató tudi vi — vi! — vrug vas poznaj! Ali hočete, da vam povem, kaj mislim, kdo ste?«

„Dober prijatelj vaš sem,“ pravi Tirtelj, ki bi se bil takoj rad malo prikupil očetu one deklice, ki mu je bila tako neznano všeč.

„O kaj še!“ — zavpije kmetič, zameži in se zasmeje. — „Prijatelj? Hudimer, kaj sem vam kaj dobrega storil, ka-li, ali sva stara znanca, ka-li? Danes se vprvo vidiva. Vi ste, brez zamere, kakov jezični dohtar. Pa ste mene videli in si mislili: ná, tu imaš neumnega kmeta — jaz vem, da gospôda mislite, da smo mi neumni — dajmo ga! Imam, imam dve pravdi, eno za kupljeno njivo, drugo za sto goldinarjev posojila. Pa Meškotelj je sam mož, ne da se opehariti, še dohtarjem ne.“

Tirtelj se na vso moč brani, da ni dohtar in da ne išče pri njem nobenega dobička. Kmet pa je neveren, z glavo odkimuje in se smeje.

„Nu, nu, kaj pa je zató? Saj stepla se vseeno ne bova, če ni božja volja,“ pravi. Tirtelj ga še nekaj časa izpeljuje in izprašuje, česar mu je bilo treba vedeti, potem mu obljubi, da pride v njegovo krčmo vino pokušat in ga pusti ter odide zamišljen v kavarno.

Tam je sédel tiho v kot, kjer sta dva šahala, in se delal, kakor bi pazljivo gledal igro, premišljal, kako bo ta zdaj vlekel, kako se oni rešil iz zadrege, v resnici pa je le preudarjal v svoji glavi, kako bi se s kmetiško lepoto sešel. Dobro si je zapomnil, kam se hodi kuhat učit, kje je tista njena teta itd. Vendar ni vedel, kako bi jo dobil. Da se po pravici pové, tudi boječ je bil malo.

Kako so ga njegovi tovariši opazovali, smejali in si namežikovali za njegovim hrbtom, to se nam ne zdi važno praviti.

IV.

Bilo je kakih štirinajst dni pozneje po onih dogodkih, ki so se v prejšnjem razložili.

Božidar Tirtelj je bil nekaj ves drugačen postal: ni več bral časopisov, ni bil več tako navdušen za vse, kar je narodnega, več ni s prijatelji popival cele večere in še menil se je prav malo ž njimi. Eni so mu očitali, da postaja filister, drugi so ga drugače pikali. Večina izmed njih je pa vedela, kaj se dan na dan revežu vrti v glavi, zakaj vse svoje sreče in nesreče je Božidar pridno razkladal svojemu izvrstnemu prijatelju Šimnu, kateri je potem skrivaj skrbel, da so se te sreče in nadloge kolikor mogoče razširjale, tako da je Tirtelj čudé se včasih katero slišal, da si ni mogel razložiti, kako je prišla med svet.

Na koncu velikega trga je bila uvrščena med večjimi sestrami mlajšega zidanja mala hiša z enim samim nadstropjem, z zastarelim in odrgnjenim zidom. Nad prvim oknom tik velikih skoraj vedno zaprtih vrat je visela znana tablica, na kateri sedi namalan Turek s prižgano pipo zraven dveh križem stoječih cigar, ene

dolge ene kratke — znamenje, da je tu tobakna „opalda“. Pred oknom zunaj je prislonjen ob zidu štirivoglat rezan kamen, da lahko tudi bolj pritlikavi kadivci dosežejo do linice, skozi katero se dobiva dvomljivi užitek, tobak v papir ali v okrogle smotke zvit.

Za linico pa dan na dan sedi ženica, počasno prepleta niti v nogavice ter čaka, kdaj kdo s krajcarji potrka na šipo. Stara je ta tobakarica, nabranih lic, upognjenega hrbtišča in sivih las. Precèj slabo že vidi, slabo sliši. Zato že malokdo kupuje pri nji, zakaj svet današnji dan nima več dobrih lastnosti nekdanjih Špartancev, ne spoštuje več starosti, zlasti ženske ne, rajši nosi denar mladim tobakaricam.

Le eden mladih mestnih ljudi prihaja nekaj časa sèm, redno vsak dan po trikrat, dolgo stoji pri oknu stare tobakarice, dolgo izbira iz škatlje cigare, rad govori in rad pogleduje skrivaj v izbico.

V tej izbi pa ni Bog vé kaj videti. Dve stari postelji, velikanska omara, več loncev tobaka na nji, podolgata skrinja in tam v kotu med dvema vrlo čudnima slikama svetega Janeza Krstnika in Matere božje sedem žalosti velik križan Bog iz lipovega lesa, ki je pa že tudi precèj okajen in ima na desni nogi stopalo odkrhnjeno. Vsega tega, vemo, da ne opazuje Božidar Tirtelj, kadar cigare kupujoč bolšči

skozi okno, tudi ne male mizice in dveh stolov pri nji.

Ali tja na stol gleda vselej. Tam sedi mlada deklica, v kmetiški obleki. In ni mu zamere, da tako pogosto prihaja. Zakaj deklica je res nenavadne lepote, in znano je, da smo že tako srečno ali nesrečno ustvarjeni, da vse radi gledamo, kar je Bog lepega na ta svet posadil, ali kar se nam vsaj lepo zdi.

„Ti, Micka, ali je ta gospod že kdaj prišel česa kupovat, kadar si bila sama doma?“ vpraša starka nekega popoldne, ko je ravno Tirtelj odšel od okna.

„Ne,“ odgovori deklica in malo zardi, tako, da, ko bi stara teta ne bila malo kratkovidna, bi bila lahko mislila, da laže. — „Mislim vsaj, da ne, ker mi ni mar, kdo hodi. Ne pogledam.“

Teta nekaj časa molči, potem pa z glavo pokima, kakor da bi ji bil odgovor po volji. „Ta gospod preveč kadi. To ni zdravo za telo in greh je, denar tako metati stran. Menda je pač bogat. O da so ljudje neumni na svetu! Mar bi ubogim dal za kruh, ali pa za kak drugi dobri namen.“

Mlada šivilja naredi usta na smeh, in si morda misli, kako je to, da teta proti svojemu dobičku govore, katerega tako radi spravljajo in stiskajo.

„Pa je prav tako,“ pravi teta dalje, „da se ne zmeniš za take mlade gospode. Med sto

je eden pošten in dober. Jaz sem stara, poznam svet. Ni da bi se ž njimi podajala v pogovor in jim verjela, kar pravijo in obetajo. Vse ni nič res. Le zmerom se tega drži, kar ti bodo spovednik povedali.“

Enakega je teta še precèj veliko povedala, nazadnje pa, ko je v bližnji cerkvi zapel zvon, je vstala s svojega mesta pri oknu, se opravila in dejala: „Le varuj doma, jaz grem k sv. litanijam. Če kdo pride, daj mu, pa denar ti mora vselej naprej dati. Ne pozabi.“

„Ne bom pozabila.“

„Skozi okno ne smeš gledati, kakor onidan. Tako se samo radovednost pase in to ni prav. Če ne moreš več šivati, pa vzemi molitevске bukve in beri, in Bogú bo bolj dopadljivo. Posebno v mestu se to ne spodobi. In ti si prišla v mesto, da se kaj naučiš, domače navade moraš opustiti.“

Toda komaj pet minut potem, ko teta odide, deklica vstane, gre vprek prepovedi k oknu in ga polagoma odpre. Marsikaj je bilo videti na trgu. *Veliko lepo oblečenih gospá je šlo gor in dol, če se že ne gleda drugega sveta.* Zares ta teta je sitna žena. Deklica je prišla v mesto s takim veseljem, da bi kaj videla; stara teta pa je ne pusti nikamor, niti na okno ne, razen v cerkev in h kuharici, ki jo uči, ki je pa tudi pusta in sitna skoraj še bolj ko teta. Kdo ne

bi proste ure porabil in se na okno naslonivši malo ne oddehnil dolgega časa!

Pa ni še dolgo gledala po trgu, ko naglo nazaj pomakne glavico, okno zapre in sede, rdeča po vsem obrazu.

Vzrok se je takoj pokazal, zakaj se je tako naglo umeknila. Nekaj trenutkov potem je bil namreč pred oknom videti Božidar Tirtelj.

Deklica odpre in mu da molčé škatljo s cigarami.

„Ali si sama, Micka?“ šepeta Božidar.

„Hočete li še ognja?“ vpraša dekle.

„Zakaj me ne tikaš, kolikokrat sem te že prosil! Ali mi res ne verjameš, da te — —“

„To se ne spodobi, da bi jaz gospoda tikala.“

„Ali bi me potlej rada imela, če postanem kmet?“

Dekle se zasmije.

„Res, res povedaj, preljuba moja!“ pravi Tirtelj in prižiga.

„Ne vem,“ odgovori dekle.

„Ali smem za majhno časa noter k tebi?“ prosi Tirtelj. — „Toliko bi se imela zmeniti.“

„Ne, teta pride takoj domov.“

„Ah, zakaj?“

„Prosim vas, nikar ne stojte tu pred oknom. Kaj porekó ljudje, ki hodijo mimo?“ Rekši hoče deklita zapreti, pa Božidar vtakne roko med

rob in tečaj, z drugo pa bacne precej veliko pismo v izbo tako, da pade deklici ravno v naročaj. Potem še malo postoji pred okencem, čakajoč, kaj bo rekla, kaj se ji bo na obrazu poznalo itd. Toda brez posebne tolažbe je moral iti proč, deklica se je nekako čudno nasmejala, ko ji je priletelo pismo, tako, da Božidar ni vedel, ali je ta smehljaj pomenil kaj dobrega ali slabega.

Ko je odšel, vzame deklica pismo in ga nekako hlastno odpre. Težko je povedati, kaj pomeni zadovoljnost na obrazu bravke. Lehko je izdajavka skrivne ljubezni do mladega moža, ki vedno hodi za njo, lahko pa je tudi samo tista zadovoljnost, ki izvira iz ženske prevzetnosti, ženskega značaja, da ji namreč misel ugaja in dobro dé, ker vé, da ima moža tolikanj v svoji oblasti, da ga utegne storiti srečnega ali nesrečnega — lahko je pa tudi, da ta smehljaj na ustnih bravkinih veljá samo hiperboličnim ognjenim izrazom in zatrjevanjem vroče ljubezni, kakršnih je Tirtljevo pismo polno.

Naj bo, kakor hoče, gotovo je, da je deklica Božidarove zaljubljenosti večkrat z veseljem brala in zopet brala, naposled pa, ko je slišala, da teta že prihaja iz cerkve, naglo pismo zvila in skrila v kraj, kakor si Tirtelj ne bi bil mogel boljšega želeti, namreč — v nedrije.

V.

Pol ure od Ambolj je bil na Ratiji nov krčmar gospod Božidar Tirtelj.

Spravil je bil vse svoje imetje vkup, slovo dal mestnim kavarnam in se nakupil tu v obližju Meškotlja in njegove hčere, da bi se ženil.

„Kogá? Koliko je?“ vpije popotni sedlar Mazinec v sredi dveh pijanih tovaršev v Tirtljevi hiši. „Kogá? Kaj nisem vsega plačal? Ti boš mene goljufal, ti kosmačè mestno ti! Jaz te bom tako napletel, da boš belo gledal ko zaklano tele.“

Tirtelj je strmel. Vedel je, da ni nobene plače dobil niti za vino, niti za ubite kozarce. „Vi ste goljuf in malopridnež; plačajte in poberite se vun.“

„Kdo goljuf? Kaj goljuf?“ — kriči Mazinec. — „Moža, jaz vaju zapričam, kaj mi je ta dejal. Le dobro vedita, da sem jaz goljuf. Tožil ga bom na kontumac in na štemplje.“

„Ali ne boste plačali?“ vpraša spet krčmar Tirtelj.

„Niti božjaka ne. Spat pojdi, pa te bo ta bolezen minila brez zdravnika. To ti pa povem,

jaz vem, kaj se bere v cesarski postavi; jaz nisem goljuf in vsi Mazinci do zadnjega očeta niso goljufje. Zapiši si to. Zaprt boš pa kakor béla. Mojduhaj, da bi se jaz dal takemu mlečnjaku!“

Še več takih in enakih prizorov, in Tirtlju se pristudi krčmariti na deželi. Ali misli si: potrpljenje, potrpljenje; kadar Micko za ženo dobim, pojde vse drugače; drugo solnce bo sijalo.

In na polju je novi kmet vse obsejal po bukvah, delal po zapisanih pravilih. Ali tega ni znal, da bi bil lastno izkušnjo s tujo edinil, in marsikje mu je napak hodilo. In naposled je revež imel še nesrečo, da so mu poljski tatovje veliko odnesli, da je slana na njegovem polju še bolj požgala ko kje drugje in kar je še več nadlog od Boga — vse so prišle ubogemu Tirtlju črez glavo.

On pa se še vendar ni dal pošibiti. Mesec za mesecem so bili stroški večji od dohodkov; ali mislil je Tirtelj, saj drugače še biti ne more, kjer gospodinje ni. Ženska, ta dobra stvar, tri vogle hiši podpira. O da bi bila Tirtljeva že enkrat tako podprta!

Kadar sta skrb in nadloga Božidara posebno zmogli, tačas je vse doma pustil dekli in hlapcu, napregel lepi majhni voziček in kobilico rjavko in se na južino peljal v Ambolje

k Meškotlju, da bi vendar enkrat določno in zagotovo zvedel, ali mu dadó Micko ali ne.

Oče Meškotelj je stal na pragu, široko razkoračen, golorok in nepodvezan pod kolena, z dolgo pipo varaždinsko v zobéh in klobuk po strani. Čudno je namežikal možanec, zagledavši snubača svoje hčere in se nasmehnil, Bog vé, ker je lepo sijalo solnce, ali ker je bil snubca vsekdar vesel, ali ker je vedel, da gospod Tirtelj več vina plača kot ga sam izpije. Naj bo kar in kakor hoče, ob taki priliki je Meškotelj vselej iz žepa snel roke in sam v svoji krčmarski in gospodarski osebi odpodil hlapca od prišlega voza ter Tirtljevega konja lastnoročno razpregel, razkomatal in pod streho spravil, potem pa posadil gosta za mizo pod orehom, izvlekel velik ključ iz globokega žepa ter stopal v klet, odkoder je pritresel najboljšo kapljo, vedno nekako smeje se, kakor bi hotel reči: Jaz sem jaz, drugi so pa, kar so.

„No, kako je kaj?“ je dejal Meškotelj, ko je ravno njegova hči prišla iz hiše na Tirtljev poziv enkrat pit. „Kaj ste pa ta teden sejali po vaših časnikih — ali kakor že pravite tistim patentom, katere po pošti dobivate, za drag denar, menim — ali ste sejali tičje seme, ali kozji grah, ali papeško pritlikovino, ali češminove jagode?“

Ubogi Tirtelj ni čutil, da se mož šali; tudi ni vedel, da vseh teh semen ni. Hotel pa se

je Meškotlju pokazati, da ga je volja učiti se vsega, kar je njegovemu zetu treba; zato je zvesto popraševal, kako ta in ona naštetih reči raste in cvete in rodi. Oče Meškotelj je bil tolikanj poreden, da mu je resnobno razkladal vse, in hvalo mu moramo dati, da si je vrlo dobro izmišljal.

Tirtelj bi bil rad videl, da bi bila domača hči zraven njega malo posedela, in oče Meškotelj ji je sam veleval, ali vedno je kako opravilo našel, da je morala zdaj tjakaj zdaj semkaj po kaj hoditi, tako da Tirtelj vendar ni mogel govoriti ž njo.

In kadar je Božidar napeljal govorico na ženitev, se je oče Meškotelj nasmehnil in prikičal: „To je pa to, ženske niso za drugo, kakor da se može in nam preglavico delajo. Pa moramo vendar le gospodinje imeti. To je prav, le ženite se.“

Tirtelj je menil vselej, zdaj je pravi čas, in malo po ovinkih poprašal starca, ali bi bil pri volji dati hčer.

Poredni oče Meškotelj pa ni rekel ne bev ne mev; svojo hčer je malo pohvalil in sam sebe in včasih še Tirtlja povrhu in umetno napeljal govor na vino, kupčijo z voli in kmetijo.

Pridružil se jima je navadno še kak mož; vsi so pili in se tudi napili. Nazadnje je Tirtelj — da se ne bi reklo, da je skopuh in stiskavt

— vse sam plačal in se odpeljal z zaljubljenim pogledom po deklici in revež — ne da bi bil zvedel, ali jo bo dobil ali ne.

To se vé, da mu je doma med tem časom vse križem šlo. Hlapec in dekla sta za svoj žep tržila in točila in dobro živela na škodo Tirtljevega imetja. On vsega tega ni zapazil, ker je vse svoje misli puščal — že vemo kje, in da se naravnost pové, če se mu je tudi včasih malo zdelo, kako in kaj se godi, je bil predobrosrčen, da bi bil kaj rekel.

Tako je minil čas za časom in Tirtelj ni bil oženjen in je toliko vedel, kdaj bo in če bo, kakor nas kateri ve, kdaj umrjemo. Dostikrat se je namenil, da bo očeta trdno in trdo za besedo ubral, da mu mora naravnost povedati. Za deklico ga ni skrbelo. V svesti si je bil, da ga ima vsaj malo rada, vse drugo pa dá stanovitnost.

Toda vseh teh dobrih namenov ni spolnil. Včasih je bil preboječ, beseda mu je ostala v grlu, včasih je kdo vmes prišel, včasih pa mu je oče Meškotelj nekako imponiral, kakor je sam pisal svojemu prijatelju Šimnu Peharju.

VI.

Pač žalostno na tem svetu, da človek veliko tega, kar si je v mladosti pridobil ali pravzaprav — kako bi dejal — s seboj prinesel, v poznejšem času izgubi. Tako lepe čednosti in lastnosti ima, a nekaj jih utopi sam, nekaj mu jih odpravi hudobni svet. Lepo vero ima do samega sebe, svojih moči in svoje veljave, vero do svetá in njegove dobrote.

Tako smo tudi Tirtlja pohvalili zlasti v dveh rečéh: prvič, da je bil dober rodoljub, drugič, da je na ženski spol veliko zidal in menil, da ga bo ena Evinih hčeri prav prav srečnega storila.

Njegovo rodoljubje smo že nekaj opisali, vendar se nam potrebno zdi tukaj še nekaj pristaviti, da bo častiti bravec podrobneje poznal našega moža in utegnili razsoditi, kako je iz nadalje še razloženih dogodeb prišlo, da je Tirtelj ves svoj demokratizem izgubil.

Resnično moramo povedati: Božidar Tirtelj ni pomagal svojega časa narejati, čas je bil njega naredil. Še več: Tirtelj marsikatero ideje našega časa ni razumel; vendar ker je videl,

da se najboljši možjé potezajo za svobodo, narodnost, izobraženje na najširši podlagi, t. j. izobraženje vsega naroda brez razločka stanov, je še on trdil za njimi.

Tako je prišlo, da je on ravno zaradi tega narod prav konkretno ljubil, kar je gotovo velike hvale vredno. Vendar je morda tako celoto zamenjavaval preveč s posamezniki. Tirtelj je potemtakem sprva, kar je živel na kmetih posameznikom veliko dobrega storil, posojal in daroval. Veroval je pa zraven tega na hvaležnost in vrednost prejemnikov. Poslušal je prav rad in veselilo ga je, če so ga možaki, mladi in stari, pri vinu hvalili, in ni vedel, da se mu nekateri za hrbtom smejó, da je neumen in da preveč lehkomiselnó ravná s svojim ne preobilnim imetjem.

Neko nedeljo popoldne se Tirtelj prav za trdno nameni, da bo poslednjo besedo govoril z očetom Meškotljem zastran ženitve. Ker se je bil že prej prepričal, da to ne gre tako lahko, kakor bi človek mislil, in ker je vedel, da vino šele dá pravega poguma, se nameni še povrhu, da se bo enkrat malo napil in si jezik bolj razvozljal.

Ves vesel se pelje sam proti Amboljem.

Tam je bilo mnogo kmetov na pijači in cela krdel mladih fantinov.

Tirtelj séde mednje in govori zdaj s tem, zdaj z onim.

„Micka!“ pravi glasno eden mladeničev krčmarjevi hčeri. „Zakaj ne sedeš k svojemu ženinu, temu gospodu. Če te bo vzel, boš v senci sedela, pa dobro živela.“

„Če boš kaj imela,“ dostavi drugi in smeh nastane po vsej hiši.

To je Tirtlja razžalilo. Pogleda očeta Meškotlja. Ta pa je v tem hipu ravno pomežiknil fantom, naj ga še malo pikajo. Božidara pretrese mraz, ko to vidi: „Torej norca se delajo tukaj iz mene, in tako dolgo,“ si misli. „In taki-le ničevdedci, ki ne vedó in ne znajo drugega kakor motiko nositi!“ Še več nevšečnih je moral slišati. Odgovarjal ni nič. Meškotelj je bil proti njemu tak kakor vselej. Ali Božidar so se bile odprle oči. Razlagal si je njegovo vedenje od nekdej. Hotel je kar vstati in oditi, ali sedel je kakor pribit in pil.

Deklica pride kake dvakrat k njemu; on jo pogleda milo in proseče, kakor bi hotel reči: vsaj ti, ti ne misliš in ne sodiš tako, kakor drugi. Pa tudi ona mu odgovori le s tistim smehljajem, ki je bil očetu lasten, v katerem je Tirtelj včasih bral ljubezen, danes pa — vse kaj drugega.

Obupen in omoten vstane Božidar že v trdnem mraku izza mize in gre naprezat.

Preden se odpelje, je bilo odšlo tudi nekoliko mladih fantinov iz krčme. Tiho so se med seboj pogovarjali in nekaj ukrepali.

Tirtelj ne bi bil šel od Ambolj, ko bi bil te pogovore slišal. Pletlo se je o tem, kako bi ga nocoj oženili, da bi ne hodil več okrog kmetiških deklet. Nobenega ni bilo med njimi, ki bi bil to sirovost odvrčal, in ubogi Tirtelj se odpelje od krčme, sicer jezen in žalosten, vendar v svesti, da je varen po noči kakor po dnevi.

Kako dobro četrť ure od Ambolj ga na samotni cesti ustavijo štirje. Tirtelj ni poznal nobenega in tudi ni utegnil poznavati jih. Prvi udarec, ki ga je dobil preko glave, ga je preobrnil po vozu in drugo jutro se je poln ran prebudil doma iz omedlevice.

VII.

Kot krotak in pohleven človek si je bil Božidar Tirtelj pridobil tudi na kmetih med „omikanimi“ nekaj prijateljev ali znancev.

Med le-té je spadal tudi zakotni pisar ali kmetiški doktor, kakor se je sam imenoval, gospod Trtar, ki je bil nekdej študent, pozneje vojak, žandar, kancelist, papežev soldat in še Bog vé kaj, preden je začel narejati za kmete pobotnice, kupilna pisma itd. Ker mu je bilo v tem njegovem novem stanu velikokrat pijače brez denarja treba, se je seznanil s Tirtljem kmalu potem, ko je bil ta prišel na kmete in začel krčmariti. Ta gospod Trtar je dobro poznal slabosti človekove, pa ne da bi bil to svojo izkušnjo obračal v lastni poduk, je pazil, da si je iz nje kaj za život pripridil. Od dobrosrčnega Tirtlja pa se je dalo marsikaj ožeti, da se mu je le malo prikupoval in mu upanje dajal, da gotovo ni drugače mogoče, kakor da le on in nihče drugi ne more dobiti Meškotljeve hčere.

Tirtelj je bil ravno od dolge boleznì okreval. Bil je predpustni čas. Drugi ljudje so se veselili,

ženitve in možitve imeli v mislih, ubogi Tirtelj pa je sedel sam pri peči svoje prazne krčme in mislil s Prešernom:

. . . . da svoj čoln po sapi sreče,
komur sovražna je, zastonj obrača.

Iz teh misli ga zbudi omenjeni zakotni pisac Trtar. Tirtelj mu dá postreči z vinom in kruhom. Čudno pa se mu zdi, da zdaj nekaj časa sèm ta Trtar ne izpregovori ničesar o Meškotljevi hčeri. Vprašati ga pa ni mogel, sam ni vedel, zakaj ne.

„Močno te je bila bolezen pojezdila,“ pravi pisac.

„Ne bi mi bilo nič za to, ko bi me bila za vselej,“ odgovori Božidar Tirtelj.

„Kaj ti govoriš! Takega poštenega in dobrega človeka je za ves svet škoda. Jaz, postavim, kakor sem tak, te imam prav rad, rajši ko vse druge, kar jih poznam. Glej, danes bi bil lahko šel na svatovščino, pa sem zavil rajši k tebi. Pri tebi mi je še najbolje.“

„Kam, na svatovščino?“ vpraša Božidar.

„Glej ga, kaj si sam tujec v Jeruzalemu?“ odgovori Trtar.

„Nič ne vem.“

„Da, saj res. V cerkev ne moreš še hoditi in nisi slišal, da je bila na oklicu zadnje tri nedelje in danes zjutraj poročena. Kdo bi si bil mislil, da bo to storila; stari jo je menda prisilil.“

„Kogá?“ praša Tirtelj in malo prebledi.

„I nu, tvojo poprejšnjo nevesto, Meškotljevo. Glej, glej, ko bi bil jaz vedel, da ti ni ta reč nič znana, bi ti bil že poprej omenil. Kako da ti ni nihče povedal?“

Ker pisač ne dobó odgovora, pogleda od kozarca proti Tirtlju in vidi, da je ta glavo pobesil in da mu solze tekó po licu. Jame ga tolažiti, šaljivo in resno dokazujoč, da taka reč ni vredna, da bi se človek ozrl, da deklica ni bila zanj, da je morda sama sreča, ker se je tako naredilo itd.

Toda vsega tega Tirtelj ni poslušal. Vstal je bil, preden je pisač dokončal svoja dokazovanja in šel vun.

„Osliček!“ — je godrnjal dobrosrčni Trtar.

„Naj se malo nakisa, kakor baba, ki je jajca pobila, in zopet ga bo pamet srečala, če ni že od nekdaj pozabila nanj.“

Rekši izpije poslednje ostanke iz kupe in malomaren za vse bolečine in težave vsega sveta, kadi mirno svojo pipo tobaka do bližnje vasi.

VIII.

Kdor je pred tremi leti v jesenskem času obiskal belo Ljubljano, se še spominja krdel iz vseh dežel nabranih vojakov, katerim je ljudstvo reklo, da so „Mesikajnarji“.

V prostorni krčmi blizu kolodvora je bila nekega večera zbrana velika množica teh ljudi. Veselo so rajali in peli, zakaj večina izmed njih je imela nocoj odriniti v tujo neznano Mehiko.

Le eden je tiho sedel med dvema tovarišema v civilni opravi. S pobešeno glavo je zrl na mizo in, kakor se je videlo, malo poslušal, kaj mu onadva naročujeta in pravita.

Dva izmed te trojice sta nam znana, eden je Božidar Tirtelj, dobrovoljni vojak mehikanske vojske, eden pa njegov znanec Šimen Pehar.

„Glej Tirtelj,“ pravi Pehar, „zaradi tebe mi je žal, da se še jaz nisem vpisal. Lepo bi bilo, ko bi šla midva oba tjakaj in bi dobila vsak eno bogato divjakinjo. Ti se pa nemara da kesaš.“

„Nič, storjeno je storjeno,“ odgovori Tirtelj, toda nekako žalosten.

„Tako je prav. Nekateri, o katerih ti misliš, da so bili tvoji prijatelji, so dejali večkrat, da nimaš nobenega poguma. Jaz sem te pa vedno zagovarjal. In zdaj si nam očitno dokazal, da teče dobra kri po tvojih žilah. Bog te živi, Tirtelj, da bi srečno zopet nazaj prišel in ne pozabil na nas, ki smo poštenjaki; kaj ne ti?“

„Bog te živi!“ pravi tretji in vsi trčijo.

„Šimen! Nekaj te bom prosil,“ pravi črez nekaj časa Tirtelj.

„O, kar hočeš; ne moreš prositi, da bi ti jaz ne storil, če le morem.“

„Ne bo zastonj. Pota so ti dobro plačana. Potirjaj moje dolgove in imej ti denar. Ni veliko sicer, pa nekoliko je še raztrošenega po kmetih, kjer sem svojo kmetijo prodal, kakor ti je znano.“

„Saj si prav storil. Kdo se bo upiral, če treba ni. Ti si za kaj boljšega rojen, kakor da bi plužnje in črtalo popravljaj. Mars, bog vojakov, ta je bil mož; kmetje so pa babnico molili in častili. Zato si prav storil. Ti si rojen vojak, jaz vem. Dolgove bom pa že potirjal in denar shranil. Samo kako pooblastilo mi daj.“

„Imam vse pripravljeno. Ná! To pa ni še vse. Še nekaj mi boš storil. Pojdi h kmetu Meškotlju in govori na samem z mlado gospodinjo. Saj veš vse. Pozdravi jo v mojem imenu in povej, da ji želim tisoč sreč in da ji ne bom

nikdar več nadleže delal, ker me ne bo več videla. Če hoče, naj se me včasih spomni.“

Šimnu se je zdelo, da Tirtelj ne more več povedati. Zadnje besede so mu nekako goltanec zaprle. To je še Šimna majhno genilo.

„Bom, bom. Na svoje poštenje ti obljubim, da bom vse to opravil, še bolje kakor ti sam.“

„Zbogom zazdaj. Počakajte me potlej na kolodvoru, da se poslovimo, mislim, da — za vselej.“

Rekši Tirtelj odide. Tovariša še precèj dolgo posedita. Ko menita, da je čas, ob katerem se ima Božidar odpeljati, se napotita proti železnici. Ko prideta do tja, vidita, da sta Tirtlja že zamudila, zakaj vlak se je ravno jel pomikati. Komaj sta ga zagledala, da iz okna v vagonu z roko miga. Vozovi se odpeljejo in od tedaj ni nihče več videl Tirtlja.

VI.

Kozlovska sodba v Višnji gori.

Lepa povest iz stare zgodovine.

Nekaj let je temu, kar sem — meni se zdi, da v „Novicah“ — pravil o višnjanskem loncu in njegovi usodi. In zameril sem se bil nekemu možu, da je še dandanes grozovito hud name, dasi mi še na misel ni prišlo, da bi ga bil razžalil. Hvalil naj bi me možek, hvalil, da slavim njegovo rojstveno mesto. Pa saj vem, da pride še tisti dan, ko se mu bodo odprle oči, zlasti potem, ko bom svetu razkril še druge starine njegovega imenitnega mesta, kar sem namenjen ravno zdaj. Veliko sicer vem o Višnji gori, vem na priliko povedati o nekem slovečem polžu in drugo, pa tega ne bom raznašal. Tudi o tisti glasoviti črešnji, ki baje raste v Višnji gori in rodi že dokaj let, pa ne vedo Višnjanje, ali so črešnje črnice ali belice, ker jih otroci vselej zelene pojedó — tudi o tej ne bom govoril; temveč zazdaj naj pohvalim samo višnjansko sodnijsko bistrournost, naj namreč povem, kako je tekla v starem času sloveča pravda zavoljo kozla Lukeža Drnulje in nepopasenega vrta Andraša Slamorezca.

Lukež Drnulja, višnjanski meščan, ni sicer pil svojega mleka — ker v tistem starodavnem času, ko je on živel, je bilo še manj kravjih

repov v Višnji gori ko današnji dan — Lukež Drnulja ni glasoval za nemške kandidate, ker tačas ni bilo treba za nobenega; vendar je imel ta Lukež Drnulja svojo lastno hišo sredi mesta. Res ni bila velika, pa je bila gostoljubna, zakaj vežna vrata so noč in dan stala na stežaj odprta in če je kakov pesèk tekel mimo in mu je kaj prišlo na um, je stopil v to vežo, zavzdignil nogo in kaj popustil. Tudi ljudje so sosebnobno ob semanjih dnevih svoje počutke hodili opravljat v Drnuljevo vežo. In naš Lukež, póstaren, suh in kljukonos mož, ki je že od pomnenja služil za ponočnega čuvaja, ni se kdovekaj in kako zmenil za te in take nemestne navade tujih psov in tujih, največ kmetiških ljudi. Nekateri trdijo, da je bil tako bogaboječ in potrpljiv; drugi pa hočejo bolje vedeti in pravijo, da je imel čuvaj Drnulja na sebi nekaj tistega, bogvedi, morda čisla vrednega ponosa, ki se vsem višnjanskim meščanom baje od roda do roda deduje in zapušča, da se ne menijo veliko, kaj in kako delajo „kmetiški cepci“ okrog njih.

Več kakor gospodar Drnulja je porajtal za te goste njegov kozel Lisec, ki je bil zavoljo tega, ker ni imel boljšega hleva, privezan v veži. Kadarkoli se je kak pes oglasil v vežo, je trgal Lisec nemiljeno svoj motvoz in nastavljal roge in se pripravljaj na trk. Iz tega je

dostikrat prišlo, da se je več psov zbralo okrog njega in brez pretrganja lajalo, da so vsi višnjanski otroci vrel v kup in kamenjali ubogega Lisca in ga z blatom cokali za Boga svetega.

Kdo pameten se bo torej čudil, če se je nesrečni kozel Lisec nekega popoldne, ko je Drnulja ravno kradoma v hosti zanj zelenje smukal, iztrgal in meketaje na ves dir po višnjanskem mestu bežal pred psi in otroki.

Ko se stori hlad, se naveličajo Liščevi sovragi drevajsati ubogega bradača, in Lisec se oddahne ravno tam za kamenjem, kjer se je nekdanj rodil tisti glasoviti polž, ki so ga Višnjanje po božje častili, če se prav sliši in bere. Tam torej kozel Lisec sede, roge pokonci pomoli in z brado majoč prežveka poklajo ter premišlja, kam bi šel. Pozabi vse reve in nadloge, in obide ga neko sladko čuvstvo prostosti, ko zagleda pod seboj zeleni vrt mestnega svetovavca Andraša Slamorezca.

Po neutrudnem preiskovanju se mi je dalo zvedeti, kdo in kakov je bil ta Andraš Slamorezec. Da je bil mestni svetovavec, to sem vedel poprej. Stari akti, ki sem jih jaz našel, pa še pristavljajo, da je bil človeče na kratkih nogah, zajeten čez trebuh, da je rad jedel slanino in čebulo in — kar je morda še imenitnejše — da je bil strupen sovražnik ponočnega čuvaja, Liščevega gospodarja Lukeža Drnulje. Da ga je

pa tako na smrt sovražil, to se je neki tako godilo :

Andraš Slamorezec je imel, dasi že petdeset let star, najlepšo mlado ženo, kar se jih je prej in pozneje rodilo v višnjanskem mestu. Res je sicer, da mlajši rod starodavnih Višnjancev sluje zaradi nramnega in čednostnega življenja, ali izimki se dobodo povsod. Kleopatra in Didona v Afriki, grška Helena in druge zgodovinske lepotice nam pričajo, koliko utegne lepa ženska napraviti kolobocije in nadloge sebi in drugim ljudem, da utegne prevariti še pobožnega moža itd. Tako so tudi v Višnji gori ob tistem času nekateri šemežni babjaki škileli za Slamorezčevem zidu vzpenjal do okna. To je razsrdilo in razkačilo njegovo moralnost in pravil je o tej neslišani grdobiji drugo jutro po vsem mestu. Andraš Slamorezec ni veroval vsega tega in je trdil, da je Drnulja obiravec, širokoustnež, potepuh in slepar. Pri prvi seji mestnih očetov je nasvetoval, naj se mu vzame ponočno stražarstvo. Ali tudi Drnulja je imel prijateljev, in Slamorezčev nasvet je padel z vsemi zoper tri glasove. Od tiste dobe je bil Drnulja Andrašu trn v peti in gledal in pazil je dan na dan, kako bi ga pogubil.

Pa vrnimo se h kozlu Lisecu.

Ta je, kakor smo povedali, poželjivo s kamenja ogledoval zeleni vrt mestnega svetovavca. Kaj, ko bi kozel prišel do glavnatega zelja, vabljive solate, lepe detelje in druge zelenjave, si je mislil naš Lisec. In ni dolgo preudarjal, temveč s svojo kozjo brado je pokimal, se vzdignil in šel proti vrtu Andraša Slamorezca.

Toda vrt je bil ograjen okrog in okrog z lesenim plotom pet pedi in tri palce visokim. Pomerjal je kozel Lisec na vse načine, kako bi prišel noter, ali ni se dalo.

Vzpne se s sprednjima nogama vrh plota in gleda s pregrešnim veseljem ter veliko poželjivostjo na vrt, obenem premišljujoč, kako bi se plot dal podreti, preskočiti, ali karsibodi.

Pa kaj se zgodi?

Prav v tem grehotnem stanju ga zagleda gospod Andraš Slamorezec. On je ravno nekoliko kislega mleka posrebal za popoldnevno kosilo in je ravno premišljal — bogvedi kaj — ko zapazi Drnuljevega kozla ob plotu in razvidi njegovo hudobno namembo. Razkačen popade — ne vem, če burklje ali štokljo — in dirja na plano s trdnim namenom, da bi hudobnega Drnuljevega kozla potolkel do gotove smrti. Lisec, nedolžni kozel, nič hudega vajen od starejših ljudi, prijazno mekeče in meni: ta mi bo odprl plot in jaz pojdem na vrt. Slamorezec,

ko dojde bližje, zamahne in ob tisti uri bi bil ubogega Lisca potolkel na žive in na mrtve, da ni zdajci sam samcat Lukež Drnulja, ki je Lisca s strahom in skrbjo iskal, priskočil, Slamorezca za roko zgrabil in tako govoril: „Stojte, nehajte, jenjajte, zlega ne delajte, o Slamorezec! Moj kozel nedolžni nič hudega ne misli, nikarte ga ne pobijajte!“

Pač bi bil očanec Slamorezec v tisti minuti potepel Drnuljo, da ni bil ta močnejši. Tako pa se mu je bridko zagrozil in dejal: „Molči, Drnulja, in tvoj kozel hudobni, jaz te bom tožil na veliko pravdo pri mestnem sodišču.“

„Ni vam krivice, kar hočete, storite,“ pravi Drnulja, prime kozla Lisca za brado in ga trikrat pripali z gorjačo.

„Hudobna volja je v svetem pismu prepovedana, kakor hudobno dejanje, pomni to. ti in tvoj kozel,“ pravi Slamorezec.

Tako se je iztekla reč. In šest dni in šest noči potem so sedeli zbrani mestni očetje, župan iz Višnje gore, svetovavci, vsi starejšine in vsi veljaki. Imeli so sodbo pred seboj, veliko pravdo kozlovsko.

Tožnik je bil Andraš Slamorezec, toženec je bil pričujoč: prvič, Lukežev kozel Lisec s svojo brado; drugič, njegov gospodar in advokat, Lukež Drnulja sam. In mnogo premnogo množice Višnjanov je bilo zbrane, modrih možakov

in pametnih ženic, ki so prišli poslušat, kako bo tekla imenitna kozlovska pravda.

In vstal je v tem sodnem zboru višnjanskih modrijarhov, starejšin in sodnikov Pavle Zaropotaj, prvi sodnik in župan tega starega mesta. In svetlo je sodnik Zaropotaj pogledal po zbrani množici, trikrat zacmakal z ustmi in povzdignil glas menda tako-le:

„Čemu smo se zbrali danes? To vprašam vas, stari Višnjanje, zaslomba in podpora našega slavnega mesta, in tudi vas, ki odpirate usta in nastavljate ušesa po vsej spoštljivosti, da bi zaslišali, kaj je pravica, ki nas je ž njo Bog poslal med ljudi. Kaj se nismo zbrali zavoljo Drnuljevega kozla Lisa in zaradi Slamorežčevega vrta? Ta hudobna kozlovska zver je namreč, zapeljana po svoji meseni poželjivosti, po pregrešni lakoti in požrešnosti, dalje po lenobi in nemarljivosti svojega gospodarja Lukeža Drnulje, bila namenjena, da bi vse zelje, vso peso, korenje, česen in čebulo na Andraša Slamorezca vrtu posmukala, pojedla, potrla in požrla. Kaj ne, Višnjanje, da smo mi odnekdaj bogaboječi in pravični?“

„Smo, smo,“ odgovarja višnjansko ljudstvo.

„Če smo bogaboječi, poslušajmo, kaj pravi Bog. Deveta in deseta zapoved veleva, da ne smemo ničesar pozeleti, kar ni naše, ampak našega bližnjega. On prepoveduje vse hudobne

misli. Če jaz mislim komu snesti zelje ali pa buče, velja pri Bogu toliko, kakor bi jih bil res snedel. Drnuljev kozel je pa poželel svojega bližnjega blago, on je pregrešno gledal črez plot, torej ga obsodimo na smrt!“

In vse ljudstvo zagrmi: „Obesimo ga!“

„Lukež Drnulja pa“ — govori višji sodnik dalje — „ni nič kriv tega. Njega ni bilo doma in kar je še več, on je dober ponočni čuvaj. Dajmo mu samo pet gorkih palic po podplatih, pa nič več.“

„Pet palic!“ kriče Višnjanje.

Ko se vihar poleže, višji sodnik Zaropotaj pa sede, zdajci vstane sivobradi starejšina Žužnjajal in govori tako:

„Ko sem jaz še v sami srajci in brez hlač tekal okoli, tačas je bilo drugače v Višnji gori. Kaj sem hotel reči? — Tačas še nismo imeli studenca z deskami kritega in solnce je topleje sijalo ko zdaj. Tačas smo imeli urnejše noge, boljše oči in vse živote boljše ko zdaj. Pa kaj sem hotel reči — res, Lukež Drnulja ni nič boljši ko njegov kozel. Le ubijmo ga in umorimo, bo vsaj drugo pot vedel kozla dobro privezati doma, da ne bo mogel poizkušati, kako bi se delala škoda.“

Andraš Slamorezec je veselja poskočil in zavriskal, ko je zaslišal te modre besede sivega starejšine Žužnjajala. Ali gospodar Gôbežel, drugi

starejšina, sovražnik Žužnjalov, trikrat zmaje z glavo, včetrtič pa srdito vstane in reče: „Kakove so te besede, ki sem jih zaslišal? To niso prave besede. Bodimo, Višnjanje moji, pošteni z ljudmi, da bo Bog z nami pošten; milost skažimo in pravico, da nam Bog milost skaže in pravico; ne srdoritimo se, da se ne bo On srdoritelj. Saj veste, da imamo našega polža v veliki časti, kar je lepo in prav. Od njega, od našega polža se učimo čednosti. On je pohleven; toliko hišo ima, da jo nosi s seboj, roge ima, pa ne bode, noge ima, pa ne kolovrati naglo, ampak lepo in počasi leze, kar je prav; skratka: nikomur ne stori nič žalega. Še mi bodimo tako. Glejte, Višnjanje moji, ko bi kdo izmed nas — česar nas pa sveti Bog obvaruj! — hotel našega polža dražiti, drezati in bezati, kaj bi pač storil? V svojo hišo bi se tiho pomeknil in bi sam pri sebi dejal: Bog jim grehe odpusti, saj ne vedo, kaj delajo. Posnemajmo svojega starega polža, da se nam bo dobro godilo in nam bo dobro na tem svetu. Odpustimo Lukežu Drnulji ne le smrt, temveč tudi tistih pet palic po podplatih. Kozlu Liscu tudi odpustimo, on je neumen, ne ve, kaj je pravo in kaj grešno. In če to storimo, Višnjanje, bo današnje in vse prihodnje dni Bog vesel, da je ustvaril Višnjo goro.“

Vse Višnjanke, skoraj s svojimi otroki vred, se spuste v jok, ko zaslišijo ta govor o polževih

čednostih. Kakor bi mignil, je bilo veliko število veljavnih mož za Gôbežela in pomiloščenje Drnuljevega Lisca. S strahom je tožnik Slamorezec videl to izpremembo misli mestnih sodnikov in tekal okrog, da bi jih pridobil zopet vsaj polovico na svojo stran nazaj. In res vstane vdругič starejšina Žužnjal ter v dolgem govoru glasuje za kozlovo in Drnuljevo smrt baje tako izvrstno, da so se zdajci Višnjanje razpolovili na dve stranki, ena za milost, druga manjša za smrt kozlovsko.

Govorili so še sodniki in meščanje: Jurček Griža, Bošte Krevs, Peter Štrama, Marko Črmaž, Miha Kisovar, Jožman Kravopasec in še več zaznamenovanih slovečih možakov, eni z Gôbeželom, drugi z Žužnjalom.

Ne morejo se zediniti, zmešnjava je velika, srdé se in nekateri stiskajo pesti.

Višji sodnik in župan Zaropotaj, ki je bil prestopil h Gôbeželovi večini, boječ se, da bi prihodnje leto ne bil zopet izvoljen, je imel mnogo preglavice in križev, da je kot prvosednik ohranil primeren red. In ker je videl, da se pričkajo in pulijo zlasti zavoljo tega, ali ima kozel Lisec um in pamet, ali ne, se zmisli v svoji modri glavi in pravi:

„Možje, stojte, poslušajte! Kaj bi bilo, ko bi mi po kozla Lisca poslali ter bi ga preiskali in pretipali in razvideli, ali ima pameti ali je nima?“

S tem predlogom sta bili zadovoljni obe stranki, in Lukež Drnulja je z meščani: Kašopiharjem, Lasačem in Črmažem dirjal domov, da bi pripeljal kozla pred visoko in častito sodišče.

Med tem so se višnjanski možje malo oddehnili in obrisali pot z vročega čela, vendar so željno pričakovali, ali se bo izkazal kozel pametnega, ali ne.

Drnulja pa s solznim očesom doma Lisca omotvozi in ga vleče za seboj, opominjajoč Črmaža, naj ga poganja, pa le — prav zlepa. Liscu pa žalosten reče: „O, ko bi se dalo, da bi midva jaz in ti mogla zdaj-le menjati koži in glavi tako, da bi bil jaz kozel, ti pa gospodar moj Drnulja! Zakaj če se ne boš dobro vedel, obesili te bodo in še meni ne bo dobro. O, da bi vendar ti danes toliko pameten bil, da bi se delal vsaj tako neumnega, kakor si bil neumen, ko si šel čez plot Slamorezčvevo zelje gledat in si sebi in meni storil hudo!“ Pravijo, da kozel na to ni ničesar odgovoril svojemu žalosti polnemu gospodarju Lukežu Drnulji.

Prišedši med sodni zbor, se zmeni kozel malo za vse sodnike in starejšine, temveč meni nič tebi nič leže in se z zadnjo nogo prav dobro popraska za vratom.

„Kozel je neumen, ne ve, kaj bi storil, ničesar se ne boji,“ sklepa iz tega Gôbežel.

„Ni neumen,“ vpijejo nasprotniki. In glejte čudesa: kozel Lisec sam odmaje z brado.

„Ali ste videli?“ kriče nasprotniki.

„Muho je odganjal,“ vpije Drnulja in srdit, da se vede Lisec tako slabo, zamahne z batino nanj. Kozel se ustraši, iztrga iz njegovih rok, in kakor bi devet naglavnih grehov imel nad seboj, zdirja po trgu in naravnost domov. „To je slaba kozlova vest!“ pravijo Žužnjali in njegovi privrženci in oj, gorje! Drnulja vidi, da se število prijateljev zopet manjša. Pristopi k starejšini Gôbeželu in mu skrivaj šepne: „O, ljubi oče Gôbežel! Tri jare kokoši vam prinesem do prve nedelje, samo rešite me iz teh rev in težav.“

Toda ni bilo treba jarih kokoši, zakaj v tistem hipu pride sloveči berač in vedež višnjegorski Flerè Krivostegno. Ta je obhodil mnogo sveta, imel od Boga po višnjanski veri poseben dar modrosti ter je znal coprati, da so zdravi ljudje obolevali, bolni umirali.

„Flerè Krivostegno naj sodi za vso Višnjo goro,“ se zmisli neka ženska, in zdajci je Flerè sedel na Zaropotajevem stolu, vzdignil svojo berglo ob sebi in jel pozvedavati, kaj je in kako je. Obe stranki sta ga bili veseli, ker tako je hitro zopet edinost in zloščina prišla v ljubo višnjansko mesto; celo Lukež Drnulja se je obvéselil, ker je z drugimi meščani vred

veliko stavil na pravičnost in posebne božje darove Krivostegnove.

Dolgo naslanja vedež Flerè kosmato brado na berglo in misli. „Višnjanje, tukaj je težko soditi“ — izpregovori naposled Flerè Krivostegno. — „Zakaj greh je storjen in ni storjen. Ko bi bil kozel zelje požrl, topli bi ga bili s palicami, da bi bil čutil. In Andraš Slamorezec bi zelja ne bil imel. Zdaj pa kozel zelja ni pojedel. Slamorezcu ni nič škode. Greh poželjivosti pa ima kozel vendar na sebi, zato je kazni vreden. Hùm, hùm, to je težko soditi.“

In zopet nasloni kosmato brado in misli.

In glejte! Proti poldnevu je bilo, kar vstane vedež Krivostegno, dene počasi tri prste na čelo in pogleda svetlo in veselo po višnjanski drhali.

„Duh božji ga je razsvetlil, poslušajmo!“ šepetajo starci in mladci.

Krivostegno pa govori in razsodi tako-le:

„Ker se kozel z zeljem ni gostil, pa bi se bil rad gostil, ker je čez plot gledal, pa ni mogel čez plot, zato bodi po svoji senci t e p e n z devetimi udarci. Gospodar njegov Drnulja pa ta tepež gledaj z zavezanimi očmi, ker je kozla slabo privezal. In zato, ker mu je ušel, zato bomo pol ure s palico zamahovali nad njim.“

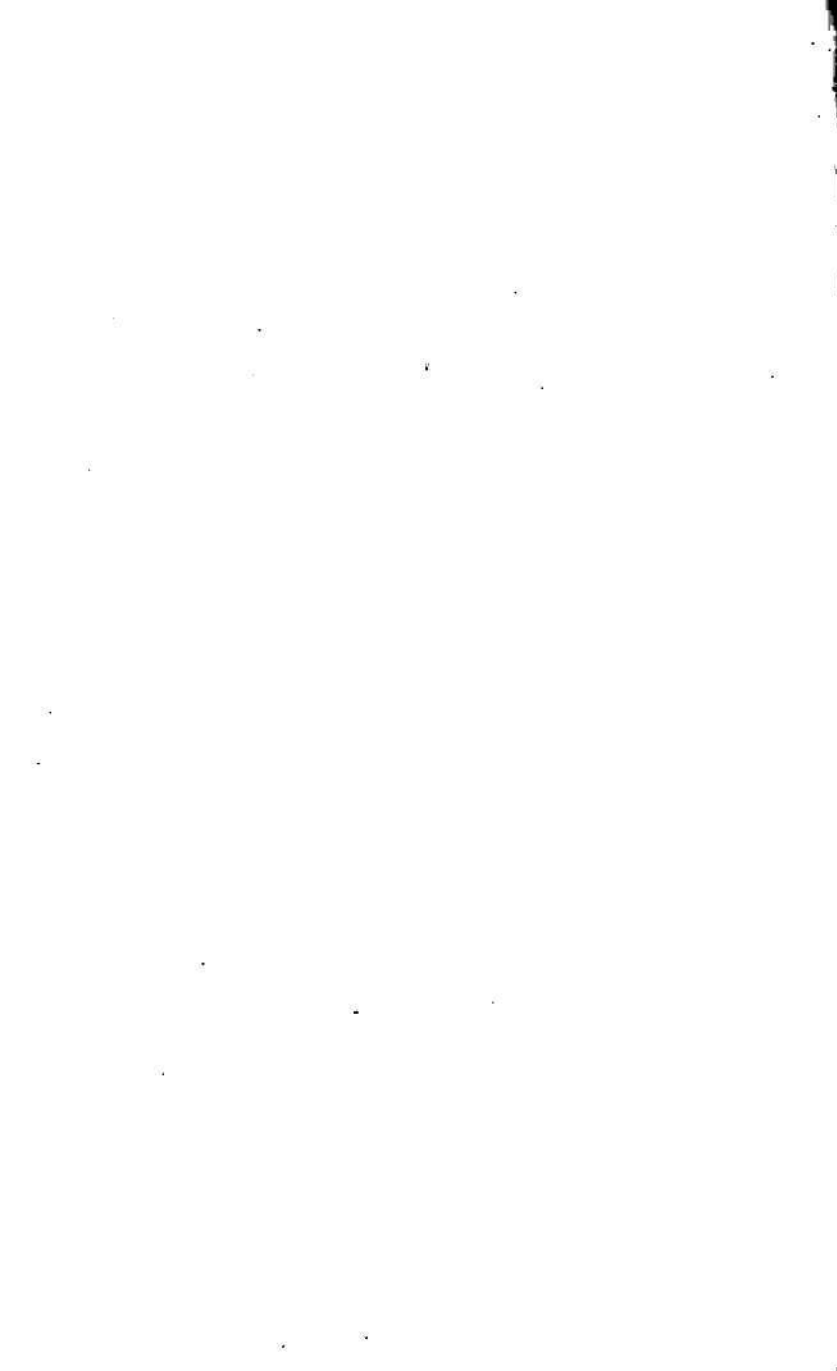
„To je višnjanski Salomon!“ vpije krdelo.

Trikrat je še stalo solnce nad Višnjo goro in ko je prišlo včetrtič, so gnali kozla Lisca in Lukeža Drnuljo iz mesta vunkaj na hrib Peščénjak in tam, kjer so nekdam na hribcu stale slavne višnjanske vislice, tam je bil kozel Lisec vpricho višnjanske množice po senci tepen in Drnulja je to tepenje gledal z zavezanimi očmi in pol ure so s palicami zamahovali nad njim.

VII.

Črta iz življenja političnega
agitatorja.

Leto osemindesetdeseto, čudno leto! Nekateri se ga spominjajo s strahom in se v duhu prekrizavajo pred pošastjo revolucije, ki je kakor iz spanja vzbujena grozila čez pol Evrope povzdigniti palečo svojo baklo, nekateri pa ga blagoslavljujejo ter se veselé odseva, ki ga je to leto pustilo, in pravijo, da je vcepilo kali bodoče svobode, da nas je vzbudilo, da nam je oči odprlo in smo spregledali sebe in svojo nesrečo in pot, po katerem nam je hoditi.

Ta odsev se je razprostrl tudi čez našo drago Slovenijo. Marsikdo se je naenkrat čutil mladega po srcu, marsikdo se je nanagloma zavedel, da je Slovenec — žal, samo, da bi kmalu zopet pozabil. Zlasti Ljubljana je bila postala na mah narodna, zabavljala je nemškutarjem, ustanovila slovensko društvo, v katerem je ljubi naš rojak iz ljubljanskega muzeja Dragotin Dežman, imajoč še pravo, ljubezni do slovenske domovine vneto srce, navdušeno govoril za „slavo Slavjanov“. Imenovati bi se dali profesorji, ki so nosili kokarde s slovenskimi barvami in bili korifeji med Slovenci, današnji dan pa zaničljivo gledajo Slovenstvo; za pesnika vem, ki je med prvimi tačas lezel na slovenski

Parnas, njegov sin pa danes še slovenskega jezika ne zna; ljudi bi lahko naštel, ki so tačas kot mladeniči v narodni straži navdušeno za Slovenijo kričali, danes pa so ostroobrazni in osornovladni birokrati, ki so pripravljene, z devetindevetdesetimi ministri devetindevetdesetkrat menjati svoje „prepričanje“. Pa, „omnia sunt vana“ — govori sv. Avguštin.

Z Dunaja, kjer je posebno vrelo, kjer je še pošteni demokrat dr. Fischhof mogel pred množico na dvorišču cesarske palače govoriti za svobodo, ne samo nemško, ampak vseh avstrijskih narodov, in mu je ploskalo občinstvo, še ne tako zelo po kupljivem časopisju izprijeno kakor danes — z Dunaja so bili v Ljubljano in marsikam na Slovensko prišli domoljubni, vneti študentje, kot buditelji narodnega zavestja. — Kakor je bil mlad ves čas, tako je bila tudi politika teh blagovestnikov precèj mlada. Prav dobro so sicer spoznali, da z Nemci in nemškutarji se ne morejo vezati, da ti iz nekega instinkta zavirajo vsak razvoj Slovanstva; ali prišla jim je bila v glavo misel, kakor danes spoznamo, popolnoma nápačna, da bi bili Slovanom in zlasti nam Slovencem Italijani dobri zavezniki, zakaj Italijani so imeli zapisano na zastavi isto načelo, načelo narodnosti. Enega teh za zvezo z Lahi vnetega apostola nahajamo v ljubljanskem predmestju v

Krakovem, kjer preprostim, napol kmetiškim in neizobraženim, pa trdim Slovencem Krakovčanom priporoča svojo idejo. Kako so naši preprosti ljudje nápačnost te namišljene zveze z Italijani že tačas spoznali in to spoznanje malo predrastično pokazali, naj pove naslednji prizor.

Okoli velike mize v krakovski krčmi sedi kakih dvanajst meščanov krakovskega predmestja. Možje so oblečeni po večini kakor kranjski kmetje, v osvetljenih črevljih do kolen, polosanih irhastih hlačah, s kučmo na glavi. Le nekaj jih je med njimi, ki imajo suknje, o katerih je dvomljivo, ali so bile nanovo pri krojaču narejene, ali pa so kupljene tam „za vodo“ med starino. Tam vidiš črevljarja z debelo smoleno roko, širokimi pleči in štirivoglatim obrazom, suhega krojača, ki so mu prsi proti hrbtišču nazaj zlezle, odurno in osorno gledajočega ribiča, ki po Ljubljani karpe lovi, zabuhlega in odebelelega hišnega posestnika, ki živi ob skromni najemnini svoje hiše in ob solati in špinači, kateri mu na obširnem vrtu gospodinja sadi in potem pred škofovo hišo čepé to zelenjad prodaja. Vsi ti pijo vino in resno in tiho poslušajo mladega človeka, ki sedi na voglu in jim pripoveduje o Slovanih in njihovem ogromnem številu, o starih, svetih pravicah, ki jih imajo Slovenci, o spoštovanju,

ki ga ima vsak narod za svoj jezik in ga mora imeti tudi Slovenec itd.

Ta mladenič, imenujemo ga Jerebica, študent dunajske univerze, je visok, tenak človek, po obradku mu poganjajo začetki črne brade, na majhnem okrožljatem nosu čepé naočniki in zakrivajo male, žive oči, ki kakor dve iskri gledajo iz globoko ležečih duplin pod nizkim čelom, nad katerim so črni, dolgi lasje razčesani strmo pokonci.

„Tako torej stoji zapisano, kakor ta gospod pravi, in od cesarja potrjeno, da smo Slovenci“ — pravi robot, zarjavel Krakovčan. — „I no, saj to je prav, če smo, pa bodimo! Saj res ni, da bi na rotovžu sedeli sami Nemci, ki ne iztegnejo gobca za nas. Moj stari oče je plačal nekaj grošev štivre, pa je bil mir in pokoj. Pa pogledjte moje bukvice doma, koliko je počekkanega, kar sem že plačal.“

„Samo za davek pobirati so ti hudiči“ — kolne čokat črevljar. — „Pet let smo šivali gospodom in hlapcem, jaz in moja dva fanta, da je bilo vendar kaj zaslužka in sem brez skrbi sédel k maselcu ali pa k poliču, kadar sem škarpe zmetal pod klop. Kar ti tisti mali birič iz kancelije prišese nekov blek, ki pravijo, da je potent in pravica. Piši me taka pravica, kamor češ, če moraš človek deset goldinarjev na leto plačati, puntaj se ali ne puntaj. Kamor

bi jih del, če podplatov kupim ali če jih zapijem, bi kaj odlegli. Zdaj se mi pa zdi, da jih v vodo mečem.“

„Le počakajte“ — šepetá droban možiček — „saj pravijo, da pridejo Ižanci s sekirami davke odpravljat. Ti bodo vse Nemce potolkli.“

„Jaz bi jim takoj pomagal, samo potlej zaprtemu biti je sitno,“ pravi drugi.

„Pa otroke nam na vojsko jemljo, da jih postrele kakor črno živino,“ jezno momlja debel mož in hiti vleči iz pipe.

Gospod Jerebica, zapazivši, da ti preprosti možje iz njegovih govorov ne ločijo Nemcev in nemškutarjev od državnih in vladnih mož in da tako veleizdajsko govore, malo plašno pogleda po izbi. Razen teh mož ni bilo nikogar v hiši. Tudi je bilo osemindesetdeseto svobodno leto, lahko se je kaj čez ojnice govorilo. Da štirje starejši Krakovčanje nekaj le molče in ga od strani ogledujejo, tega ne vidi, temveč začne s še večjim pogumom razkladati, da pravzaprav Nemcev na Kranjskem ni, da so le odpadniki, katerih je sram, da so Slovenci in zato z Nemci vlečejo, in da tisti Nemci, kar jih je prišlo v deželo, nimajo pravice gospodariti.

Krakovčanje so se počasi navlekli pijače, in gospod Jerebica je imel čimdalje vernejše poslušavce. Samo to mu ni bilo po volji, da se niso vsi govorjenja udeleževali, da so vedno

na „davek“ nazaj govorico nanašali in njegove lepe nauke o narodnih pravicah in svobodi semtertja napak razumevali. Ker se je bil tudi že sam malo napil, je raslo od trenutka do trenutka njegovo domoljubje, in hotel je lepo priložnost porabiti, da bi malo propagando delal za svojo in nekaterih tovarišev idejo: za zvezo Slovencev z Italijani.

„Gospodje!“ — začne gospod Jerebica, in Krakovčanje zadovoljno prikimajo, da jih kdo z gospodi nagovarja. „Gospodje, nas Slovencev ni veliko. Sami ne opravimo nič, temveč moramo iskati pomočnikov. Takih zaveznikov moramo iskati, ki imajo ravno tiste sovražnike kakor mi, katerim se Nemci vrivajo kakor nam. To so Lahi. V Lombardiji in na Beneškem in v Trstu imajo Lahi nemškutarje za sovražnike. Z Lahi se moramo zvezati in združiti.“

„Kaj pravi?“ vpraša tam na zadnjem koncu mize mož, ki je Jerebico že prej malo sumljivo ogledoval.

„Z Lahi se bomo bratili?“ vpraša drugi in ogleduje gospoda Jerebico s svojim najstrašnejšim očesom. — „Lahi so v Majlonti ubili mojega sina, ki ni živemu človeku nič žalega storil, zdaj pa ta pritepenec pravi, da bi Lahi k nam prišli. Ti, odkod si pa? Kdo si?“

Jerebici jame vroče prihajati. Kakor bi mignil, je minilo pijane Krakovčane domoljubje

in človekoljubje in jeli so ga z očmi premerjati in naštevati italijanske grehe. Zidarski mojster je dejal, da Lahi ves zaslužek prejemljejo, eden je vedno ponavljal, da so mu sina ubili, eden je dejal, da mislijo papeža odstaviti, eden da imajo zmerom v žepu nože, s katerimi trebuhe parajo, eden je zopet hitel praviti, kako so nekemu trnovskemu trgovcu, ki se je vozil iz Trsta, denar pograbili itd.

Gospod Jerebica je izpregledal, da tu ne more delati propagande za svojo misel. Ustrašil se je bil malo hitre izpremembe poslušavcev in njihovih hudih, nezaupnih pogledov. Poznal ni niti enega. Malo od jeze, malo od strahu pred vina polnimi predmeščani je bil obledel. To se je zdelo Krakovčanom še bolj sumljivo. Jerebica je hotel svojo reč za silo popraviti, pa popačil si jo je še bolj, ker je nápak začel, namreč Lahe opravičevati, da niso tako hudobni. Slovenec je sploh, posebno pa pri vinu, tak, da si ne da ugovarjati vsakemu, sosebno ne, ako je po stanu ali po omiki nad njim in je v njegovi družini pri vinu v veliki manjšini. Tudi trdo slovenskim Krakovčanom ne manjka te zaupnosti v svoj lastni razum in v bistrost svoje pameti.

„To je laški špijon!“ pravi oni debeluh, ki se je bil prvi oglasil zoper gospoda Jerebico. — „Ta ljubljansko mesto ogleduje, da ga bo potlej Lahom izdal, in vso deželo.“

„Poglej ga, kako ga barve izpremetavajo!“ pravi drugi in jezno položi svojo pipo po mizi, da se pepel strese iz nje.

„Jaz nisem Lah“ . . . izpregovori Jerebica.

„Boš legal, lump!? Zakaj imaš pa črne lase in prav laško brado? Jaz bi ti že pokazal!“ vpije eden in vstane ob mizi.

Ubogemu gospodu Jerebici je bilo malo tesno pri srcu. Kesal se je, da je šel med neznanе ljudi agitirat za svojo nezrelo idejo, še bolj, kakor se je kesal, pa se je bal za zdrave svoje ude. Zunaj se je bil storil trd mrak, pri mizi so ga pa popolnoma zasedli, tako da ni mogel vstati in pobegniti. Brezupno se je oziral po krakovskih obrazih, da bi koga dobil, ki bi se mu prijaznega skazal in ga zagovarjal in mu pomagal dopovedati, da ni Lah, temveč pošten Slovenec iz gorenjske vasi. Vse zastonj! Potomci lovcev glasovitega „podkovanega karpa“ so bili vina polni in so se držali grozovito resno. Pa poizkusiti je hotel, kako bi se nevarnosti odšlo, ter je vstal s svojega prostora.

„Ali ga vidiš? Pobegnil bi rad! Lah je,“ pravi eden in mu zapre pot.

„E, pustite ga, saj ne govori laško,“ tolaži krčmar, ki je bil edini trezen.

„Samo neče, pa zna! Drži ga!“ kriči eden. Jerebico oblije mrzel pot.

„Udri ga, laškega špijona!“

To so bile zadnje besede, katere je gospod Jerebica v tej družčini popolnoma razumel. Kar so nadalje vpili nanj, to je bilo težko ločiti, zakaj videl je zastavne mlade in stare može, kako so za mizo zrastle, kako so ga jezno gledali, videl je s strahom in trepetom, kako so se nekatere krakovske pesti vzdignile, čutil, čutil, kako jih je padlo več po njegovi nedolžni glavi, kako so mu odleteli naočniki in naposled, kako so ga nekateri popadli za roke, za pod pazduho, za noge in tako dalje in tako dalje, da se je zavedel zunaj precèj daleč od veže v zeleni travi pod milim nebom, s pokvečenimi udi, pobitim srcem in s potrjim navdušenjem za svojo idejo.

In ko se je gospod Jerebica počasi postavljaj na svoje noge in klel iz globočine svoje duše, klel ves svet in samega sebe, je sijala z neba bistra polna luna na gospoda Jerebico. In čeravno gospod Jerebica ni bil tačas še poet, in menda še dandanes ni, pove ti sam, če ga vprašaš, da je tačas pogledal proti nebesom, zaškripal z zobmi in v trenutku, ko ga je bilo popustilo vse pravo in sentimentalno domoljubje, govoril: „Nikdar več ne pojdem agitirat, če ne bom vedel komu in zakaj.“

Vendar gospod Jerebica ni popolnoma besede držal. Res je postal c. kr. pokoren uradnik, popustil je delo za narod, pa agitiral je in za-

bavljaj natihoma še vedno, kjer se je dalo — brez skrbi. Svojo idejo zveze z Lahi je dolgo nosil. Šele letos, kakor slišimo, jo je popolnoma popustil, ko je čul, da so Lahi v Trstu tako strastno hudobni nasproti Slovencem, ter je obupal. In zdaj nam je pričakovati, kam in kako se obrne. Do letos krakovskega imena ni mogel slišati, da bi ne bil umolknil. Šele v poslednji čas so mu dobri prijatelji dopovedali, da so Krakovčanje današnjega dne vse drugi in drugačni možje, kakor so bili leta osemindesetega.

VIII.

Sin kmetiškega cesarja.

Povest iz XVI. stoletja.

I.

Baron Jošt Turen.

Bilo je jeseni leta 1574., torej eno leto po nesrečni kmetiški vojni.*) Marsikdo že ni mislil na žalostne prigodke prejšnjega leta; marsikatera žena pa je še milo jokala po možu, katerega so ji obesili; nekateri otrok je pogrešal očeta, ki je storil sramotno smrt.

Solnce je stalo že čez poldne. Lehkà sapica, že precej hladna, je pihala skozi odprto okno lesene ribiške kočice, ki je stala pri Savi, nedaleč od Krškega.

Ribič, kakih petdeset let star mož, je sedel na nizkem stolcu in je tiščal velik, črn lonec med kolena, iz katerega je hitro zajemal z leseno žlico in nosil v usta. Končavši svojo južino, jame zmerjati sina, sedemnajstletnega krepkega mladeniča, zakaj ni ravšljev in drugih mrež za

*) Najhujša kmetiška vojna na Slovenskem je bila leta 1573. Glavni vodja z vilami, motikami in drugim orodjem oboroženim trumam je bil Ilija, ki se je dal celo oklicati za kmetiškega cesarja. Večina kmetov je bila pokončana na borišču ali drugače. Ilija sam pa je bil z železno, v ognju razbeljeno krono kronan, da je umrl strahovite smrti.

ribji lov zakrpal ta čas, kar je bil on z doma. Da bi jezico svojo malo ohladil, stopi k oknu, vedno še godrnjaje. Zdajci pa umolkne, se obrne in pravi: „Aló, fant, brž, vun pojdi, brž!“

„Kaj pa je?“ vpraša fant, ki se mu nikakor ni tako mudilo, kakor očetu. Toda oče ni mogel odgovoriti, bil je že zunaj. Dasi precej len, vstane sin bolj iz radovednosti, kakor iz spodobne pokorščine in gre za očetom. Zunaj se na pragu ustavi in debelo gleda.

Oče je odvezoval veliko plav, bil je gologlav, kučma je ležala v blatu; zakaj ni smel biti pokrit pred visokim gospodom in mladim gospodičem, ki sta stala na bregu. Za njima je hlapec držal tri osedlane konje, ki so bili namenjeni na plavi prepeljati se z gospodarji vred.

Gospod, že precej prileten, ima velikanski meč; mlajšemu, kakih osemnajst let staremu mladeniču, tiči za pasom z zlatom okovan lehák meč, menda bolj zaradi lepšega kakor za brambo. Tudi hlapec je oborožen.

Kakor zamaknjen ogleduje ribičev sin zdaj vihrajoče pero na mladeničevem lepem klobuku, zdaj dragoceno obleko starega viteza in njegove svetle ostroge, zdaj konje in hlapca in si morebiti misli: „Kaj, če bi jaz to ali pa to imel!“

„Kaj li ti zijaš! Ali ne greš staremu pomagat?“ pravi vitez osorno, ko zagleda ribičevega sina.

Jezno in potuhnjeno pogleda ta gospoda postrani, vzame vesla in drog in, kakor bi klju-boval, prav počasi stopa proti plavi, katero je bil oče odvezal. Ta hip ga tujec tako švrkne s kratkim bičem po bosih nogah, da zacvili in vrže vesla ob tla. Zaletel bi se bil v svojega gosposkega nasprotnika, ko bi se ne bil oče oglasil ter mu velel, naj brž dá vesla, da jih priveže. Srdito pogleda gospoda in stopi na plav.

Konji so bili vajeni na tako prevažanje, zato so radi stopili s hlapcem in z gospodoma na deske, in ribič je odrinil.

Na oni strani dobi ribič od gospoda nekaj denarja v dar in plačilo, tujci zasedejo konje in po vprašanju: ali je pot do Šrajbarskega turna lepa, odjezdijo.

Ribič in sin se s plavjo vrneta.

„Oče, zakaj me je ta stari dedec gosposki udaril?“ vpraša ribičev sin, ko prideta do srede.

Očetu sicer tudi ni bilo dovolji, da tuj človek strahuje njegovo dete, vendar njemu tega ni smel povedati; dejal je torej:

„Zakaj ne ubogaš!“

„On mi ni še nikoli kruha dal,“ odgovori sin. „Povem vam, če pride nazaj, da vas ne bo doma, jaz bom sredi Save zvrnil plav, pa bo videl!“

„Za božji čas, sin! Kaj to govoriš! Kaj bi bilo potlej s teboj! Nikoli več ne bi bil zdrav.“

„On bi me ne ujel, ne! Jaz bi splaval in utekel v hribe k Ilijevemu sinu in k tistim, ki se skrivajo. Nihče me ne najde, za take kote vem.“

Ribič prebledi. Kateri oče se ne boji za sina?

„Fant! Za Boga svetega, tega več ne jemlji v misel. Pomisli, ako bi kdo slišal, kaj čenčaš. Ali ne veš, da se ne sme govoriti o Kosomanu in Iliji! Bog te varuj in Mati božja! Kaj bi jaz revež na starost počel, ko bi te kdo slišal, da to govoriš, in bi se ti primerilo kaj hudega!“

„Kajpak!“ pravi mladenič ter se krepko upre v drog.

II.

Kosoman, sin kmetiškega cesarja.

Komaj dobro uro pozneje naglo prikorači k ribičevi koči mlad — kakih osemindvajset ali trideset let star — mož. Postave je srednje, prej majhne ko velike, pa nenavadno širok črez pleča in prsi. Ves zastaven život priča, da je velike telesne moči. Obraz njegov bi bil lep, ko ga ne bi kazile prežive, nekako preostro bliskajoče se oči, če že znemar puščamo gosto razrastlo, rjavo, nerazčesano brado.

Nekako hlastno, kakor bi se mu zelo mudilo, pokliče ribiča, potem pa takoj sede v čolnič. Malo se mu odgrne plašč, v katerem je zavit, in videti je obleka sicer kmetiška, vendar od boljšega blaga, dasi ravno zdaj pomazana. Čemur bi se pa še najprej čudili, to je opisani meč, katerega nekako s plaščem prikriva.

„Le hitro na ono stran, boter!“ kliče ribiča.

Ta séde in začne veslati.

V sredo priveslavši, ribič upre oči vanj in kakor bi pozabil vsega, mirno drži veslo v roki.

„Prijatelj! Sava bo naju vzela, veslajte,“
pravi tuji potnik.

„Kosoman!“ pravi ribič.

Mlademu možu zlezejo obrvi vkup in roka
mu seže k mečevemu ročaju.

„Kaj je! Ali Kosomana nečeš voziti? Res,
Ilijev sin sem ali pa Kosoman, kakor me hočeš
imenovati. Veslaj! A to ti povem, če boš zinil
živi duši, da si me videl in spoznal, ne boš
več tod veslaryl.“

„Kaj še! Bog ve, da ti rajši pomagam,
kakor škodujem. Ti in tvoj oče sta nam hotela
dobro narediti. Pa Bog ni hotel, kaj hočemo!
Ne boj se, ne poznam takšnega, da bi te
izdal, kar je kmetiških ljudi. Samo grajskih
hlapcev se boj. Saj veš, da vedno slede za
teboj.“

„Zdaj bom pa jaz za njimi. A ne za hlapci,
za gospodarji! Koliko je že tega, kar se je baron
Jošt Turen tukaj prepeljal? Ali veš, kam se je
obrnil? Koliko jih ima s seboj?“

„Zdi se mi, da je šel v Šrajbarski turen
k svoji žlahti. Jaz ga še dobro poznal nisem.
Sin je ž njim in eden hlapec. Varuj se ga. Saj
veš, da je bil on največji sovražnik vojski tvo-
jega očeta in tvoji.“

„Gorjé mu bodi!“ godrnja Kosoman.

„Pravijo, da je ta baron Turen obsodil
tvojega očeta v Zagrebu na tako strašno smrt.“

„Ha! Ali si tudi ti to slišal!?“ zavpije Kosoman in skoči pokonci.

„Varuj, da čolna ne preobrneš in v vodo ne padeš,“ pravi ribič.

Kosoman zopet sede, pokrije obraz z rokami in nasloni glavo na kolena.

„Alo, pri kraju sva!“ pravi ribič.

Kosoman mu ponuja plačo, toda starec zmaje z glavo in pravi: „Ne, Ilijev sin nima takega denarja, da bi ga jaz vzel. Bog te varuj, ker se sam nečeš. Moli, da ne boš kaj nápačnega storil. Jaz bom tudi molil zate. Sicer pa me pokliči, kadar se hočeš prepeljati. Opolnoči vstanem zate.“

Solza se je zasvetila starcu v očesu.

Kosoman mu poda roko in se nasmehljá.

„Ti si poštena duša, Bog daj, da bi se še kdaj videla.“

„Še kdaj? Povedi mi, kam si pravzaprav namenjen. Glej, jaz sem star, morebiti ti bom svetoval, da bo prav.“

Kosoman pogleda v tla, kakor bi premišljal, ali bi povedal ali ne. Črez nekaj časa vpraša ribiča: „Stari, kaj bi storil tvoj sin, ki je še mlad, ako bi te jaz vpričo njega udaril za uho? Ali bi to pustil kar tako?“

„Jaz mislim, da ne, srdoritec je pravi. Précej vate skoči,“ odgovori ribič z nekim zadovoljnim smehljajem.

„No, vidiš, tak sem tudi jaz.“

Rekši odide Kosoman z naglim korakom po poti, koder so jo prej krenili trije jezdeci. Ribič gleda za njim in premišlja tako dolgo, da izgine za drevjem.

„Škoda za njegovega očeta, škoda za njega! Nikamor ne sme revež med ljudi; kakor lisica se mora potikati po skalah in iskati skrivališč, dokler ga ne zadene smrt. Da bi le zdaj česa nespametnega ne naredil! Hvala Bogu, da je že dobro dolgo, kar so oni trije odšli. Kônj menda ne bo došel, ni klek. Ker je ves z uma in tega barona neznano črti — Bog mu grehe odpusti in nakloni pokoro — bi se lotil vseh treh.“

Medtem, ko je ribič tako premišljal, je bil pospešil Kosoman korake in kakor človek, kateremu je mnogo na tem, da koga doide, bolj tekkel, ko navadno hitro šel. Zavil je spodnji del svojega obraza v plašč in kapo pomeknil tik do oči, dasi ni bilo mrzlo in blizu pota nikogar, ki bi se mu bilo bati, da bi ga spoznal. Ob straneh pota so rastle stoletni hrasti; orumenelo listje je sapa metala potniku pred noge, kakor bi ga hotela ustavljati v naglem dirjanju.

Kake pol ure kesneje pride iz gozda. Razgled črez polje se mu precěj daleč odpre. Vedel in videl je, kod se vije pot in kje zopet izginja

v hosti. Jezdecev, katere je menda hotel doiti, ni bilo videti nikjer.

Utrujen sede na velik kamen.

„Našel te bom vendar!“ pravi zamolklo in zamišljen obsedi.

III.

Pomagač.

Ne daleč od Krškega stoji grad, ki ga kmetje od nekdanj imenujejo Šrajbarski turen. Ne spada le-sem, da bi preiskovali, zakaj se ravno tako imenuje. Sloveči, stari zgodovino pisec Valvasor piše, da je bil morebiti kak „šribar“ kdaj lastnik tega grada in da se je po njem prijelo ime. Dasi boljše razlage ne vemo, tudi te ne potrdimo. Pa saj to v naši povesti ni posebno važno.

Grad stoji na hribu. Proti Krškemu se razprostira planjava, na drugih straneh pa ga je obdajal tačas, še bolj kakor današnje dni, velik gozd.

Šestdeset let pred našo povestjo že so bili uporni kmetje vdrli v ta grad in hudo gospodarili v njem.

Da se ne bi kaj takega več povrnilo, je bil sezidal šrajbarski graščak debelo in široko obzidje in na vsakem voglu postavil močan stolp, odkoder se je pozneje lahko branil ne samo nepokornim kmetom, ampak tudi še hujšim sovražnikom tedanje naše dežele, Turkom.

V ta grad smo videli jezdit i imenitnega plemiča, barona Jošta Turna, premagavca in

sodnika kmetiškega cesarja Ilije. Bil je gospodarju v Šrajbarskem turnu nekaj v rodu in prišel ga je skoraj vsako leto po enkrat obiskat.

Jesensko solnce je poslednje žarke upiralo v goste vrhove velikanskega bukovja Šrajbarskega turna v grajskem gozdu, kjer sta dva kmeta ravno sekire po tleh pometala in drug za drugim sedla na deblo, ravno okleščeno, nekoliko, da bi se prav v miru kako pomenila.

„Zdaj menda ne bo gozdarja več klek prinesel, le sediva. Kruha sva si že zaslužila, če je božja volja,“ pravi starejši.

„Saj gospod ni vse leto in dan toliko storil, kakor midva danes,“ odgovori mlajši.

„Kaj hočemo, ker je tako, že mora biti.“

„Jaz pa pravim, da ni, da bi moralo biti,“ pravi mlajši in od jeze mu zardí obraz. „Mi smo sami krivi, da nas inajo tako, kakor da bi duše ne imeli, da moramo drugim delati, prej kakor sebi, in nam iztrgajo še to iz rok, kar pridobimo z žulji. Jaz sem že dostikrat premišljal: če je Bog ustvaril zajca, ustvaril ga je ravnotako zame, kakor za graščaka. Drva rasto na božji zemlji zanj tako, kakor za nas, in vendar moramo mi pobirati slabe vrhove in brstino, graščaka pa čaka debelina, katere si sam še posekati neče. Mi smo neumni. Ej, Kosomana je bilo treba poslušati — —.“

Pri tem imenu starejši kmet naglo skoči pokonci in se ozre okrog in okrog ter dene prst na usta, šepetaje: „Tiho, tiho! Kaj, ko bi te kdo slišal, da se meniš o Kosomanu!“

„Ti si strahopet. In ravno zato, ker je bilo lansko leto preveč takih, kakršen si ti, nista Ilija in Kosoman ničesar opravila. Da bi bili vsi poprijeli vile in sekire in z nami šli in s Kosomanom, kje bi bile zdaj graščine!“

„Boga zahvali in Mater božjo, da ne vedo, da si bil pri Kosomanu, in tiho bodi. Naj bi kdo slišal, zapró te ali pa še obesijo, kakor so druge.“

„Ali me boš ti izdal?“

„O, Bog obvaruj!“

„Jaz ti povem, ako bi zdaj-le Kosoman, ki pravijo, da je v gori in da bo še enkrat vzdignil vojsko, ako bi zdaj-le prišel in rekel: pojdimo! jaz grem précej ž njim.“

„Lepo te prosim, Martin, bodi tiho. Ti si neumen. Kaj sta nam pomagala Ilija in njegov sin? Ničesar! Enega so umorili, enega pa še bodo.“

„Bogve, kako pride. Boš videl, Kosoman je pravi, on jim jo bo še eno zagodel, jaz vem.“

„Jaz grem domov,“ pravi starejši in dene sekiro na ramo. „Ti, Martin, pa pojdi v grad, laglje hodiš ko jaz, in povej, da sva posekala, kar je bil nama odkazal.“

Oba se napotila, starejši kmet po eni, Martin po drugi stezi.

Poslednji ni bil še streljaj daleč, ko mu iz gošče nasproti stopi mož in seže v roko. Martin se oveseli in ustraši, ko spozna Kosomana. Nehote se ozre okrog, potem pa vpraša: „Kaj delaš tukaj? Ravno sem govoril o tebi.“

„Slišal sem. Ali je resnica, kar si govoril?“

„To se ve, da. Jaz zmerom pravim, da si ti mož in tvoj oče je bil pošten mož, Bog mu daj nebesa . . .“

„Ti si rekel, da greš z menoj, če je treba,“ pravi Kosoman. „Ne z menoj. Sam pojdi v grad, kamor si namenjen. Tam pozvedi, kdo je danes prišel. Videl boš, če je res tisti, ki mu pravijo Jošt Turen, če ima sina s seboj. Izkušaj zvedeti, koliko časa ostane tu, kdaj misli oditi in kar še moreš. Vse to mi boš povedal jutri opoldne tukaj-le. Čakal te bom. Ali mi boš storil to?“

„Vse, vse, kar hočeš. Natanko bom zvedel, če le more kdo.“

„Ne pripoveduj nikomur tega; tudi ne, da si me videl. Jutri se zmeniva kaj več,“ pravi Kosoman.

Martin še za njim vpije: „Pazi, da te kdo ne spozna in da se ne zapleteš v sitnosti. Pridi k meni spat.“

Kosoman prikima in takoj potem ga Martin že ni videl.

IV.

Stric.

Storila se je noč. Tema je bilo, da človek ni videl pedi zemlje pred seboj. Dež je začel liti, veter je žvižgal. V takem času človeku dobro de, če preskrbljen sedi pod streho v gorki stanici in posluša, kako sapa zaganja debele kaplje v zaprto okno.

Svetokriški fajmošter, častitljiv starček, je bil ravno odvečerjal in opravil svojo molitev. Videti je možu kakih sedemdeset let, in skrb in žalost se mu bere z obličja. Večkrat vzdihne, potem povesi glavo in sedi tiho. Kaj je pač staremu možu? Morebiti ga obhaja misel, da je na pragu v večnost, da so njegova leta potekla in se mu bo ločiti od tega sveta ter težak odgovor dajati večnemu, ostremu sodniku? Tega ne. Vse njegovo življenje je čisto, pripravljen je stopiti pred sodnika.

Spomin drugih reči mu navdaje bridkosti in teži srce. On je brat nesrečnega Ilije, kmetiškega cesarja. Oče njegov, bogat, svoboden kmet, je bil dal njega in njegovega brata v nekov klošter v šolo. Ilija je ostal po očetovi

smrti gospodar, on je dokončal učenje in postal duhovnik.

Pač je kmalu uvidel, že zgodaj uvidel, kakšne nesrečne misli goji njegov brat Ilija. Zdelo se mu je, da se namerja vzdigniti proti gosposki. Opominjal ga je večkrat lepo, očetovsko, naj si iz glave izbije take misli. Pravil mu je, da sveto pismo in cerkev zapovedujeta pokorščino postavljeni oblasti, ne samo dobri, temveč tudi preostri in hudi.

Toda vse je bilo zastonj.

Tako je moral pred letom doživeti strašnih dogodkov, njegov brat pa je storil grozno smrt. Ali mu je Bog na onem svetu odpustil greh? Za to je stari duhovnik molil, ali zagotoviti mu tega ni mogel živ krst.

Stričnik njegov, Baltazar, Ilijev sin, ta je pregnan, ubežen, brez doma, izgubljen!

Kaj čuda, če je mož potrť in pobit, da vidno hira.

Te reči so fajmoštru rojile po glavi. Da bi se razmislil in našel tolažbe, jame brati iz svetega pisma. Komaj začne, ko zasliši, da nekdo trka, in kmalu, da gre njegova dekla odpirat.

Misleč, da bo treba iti h kakemu bolniku, zapazi šele, da je zunaj vihar in dež, vendar pravi: „Naj bo, božja volja je, dolžnost je sveta.“

Zdajci stopi Kosoman v sobo. Bil je ves premočen.

Bodisi, da je imel fajmošter že slabe oči od starosti, ali ker je bil Kosoman nenavadno oblečen in je nosil porastlo brado, starec svojega bratovega sina ni spoznal.

„Kaj bi radi pri meni?“ ga vpraša.

„Prenočil bi rad pri vas, stric!“ odgovori mladi mož.

Duhovnik ostrmi.

„Baltazar!?“

„Ali me niste spoznali? Res, dve leti je že, kar sem bil zadnjič pri vas. Postarali ste se.“

Fajmošter vstane in prime Kosomana za roko. Solza se mu utrne iz očesa. Sedeta.

„O, prepozno prihajaš, ljubi moj, prepozno. Kaj je s teboj? Dve leti, praviš? Koliko nesreče v teh letih! Da bi tega ne bil doživel! Pa povej mi, odkod prihajaš? Kaj počneš? Ali si dobil odpuščanje od gosposke? Od Boga?“

„Odpuščanja od gosposke, katero vi mislite, nisem iskal in ga ne bom, če se do smrti klatim po gorah,“ odgovori Kosoman.

„Še zmerom tak, kakor oče! Ne, tako ne smeš govoriti. Jaz vem, da se ne smeš očitno pokazati, skrivati se moraš, kaj ne?“

„Najvarneje je.“

„No, vidiš, to ne gre. Prav je, da si prišel k meni, ljubi moj! Morebiti ti bom kaj pomagal.

Jaz ne morem in ne smem prositi zate. Glej, ker sem brat tvojega nesrečnega očeta — Bog se usmili njegove duše — ne morejo me lahko videti. Pa imam prijatelje, ki bodo prosili zate; opat v Kostanjevici veliko premore. Obljubi, da se poboljšaš, in vse se bo naredilo. Kaj ne, da ti je žal, da si poslušal očeta, ki te je nápak učil?“

„Prositi ni treba zame.“

„Mora se, mora. Sicer se boš ves izgubil. Rešiti moram tebe, sicer bom težko umrl. Ko bi ti vedel, kako hudo je meni, kako me srce boli za tvojega očeta . . .“ Starec ni mogel izgovoriti.

„Tudi meni, stric, je hudo. Ta reč ni še končana, niti pozabljena. Da bi tega ne bilo, če bi že prav prosili zame, zdaj pa je zastonj in nepotrebno. Nečem milosti od tistih, ki je nikdar poznali niso,“ pravi Kosoman jezno in oči se mu nekako čudno ožive.

„Ni zastonj! Kdor trka, temu se odpre. Ti si mlad, oče tvoj te je zapeljal. Ako bodo videli gospodje, da se hočeš vrniti na pravo pot, ti radi prizanesejo in postaneš zopet pošten človek. In Bog ti morebiti pusti dolgo življenje, da spoznaš, kako zelo si bil zašel. Prosi ga za to.“

„To se še zmeniva, stric! Storil bom pa, kar sem si namenil.“

„Kaj si namenjen storiti?“

„K vam sem prišel prosit nekoliko denarja.“

„Kolikor imam, vse ti dam, Baltazar, samo poslušaj me.“ Rekoč fajmošter vstane in odpre omarico.

„Vzemi, kolikor hočeš, mnogo nimam.“

Kosoman vzame nekaj malega.

„Zdaj povej, kaj misliš storiti? Ali bo tako, kakor pravim jaz?“

Kosoman upre oči v tla, précej pa se skloni pokonci in nekako odvažno pravi: „Stric! Legâl ne bom, po resnici vam povem, kaj mislim. Nikar me ne pregovarjajte. Zastonj je. Glavo za glavo! Jaz moram dobiti v roke enega tistih, ki so mučili mojega očeta. Glavo za glavo, to sem se zarotil.“

Kakor bi treščilo vanj, se zgrudi stari duhovnik na stol. Nobene besede ne more izpregovoriti. Srepa gleda stričnika. —

„Enega, in sicer poglavitnega imam že na sledi in gotovo mi ne uide. Kadar bom izvršil svojo dolžnost, potlej se vrnem k vam in videli boste, kako bom pohleven. Zdaj pa svojega očeta ne smem pozabiti. On bi tudi ne bil kar tako pustil, če bi bil kdo meni kaj prizadel.“

„Moj Bog!“ vzdihne stric.

„Lehkò noč, pri vas ne smem ostati,“ pravi Kosoman odhajaje.

„Baltazar!“ kliče fajmošter, ko so se zaprla vrata za Kosomanom. Ali Kosoman ni slišal tega klica, ali ga ni slišati hotel, ne vemo. K stricu ga ni nazaj.

Da ubogi starec to noč ni zatisnil očesa, si je lahko misliti. Ilijev sin pa je, prišedši iz stričeve hiše, pod plaščem skriti meč opasal priročneje, se zavil in je krenil od Sv. Križa proti Šrajbarskemu turnu, ne meneč se za dež in vihar, ki mu je pihal okoli ušes. Nedaleč od grada je stala samotna kočica, kjer se je še svetila luč. Tam potrka Kosoman na okence in zakliče: „Martin, odpri!“ Vrata se odpro, Kosoman stopi v vežo. Nedolgo potem ugasne luč in sliši se iz kočice le poluglasen pomenek.

Zmenjena ženitev.

Gospodar v Šrajbarskem turnu je bil vdovec. Imel je eno samo hčer, Heleno, katera je bila v tem času, ko se godi naša povest, blizu dvajsetih let. Nji je bila namenjena po očetovi smrti dediščina vsega posestva Šrajbarskega turna. Želel je torej oče dobiti zeta, da bi mu bil povolji, vreden naslednik njegovega rodu, podpora njegovi hčeri in njegovi starosti.

Ker je bila lastnina precej velika, se je ponujalo obilo zetov, in starec je imel kje izbirati. —

Tudi baron Jošt Turen je prišel ravno s tem namenom, da bi ponudil svojega mlajšega sina, Viljema. Mučil se je v gradu že več tednov. V tem času je zapazil grajski gospodar in ž njim vred gotovo tudi njegov gost, da se je med lepo Heleno in mladim baronom sklenilo prijateljstvo, o katerem ni mogel dvomiti nihče, kam meri.

Graščak, kateremu se je mladi Turen vedel močno prikupiti, ni bil nejevoljen te zveze, pogodba med očetoma je bila hitro gotova in sklenila sta zaroko.

Ker se je pa mladenič obema zdel še premlad za tako važen korak, ki človeka veže za vse življenje, in ker je graščak po pravici dejal, da je v tedanjih nevarnih časih treba trdnega, zvedenega gospodarja na gradu, sta se pobogala, da se poroka odloži še za dve leti. Medtem pa je bil Jošt Turen namenjen poslati sina iz dežele, da se čemu priuči, utrdi značaj in postane bolj moški. —

Ker se po tej pogodbi med očetoma, katere sta se veselila tudi sin in hči, ni več prav spodobilo, da bi mlada dva namenjena si zaročenca stanovala pod eno streho, sklene baron Jošt Turen zapustiti s svojim sinom gostoljubnega starega prijatelja na Šrajbarskem turnu in se vrniti na eno svojih graščin, katerih je imel več.

Debel sneg je bil zapadel. Popotovanje je bilo torej tačas, ko še ni bila dežela preprežena s cestami, prav težavno. Silil je graščak gosta, naj ostaneta še nekoliko časa, da odkopni sneg, ali da se vsaj razhodijo pota.

Vendar, ker se je že bližal Božič in iz gori omenjenih razlogov ostane Jošt Turen pri svojem sklepu, in določen je bil dan slovesa in odhoda. —

Bilo je mrzlega, meglenega jutra. Hlapci so imeli konje osedlane v dvoru, starca si sežeta v roke, nevesta se jokaje poslovi od mladeniča

in takoj potem odjašeta plemiča, oče in sin, s svojim hlapcem in z dvema oboroženima služabnikoma, katera jima je bil graščak vsilil za spremstvo do polupota, rekoč: da morebiti vendar ni tako varno popotovati po samotnih potih, kakor bi si mislil.

Kmalu je gosta megla zakrila odhajajoče krdelce očem starega graščaka in njegove hčere.

„Zdaj bova zopet sama, Lenica,“ pravi oče in se obrne v grad. Te besede izvabijo vnovič solze iz oči nevestinih.

„No, dve leti bo kmalu preteklo, in potlej bosta združena za zmerom; saj tudi poprej nisi jokala, ko ga še poznala nisi,“ pravi starec smeje se.

„Jaz se bojim, da se ne bi pripetilo kaj hudega.“

„Ne bodi neumna,“ pravi oče in oba gresta iz dvora v grad. —

Boji in iz gori
in T. in njegovem
-ba ni razložen in ob-

se izdela in naj razložen
sleže in sodela. J. in v
saj se joksje postavi ob razložen

VI.

V vinskem hramu.

Ravno to jutro navsezgodaj je bila v samotnem vinskem hramu nedaleč od pota, ki drži od Šrajbarskega turna proti Savi, zbrana družčina devetih mož.

Sedeli in stali so okrog soda in lončena majolika je romala okrog in okrog. Pol hleba kruha je držal eden v roki in ga lomil in ponujal zdaj temu, zdaj onemu. Vrata so bila priprta, tako da je bilo napol tema. Tiho so se pomenkovali. Ob stenah so bile prislonjene sekire, debele, težke palice, v katere so bili zabiti ostri žreblji, in dve puški.

Bili so to pregnani, ubežni kmetje iz poslednjega punta. Vsi so bili nekako divjih, odurnih obrazov. Kosomana lahko spoznamo med njimi. —

„Le pijte, kolikor morete,“ pravi Kosoman, „samo varujte se, da ne bo kateri pijan. Težko delo imamo. Korajže bo treba.“

„Martina še ni. Morebiti ga ne bo, in potlej ne vemo, ali bo kaj ali ne,“ pravi eden možakov.

„Gotovo pride povedat, kdaj pojde oni gosposki pes iz grada.“

„Kje ga bomo pravzaprav počakali?“ vpraša drugi.

„Doli v ovinku“ — pravi Kosoman. — „Pol nas stopi v goščo na eno stran, pol za skalo na drugo. Ko bodo prijezdili mimo, planemo hitro nanje in jih pomečemo na tla. Hlapca malo obstrelite, potlej naj pa uide, če hoče. Njega nam ni treba, da imamo le starca, in dobro je, če dobimo še sina. Le naglo storimo, da se ne bo utegnil braniti, zakaj trden je še in veliko opravka bi imeli ž njim, ako se mu posreči dobiti meč iz nožnic. Sina se še mleko drži; njega vsak potare. Saj nas je devet, tam je pa pravzaprav samo eden.“

„Kaj pa, če jih bo kaj več? Če bo kaj hlapcev s Turna?“

„Saj jaz vem, da bodo samo trije. Martin je bil včeraj v gradu in je slišal, da Turen ne mara, da bi ga kdo spremljal,“ pravi tretji.

„Lotimo se jih, če jih le več ne bo, kakor nas,“ pravi Kosoman.

„Potlej pa pobijemo, kar se dá,“ pristavi drugi.

„Njega ne do smrti. Živega moramo imeti.“

Zdaj zaslišijo korake po snegu in umolknejo. Vrata zaškripljejo, Martin stopi v hram in pravi: „Le hitro, preden bo eno uro, mislim, da pridejo.“

„Koliko jih je?“ vpraša Kosoman naglo.

„Pet,“ odgovori oni.

Vsi malo osupnejo.

„Katera dva še?“ vpraša eden.

„Tista dva Vlaha, ki v gradu služita.“

Kosoman zaškriplje z zobmi. Ta dva hlapca sta bila znana, da sta trdna in da sta bila že večkrat v boju. Da v svoje tovariše ne sme posebno mnogo zaupati, to je Kosoman vedel.

„Vendar mi uiti ne sme. Hajdimo!“ Izpijo iz majolike, pobero vsak svoje orožje in za vrstjo odhajajo skozi vrata. Martin ostane sam. Da bi utolažil svojo vest, ki mu je morebiti očitala, da je po Iškarijotovo izdal človeka in mu pomagal do nesrečne smrti, sede k stolu in začne piti na vse duške.

Medtem oni možje tiho koračijo skozi vinograde do gozda in potem med drevjem proti potu. Sneg je bil zamrznil tako, da se ni udiralo in sled se je komaj poznala.

Pridejo do mesta, kjer so bili namenjeni prežati. Kosoman jih razstavi in jim še enkrat zatrdi, kako naj se vedejo. Tistima dvema, ki sta imela puški, veli, naj merita vsak v enega Vlahov, grajskih hlapcev. Počenejo za grme in za veliko skalo in vse je tiho.

VII.

Prvi poizkus maščevanja.

Pot je bil še malo razhojen. V zmrzlem snegu so se konjem udirale noge, da so jim bili členki nad rogom krvavi. Zato je baron Jošt Turen ukazal, kônj ne priganjati, in jezdili so prav počasno. Kjer je bil pot slabši in ožji, so šli kakor divje gosi, drug za drugim v vrsti. Le po nekaterih mestih sta jezdila oče in sin vštric. —

Bodisi, ker je namen svoj na Šrajbarskem turnu prav dobro dosegel, ali ker je bil proti domu na potu, stari baron je bil prav dobre volje. In četudi ni imel po svoji nekako ostri naturi navade z Viljemom, sinom svojim, govoriti o samem sebi, mu je danes pravil različne dogodke iz svojega življenja, o turških bojih, v katerih je bil on poveljnik in zmagaavec, o poslednji kmetiški vojni itd. Ravno ker je bilo to nenavadno, ga je sin poslušal zvesto in z nekako otroško hvaležnostjo, tako da so mu hitro izginila grenka čuvstva prezgodnje ločitve od namenjene mu neveste. —

Naposled mu je oče ravno pravil o kazni, katero so bili on in drugi prisodili Iliji, takomenovanemu kmetiškemu cesarju.

„Meni se zdi, oče“ — pravi Viljem — „da je bila to prehuda kazen, ker ste ga z razbeljenim železom umorili. Ta človek je bil vendar hraber in pogumen mož. Ali bi ne bilo pravičneje kar ustreliti ga, ali obglaviti, da bi bil storil lažjo smrt?“

„Tega ti ne umeš“ — odgovori oče. — „Zgled in strašilo smo morali dati temu nepokornemu ljudstvu za večne čase. Kmet je trdovratnejši in upornejši, če boljje ravnamo ž njim. Nobena kazen zanj ni prevelika, če se predrzne ustavljati. S prizanašbo in dobroto nikdar dobro ne opraviš pri njem.“

Sin morebiti ni bil uverjen o tem, ali ker je oče rekel, da je tako, je moral verjeti, zakaj oče je bil star, izkušen in spoštovan pri pametnih ljudeh, kateri so bili tudi po sinovi misli le plemiči.

„Ali mislite, oče, da so kmetje zdaj za vselej ukročeni?“

„Malo ima to ljudstvo razuma“ — odgovori baron — „vendar naši meči so jim že toliko pomeščali trde glave, da bodo menda uvideli, da niso ustvarjeni za orožje, če jim ga mi ne damo v roke, torej tudi ne, da bi z nami bili v eni vrsti. Uvideli so, da ne pomaga drugega,

kakor pokornost. Jaz sem imel lani samo petsto v naglici zbranih ljudi in dvetisoč sem jih razpodil v pol ure. To jih bo najbrž podučilo. Menda se ne bodo z glavo zaletavali ob kamen.“

„Pa pravijo, da je tistega Ilije sin še živ. Ta bi morebiti še enkrat kaj začel.“

„Ni se bati. Ne bo dolgo, da ga dobimo, in tudi on pojde za svojim starim.“

V takih pomenkih so bili prijezdili blizu ovinka, kjer so prežali nanje kmetje s Kosomanom.

Po sreči ali nesreči je pomolil eden teh mož izza grma glavo, da bi videl, kako blizu je sovražnik.

Viljem ga je videl.

„Tam za onim grmom je nekdo skrit,“ pravi kažoč očetu na ono mesto. Stari vojščak pogleda tja, pa pravi: „Ti potuhnjenici se še ne upajo človeka srečati. Rajši se skrijejo.“

„No, bomo videli, kaj dela.“

Viljem pokliče enega hlapcev, ki so jezdili nekoliko zadaj, in mu veli: „Pojdi naprej in spodi izza le-onega grma zajca. Videl sem ga.“

Hlapec, grajski Uskok, misli, da je res zajec tam, izpodbode konja in skoro je bil v ovinku.

Ta hip počí puška, hlapec se zvrne raz konja in pade v sneg. Kosoman in njegovi

tovariši skočijo na pot in obsujejo barona in njegovo krdelce. Drugi strel ni zadel nobenega.

Vname se boj. Kosomanu že zaradi tega ni šlo po sreči, ker ni mogel barona nenadoma napasti.

Težki baronov meč v hipu ob tla vrže dva kmeta, ki sta se nerodno branila s svojima sekirama, trije pobegnejo takoj, trije kmalu za njimi.

Kosoman opazi, da je sam, popusti mladega barona, kateremu je bil izbil meč iz rok in ga vrgel na tla, in ker ni hotel, da bi ga pobili ali ujeli, uide v goščo, kamor ni mogel nihče za njim. Bil je poslednji čas zanj, zakaj oče je bil zapazil, v kaki nevarnosti je sin.

Viljem je bil prav malo ranjen. Ravno tako baronov hlapec.

Vrnili so se na Šrajbarski turen. S strahom je graščak čul to novico. V naglici pošlje vse svoje oborožene hlapce, preiskat gozd, in nekaj drugih po ranjenega hlapca in dva kmeta, ki so obležali na mestu.

Samo ob sebi se razume, da se je baronovo odpotovanje zopet odložilo.

Eden hlapcev je bil v boju spoznal Kosomana. Hitro se po vsi okolici razširi ta novica. Vsi so pričakovali, da je to samo začetek nove kmetiške vojne.

Proti večeru pridejo hlapci nazaj. Prinesejo ranjenega tovariša, onih dveh kmetov ni bilo nikjer. Tudi v gozdu niso videli žive duše.

Samo Martina so našli v vinskem hramu pijanega. Ker je graščak menil, da ta morebiti kaj ve, ga je dal zapreti. Ko se je iztreznil, so ga ostro izpraševali in mu žugali, če ne pove resnice. Martin se naredi neumnega, pravi, da ni slišal in videl ničesar, da je mislil iti v neko sosednjo vas, medpotoma našel oni hram odprt in šel vino pit.

Drugi dan pa je bila Martinova kočica zaprta in njega ni bilo nikjer. Ljudje so si šepetali, da je šel v hribe h Kosomanu.

Tudi stari svetokriški fajmošter zve vse te reči in ta žalostna novica ga tako pretrese, da si zatrdno nameni, izbrisati stričnika iz spomina. Da pa dobri mož tega ni mogel, priča to, ker mu je žalost zanj prinesla dolgo bolezen, od katere je do prve spomladi komaj malo okreval.

VIII.

Črez dve leti.

Preskočimo dve leti.

V dveh letih se na svetu veliko izpremeni in predrugači. Kosomana ni bilo v tem kraju. Nihče ga ni videl. Le pravljica je vedela pripovedovati čudne reči [o nekem možu, kateri je z velikim krdelom malovrednih, obupnih ljudi, ki so se morali odtezati svetu, stanoval v kamenitih solčavskih gorah. Ta pravljica je trdila, da se ta razbojnik imenuje: sin kmetiškega cesarja, da je strah in groza bogatim gradem in popotnim plemičem. Pravila je, da pri kmetih ne ropa, da ne stori žalega ubogemu vaščanu, da je pa že nekaterega gosposkega človeka za vselej zmanjkalo s ceste, da iz grajskih čred pobira voli in tako dalje.

Mnogo so se višji oblastniki trudili, uloviti tega roparja; toda vteknil se je v hribe, kamor ni mogel za njim nihče, da bi bil živ prišel nazaj. Več časa ni bilo slišati o njem, pa pokazal se je s svojo četo nepričakovano zdaj tu, zdaj tam.

Le enkrat je bil prišel v obližje Šrajbarskega turna, v Sv. Križ svojega strica obiskat na mrtvaškem odru.

Stari fajmošter je bil po dolgi bolezni umrl. V svojem testamentu je bil oporočil, da polovico njegove zapuščine dobi Baltazar, njegov stričnik, če se poprime drugega, poštenjšega življenja in dobi pomiloščenje od gosposke.

Dobri starec, ki je veliko grešnikov videl vrniti se na pravo pot, je upal do poslednje ure, da se mora tudi on, zadnji ud stare, poštene rodovine, vrniti na pot, katero je bil zgrešil.

To je Kosoman zvedel, dasi je bil daleč od njega. Pozno ponoči je prišel, z oboroženo družčino, slovo jemal od mrtvega moža, ki je v življenju vedno za blaginjo njegovo govoril, svetoval, delal in molil. Ljudje, ki so ravno pri mrliču čuli in s strahom in grozo videli glasovitega moža stopiti v izbo in jokati, so se čudili in dejali: „Kaka škoda za takega človeka.“

Samo pol ure se je pomudil. Potem ga v dveh letih ni bilo več v tem kraju. Tudi po zapuščini ni nikdar vprašal.

Graščak s Šrajbarskega turna, ki je bil, kakor smo že povedali, tudi priletel, je bil oslabil v teh dveh letih tako, da ni mogel iz sobe. Videl je, da se mu od dne do dne bolj bliža smrt. Največja njegova želja je bila, da

bi še nekaj časa živel in omožil hčer tako, da bi videl, da je prav. Zato je svojemu prijatelju, baronu Joštu Turnu, sporočil, naj se podviza s sinom in uresniči to, kar je bilo pred dvema letoma dogovorjeno in sklenjeno.

Ker graščak že sam ni mogel nikamor iz sobe, je imela Helena, njegova hči, skoraj vse skrbi, ki se tičejo gospodarstva in gospodinjstva. Podložniki Šrajbarskega turna so bili te izpremembe jako veseli, čutili so razloček med starim, čemernim ukazovavcem, kateremu ni bila nobena reč storjena povolji, in med novim, dobrosrčno, z vsakim prijazno Heleno, katero je spoštovalo staro in mlado.

Znano je bilo med ljudstvom, da je za njihovega prihodnjega gospoda namenjen baron Viljem Turen, sin slovečega premagavca Kosomanovega oddelka kmetiške vojske. Ljudje radi sodijo sina po očetu. Oče pa je bil med vsem ljudstvom na prav slabem glasu. Govorica je še poviševala okrutnost in neusmiljenost, s katero se je izkazoval pri kaznovanju ujetih kmetov iz zadnje vojne. Tudi se je govorilo, da ne dela posebno dobrotljivo in prizanesljivo s podložniki svojih graščin.

Mislili so, da mora biti sin tak, kakor je oče. V domačih pomenkih so torej podložniki Šrajbarskega turna večkrat ugibali in si tožili, kaka škoda je, da dobra grajska gospodična

dobi moža, ki ji ne more biti čisto nič podoben. Ravno zaradi tega niso imeli tiste zaupljivosti in ljubezni do nje, katero je lepa devica, tolažiteljica bolnikov in nadložnikov in pomočnica v vsaki nadlogi, zaslužila po vsej pravici.

Na graščakovo sporočilo pride kmalu odgovor, to je, baron Jošt Turen sam. V štirih tednih ima biti poroka.

Priprave za veliko slovesno svatovščino se začno delati na gradu, povabila se razpošljejo bližnjim in daljnjim sorodnikom ter sosedom. Tudi podložnikom je ukazano, kaj bodo imeli storiti, da se poviša slovesnost veselega dne.

Prior iz bližnjega kostanjeviškega kloštra, gospod plemenitega stanu, prijatelj graščakov, je obljubil, da pride sam sklenit sveto zvezo.

IX.

Dva služabnika.

Dolžni smo svojim bravcem povzeti iz nekaj časa poprej dogodek, ki se nam zdi imeniten za nadaljnji razvitek naše povesti.

V tistem času, ko so povsod kraljevale nezaupnost, nevarnost in nemirnost, so se morali graščaki preskrbovati z zvestimi služabniki, v katere so smeli zaupati ob vsaki priliki. Ker svojim podložnikom niso zaupali sebe in svoje varnosti, so si najemali popotne vojščake z Nemškega, takoimenovane „Landsknechte,“ tiste ljudi, o katerih je znano, da so služili vsakemu, kdor jih je dobro plačeval, in niso posebno tenkovedno vpraševali, ali jih rabi za dobre, ali slabe namene.

Ravno tako, kakor te nemške vojake, so jemali v službo posebno dolenjski plemiči jako radi Uskoke ali, kakor jih ljudje še dandanašnji imenujejo, Vlahe. Ti so veljali za zanesljive, vsem plemiškim željam z radovoljnostjo služeče ljudi in hrabre bojnike.

Na Šrajbarskem turnu je gospodar potreboval več hlapcev. Rad je torej v svojo

službo vzel dva Uskoka, ki sta se prišla ponujat.

Eden izmed obeh je bil precèj póstaren, grdega, odurnega obraza in neprijaznega vedenja. Imenoval se je Peter in je trdil, da je že služil pri nekem manjšem, malo znanem graščaku blizu Ljubljane. Drugi, Janko, je dejal, da ni bil še nikjer v službi, in je bil mlad fant, čednega obličja, pa nekako lokavega, potuhnjenega vedenja.

Heleni oba nista bila povolji in je rekla očetu, naj ju kot neznancev ne jemlje v hišo. Pa starec se v tem ni dal pregovoriti, rekši, da pozna že po obrazu ljudi, kateri so pošteni, kateri niso. Vendar je imela deklica kljub tej očetovi modrosti neko nenavadno slabo nagnenje do teh dveh. Zdelo se ji je — menda po čudni, marsikateremu človeku in sosebnemu ženskemu spolu urojeni slutnji — da ta dva človeka nista prinesla božjega blagoslova v hišo.

Navada in čas nekako oslabita vsako čustvo.

Tako je jela sčasoma tudi Helena misliti, da ta dva krivično sodi. Zakaj delala sta pridneje ko drugi, slušala sta vsak ukaz in sploh ni bilo očitno videti nobene nápačnosti.

Čudno je pa bilo, da sta ta dva hlapca imela denar za pijačo in druge raztroške, in sicer veliko več, kakor sta mogla zaslužiti.

Tudi to bi se bilo lahko komu čudno zdelo, da se sprva nista pečala z drugo družino, tihe pomenke imela med seboj, ob praznikih večkrat kam izginjala, sicer pa vse v gradu ogledovala, vsakega dela se lotila.

Šele nekaj tednov pred namenjenim svatovskim dnevom se jameta bližati drugim hlapcem, toda samo svoje vrste, namreč Vlahom, in sosebno z dvema zvesto se pomenkovati.

Kaj so se ti poštenjaki menili, ni nikdar nihče zvedel. Samo mladi pastir, deček trinajstih let, je čul nekdanj ponoči nekoliko besedi, katera so ga postavile v veliko nevarnost, dasi jih ni razumel.

Zaspal je bil namreč v hlevu, kjer so se vsak večer shajali tudi oni štirje Vlahi. Nobeden izmed njih ga ni bil zapazil. Ko se fantič prebudi, je ravno dejal stari, grdi Peter enemu hlapcu: „Več boš zaslužil pri njima, kakor pri katerembodi gospodu. On nama, kolikor hoče. Dal ti bo, kolikor nama.“

„Kaj pa bo, ako se zve?“ vpraša drugi Uskok.

„Kako se bo zvedelo? Molči, pa je dobro. Mi nimamo drugega opravka, kakor v roke mu pripraviti tega plemiča, kadar on pride. Plača' nam bo dobro. Kaj bo potlej počel ž njim, to nam ni mar. Kadar to opravimo, zapustimo hitro grad.“

„Naprej plača?“

„To je, dà! Kaj meniš, da sva tako neumna jaz in Janko! Jaz nikomur ne zaupam. Tudi temu Kosomanu ne, čeravno ga poznam. Njemu je vseeno, ali ima kaj, ali nima.“

„Velja!“ pravi oni in udari v Petrovo roko.

Zdajci zagledajo pastirja v slami. Petrovo obličje še bolj zatemni in morebiti v preneglici sname Vlah skrit nož izza pasa. Eden ga začne pogovarjati; rekoč, da ni fant slišal ničesar in da ne bo pravil.

Zažuga torej prestrašenemu dečku vse muke in kazni, ako črhne besedico o tem, kar je slišal, potem ga bacnè z nogo in spodi iz hleva.

Samoobsebi se ve, da je bilo pastirja strah samo misliti o tem.

X.

Poroka.

Zaželjeni dan pride. Lepega poletnega jutra je bilo, nebo jasno, solnce je veselo vzhajalo, kakor bi se z veselimi ljudmi vred veselilo tega dne.

Svatje so prihajali od vseh strani, imenitni in neimenitni plemenitniki s svojimi ženami in hčerami, na lepih konjih in brzih vozovih. Tudi ženin s precejšnjim krdelom svojih sorodnikov je bil prijezdil že prejšnji večer.

Da bi se ta veseli praznik na Šrajbarskem turnu praznoval slovesneje, je bila poroka uganjena v bližnji samotni podružni cerkvi, katero so nekdanji pobožni posestniki Šrajbarskega turna postavili na svoje stroške. In da bi bil ta dan zares praznik, je bilo kmetom ukazano, da ne smejo ničesar delati, ne doma ne na polju. Tlačanje so bili tej zapovedi tem laglje in toliko rajši pokorni, ker so vedeli, da jih bosta čakala danes v grajskem dvoru velikanski sod vina in dolga miza mesa, česar se ne dobó vsak dan.

Pred omenjeno cerkvico je stala na obeh straneh pota do cerkvenih vrat množica rado-

vednih ljudi, ki so ogledovali dolgo vrsto svatovskih gospodov in gospâ, teh lepe, bogate obleke, onih z zlatom in srebrom okovane meče, uzde in sedla ter naposled vrsto jezdečih, oboroženih hlapcev, z divjimi, neprijaznimi obrazi in zaničljivimi pogledi.

Med to množico sta stala v največjem vretju skrita tudi dva moža, ki sta pazljivo gledala, sicer pa vedno molčala. Eden izmed njiju je celo štel vse oborožene člane svatovske vrste. Ko je temu prišel na vrsto baron Jošt Turen, se mu je razvnelo oko in gotovo se je, gledaje za njim, uštel za nekaj parov.

Poslednji v vrsti so jezdili domači hlapci. Vlah Peter zagleda omenjenega moža med zvedavimi kmeti in mu pomiga z očmi. Nekaj blizu stoječih to opazi in obrne oči tjakaj.

„Takšen je kakor Kosoman,“ so šepetali kmetje, pa preden je kdo videl, kako in kaj, že onega moža ni bilo nikjer.

Množica jame vreti v cerkev, kjer je imel maševati pred poroko kostanjeviškega kloštra prior.

Za svate so bile spredaj pri oltarju napravljene klopi, kmetiško ljudstvo je stalo in sedelo zadaj.

Služba božja se prične. Kakor je navada, jih je mnogo molilo, mnogo pa jih je bilo, ki so stali razmišljeni, ki so pozabili, da so v božjem

svetišču, in so se z nespodobno zvedavostjo ozirali, opazujoč zdaj tega zdaj onega.

Med temi je bil tudi Kosoman. Stal je v kotu, se naslanjal na zid in venomer gledal v ono klop, kjer je sedela nevesta poleg ženina in poleg ženinovega in svojega očeta. Očitno je bilo, da ni molil niti za svojo, niti za blaginjo novoporočencev. Bil je bled, srpega pogleda, ustnice je tiščal vkup.

Tudi tukaj ga ljudje zapazijo. Več oči, ki so bile prej obrnjene v svate, se je uprlo zdaj v Kosomana. Ljudje jamejo glave stiskati vkup, tiho šepetati in kazati nanj.

Zapazivši to, pogleda Kosoman nejevoljno in zaničljivo po ljudeh, migne svojemu tovarišu, ki je bil tik njega, in odide iz cerkve. Izmed graščakov in hlapcev ga ni opazil nobeden. Tudi jih je bilo malo med njimi, ki so ga poznali.

Maša in poroka sta bili končani.

Svatje se napotijo v grad na pirovanje, radovedno ljudstvo se razkropi. Tu ugibljejo stare ženice o prihodnji usodi mlade neveste, tam deklice sodijo ženina, drugje pa kmetiški možaki zmajujejo z glavami, govore o prihodnjem gospodu, ki ne obeta ničesar posebno dobrega, ali pa skrivnostno povprašujejo, kaj pač pomenja to, da se je glasoviti Kosoman zopet prikazal in ravno na tem mestu. Vsi so

teh misli, da je ta čudni mož zelo pogumen in predrzen, ker se upa sam prikazati in se tako-rekoč nastaviti svojim sovražnikom. Ravno tako so zatrdno mislili, da se bo v teh dneh zgodilo kaj posebnega. Skrbno so se pa varovali o tej reči govoriti tako, da bi bil kakšen plemiški hlapec kaj slišal, zakaj med njimi ni bilo nobenega, ki bi hotel spraviti v pogubo moža, o katerem so vedeli, da se je s svojim očetom vred boril za njihove pravice, in da, čeravno je zdaj ropar — kmetom ne dela žalega. „To nam nič mar,“ so rekli razhajaje se, pa nekateremu se je videlo, da ga ne bi posebno bolelo, če Kosoman „gospodom“ katero zagode.

XI.

Svatovanje.

Že dolgo let ni bilo na Šrajbarskem turnu takega veselega hrupa, kakor današnji dan.

Gospoda se je bila zbrala v veliki, najlepši, za to slovesnost posebno okrašeni sobi okrog dolge mize. Ženin in nevesta, ki sta sedela na prvem mestu vkup, sta čutila in menila, da je ta dan najsrečnejši v njihju življenju in sta vtopljena v radosti tiho prejemala voščila okrog sedečih svatov.

„Zdaj bom laglje umrl,“ je rekel stari domačin Joštu Turnu in solza je trdemu možu igrala v očesu.

„Zdaj ne mislimo na smrt, prijatelj! Odšla nama obema ne bo, danes pa bodiva vesela. Smrt je žalostna, ne govoriva o nji,“ pravi ženinov oče.

„Lepa dvojica je to,“ ugiblje eden svatov. „Prav ustvarjena sta drug za drugega.“

„Bog ju živi,“ odgovori drugi in izprazni kupo starega vina.

Nekateri so se domišljali lepih dni svoje mladosti in dneva svoje poroke, nekateri so se,

videč tu srečo in zadovoljnost, natihoma pokesali, da niso v svoji mladosti, ko je bil za to čas, tudi svatovali. Drugi so si pravili razne reči ali poslušali, kaj častiti prior kostanjeviškega kloštra, kaj ve povedati ta in ta veljavni mož, ta in ona žlahtna gospa.

V drugi sobi so bili nižji ljudje, hlapci in služabniki, kar jih ni bilo treba za postrežbo.

Tukaj je bil hrup glasnejši. Jedila in vina je zmanjkovalo hitreje. Nobeden ni pazil, da ne bi preveč zaužil božjega darova. Pomenek je bil glasnejši, besedi ni izbiral nobeden. Smeh, kričanje, bahanje z lastnim junaštvom, šala, prepir, pomirje in zopet prepir — vse se je vrstilo in pričalo, da graščakovo vino stopa v glave.

Tretja in zadnja vesela družba je bila na dvorišču. Tam je bil nastavljen velik sod, in tlačanje, grajski podložniki iz okolice, so stali okrog njega in si točili, kolikor je kdo mogel zaužiti. Sekali so pečene koštrune in se mastili ž njimi, ukali in plesali.

Da so bili plemiči vedno taki gospodje, kakor je bil graščak iz Šrajbarskega turna danes, pač se ne bi bilo nikdar bati kmetiških uporov.

Graščak je večkrat prihajal pogledovat okrog, da ne bi česa primanjkovalo. Danes je bil prijazen, ogovarjal je hlapce in kmete in

poslednji so rekli: „Saj vendar gospoda ni tako huda, kakor se včasih vidi.“

Stari pregovor pravi: ne hvali dneva pred večerom. Veselje se ti hitro lahko izpremeni v žalost, srečo ti naglo skali nenadna nesreča.

Tako se je zgodilo tudi grajskim svatom, kakor bo bravec zvedel iz naslednjega.

XII.

Čudna ciganka.

Po vsej pravici trdijo, da je bil prednamski svet naših očetov sploh vernejši in pobožnejši, kakor današnji. Ravnotako res je pa, da so bili ti naši dedje, ker manj podučeni in omikani od nas, globlje zakopani v praznih verah in vražah, česar jim nikakor ne moremo šteti na dobro in koristno.

Nespametna prerokovanja o srečni in nesrečni prihodnosti so bila, ne samo med prostim ljudstvom, kakor je to žalibog še današnji dan, temveč tudi med višjimi stanovi navadna in verovalo se je takim abotam.

Nič hudega torej ni bilo, ko se je popoldne po gradu zvedelo, da je prišla ciganka, ki zna prerokovati.

Bila je ta ciganka kaj nenavadne postave: široka čez pleča, nekako moškega obraza, nerodne hoje za svojo obleko in ostriženih, rjavih las.

Ustavila se je najprej na dvorišču, kjer so ji pijani kmetje ponujali piti. Pila je bolj, kakor navadne ženske pijo, potem natihoma preroko-

vala, da ta gospod, ki danes svatuje, ne bo dolgo na Šrajbarskem turnu, ker je sin Jošta Turna. To je bilo možakom povolji, in dasi se ni upal nobeden besedice izpregovoriti, boječ se, da bi ga kdo ne slišal, so si možaki vendar pomenljivo namežikovali.

Hlapci so poklicali ciganko k sebi.

Med temi je bil tudi vlaški Peter. Debelo gleda čudno oblečeno baburo. Zdajci pa se obrne od nje stran. Spoznal jo je.

Več hlapcev ji je pomolilo roko, da je prerokovala iz črt na dlani. Vsakemu je bilo veliko dobrega namenjenega.

Naposled pride vrsta do Vlaha Petra.

Ciganka gleda v njegovo dlan in pravi, da ima ta Peter čudno usodo, katere ne sme očitno povedati. Stopita torej malo v stran. Ciganka vzame Petrovo roko in, kakor bi mu prerokovala, mu pravi tiho: „Jaz sem Kosoman. Upijani hlapce, kolikor moreš. Pridi za menoj, kadar pojdem iz grada. Počakam te v grmovju za zidom. Plačilo boš imel veliko.“

Drugi so s hrupom in krikom hoteli zvedeti od Petra, kaj mu je povedala ciganka. Ta je tiho sédel, navidezna ciganka, ali bolj prav preoblečeni Kosoman pa je šel v gosposko sobo, kamor je bil poklican, da bi novoporočencema prerokoval veliko in dobro srečo.

Pač se je morebiti srce treslo v prsih predrznemu možu, ki je v svojo smrtno nevarnost stopil med svoje preganjavce sam, neoborožen, v okornem ženskem oblačilu.

Oko mu je zaplamtelo, ko je tu videl bogato obloženo mizo, izbrana jedila in vino v dragocenih posodah in si je morebiti mislil: vsega tega nimajo drugi ljudje, ki bolj delajo in molijo, kakor vi. —

„Kaj stojiš, baba? Povedi, koliko vnukov bomo imeli,“ pravi stari baron Jošt Turen.

Nekako boječe se obrne nevesta od ciganke k svojemu mlademu možu in pravi:

„Meni je ta ženska zoprna. Nečem, da bi mi prerokovala. Naj gre.“

To sliši njen oče in, kakor je bil svojeglav in bi bil radovednim svatom v tem hipu rad ustregel, pravi:

„Ne bodi neumna, pokaži babi roko.“

Helena zmaje z glavo.

Ženinov oče, ki ni hotel, da bi jo silili, pravi: „Saj ciganka tudi tako ve. Povej, baba, koliko hrabrih sinov in lepih hčerâ bo na Šrajbarskem turnu?“

„Še veliko!“ odgovori preoblečeni Kosoman.

„To vemo brez tebe. Ali koliko mojih vnukov?“ vpraša baron jezno.

„Nobenega!“ zakriči Kosoman tako divje, da so se vsi prestrašili.

„Vrzite babo vun!“ vpije hišni gospodar. Toda Kosoman se je bil takoj obrnil in izginil. Trenotek pozneje ga ni bilo v gradu.

Skalil je bil svatom vse veselje. Vsakemu izmed njih je bila strahovita ciganka s povzdignjenim prstom in z grozno preroško besedo pred očmi. Dasi so se nekateri trudili pripraviti družbo zopet v veselje in si razložiti, da ciganka ne ve ničesar, je bilo vendar, kakor bi bil hudobni duh tu prepodil vsako radost in sobo napolnil z zrakom, ki je vsakemu nekako težil srce.

Proti večeru so se nekateri daljnji svatje jeli odpravljati in so tudi odšli. Kar jih je ostalo, so se prijeli, to se ve, da le moški, prav dobro vina, katero jim je glave omotilo in jih zopet razvedrilo. Nekateri so se bili tako nalezli božjega darú, da so morali družčino popustiti in iskati postelje, kjer so trdno pospali, nevedoč za nevarni oblak, ki se je vedno bolj razpenjal nad njimi.

XIII.

Pred gradom.

Ne daleč od grajskega obzidja je za grmovjem vznak ležal Kosoman. Več ni bil opravljen kakor stara ciganka, vrgel je bil te cunje proč in je bil v navadni obleki, oborožen z mečem in nožem.

Noč se je bila storila, brezštevilne zvezde so se bleščale na jasnem, prijaznem nebu. V prsih pa Ilijevemu sinu ni bilo jasno. Njegov krvavi namen, katerega je že toliko časa nosil s seboj v prsih, namreč maščevati očetovo strašno smrt na poglavitnem njegovem sodniku — ta namen se je imel izvršiti nocoj. Pač se je mlademu možu odznotraj še oglašala vest in na misel mu je silila beseda božja, ki pravi: maščevanje je moje, ne išči si sam pravice! Ali vaje je bil teh misli. Kakor je živel v divji naturi, v strmi gori, med sirovimi tovariši, tako je bil sam postal čedaljebolj neobčutljiv za vse, razen za maščevanje. Ljubil je nekdanj svojega očeta, kakor ga more ljubiti le sin. Ko ga je izgubil, ko je slišal, kakšno grozovito smrt je storil, se je izpremenila vsa njegova

ljubezen do očeta v neizmerno, ognjeno sovraštvo do tistih, ki so mu vzeli očeta.

Tako se iz lepe kreposti porodi pregreha, tako iz dobrih tal vzraste slabo seme.

Kosoman je torej tu čakal podkupljenega grajskega hlapca, Vlaha Petra. Dolgo ga ni, kaj je to! Mesec že vzhaja izza gozda. Čas je.

Vendar že. Zasliši tihe korake in spozna Vlaha, ki skrbno oziraje se stopa kakor maček.

„Ali je vse dobro?“ vpraša Kosoman.

„Vse!“ — odgovori Vlah.

„Hlapci spe?“

„Pijani so kakor sodi od prvega do zadnjega. Nekateri že spe, nekateri bodo še pospali in natihem povežemo vse, kadar bo čas.“

„Ne pozabi ob pravem hipu v kraj pospraviti orožja. Sicer pa nič ne de, ljudi imam dovolj, da bi vse spravili v kraj.“

„Kdaj naj odprem vrata?“ vpraša Vlah.

„Kadar boš slišal sovo pred gradom, pa tiho odkleni vrata zadaj in spredaj.“

„Bom.“

„Ali veš, v kateri sobi je nevesta?“

„Mlada gospa?“ vpraša Peter, čudeč se.

„No, kdopak. Morebiti se domislimo, da še njo vzamemo s seboj; saj sem cesarjev sin, menda me bo ravno tako lahko vzela v zakon, kadar bo vdova, kakor baroniča. In grad imam jaz v skalovju nad Savo ravno tako trden, kakor

je njen. Glej, škoda, da nisi že prej ti snubil zame,“ pravi smeje se Kosoman.

Peter odkima in pravi: „Jaz sem vam obljubil, da vam pomagam samo starega barona dobiti v roke na svatovski dan. Drugega ničesar!“

„Le tiho bodi, le tiho,“ pravi Kosoman in mu stisne mošnjo denarjev v roko.

„Bo še kaj?“ vpraša Vlah, ki je v tem hipu lakomnosti bil zopet pripravljen za vse.

„Še, jutri! Le dobro opravi. Tudi za večerjo kaj glej, da bo pripravljeno, zakaj mnogo jih v svate privedem jaz, čeravno nas niso hoteli vabiti.“

Razideta se. Peter se tiho splazi v grad nazaj. Nihče ni bil opazil, da ga nekaj časa ni bilo.

Kosoman pa se zavije v plašč in naglo korači čez polje proti gozdu. Bil je razburjen, kri mu je silila v obraz, žila mu je močno utripala.

Kjer se je udomačila ena strast, ena pregreha, ondukaj najdejo kmalu prebivališče še druge.

Kosoman, ki je odkraja namerjal dobiti v roke samo starega barona Jošta Turna in maščevati nad njim očeta, je imel zdaj še drugo črno misel. Ni se mu zdelo dovolj žrtvovati enega, pogubiti je hotel očeta in sina in s tema dvema dobiti v roke še — nevesto. Tu se mu

razodene iskra vesti in poštenosti. Mlada ženska ni niti njemu niti drugemu storila žalega. On je dejal in si domišljal, da se bojuje za ljudstvo proti oholemu plemstvu. Ljudstvo pa je to gospodično ljubilo.

To je Kosoman premišljaj in na čast mu bodi povedano, sklenil, pustiti nevesto in jo varovati vsake krivice. To se ve, da ni pomislil, koliko krivice ji stori, če ji vzame komaj zaročenega moža za vselej. Pa mislil si je: Veliko jih je, naj si poišče drugega.

Tako pride do gozda. Več malih ognjev je videl že oddaleč, zato je bil pospešil korake. Bal se je, da bi od grada ne zapazili teh ognjev, kaj sumili in se pripravili, kar bi zopet podrlo njegov namen.

Kakih sto oboroženih, slabo oblečenih, od solnca zagorelih in razdivjanih mož je stalo in sedelo okrog ognjev.

Prišedši jim Kosoman takoj ukaže ognje pogasiti. Brez ugovarjanja izpolnijo roparji povelje svojega poglavarja. Potem ga obstopijo in poslušajo, kako in kaj imajo delati nocoj.

Proti deseti uri se vzdigne vsa četa in razdeli na mnogo malih gruč. Od raznih strani se tiho pomičejo proti Šrajbarskemu turnu.

Kosoman je bil med poslednjimi.

XIV.

Nepovabljeni svatje.

Bolj od današnjih slové stari plemiči kot močni in nezmerni vinopivci.

Tudi v Šrajbarskem turnu jih je še precejšnje krdelo sedelo ob desetih zvečer, domačin in stari baron Turen med njimi.

Stari gospodar je večkrat vstajal izza mize in hodil pogledovat k oknu.

„Kaj pa je zunaj?“ ga vpraša eden.

„Več ognjev sem videl prej v svojem gozdu. Zdaj jih ni več.“

„Lovski tatovje ali pa drvarji so. Nocoj menijo, da brez skrbi kradejo, jaz poznam to ljudstvo in ga znam strahovati,“ pravi drugi.

„Ali ne moreš poslati nekaj hlapcev, da pogledajo, kaj je?“ vpraša stari Jošt Turen.

„Vse je pijano,“ odgovori graščak nejevoljen.

„Ej, pusti, jutri boš zvedel, kdo je bil in potem napni lok in palica naj poje,“ dostavi tretji.

Tako je bila ta reč odložena in pozabljena. Med pitjem je prišel drugi pomenek.

Bilo je pol ure pozneje. Gospodje so se ravno neki bistrournni besedi enega izmed tovarišije veselo smejali.

Zdajci se zasliši z dvorišča strašan krik. Vsi planejo prestrašeni s stolov. Vsak vpraša, kaj je to. Orožje so imeli v drugi sprednji sobi. Tjakaj so mislili iti, ali v tistem hipu se vrata odpro nastezaj, Kosoman se prikaže, za njim dero njegovi tovariši.

Plemiči so bili hitro povezani. Kosoman zapove vsakega posaditi na stol, kjer je dotični sedel prej. Na koncu pa sede sam in kar je bilo prostora, posedejo njegovi tovariši, drugi si iščejo drugih prostorov.

Naneso si vina in kar dobodo.

Plemiči so bili blede od jeze in sramote. Na vso moč se je trudil Jošt Turen pretrgati vrv, ki mu je vezala roke in noge in ga tiščala na stol. Bilo je zastonj, povesel je ponosno glavo, kakor drugi.

„Oj, Bog, moja hči,“ je vzdihoval stari gospodar pol v nesvesti.

„Nič se ne boj, starec! Hči tvoja je baje bolj poštena za nas kmete, kakor ti in tvoje tovarštvo, zato se ji ne bo zgodilo nič hudega,“ pravi Kosoman, ukaže svojcem, naj tu počakajo, da pogleda malo še drugod. Potem gre iz sobe.

Zunaj na hodniku najde ženina že povezanega. Slišal je bil menda ropot in šel gledat. Prestregli so ga čakajoči roparji in povezali.

„Peljite še tega k onim, da bo večja družba,“ pravi Kosoman. — „Te duri pa zaklenite, nevesti ne sme storiti nobeden ničesar žalega.“

Po drugih izbah je bilo polno roparjev. Lehko jim je bilo pospraviti pijane, nepripravljene hlapce. Kar je kateremu ugajalo, to je vzela.

Kosoman razpostavi stražo, potem se vrne k plemičem.

Tukaj so njegovi tovariši sirovo gospodarili. Po dva in dva sta stopila k enemu teh ubogih gospodov in ga neusmiljeno zasramovala. Zdaj ga je eden pokuzmal za brado in vprašal, kako se mu kaj godi, zdaj je drugi staremu baronu pljunil v obličje in dejal: „Nikar ne zameri, plemič, jaz imam tako navado, da ne pogledam, kam pljunem.“ Drugi je zopet katerega kaj neumnega vprašal in, ker ni dobil odgovora, ga je udaril s trdo pestjo okoli ušes. Še drugemu so po sili vino vliвали v grlo i. t. d. —

Ko pride Kosoman nazaj, je to trpinčenje prestalo nekoliko, zakaj vedeli so, da on po navadi ne dovoljuje tega.

„Zakaj ste tako žalostni, plemeniti gospodje?“ pravi Kosoman. „Mi pa mislimo, da je to čast za vas in vašo svatovščino, če pride toliko gostov naenkrat. Povedite nam kaj, na priliko, kako ste obešali kmete in jih podili v Savo. Kaj neprijetno je bilo gledati, kako so poginjali drug za drugim? Sosebno ti, boter

baronček stari Jošt, kaj medliš? Včasih si bil glasán in marsikatera ti je prišla na misel, na priliko nekaj o razbeljeni železni kroni, katero si dal pritisniti na sivo glavo mojega očeta. Ali se še spominjaš?“

To je bilo preveč za ponosnega plemiča. Vzdignil je glavo, bistro, ostro pogledal Kosomana in dejal: „Ti pes, tudi tebi ne odide!“

„Kdo je pes?!“ S to besedo eden udari starca po obličju.

„Pusti ga!“ pravi Kosoman. — „On mora biti sojen.“

Zastonj so se ubogi plemiči obračali in ozirali. Od nikoder ni bilo upati pomoči. Vrela jim je kri, ali vdati so se morali in čakati, kaj pride. Ve se, da jim je bilo hudo, kakor v peklju.

Kake četrť ure pozneje se jamejo odpravljati razbojniki.

Kolikor je bilo kônj v hlevih, vse osedlajo in se pripravijo za odhod. Tudi v gradu ne ostane skoraj nobena dragocena reč. Razen štirih Vlahov, kateri so bili pristopili k njim po prejšnjem zmenku, so bili vsi ljudje zvezani in zaklenjeni. Edine neveste ni videl nihče. Kosoman sam je bil zaklenil njeno sobo in spravil z drugimi tudi tisti ključ. Pač je morala biti uboga mlada žena v smrtnem strahu, ko je čula hrup in krik po gradu in dvorišču, ne vede, kaj je, kje je oče, kje je mož.

Starega barona in njegovega sina vzemo s seboj in hitro odjezdijo ž njima. Kosoman sam je jezdil tik ujetnikov. Za njimi odidejo tudi tisti, ki so morali bežati peš brez konj.

V bližnjih vaseh se jamejo pokazovati luči. Ne ve se, kako se je bila raznesla novica, da je Kosoman z veliko vojsko prišel na Šrajbarski turen. Bojazljivi in preplašeni kmetje se niso upali iz vasi. Tudi se ne ve, ali bi bili pripravljeni graščakom pomagati. Tako ni šel nobeden blizu, čakali so drugega dne.

Nihče ni torej mogel ustavljati Kosomana. Ena noč je dolga in daleč se pride v nji.

Solnce drugega jutra je našlo še vse tiho okrog grada. Kmetje, ki so bili iz radovednosti prišli tjakaj, so razbili duri in porezali vezi hlapcem, ki so potem osvobodili druge služabne ljudi in gospodo.

Velik kamen se odvali graščaku od srca, ko sliši, da se njegovi hčeri ni zgodilo ničesar. Toda njenega moža in njegovega očeta ni bilo. Kam so se razbojniki ž njima obrnili, tega ni vedel povedati nihče. Kaj se je, ali se bo šele ž njima godilo, ta misel je bila vsakemu strašna.

V kleti so našli tujega človeka. Napil se je bil in zaostal. Bil je eden izmed Kosomanovih ljudi. Ker so mislili od njega kaj zvedeti, so ga dejali v zapor.

XV.

Ujetnik.

Bilo je nekaj dni pozneje.

V skalni jami, v gori, je čepel na trdih tleh prileten mož, sivih las in častitljivega obraza, povezan na rokah in nogah. Glava mu je po-bitá visela na prsi in podoben je bil bolj mrliču kakor živemu človeku. —

To je bil baron Jošt Turen. Kdo bi bil tu spoznal ponosnega viteza, slovečega vojnika, prvaka deželnega plemstva! Dà, on se sam ni poznal, ni veroval, ali je res ali se mu le sanja, da je prišel sirovim rokam pod oblast, da ga čaka žalostna, sramotna smrt, smrt od upornikov, razbojnih kmetov.

Ko se ozre okrog sebe in vidi črne, mokre, kamenite stene skalne jame, kamor je le slabo svetil dan skozi majhno lino, ko čuje svojega krutega stražnika zunaj, se mu napno žile, kri mu zalije obraz in z zamolklim, nečloveškim glasom zarjove in trga vezi na svojih, tega sramočenja nevajenih rokah. Zastonj! Zopet se mu povesi glava, bližnja smrt mu pride na misel, oblije ga mrzel pot. Jame moliti.

Zanj svet že ni imel mnogo zanimivosti; on je bil že star. Ali vedel je, da imajo razbojniki tudi sina v ujetništvu. Tudi ta bo moral umreti, v cvetu svoje mladosti, nedolžen, pod maščevanjem sirovih rok, zaradi svojega očeta!

Nekaj časa je upal rešitve. Pa minulo je že več dni in pomoči ni bilo od nikoder. Zvedel je od svojih neusmiljenih stražarjev, da upa zastoj, da do tega kraja čez skalnate hribe ne more nihče, kogar Kosoman in njegovi ljudje ne puste, da je njegov poslednji dan odločen na jutri, in spravil se je z Bogom.

Skozi vhod v jamo se priplazi človek. Bil je Kosoman. Stopi pred barona in hudoben smehljay mu igra okrog usten; zaničljivo dopadljivo gleda ponižanega plemiča pred seboj na tleh.

„Kaj hočeš, človek, pusti me, viditi te ne morem, ne greni mi poslednjih ur, da greha ne bom delal,“ pravi baron in se obrne proč.

Kosoman se zasmije.

„Da greha ne boš delal! O, storil si jih dovolj. Ali si že pozabil, kako si nas kmete neusmiljeno podil v Savo, kakor krdelo svinj? Ali se ti to ni zdelo greh? Ali več ne veš, kako si v Zagrebu pomagal železno krono beliti in si jo potisnil staremu možu na glavo? To ni bil greh?“

Oba molčita precěj časa. Kosoman séde na kamen, staremu plemiču precěj daleč nasproti. Ker je bilo v jami napol tema, si nista videla drug drugemu v obraz.

„Kje je moj sin?!“ vpraša plemič zamolklo.

„Ni ravno daleč od tebe. Jutri zvečer bosta skupaj na onem svetu. Vidiš, ti starec, ti si ga sam obsodil na smrt. Jaz bi ga bil morebiti še izpustil. Pa vprašal sem tebe, ki si obsodil in mučil mojega očeta, kaj bi bil z menoj storil tačas, da si me dobil. Ti si dejal, da bi bil jaz tudi visel, in si prerokoval, da še bom. Naj se izteče tvoje prerokovanje kakor hoče, jaz bom ravnal s tvojim sinom tako, kakor bi bil ti z menoj.“

Zdaj se nesrečni plemič ni mogel več zdrževati. Solze so se mu udrle po licih, iztegnil je svoje zvezane roke, se vrgel na kolena in prosil: „Človek, usmrti mene, Bog ti odpusti, pa imej usmiljenje z mojim sinom. On ti ni storil nikdar nič žalega. Misli si svojega očeta...“

„Že mislim svojega očeta“ — zavpije Kosoman divje in skoči s svojega sedeža. — „Da te je on prosil usmiljenja, sunil bi ga od sebe kakor psa. Nobenega usmiljenja! Še nocoj te bodo sodili stari možje, glavo za glavo!“

„Moj Bog, reši ga!“ pravi poluglasno starec.

„Ne bo nič, rešitve nikar ne upaj. Sicer ti naj povem, da se tvoji tovariši plemiči strašno

trudijo. Celo vojsko so zbrali, kakor za Turka. Pa preden pridejo na pravo sled, ne bo že tebe na tem svetu, niti mene v tem kraju. Zdaj ti pa voščim lahko noč.“

Kosoman odide skozi lino.

Počasi je solnce zašlo, nastopil je mrak, za mrakom črna, tiha noč.

Dolina je bila od treh krajev tako skalna in z grmičjem obrastla, da je bil vhod samo od ene strani odprt. Tam je pa stalo več stražnikov, ki so posamezno ali po dva vkup čuli vso noč in pazili, da kdo ne pride.

Več ognjev je gorelo. Okrog njih so ležali, sedeli in stali ubežni kmetje, zdaj Kosomanovi razbojniki, in imeli svoje pogovore. Bili so odurne, razdivjane podobe, različno oblečeni, porastlih brad in las, vsi kolikor toliko oboroženi. Kuhali so si večerjo.

XVI.

Sodba.

Tik pred jamo, kjer je bil ujet baron Jošt Turen, je gorel ob plošnatem kamenu ogenj od drugih oddaljen in manjši. Sedelo je molče kakih sedem mož okrog njega. Bili so stari, in ko je ognjevit svit odseval od njihovih nabranih, zagorelih obrazov in dolgih, po ramah visečih osivelih las, je bilo na prvi pogled nekaj častitljivega na njih. Na natančnejši pogled pa vidimo, da je tudi njim dolgo, neredno gozdno in roparsko življenje vtisnilo nekaj, kar človeka zaznamuje tako, da se ga radi ogiblremo in mu ne zaupamo mnogo.

Tudi okrog njih je ležalo po tleh raznovrstno orožje.

„Kako je, da Kosomana ni? Saj bi moralo to že vendar biti pri kraju. Če ga misli ubiti, naj ga précej, ali pa nič. Drugega nimamo od tega kakor nevarnost,“ pravi eden.

„Saj je bilo neumno vlačiti ga sèm. Če se je hotel znesti nad njim, lahko bi se bil v Šrajbarskem turnu,“ dostavi drugi.

„On mu hoče napraviti sodbo, kakor je bila sodba za njegovega očeta. Tam so gospoda sodili kmeta, tukaj bomo kmetje gospoda. Naj se enkrat preobrne,“ reče tretji.

„Zdaj nismo več kmetje,“ pravi žalostno najstarejši.

„Pomagaj si, če moreš! Pojdi domov orat, da te obesijo.“

„Ilija vendar ne bo živ, sodimo, kakor hočemo,“ pravi drugi. — Zdaj pride Kosoman.

„Kaj novega?“ ga vprašajo.

„Nič dobrega!“ — odgovori oni. — „Hiteti moramo, če ne — nas zasačijo. Takoj jutri zjutraj mora plemič umreti in potlej se umaknemo. Zvedel sem, da so že pred dvema dnevoma ujeli štiri naših ljudi, med njimi tudi tista dva Vlahi iz Šrajbarskega turna. Bojim se, da nas bodo izdali. Hiteti je treba.“

Ta novica prestraši može. Vsi molče.

„Kako bomo kaznovali baróna?“ vpraša Kosoman.

„Ali si dobil železno krono?“ pravi eden starcev.

Kosoman izvleče izpod plašča težak, železen obroč, širok kakor človeška glava, ter ga vrže na tla. Eden ga pobere in ogleduje.

„Kakor je umrl Ilija, tako naj umrje tisti, ki ga je pomagal obsoditi,“ pravi zopet oni starec.

„Prav je!“ pritrди drugi.

„Možje!“ izpregovori tretji, najstarejši. „Naše življenje je žalostno in smrt bo še žalostnejša. To, kar nam je Kosoman ravno povedal, kaže, da so nam za petami. Ali bi ne bilo bolje za nas vse, da bi tega barona prodali in dobili zanj . . .“

„Vrvico okoli vratu, če ste je lakomni,“ seže Kosoman jezno v besedo.

„Pošteno življenje!“ pravi oni.

„Kdor je bil Ilijev prijatelj, kakor ti, župan, ne sme govoriti tako. Od plemičev ne smemo upati nobene milosti.“ —

„In je nečemo!“ dostavi Kosoman.

„Obljubili bi nam, ali obljube bi ne držali.“

„Storite, kar hočete,“ pravi zopet oni in umolkne.

Po kratkem preudarjanju je bil baron Jošt Turen na smrt obsojen, da umrje tako, kakor je umrl kmetiški cesar Ilija, z železnim, razbeljenim obročem na glavi. Njegov sin pa je imel izgubiti glavo vpricho svojega očeta. Drugi dan navsezgodaj je bila določena strašna ura.

Takoj potem se razkropé ti grozni sodniki in odidejo k drugim ognjem, kjer so tovariši v tem razsekavali ter delili večerjo, ukradenega pečenega vola.

Kosoman gre v jamo naznanit ujetnikoma, vsakemu posebej, naj se pripravita na strahovito smrt.

Ni dolgo, in ognji so pogasnili za vrstjo.

Zaviti v svoje plašče in halje so bili pospali vsi, le stražniki vrh doline so dremaje stali vsak na svojem mestu in se zdramili pri vsakem gibljaju v grmovju. Vse je bilo tiho. Le iz skalovja se je semtertja oglašala ponočna sova ali se je tiho iz luknje priplazil lisjak in pazno odhajal na ponočni rop.

XVII.

Na poslednji čas.

Le trije v tej pustinji niso spali to noč, Kosoman in dva za smrt namenjena ujetnika, oče in sin, katera so bili razbojniki za namišljeno poslednjo noč deli vkup.

Kosoman, ki je bil kakor za stražo legel pred jamo, ni mogel zaspati. Prihajala mu je ura, ko se je imela izpolniti njegova pregrešna prisega, s katero se je bil pred leti zarotil, da ne bo miroval, preden krvavo in grozno ne maščuje smrti svojega očeta. Vendar zdaj te ure ni mogel biti vesel. Zdelo se mu je, kakor bi tam v temni senci videl podobo svojega očeta, ki mu odkimuje, naj ne stori tega, spomnil se je strica, ki mu je govoril: maščevanje in pravico si je pridržal Bog. In vendar ni hotel, po svoji misli ni mogel drugače delati. „Da bi zdaj, ko sem imel toliko časa istí namen, isto misel nosil v srcu, toliko prebil — da bi zdaj, ko sem ga dobil v roke s silo in težavo, ko sem se oskrunil z nedolžno krvjo, odstopil in se ustrašil kakor baba sam sebe in svoje sence — ne! Mora se zgoditi. Kakor so oni neusmiljeno

usmrtili mojega očeta vsem kmetom za strašilo, postavim še jaz strašilo za plemiče, da ga bo pomnil svet.“

Tako si je mislil in zatiral poslednji glas vzbujajoče se vesti.

Stari baron in njegov sin sta se pripravljala na zadnjo uro. Izkušala sta drug drugega tolažiti in si ohraniti srčnost. Videlo se je, da bi bil vsak izmed njiju dal življenje, da bi bil drugega otel. Sin je videl očeta, ki je v vojni nekaterikrat neustrašen šel smrti naproti, tukaj ponižanega pod oblastjo sirovih rok; očetu se je milo storilo, ko je videl svojega ljubljenca od mlade neveste odtrganega, ko je videl, da bo moral tako žalostno končati življenje, od katerega je imel pričakovati še toliko veselega.

Dolga noč je bila.

Začela je zarja v jutru rumeneti, čedalje bolj se je razsvetljevalo. Kosomanova četa je bila pokonci. Začno se delati priprave za smrt plemičev in za odhod. Nobeden ni vedel kam, v kateri kraj se bodo obrnili potem, še Kosoman sam ne. Vsem je bilo nekako čudno in marsikateri bi bil rad videl, da sta plemiča že mrtva in bi bili že daleč od tega kraja. Zakaj, ako tudi so bili največ precèj utrjeni v hudodelstvu in se jim posebno plemič v nadlogi ni smilil, vendar jim ni bilo všeč, da Kosoman dela tako nekako slovesne priprave, da bi ta dva spravil

s sveta. Na Kosomanovo povelje zakurijo velik ogenj in vržejo vanj omenjeni železni obroč, krono za starega barona. Vse krdelo molče obstopi ogenj.

Železo je razbeljeno, solnce se v vsej lepoti pokaže izza gora.

Kosoman in trije drugi gredo po jetnika. Najdejo ju v molitvi.

„Le hitro opravita,“ pravi Kosoman, poreže jima vezi na nogah in ju opominja, naj vstaneta.

Sin, ki je dozdaj molčal kakor oče, ni mogel zdržati solz, objel je očeta in jokal. Kosoman ju nekaj časa gleda, dene roke navskriž in čaka.

„Bosta kmalu končala?“

„Pokaži, da si sin rodovine, iz katere so možje znali umirati brez strahu,“ pravi oče sinu.

V tem hipu se od zunaj zasliši strel in krik.

„Kaj je to?“ zavpije Kosoman, prebledi, pozabi svojih ujetnikov in skoči iz jame.

„Rešena sva!“ pravi sin in pade na kolena.

„To so prijatelji!“ reče baron in hoče iz jame. Sin ga zadržuje. Imela sta še zvezane roke. Zagledata nož na tleh, s katerim jima je bil Kosoman na nogah prerezal vezi. Sin vzame nož v zobe in oprosti tako sebe in potem očeta.

V hipu sta bila zunaj. Boj, ki sta ga videla, je bil skoraj že dokončan, razbojniki so bežali na vse strani, le Kosoman se je še branil z

malo tovariši. Spoznala sta hlapce in prijatelje svoje. Tudi oni ju zagledajo in preden je Kosoman utegnil priti do obeh, so jih obkrožili svojci.

S strašno kletvijo prebode Kosoman prvega hlapca, ki se ga loti; ko pa ga napade njih več, jim ubeži, se umakne za grmovjem in pleza od skale na skalo, naposled izgine.

Nekateri so trdili, da je ranjen. Res se je krvava sled poznala za njim, dokler so ga mogli iskati.

Pol ure potem ni bilo nobenega razbojnikov v orožju v vsej dolini. Vsi so bili ali pobiti ali ujeti, ali so ubežali.

XVIII.

Konec.

Kake tri tedne pozneje je šel ribič, katerega naš bravec pozna iz začetka naše povesti v gozd pobirat suha drva. Nabral si je precèj veliko butaro in ko si je šel v brezovo goščo trto rezat, da bi zvezal butaro, je preplašen odskočil.

Tam za grmom na resi je vznak ležal človek in držal v roki križ — razpelo božje.

Počasi in strahoma se mu ribič približa. Ne gane se. Lice je blede, na prsih je obleka krvava, roko ima obvezano, mrtev je!

„Jezus! — To je Ilijev sin, Kosoman!“ zavpije mož, strah ga obide, pusti butaro in teče v bližnjo vas po kmete, da bi šli po mrliča.

Stari baron Jošt Turen po svoji in svojega sina čudni rešitvi ni dolgo živel. Strah in bolečine, ki jih je prebil v Kosomanovem jetništvu, so mu nakopale dolgo bolezen, za katero je v naročju svojega sina in mlade snahe v Šrajbarskem turnu umrl.

Njegov sin, gospodar na Šrajbarskem turnu, strahovitih ur med upornimi kmeti ni nikdar pozabil. Bile so mu za poduk in vedel je, da pri podložnikih le s prizanesljivostjo in ljubeznijo pridobi spoštovanje in ljubezen.

IX.

Sosedov sin.

Povest.

I.

Zjutraj ob devetih je stal pred vežo velike, precěj lepo zidane kmetiške hiše naprežen voziček. Kolesa so bila čedno osnažena in črez sedež je bil pregrnjen zelen koc ter na vseh straneh skrbno pripet, da se nikjer ni videla s slamo napolnjena vreča pod njim. Nepotrpežljivo s prednjim kopitom tla kopajočega rejenega konja rjavca je delavno oblečen hlapec, vajeti in bič v roki držeč, prav prijateljsko pogovarjal, naj bo miren.

Iz veže stopi mož kakih petdesetih let, srednje, trdne postave. Menda se je ravno zdaj opravil v praznjo obleko, zakaj gledaje, če je konj prav naprežen, si še zapenja goste posrebrene gumbe na brezrokavniku. Kakor bi se hotel domisliti, ali je kaj pozabil, dene roko na čelo in potegne po nagubánem, pa o dobri hrani pričajočem obličju, potiplje v notranji žep svoje precěj dolge kamižole od rjavega sukna, pa ko se uveri, da ima novce pri sebi, potreplje rezgetajočega konja po prsih, vzame hlapcu vajeti in bič iz rok ter sede na voziček.

„Ali bo treba iti v semenj, Anton, v semenj?“ vpraša mimogredoč kmetič na vozu sedečega soseda.

„V semenj. — Ti ne pojdeš?“

„Bašti ne morem; napraviti imam nekaj stelje,“ odgovori kmetič in gre dalje.

Ta pa se obrne in reče lepi deklici, kakih dvajset let stari, ki je ravno prišla na prag: „Le naglo, če se hočeš peljati z menoj, Franca! Čakal te ne bom.“

„Le poženite“ — odgovori dekle — „nisem še opravljena in tudi rajša hodim peš.“

„Kakor hočeš!“ pravi oče malo razžaljen, da se hči neče ž njim peljati, trene z vajetmi, in kakor blisk šine konj z lehkim vozičem po gladkem potu proti cesti.

Smrekarjev Anton — tako so namreč klicali našega moža — je bil najbogatejši svoje občine, in kar je imenitno, pridobil si je bogastvo s svojim trudom in umom. Njegov oče je bil sicer tudi precèj imovit kmet v sosednji vasi, ali razdeliti je moral svoje imenje med štiri sinove, in Anton, najmlajši med njimi, je dobil samo zemljišče ter hišo, ki je bila pa veliko manjša in slabša od današnje, na istem mestu vnovič zidane. Prve gotove novce, dvesto goldinarjev, je imel Anton v rokah, ko se je oženil, ker to je bil dobil od žene za doto. Začel je kupčevati z žitom in raznimi kmetiš-

kimi pridelki, ki jih je skupljeval in vozil v mestne zaloge. Doma pa je kmetovala žena z družino. V vsem je imel srečo. Začel je trgovati z vinom na debelo, kupoval ubožnim kmetičem voli in krave „na pol prireje“, in kopica je rastla od leta do leta. Ljudje so ga cenili raznovrstno; nekateri na dvajset, drugi na štirideset tisoč, nekateri na več; nekateri so si pa številjenje lajšali in rekli: toliko ima, da sam ne ve, koliko. In poslednji niso govorili popolnoma nápak, zakaj natanko Smrekarjev Anton res ni mogel sešteti svojega imetja, ker razen nekoliko okornih številk niti pisati ni znal. Za mnogo seveda se ni motil, zakaj imel je čudovito dober spomin; med sto dolžniki je vedel, koliko ima ta ali pa ta obresti na dolgu, kakor bi bilo vsakemu posebe na nosu zapisano.

Novci dajo veljavo. Tudi Anton je bil veljaven mož, kamor je prišel; pa je tudi vedel, da je. Ponosno je sedal med vsako družbo. Dobro mu je delo, če ga je kdo hvalil in blagroval: „Ti si že mož, ti! Kaj maraš, ker imaš vsega zadosti.“ Ali pokazal ni nikoli, da mu to dobro de; modro se je držal in začeljal govoriti kaj drugega. Le kadar ga je omotilo vino, je črhnil katero sam sebi na pohvalo. Sicer je pa rad zbadal vse tiste, ki se imajo navado bahati.

Občinarji so ga hoteli izvoliti za župana. Ubrnil se je te časti, rekši, da ne utegne z

gosposko poslovati. Dal se je pa voliti za prvega občinskega svetnika.

V krčmi ni rad sam pil. Če je le našel znane ljudi, je prisedel k njim in čakal, kdaj kozarec, ki se vrsti okrog, pride do njega. Družil se je z vsemi, z bogatini in ubožnimi, a posebno zaupljiv in prijatelj ni bil nikomur. Tudi za vino navadno ni hotel več dati, nego kar je računa spadalo nanj po razdelitvi. Le kadar je kake nižje uradnike dobil v krčmi, te je napojil, pa samo zato, da jim je lažje prav robato zabavljal in jih vpričo prav neusmiljeno mahal.

Danes je v bližnjem trgu semenj in pelja se tja, da bi nekaterim kmetom, ki so ga prosili, kupil voli v rejo. Ker poslednji tržni dan tudi v mestu ni bil, mora zvedeti, kako je bila kupčija in po čem kaže kupovati.

II.

Ko drči voziček po cesti, doide suhega, dolgega moža, v zanošeni letni obleki in s kosmato kučmo na glavi. Smrekarjev Anton podrži konja in pravi:

„Če imaš kaj težke pete, pa k meni sedi, Brašnar!“

Brašnar se nasmehne, skoči na voz, se posadi dobro na mehki sedež poleg Antona ter pokrije z desnim levi črevelj, da se ne bi videla luknja, ki jo je palec preril. In Anton požene.

Brašnar je bil Smrekarjev sosed. Nekdaj je bila Brašnarjeva hiša najtrdnejša v vasi. Zdaj pa je bila najbolj zadolžena, poslopje opuščeno, njive negojne in slabo obdelane. S pijančevanjem in neštevilnimi prvdami je Brašnar zapravil skoraj vse, kar je bil dobil po očetu. Ker je hodil v svoji mladosti nekaj let v mestno šolo in se naučil nemško govoriti in pisati, ga je obšla prevzetna misel, da ima izvrstno, umno glavo. Dobil je prvo pravdo, ki jo je imel z nekim sorodnikom. Pripisoval je to samo svoji bistroglavnosti. Da bi se še bolj

podkóval, prebere zakonoznanske knjige, kar jih dobi v roke. S pravo strastjo se začne tožariti. Kdor je imel kako pravdo, je prišel k njemu; on se je vsega lotil, bodisi pravično ali krivično. Vsako tožbo je gnal do poslednje stopnje, in če jo je izgubil, jo je začel za nekaj časa malo zasuknjeno in predrugačeno še enkrat odspodaj. Kmetstvo je zanemarjal, novce je rabil, in zabredel je v dolgove. Njegov dom bi bil imel pred dvema letoma biti prodan: rešil ga je samo s tem, da ga je dal prepisati edinemu sinu in da je odstopil od svojega slabega gospodarstva.

Zdaj je bil pravdar in mešetar obenem. Vsak, kdor se je tožil, se je prišel k Brašnarju posvetávat. Plačila za take svete Brašnar sicer ni dobival, a pil je. Ker je bila potreba vinske pijače močnejša od vesti, je pomagal natihem obema nasprotnikoma v pravdi, če sta mu oba kupovala obilo vina. Ali pravdati se človek ne more vsak dan, želja po pijači pa se zmerom vrača. Zatorej je bil Brašnar tudi mešetar; na vsakem semnju je za voli in krave kup delal; kjer se je kaj kupčevalo, tam je kričal Brašnar. Na tak način je minilo malo dni, da bi ne bil pijan zaspal, četudi je bil ubožen.

Kar se dostaja Brašnarjevega znanja, pri-tegnemo sicer, da je mnogo tiste modrosti, katero si je sam prisvajal, bilo samo v njegovem

domišljevanju. Res je pa, da si je bil po dolgi izkušnji pridobil tako izurjenost v sodnih in pravnih rečeh, da bi bil spravlil v zadrego mnogega mladega doktorja. Tudi od prirode je bil obdaran: imel je močan, sicer oster glas; vse je hitro razvidel, in govoril je, dokler je kdo hotel, ter najtehtnejše dokaze je znal preobračati, da se ga je še okrajni sodnik, ki ni bil posebno bistroglav, jako bal, kadar je imel opraviti ž njim.

Večkrat je gosposka posezala po njem ter ga iskala kaznovati zaradi „zakotnega pisarstva“; pa noben kmet ni hotel pričati proti njemu — in sodstvo, če tudi ni verjelo, da dela Brašnar kmetom samo iz prijaznosti, ga je moralo zaradi nedokazov pustiti na miru. Ali namesto kvare je žel Brašnar še dobiček iz takih razporov z gosposko. Razširila se je med ljudmi namreč misel, da je Brašnar tako pretkan, da mu še cesarski možje ne pridejo do kože, ako tudi bi ga radi utopili v žlici vode, ker jim jemlje zaslužek. Brašnar je bil dovolj pameten, to dobro sodbo o sebi še bolj utrjati in obračati na svoj prid.

„Koliko jarmov volov pa danes kupiš?“ vpraša Brašnar Antona.

„Kakšnih pet jarmov pravim da bi jih“ — odgovori bogatin Anton ter nasproti vpraša poredno po strani pogledavši ubožnega soseda:

„Koliko jih misliš pa ti?“

Brašnar ume ta zasmeh, stisne spodnjo ustnico med zobe, pa se takoj nasmeje, rekoč: „Ni hudir! Ti nas lahko uganjaš v kozji rog, če se menimo o bankovcih; ali ako bi te jaz v pravdi imel, pa bi te krivil kakor vrbovo šibíno, če imaš tudi polno mošnjo, a jaz prazno!“

„Dobro, da ti nisem nič dolžan. Ti bi se me précej lotil s pečatom?“

„Précej na kotomacijo,“ reče Brašnar.

„Ne vem, ali bi me res tako krivil, ali bi se pokazalo kaj drugače,“ reče Anton ter pogleda soseda s takim nasmehom, kakor bi hotel reči: „Kaj boš ti, sirota lačna!“

„Ali boš kaj dal za vino, Anton?“ vpraša Brašnar.

„Tako menda ne mine, da bi ga ne pil polič,“ odgovori Anton, „pa ti ga menda tudi kaj posrkneš, ka-li?“

„Bi ga, ali novcev ni,“ pravi Brašnar.

„To je pa že žaltavo maslo, če tega ni.“

Rekši udari Anton po konju. Ljudje, ki so po cesti živino gnali ali prazni šli na semenj, so ju pozdravljali vsevprek ali z glavo kimaje ali s kakim vprašanjem, ki je bilo nerazumno zaradi voznega ropota. Oba sta bila vsem znana moža: eden zastopnik novčene, drugi duševne aristokracije kmetiške. Žalostno je bilo samo to, da je bil duševni zastopnik, pravdar Brašnar,

manj spoštovan, in da je ogromna večina „dobrih juter“ merila samo na Smrekarjevega Antona.

„Če boš voli kupoval, mene pokliči, ni treba iskati drugega mešetarja. Menda vendar sosedu bolj privoščiš kak krajcar zaslužka in kapljo vina, nego kateremu od bogve kod!“ pravi Brašnar, ko sta se bližala semnju.

„Tega ne, tega,“ reče hudobni Smrekar. „Po nemško znaš majati jezik, kakor birič in komisar; pravdarski dohtar si, učen kakor cesarski minister, pa bi te jaz za mešetarja jemal? To ni spodobno!“

III.

Semenj v kakem slovenskem trgu ali večji vasi je prebivavcem v okrožju imeniten dan in ima nekaj prazničnega. Veseli se ga kmetič, ki je kupil pred letom mlade voliče, jih lepo poredil in opasel ter jih upa ta dan prodati za lep dobiček. Veselé se ga otroci, ker vedo, da jim mati, ki je šla kuhinjske posode in praznje obleke kupovat, prinese meden štrukelj, rdečo trobentico in še kaj lepega. Veselé se ga na posled tudi odrastli mladeniči in dekliči, ker se jim je mogoče mnogo pogovoriti med seboj, kar se ne dá vselej in povsod.

Smrekarjeva Franca je bila tudi napravljena v semenj, in sicer ne zaradi kakega izmed snubačev, ki jih je imela obilo, nego ker je mati hotela, da nakupi te in one stvari za hišo.

„Ne pozabi mi šivank!“ zakliče precèj debela mati Smrekarica in radostna gleda za lepo, nedeljsko oblečeno hčerjo, ki stopa doli po vrtu.

„Vem,“ odgovori dekle.

„Da veš, očeta poišči in se ž njim domov pripelji. Če ga ne boš priganjala, zaostane pri

pijancih, in bo gotovo ponoči domov hodil. Le priganjaj ga, da kmalu prideta.“

„Bom že.“

Mati gre v vežo nazaj, hči pa krene po stezi, po bližnjem peš-potu proti trgu.

Franca je bila edini otrok Smrekarjevega Antona. Vsi drugi so mu bili v detinskih letih pomrli. Dal jo je bil dve leti v mestno šolo, da se je izučila brati in pisati in kar je sicer dekletu potreba vedeti. Težkih kmetiških del je sicer ni silil delati, vendar je morala znati vse in biti povsod, zakaj oče je dejal: gospodinja ni pridna, če samo gleda, kako drugi delajo, in vedno doma čepi. Ljudje, ki so jo tako večkrat pri kakem delu videli, so rekali: ta menda ne ve, da bo imela toliko in toliko tisočev, da bi lahko sedela v senci.

Kakor vse matere rade svojim hčeram lajšajo življenje in jih hranijo od preobilega truda, tako tudi Smrekarica ni bila zadovoljna, da bi njena Francka bila tako ženjica kakor druga dekleta, ki nimajo takih roditeljev. Ali Anton, njen mož, je ob takih prilikah, ko je mati kaj pogodrnjala, udaril s peto ob tla in rekel ob kratkem: „Tako hočem imeti!“ In žena je vedela, da na to ni več nobene pritožbe.

Franci in njenemu značaju pa je bila ta očetova volja važna. Delo in tovarišstvo z ubožnejšimi dekličji in mladeničji sta jo branila tiste

puhle prevzetnosti, ki le prevečkrat prelesti otroke bogatih roditeljev proti manj imovitim. Enako poslovanje, enaka usoda nas uči, da smo vsi ljudje; da so vnanje srečne ali manj srečne razmere samo slučajne ter da se mora človek ceniti sam po sebi.

Govorila je rada z vsakim in o vsaki stvari. Zatorej so jo ljudje imeli radi in celo stare žene, ki ves svet obgodrnjajo, niso vedele povedati o nji ničesar slabega, razen tega morebiti, da ji ni noben snubač po volji, akotudi si ima kaj izbirati iz tolike množine, kar se jih je že oglasilo.

Ni samo ogromna imovina, ki jo je imela Franca pričakovati, vlekla snubačev v Smrekarjevo hišo; deklica s črnimi očmi in lepim okroglim obrazom, kakor se ne najde povsod, z nekoliko zajetno pa pravilno vzrastjo gibčnega života je bila sama na sebi vredna vsakega poštenega ženina.

Ko je tako šla po poljski stezi z belo, na vogleh rdeče vezeno ruto v roki, je šumela njena napol svilena obleka, prepelica je prepeléla v detelji, škrjanec pel visoko nad zelenim žitom, a ona sama je bila zamišljena, kdo ve v katero misel. Ni tedaj takoj slišala, da nekdo korači za njo ter da jo je že dvakrat zaklical.

„Zakaj tako hitro?“

Obrne se, in videč, da je mlad znanec, pravi: „Greš tudi na semenj, Štefan? Le naglo stopi, da pojdeva vkup.“

„Že oddaleč sem te klical, pa si danes tako ošabna, da nisi hotela počakati.“

„Nisem te slišala, res da ne.“

„Ali smem iti vštric tebe?“

„Saj nisva v jezi, kakor jaz mislim. Prepirala se nisva še nikoli in žalega ti menda jaz nisem storila, ti meni ne. Zakaj bi torej ne hodila vkup? Ne bo naju vsaj strah, ker sva dva, in lahko si pomoreva, ko bi prišla sila; ali ne?“ pravi deklica.

„Takega strahu, bi dejal, da ni, da bi mi tebe vzel. Spogledala bi se poprej!“ odgovori mladenič in veselje mu sije z obličja.

IV.

Čeden človek je ta Štefan. Pozna se mu, da gleda nekaj na obleko. Lepo sukнено kamizolo nosi, črne irhaste hlače se ga dobro oprijemljejo, svilena ruta je vrhu žametovega brezrokavnika vkusno zavezana za vratom, in klobuk, od zajčje dlake, predrzno sedi vrhu lepega čela; izpod klobuka padajo precèj dolgi, kodrasti, črni lasje; pod nosom je malo brk: skratka ves drugačen je od svojega očeta — Brašnarja.

Po svojem očetu ni Štefan imel nobene druge lastnosti, nego telesno velikost. Moč, širjavo črez pleča in lepo vzrastle ude mu je dala narava; po materi, ki mu je bila umrla v njegovem štirinajstem letu, pa je nasledoval poštenost, dobro srce in še mnogo dobrih dušnih lastnosti.

Šele dvaindvajset let star, je bil že dve leti samostojen gospodar, odkar je namreč bil njegov zapravljivi oče prisiljen, odstopiti mu svoje nepremično imetje. Da to gospodarstvo ni bila posebna sreča, se umeje lahko. Dobil je opuščeno zemljišče, nobenega repa v hlevu

in kup dolga, od katerega je bilo treba plačevati obresti. Oče je živel od njegovega dela, a je sam redko prijel za kako orodje.

Pa četudi se je bilo Štefanu boriti z vsemi temi in drugimi neugodnostmi, pripridil in zboljšal je bil v teh dveh letih že mnogo. S pomočjo svoje tete, Brašnarjeve sestre, in edinega hlapca, ki ga je bil vzel v službo, se je lotil kmétovanja, dobil nekaj živine v hlev, in tako mu je dobro šlo od rok, da ni samo obresti plačeval nego tudi poslopje nekoliko popravil in letos že celo majhen del dolga plačal. Kmetje so ga hvalili in dejali: „Ta je priden in pameten, Bog mu bo srečo dal in kmalu bo stal na trdnih nogah, to boste videli.“

Pač je mladeniču včasih težko delo in skrb se mu je še bolj zagrenila s to mislijo, da je očetova lehkomiselnost kriva njegove neugodnosti. Nikdar pa nihče ni slišal, da bi se bil potožil ter nikoli ni očetu rekel žal besede. Da je z očetom malo govoril, tega je bil več kriv stari Brašnar sam nego sin. Bodisi, da je starca pekla vest, ali da ni imel Štefana rad, ker je videl, da se ni čisto nič po njem vrgel, ali ker ni nobenega človeka rad imel: kakor se ni brigal za njegovo izrejo, tako se tudi zdaj ni pečal zanj. Minilo je včasih po več dni, da nista govorila besede. Če je oče štiri dni z doma bil in peti dan pijan prišel domov, ga ni

sin vprašal: kje ste bili, kaj ste delali? In če je oče šel sinu, kar se je redko zgodilo, pomagat orat, je držal plug molče brazdo za brazdo ter ni vprašal: kaj boš sejal ali sadil? Če sta si imela kaj povedati, sta si povedala obkratkem, ali pa sta si izvolila kriv pot, namreč teto Marjeto, ki je temu pripovedovala, kaj je rekel oni. Štefan je bil takega očeta vajen ter niti mislil ni, da bi mogel biti drugačen.

S Smrekarjevo Franco je hodil Štefan leto dni vkup v farno šolo, preden so jo bili dali v mesto. Tedaj sta bila prijatelja, kakor so ravno sosednji otroci. Ko je deklica prišla iz mesta, se je zdelo Štefanu, da ima že nekaj bolj gosposkega na sebi. Ni se upal ž njo govoriti, da, celo ogibal se je je. Šele počasi se ji je zopet približal.

Rad jo je imel, vesel je bil, kadar je mogel ž njo govoriti. Pa bila mu je samo kakor prijateljica, več — več si misliti ni mogel. Dovolj mu je bilo in srečen je bil, da mu je na njegov ogovor prijazno odgovorila, kadar sta bila kje med ljudmi, ona, bogata Smrekarjeva hči, pa njemu, ki je bil le Brašnarjev sin.

„Kaj boš kupoval na semnju?“ ga vpraša deklica.

„Teti je treba črevljev, usnja bom kupil.“

Pa ni bilo res. Teti ni bilo črevljev nič treba, in usnja kupovati ni bil namenjen. Zla-

gati se je moral, ker resnice ni mogel povedati. Resnica pa je bila, da je Štefan, ki se je težko ločil od doma in nujnega dela, šel samo zato na semenj, ker je vedel, da tudi Smrekarjeva Franca gre, in sicer peš gre ter sama. Kako je to zvedel, Bog zna.

„Drugega kupička nimaš?“ vpraša Franca.

„Nič drugega. — Pač! Prstan bi hotel tudi kupiti, tak, kakor ga imaš ti tukaj-le.“

Rekši jo prime za levo roko in gleda tanki, zlati prstan, ali morebiti gleda lepo ročico, ali oboje, prstan in ročico, ne vem.

„Čemu ti bo tak prstan, kakor je moj? Saj ga ne boš mogel nositi, premajhen bi bil tvoji roki,“ pravi deklica.

„Saj ni, da bi ga moral nositi na prstu.“

„Kaj pa?“

„Ko bi dobil prav takega, kakor je tvoj, bi te prosil, da bi menjala in jaz bi imel tvoj prstan.“

„Potlej bi bila pa kakor mož in žena,“ se smeje dekle.

„Prstan tega še ne stori, treba fajmoštra.“

Deklica se zasmeje in začne govoriti druge stvari. Sama pa zavede govorico zopet na prejšnjo reč, vprašaje:

„Ti bi rad imel moj prstan?“

„Rajši od ne vem česa.“

„Čemu ti vendar bo?“

„Imel ga bom!“

„Ali dosti ni vreden. Komaj tri goldinarje morda.“

„Jaz bi ga ne dal za sto kron srebra.“

„Ná ga!“

Štefan je imel prstanek v roki. Vesel je bil, da bi bil poskočil visoko v zrak. Ko bi bila krvi od srca zahtevala za plačilo, dal bi jo bil rad!

V.

Na semnju je bilo živo gibanje. Tesno je v dolgih vrstah stala živina, par za parom, tako da so se težko prerivali semtertja kupci, mesarji in kmetje. Volom je bilo menda jako dolgočasno; prežvekovali so in se niso nič zmenili za vretje okrog sebe. Če je kakemu rogatemu velikanu morda prišlo na misel, četveronogemu svojemu bratu ali sosedu z rogmi pokazati sovražstvo, ali na neki drugi način nedovoljeno ljubezen, so se takoj vzdignile od vseh strani šibe in batine ter so padale po njem, da ga je hitro minilo veselje in skakanje. Tudi materam kravam ni bilo po volji, da so bile tukaj v popoldanšnji vročini razstavljene na ogled, ta ručeč, druga se tiho pogovarjajoč s svojim črez pas z višnjevo ruto prevezanim, strahóma pri nji stoječim teletom, tretja mirno ležeč v prahu in v svojem blatu na tleh.

Smrekarjev Anton je počasno hodil med živino. Glavo je nosil pokonci, klobuk se mu je bil pomeknil nazaj, levica je držala s srebrom okovano pičo, a v desnici je imel drobno šibo, ki je ž njo tega in onega vola malo potepel,

da se mu je umeknil s poti. Kakor častna straža so hodili za njim trije kmetje, prosili in prigovarjali mu. On je mirno kadil, nič odgovarjal, pokimal zdaj onemu zdaj temu, ki ga je srečal in pozdravil.

„Kaj ne, Anton, da boste še meni voli kupili?“ reče eden treh kmetov.

„Petnajst goldinarjev mi boste vendar utrpeli posoditi,“ govori drugi, in tudi tretji prosi, naj bi mu kupil voli v rejo.

Pa Anton ni hotel nič slišati. Šele ko se prerije izmed živine in vidi, da se ga sitneži drže „kakor laščec,“ vzame pipo iz ust, pljune po tleh in reče:

„Kaj vam nisem povedal, da sem danes že kupil vsem, katerim sem mislil? Le pojdite!“

Dva, ki sta ga volov prosila, sta uvidela, da je vsaka beseda zastonj ter da se ne dá preprostiti, sta torej odšla in klela. A tretjega Anton sam pokliče nazaj.

„Koliko bi rad?“

„Petnajst goldinarjev vas prosim.“

„Kaj boš ž njimi?“

„Praščička bi kupil, in kadar ga zredim, vrnem vam z obrestjo, gotovo.“

Anton izvleče svojo listnico, z bankovci natlačeno, oslini prst in izbere tri petake.

„Ná!“ Pa dosti priredi. Obresti ne bom jemal od tebe. Če boš možki z vračilom, poznal

te bom še drugič, ako ne, nikoli več ne dobiš.
— Ona dva sleparja poznam.“

„Bog vam daj zdravje, ko ste mi dobro storili,“ reče kmet in spravlja novce.

Pa Anton te zahvale ne poslušā, obrne se in stopi v bližnjo krčmo.

„Pojdi pit, Anton!“ se je glasilo od vseh omizij obenem, in mnogo rok mu je molelo kozarce nasproti. Ali Anton zmaje z glavo, gre naravnost v kot, kjer je bil še prostor, sede in reče: „Najprej je treba kaj založiti.“ Z belim prtom prepasani krčmar priteče silno prijazen in vpraša: „Poliček dobrega, Anton, ali ne?“ „Nimaš nič za prigrizek?“ — „Kaj pečenega in kaj kisle zelenjadi?“ — „Pokaži!“ — „Pa vina pošteno mero, kajpak!“

Takoj je imel velikanski obròk pečenke pred seboj. Šele ko je položil vilice in nož, krožnike porinil od sebe in zvrnil poln kozarec vina, sklene roke ter se nasloni na mizo pa se začne pogovarjati z okrog sedečimi možmi. Govoril je glasno, da ga je bilo slišati po vsej sobi. Pletla se je govorica o volovski kupčiji, o današnjem semnju, o pšenični ceni, o Judu, ki v mestu ježice, in o Italijanu, ki suhe slive skupljuje, kakšno vino bo letos na Hrvaškem i. t. d.

VI.

V zgóranjem delu trga so imeli kramarji svoje prodajalne šotore. Vabljivo so bile razvešene svilene rute in mnogo raznega pisanega blaga v lepem neredu. Jezičen in urnoročen skače kramar semtertja, razkazuje, hvali in se zna mladi kupovavki pridobrikati in jo uveriti, da na vsem semnju ni enakega blaga po tej slepi ceni.

Srečo lovimo po svetu vsi, ali sreča je čudna ptica. Vsi jo imenujemo enako, ali vsake oči jo gledajo, visoko v nedosežnem višku sedečo, v različni, drugačni podobi. Glej, ona dva dečka, polnih, rdečih lic, strmita zamaknjena v lepe pištolice, ki jih ima razstavljenе prodajavec otročjih igrač. Kako bi bila srečna ta dva, ko bi si mogla kupiti vsak eno pištolico! In pride jima čas, kadar dorasteta, da bosta imela novcev toliko in še več, nego veljajo te pištolice. Ali tačas ju te lepe stvari ne bodo več veselile, ne bo ju brigalo, kupovati pištolice; po čem višjem in večjem bosta hrepenela, kar jima bo najbrže zopet nedosežno, in — sreče ne bo nikoli.

V gručah stoje znanci, mladi in stari. Nekateri se dolgo že niso videli, torej se je treba kaj pomeniti; drugi se posvetujejo, kam bi bilo bolje iti vrč vina pit, tretji opazujejo dekleta in mladeniče, ki hodijo med kramo gori in doli.

„Poglej! Smrekarjevega Antona Franca!“ kaže eden stoječih mladeničev svojemu tovarišu.

„Ta lahko košato hodi, bogata je in lepa. — Kdo je pa ta muha, ki za njo lazi in tako vanjo sili?“ vpraša drugi. „To je Plužnikov študent. Tega so samo babe premotile, da ni šel k farjem. Na dohtarsko študira, pa ves babjak je.“

Res je hodil s Franco majhen, šibák človek v črni suknji, z naočniki na nosu in s tenko, svetlo paličico v roki. Deklici se je poznalo, da tega tovarštva ni vesela. Gospodek je govoril največ sam, ona mu je jako malo odgovarjala. Zdelo se ji je nesramno, da se tako vsiljuje ter ji tako ostro pogleduje v oči, da jih mora povešati. Tudi je je bilo sram, da jo vsi gledajo v tej družbi.

„Ali si huda name?“ reče študent.

„Jaz nisem na nikogar huda, najrajša imam pa tistega, ki me pušča z mirom,“ odgovori Franca.

„Tega ne verujem, to ni prav nič po dekliško.“

„Vse v en kup.“

„Ti si prav ustvarjena, da bi onesrečila človeka, ki te ima rad.“

„Jako lahko je pomagati. Ni treba me radi imeti, pa se vam ne zgodi nič hudega.“

„Ali tvoje lepe oči . . .“

„Moje oči vam tudi nič žalega ne store, nič se ne bojte. Zbogom! Jaz imam tukaj opravke.“

Reče in se obrne k prodajalnici, a študentek gre s povešenim nosom dalje svojim potom.

Komaj je začela Franca pri kramarju izbirati blago za obleko, kakršno je mislila kupiti, že pride k nji drugi, tudi neprijeten človek, eden njenih snubačev, Pogreznikov Peter, mlad človek, ki se ji zdi grozno pust in siten. Rajša je govorila s pastirjem doma, nego ž njim; ali njen in njegov oče, Pogreznik, bogat prekupec plemenskih prascev, sta bila prijatelja, in morala mu je biti na videz prijazna.

V tem hipu pride mimo Štefan. Videč, da Franca stoji poleg Petra, hoče oditi; a deklica ga zagleda in pokliče: „Pojdi sem, Štefan!“ Ko se vesel približa, mu reče: „Pomagaj mi izbrati. Katero izmed tega dvojega se ti zdi lepše?“

Štefan pogleda in pravi: „Ne vem, pa ko bi jaz bil kakor ti, bi vzel to z zelenimi rožami.“

„Jaz sem bila pa že bolj namenjena ono kupiti.“

„Tudi meni je ono bolj po volji; zelene rože preveč v óči mahajo,“ reče, dasi ne vprašan, Pogreznikov Peter.

„E, to zeleno vzamem,“ reče dekle in kupi blago, ki je bilo Štefanu pogodu. Potlej mu reče:

„Zdaj bi pa rada očeta poiskala. Ali jih nisi nikjer videl?“

„Na živinskem semnju bodo najbrže.“

„Jaz se malo bojim hoditi sama med živino. Ali greš ti z menoj, če utegneš, da najdeva očeta?“

Umeje se, da je Štefan to od srca rad storil, tem rajši, ker je videl, da bi Peter tudi rad šel z njo, pa ni Petra prosila, ampak njega.

Šel je pred njo in delal pot v gneči. Vse se je moralo razmikati njegovima komolcema; razrival je može, da 'so godrnjali, in zdelo se mu je, da bi v tem hipu lahko prijel in daleč zalučil največjega vola, ki se ne bi hotel umekniti.

Prideta skozi gnečo na ono stran, na prostor. Deklica ugleda svojega očeta, ki je prišel iz krčme, in tudi Smrekar zapazi svojo hčer ter ide k nji.

„Tako vretje, da bi ne bila prišla med živino do vas, da mi ni pomagal Štefan,“ reče dekle očetu.

„Mu boš pa odpustka kupila,“ odgovori Anton in, obrnivši se k Štefanu, vpraša: „Kaj pa, svojega starega nisi še nič videl?“

„Očeta? Nič,“ odgovori Štefan.

„Glej ga, tam-le gre. Pijan je že kakor krava in ves krvav. V krčmi so pripovedovali, da je pri nekem kupu okanil za dva goldinarja, zato so ga stepli.“

Res je stari Brašnar taval med ljudmi semtertja, krvav po licu, kamižolo od rame nizdol razprano. Vsi ljudje so se mu smejali.

Ko je sin Štefan to videl in v pričo France slišal, da je oče tepen bil zaradi sleparstva, je otrpnil, da ni vedel kam pogledati. Nekaj časa stoji kakor pribit, potem se naglo obrne ter se izgubi med ljudmi. Zdi se mu, kakor da bi vsi ljudje za njim kazali: glejte, ta je Brašnarjev! Nikomur se ne upa pogledati v oči. Kakor bi bil sam kaj pregrešil, beži vun s semnja!

Prišedši s trga, zavije nehote s pota, sede za samotno mejo na kamen, podpre glavo v dlaní in, v mislih videč svojega krvavega, zasramovanega očeta, se razjoka krepki mladenič kakor otroče osmih let.

Zakaj je šel na semenj, da je to videl? Zakaj njegov oče ni tak, kakor so drugi, zakaj ni pošten? Poslednja misel mu je prišla zdaj prvič, in prvič je za hip čutil v sebi vzdigovati se nenaravno, bridko čuvstvo, ki ni bilo s

četrto zapovedjo v nikaki pravilni zvezi. Pa samo za hip. Takoj se mu misel izpreobrne in mladenič reče: „Kaj bi storil, kaj bi dal, ako bi našel besedo, ki bi jo govoril očetu, da bi se ga prijela, in bi potem bil drugačen?“ Strašno je to! Drugi očetje žele sinove izpreobrniti, zasukniti nazaj na pravi pot, a tukaj sedi sin, pošten sin nepoštenega očeta!

Naglo vstane, se ozre okrog sebe in, prepričavši se, da ga nihče ni videl plakati, obriše solze ter se napoti domov.

VII.

Vsaka praznota ima nekaj žalostnega in otožnega na sebi. Brašnarjeva hiša je bila odznotraj prostorna; javorjeva, že malo črviva miza je bila nekdam po dolgem in povprek umerjena vsaj za dvanajstero družine. Če so torej okrog mize sedeč večerjali samo trije: Štefan, hlapec Blaž in teta Marjeta, so morebiti čutili, kako pusto je videti na velikem prostoru tako malo ljudi, in molčali so vsi, drug bolj od drugega, da ni bilo slišati nič nego ropot z žlicami in počasna, premišljena hoja stare lesene ure za vrati.

„Čast bodi Bogu!“ — reče teta Marjeta, ko je bila večerja v kraju, in naglo pristavi: „Zdaj pa le molit pa spat! Blaž, nič ne hodi rose otepat in kričat po vasi, da ljudje ne bi mogli spati!“

Toda hlapec Blaž ni bil voljan poslušati sitne tete; mislil si je: dan je gospodarjev, noč je moja, in poišče si med drugimi krpami na peči kamižolo, jo vrže čez pleča in odide na vas k tovarišem, ki so bili že zbrani za Smre-

karjevim plotom ter se kmalu potem vzdignili in proti sosednji vasi grede zapeli:

„Mesarja bom vzela,
bom zmerom vesela,
bo tele zaklal,
srce mi poslal,
telečje al svoje,
al pa še oboje“ itd.

Štefan navije uro, natlači pipo tobaka, jo zažge s trščico na leščerbi, ki visi nad mizo, ter ide potem vunkaj v hlad pred hišo na klop sest. Lepa, svetla noč je; čuje se petje vaških fantov, ki gredo črez polje. Štefan pozna po glasovih, kateri je v družbi, katerega ni. Kar je gospodar, ne zahaja več redno mednje.

Eden izmed sosedov pride črez vrt, sede k njemu na klop, ga poprosi „luknje“ tobaka ter se začne poménkovati o kupčiji na predvčerajšnjem semnju, o današnjem vročem dnevu, in pripoveduje, da je njegova krava žábična, pa da ne ve, kako bi jo bilo bolje zdraviti itd.

V hiši teta Marjeta zgiblje preobleko in pogleduje k peči na klop, kjer spi stari Brašnar. Prišel je šele danes opoldne s semnja, vina poln, ter je potem legel.

Gane se, zastoka in vstane s trdega ležišča na goli klopi.

„Uj, gniloba gnila!“ se zahudi teta Marjeta. Brašnarju se zazeha, mane si oči in krivencá za omizje. Tam podpre suho brado in upre

zardele oči v Marjeto. Ko vidi, da Marjeta neče vedeti, kaj ima to pomeniti, zagodrnja:

„No, ali bo kaj?“

„Nič bi ti ne dala, nisi vreden, da bi te pes povohal,“ reče Marjeta, pa gre vendar ter prinese s peči skledo, ki jo jame Brašnar, najprej malo ogledujoč menda nečislano jed, naposled počasi prazniti.

Marjeta nekaj časa molče gladi in zgiblje preobleko, potem naglo prestane, zagrne s predpasnikom oči in jame jokati na glas.

„Teh godcev pa res ni treba. Kaj tuliš!“ reče Brašnar. — „Kaj ne bi! Kako ne bi!“ odgovori stara sestra. „Nisi nas pokopal še dovolj globoko, treba nam je bilo še te sramote na hišo, da si se pogoljufil in te po semnjih pretepajo. Da bi te bili vsaj ubili, ti nesnaga grda! Ali nimaš nič srama več . . .“

„Précej mi molči! Kaj to tebe briga!“

„Briga naju s Štefanom, briga! Nisem ga še videla jokati, ubogega siromaka, odkar je zrastel, samo snoči, ko mi je pripovedoval, kako grdobo si naredil na semnju in kako so delali s teboj. Sram te bodi!“

Ko Brašnar to sliši, vrže žlico iz rok. Jestni ne more več, njegova sestra še dalje toži, on pa leže ter ne odgovori ničesar. Mogoče je, da ga je vendar malo genilo in omečilo, ko je slišal, da je bilo sinu hudo zaradi njega.

VIII.

Ljudje še vendar niso tako hudobni, kakor včasih mislimo. Naše kreposti pišejo sicer res radi v vodo, ali naših slabosti in pregreh tudi zmerom ne vrezujejo v kamen, sčasoma jih semtertja tudi pozabijo.

Tako so o Brašnarjevi nezgodi v poslednjem semnju nekaj dni govorili po vsem okrožju. Dobil se je tudi kdo, ki je pošteno dejal: „Ne lučajmo ga s kamenjem, saj imamo vsak svoje breme. Mož je bil morebiti pijan, pa ni vedel, kaj dela, in če je tudi dva goldinarja izmeknil, kaj, za vino mu je bilo treba!“ A kmalu so ljudje to reč pozabili bolj ali manj.

Štefan se je nekaj dni ljudi ogibal. Mislil je, da vsakemu, kdor ga bo videl, pride na um, kako je njegov oče malovreden človek. Zlasti Smrekarjevi Franci je hodil s pota, četudi ga je bolelo v srce.

Neki dan, ko je šel na polje, pa jo je moral vendar srečati. Sešla sta se na razpotju, in Franca ga je še malo pripočakala, da je prišel do nje.

„Zakaj si bil onidan s semnja tako naglo pobegnil? Lehko bi se bil peljal z nama z očetom,“ reče.

Štefan zardi. Deklica, ki se je morebiti domislila, da mu opomin na semenj ne more biti prijeten, prevrže govorico na drugo stvar in reče:

„Tvoj lan sem ogledovala zdaj mimogrede. Lep je, samo malo preredko si ga vsejal.“

„Preredko se ti zdi?“

„Ko bi bil mene vprašal prej, pa bi te bila naučila. — Ali me vzameš jeseni za terico?“

„Vem, da ga ne greš tret, ako bi ti vse predivo dal,“ reče Štefan.

„Kaj meniš, da ne bi znala trlice vzeti v roko?“

„Znala, vem, da bi, kakor vsaka druga, ako bi hotela.“

„No, enkrat se mora začeti. Res nisem še trla, pa ko bi letos, začela bi najrajša pri tebi, zato — ker bo lan tako lep.“

„Res? In jaz bi tebe najnaprvo prosil za terico, ko bi te mati in oče pustila iti tret, kar pač ni mogoče, in sušil bi s takim veseljem, da bi se ti samo trlo pod rokami.“

Deklica se nasmehne in vpraša: „Zakaj te pa ni nič v vas zvečer k nam?“

„Ali boste drevi kaj časa svetili?“

„To se ve, da. — Ali prideš?“

„Gotovo, če le ne umrjem.“

„Umrjem! Beži, kdo bo na to mislili, dokler je mlad in krepak ko ves svet!“

„Umreti jaz tudi ne mislim še tako naglo, to sem le tako dejal, da gotovo pridem.“

„Le pridi.“

Razideta se, Franca domov, Štefan svojim potom na polje.

To je zlata in belega srebra vredno dekle, si misli Štefan ter si ne more kaj, da se ne bi še enkrat obrnil in za njo pogledal. In glej! V istem hipu se je obrnila tudi deklica, da bi pogledala za njim, in tako sta se srečala v eni misli, v enem dejanju. Drug pred drugim sta se sramovala svoje radovednosti, deklica se zasmije oddaleč sèm in Štefan se tudi zasmije.

In smejala sta se ta dva, ne toliko zato, ker bi se jima bilo zdelo smešno, da gledata drug za drugim, ako tudi se dobro poznata in vesta, kakšna sta po postavi in po obleki; smejala sta se od veselja, ali Bog vedi zakaj.

IX.

Ob shodu, ki se je praznoval pri bližnji cerkvi, je plesala Smrekarjeva Franca najrajša s Štefanom, a Štefan skoraj z nobeno drugo. Nekateri ljudje, ki vse vidijo, so opazili tudi to.

Navadno se je Franca ob nedeljah vozila z očetom in materjo k prvi jutrnji maši. Kadar se je primerilo, da se je sama s hlapcem peljala ob desetih k maši, je skočil skoraj vselej kje med potom Štefan na voz in ni bilo videti, da bi bila Smrekarjeva hči nevoljna zaradi tega. Ljudje so opazili tudi to in še mnogo enakega ter so dejali, da vse te malosti ne morejo biti brez razloga.

Naravno je torej, da sta naposled tudi ona-dva izpregledala, se spoznala, si povedala, kar si je že milijon gorečih src povedalo v tihi uri, v objetju najvišje sreče.

In tačas, ko sta si obljubila ljubezen in zvestobo do smrti, nista mislila na bodočnost, nista gledala zaprek, ki bi se utegnile grmaditi proti njuni zvezi, ni jima bila v skrbi volja ali nevolja roditeljev niti ne vsega sveta. Čutila sta, da sta edina, čutila, da se hrepenenje

enega srca zliva v drugo srce ter da objemata ljubljenje vsega, kar je in bo ljubilo.

Ljubezen ne računa. Trenotka se držeč pije srečni človek z vso dušo sladki požir, in blagor mu, ako uživa sedanjosti dar ter ne da bridkosti kaliti veselja, in ako utopi spomin tega, kar utegne priti grenkega, saj — grenkobe nas ne pozabijo ter pridejo še prerade, ali mislimo nanje ali ne mislimo!

Počasi pa le vstane pomiselk, pravega veselja sovražnik. Pač je moralo obema priti na um, da se jima upanje ne smeje. Franca je poznala svojega očeta, ni ji bilo lahko misliti, da bi kdaj hotel imeti Brašnarjevega sina za zeta; Štefan se tudi ni mogel motiti.

Čutila sta oba, da jima ta brezupnost kali veselje, zato rej nista, kakor da bi se bila zmenila, dolgo o tem govorila. Boječ se, da ne bi iz razglašene skrivnosti njune ljubezni izviral kaj kvarnega, sta se ogibala na očitnih krajih govoriti med seboj.

Tako se med svetom precèj dolgo ni vedelo, da je reč prišla že tako daleč.

Nesreča pa je hotela, da se je ta ljubezen vendar objavila. Eden vaških mladeničev je videl Štefana pozno zvečer, ko je pri Smrekarju že vse spalo, stati pod majhnim, križastim oknom Frančine izbice in govoriti z deklico. Vedel je mladi Štefanov vrstnik, da do te sreče ne pride

kdorsibodi, da je torej vse to kaj posebnega. Obljubil je sicer Štefanu, nikomur ne povedati, da ga je ponoči videl pod oknom; a šel je še tisti večer v samotno kočo, kjer so njegovi tovariši pili žganje, ter jim skrivnostno povedal svojo novico. Ti so jo razodeli vsak svojemu dekletu in dekleta materam, pa kar vedo matere, zve sčasoma ves svet.

Štefana je prej vse rado imelo; a zdaj so jeli tuintam zabavljati nanj ter ga smešiti. Zdelo se jim je neumno in prevzetno, da misli na Smrekarjevo hčer.

X.

V hišo k Smrekarjevim je zahajala stara ženica, ki je brez gotovega domovja ob palici lazila in povsod znana preživela nekaj dni v tej, nekaj dni v oni hiši. Ker je vedela mnogo povedati, pa ker je včasih tudi pomagala delati, jo je imela mati Smrekarica zelo rada, dokler ji ni s preveliko postrežnostjo nekdanj prišla povedat, da gleda Brašnarjev Štefan za Franco.

Kdor materi toži otroka, težko se ji kdaj prikupi. Mati Smrekarica je videla, da ženica sicer skrivnostno pa s pravim veseljem pripoveduje, kaj ljudje govore, in mislila si je, da je gotovo to reč že tudi drugje pripovedovala, reč, ki utegne biti naposled še neresnična.

„Nikoli več mi ni treba pripovedovati kaj takega, kar jeziki uganejo o naši hiši,“ reče mati. „In če bom kdaj slišala, da boš koga naših obirala pri nas ali kjersibodi, ne prikaži se mi več v hišo.“

Beračica, ki je se je menila s to važno pošto materi Smrekarici jako prikupiti, odide preplašena iz veže in dalje po vasi.

A skrbljiva mati je vendar premišljala ves dan to, kar je zvedela. Dozdevalo se je zvedeni ženi, da se je Franca res nekako izpremenila v poslednjem času. Utegnilo bi biti resnično.

Zvečer gre v hčerinjо kamro, sede na posteljo k nji in začne pripovedovati, kaj je slišala. Ostreje, nego je bila njena navada govoriti s hčerjo, vpraša, če je to res. Deklica bi ji bila rada povedala resnico, materi, pa sicer nikomur več; ali ni mogla, bala se je! Mislila je: zdaj še ne, ter odgovorila na materino vprašanje: „Zakaj mi ljudje miru ne dadé!“

Mati je rada verjela, da ta in vsi drugi dvomni odgovori pomenjajo: ni res, kar se govori.

„Pazi se,“ reče mati, „ogiblji se, da te ljudje ne dobodo v besedo in v jezike. S poti mu pojdi, kjer mu moreš, njemu in drugim takim. Jaz ti ne bom prepovedovala govoriti s tem ali onim, kar je pošteno in prav; niti nečem, da bi bila sama svoja in topasta, pa da bi se ne hotela meniti, naj bo s katerim je. Veselega človeka je še Bog vesel. Pa saj ti menda ni treba zabičevati, saj si pametna dovolj ter sama veš, da moraš vedno imeti Boga pred očmi in pri vsaki reči pomisliti, kaj bi dejal oče, ako bi to in to vedel. Zmerom smo te prav učili, doma in v šoli si slišala, da

mora otrok delati tako, kakor hočeta oče in mati.“

Hčeri stopijo solze v oči. V izbici je bilo malo svetlo, brleča sveča ni bila utrnjena, mati teh solz ni opazila.

„Sama sebe se najbolj pazi,“ reče mati dalje. „Dokler je človek mlad, ne pomisli in lahko se mu spesne. Saj veš, kaj mislim. Glej, Podselska Jerička . . .“

„Mati! . . .“

„Le molči, le molči! Jaz se zate ne bojim, ali moram se bati. Hočem ti le reči, da moraš moliti za pravo čednost. Jaz ti verjamem, da ni nič, kar ljudje govore, pa pomisli, kaj bi rekel oče, ako bi kaj bilo, ako bi samo slišal to govorico! Glej, koliko se oče trudi, koliko trpi in skrbi ponoči in podnevi! Za koga drugega, če ne zate? Saj imava samo tebe na svetu.“

Ta misel vzbudi ženici spomin na njene zgodaj pomrle otroke in tiho začne jokati. Deklica se ji oklene okrog vratu in tudi nji teko solze, a sirota se ne upa povedati, zakaj.

„Ti boš meni in očetu na starost edino veselje in si nama že zdaj. Zato delaj zmerom očetu po volji, nápak te on ne more učiti.“

„Možiti se me ne silite,“ šepče dekle.

„Ne bova te silila. Sicer pa nič ne misli, da je to tako hudo, le počakaj, vse pride zlepa

in počasi,“ odgovori mati nasmehnivši se, vstane in med vrati reče: „Le Bogu se priporoči pa zaspi! Oče težko da bi nocoj prišel domov. Bog daj, da bi se kaj ne primerilo na poti!“

Rekši zapre mati duri za seboj, a dekle se razpravi, ugasne luč in zleze v posteljo. Dolgo ihti pod odejo in ne more zaspati.

Zdajci, že precèj pozno, nekdo nalahko potrka na okence. Ve, kdo je, pa danes ne misli vstati, ne odpreti okna, danes ne in nikoli več ne, dasi tudi nji srce glasno tolče. Saj je greh, delati proti volji take dobre matere. Dolžnost prepoveduje, poslušati glas lastnega srca. Spoštovanje materine besede naj ukroti čuvstvo, zaduši klic ljubezni!

Še enkrat potrka ter tiho zakliče njeno ime. Ne, ni mogoče zatajiti se; Bog, ki je ustvaril človeku čuteče srce, naj odpusti! Še enkrat bo govorila ž njim, povedala mu, kaj je rekla mati, in potem — morebiti ne več.

Vstane, odpre okno. Štefan stoji pri zidu. Ko ga vidi v mraku pred seboj, izginejo vsi storjeni nameni, poda mu roko, in začne se šepetanje.

Ko dokonča deklica svoje pripovedovanje o materi, stoji Štefan nekaj časa nem ob zidu. Naglo pa seže v žep in ji poda nekaj v roko.

„Kaj je?“ vpraša deklica.

„Prstan, ki si mi ga dala, ko sva šla enkrat na semenj. Tvoja mati govore prav, jaz se ti moram umekniti, daleč proč!“

„Kaj boš?“

„Na vojsko šel, po svetu — nikdar ne pridem več v to vas!“

„Ne, za Boga ne! Ná prstan nazaj, jaz ga ne vzamem.“

„Imej ga, daj ga drugemu, jaz ga ne smem imeti!“

„Če ga ne vzameš nazaj, ga vržem skozi okno v travo, naj se izgubi v zemlji za vselej! Nikdar ne bom več vesela. Iz moje roke ne bo nikoli nihče prejel ne tega ne drugega, samo ti! — Češ?“ — In Štefan zopet vzame prstanek nazaj.

XI.

Pred Pustom, ob času splošnih ženitovanj, so se zopet jeli bolj pogosto shajati snubači v Smrekarjevo hišo. Povpraševal je zopet Pogreznikov Peter, oglasil se je županov sin iz bližnje fare in več drugih bogatih kmetiških sinov se je prišlo ponujat za zeta.

A najimenitnejši je bil in največ govorice je napravil mlad, bogat usnjar, ki se je bil naselil v veliki hiši pri cesti. Nosil se je po mestno, opravljen je bil po gosposko, govoril je več jezikov, bil je lep, sladkih besedi, krotak, pohleven in prijazen, da ga je vse hvalilo. Govoril je posebno rad z materjo Smrekarico ter se ji takoj tako prikupil, da bi bila naravnost dala hčer. Zanj je bilo že zanimljivo in častno, da bi njena hči dobila moža, ki je bil bogat in učen, gosposki in zveden po svetu.

„Naša Francka se mora možiti zdaj précej, dokler je mlada. Kadar bo že bolj v letih, ne bo več tako,“ reče mati Smrekarica možu Antonu, ko sta bila nekdam sama v hiši ter je ona nekaj šivala, on pa s pipo v ustih hodil gor in dol.

„No, naj se, jaz ne branim,“ odgovori Anton.

„Dobiti mora moža, ki jo bo imel rad in ki naju ne bo zaničeval na starost — katerega, ki ima dobro naturo.“

„Saj babe imate nos tudi dober, le izberite ga,“ reče Anton.

„Pogreznikov sin je preskop, pretrd. Taki niso pridni.“

„Ne? Zapravljivci so pridni in mekuži, ka-li?“

„Vrhniščakov sin bi k hiši prinesel denar, ki pravijo, da ni ves po pravici dobljen; potlej bi ne bilo božjega imena pri hiši,“ šteje mati dalje.

„Ljudje vsakega obrekajo, kdor kaj ima.“

„Jeličev ni delaven; nič ga ne hvalijo ljudje.“

„No, kateri bi pa bil tebi po glavi, kateri?“ vpraša Anton ter stopi pred-njo.

„Tak, ki bo naju na starost v čislih imel.“

„In kateri je tak?“

„Ta usnjar Lovrenič,“ odgovori ženica.

Anton se zasmije in gre zopet dvakrat gor in dol.

„Torej ta ti godí?“ vpraša.

„Dober človek je, mehkega srca in zna izpregovoriti s človekom,“ reče mati.

„Kaj pa dekle? Kaj pravi? Ali je tudi nji v srce sédel, kakor tebi?“

„Ničesar ne reče, pa mislim, da bi ga vzela.“

„Jaz mislim, da je pametnejša od tebe in da ga neče“ — odgovori mož. — „Le poslušaj me, stara, jaz tudi ne stavim nanj toliko, kolikor ti. Denar je lepa reč, ali denar je od danes do jutri. Kupčija je dobra, ali lahko se primeri nesreča. Le kdor zna delati, kdor zna vsako stvar prijeti v roko, ta je trden na svetu. Saj veš, da bi jaz rad zeta vzel sèm na dom, rajši nego bi dajal dekleta drugam . . .“

„Saj nam na izbiro stavi, ali jo k sebi vzame, ali se pa k nam priženi, kar češ.“

„Na mojem domu je treba kmeta. Takega jaz nečem, da bi v gosposki suknji hlačal okoli hiše, pa da bi ga ljudje vikali ter bi še jaz ne mogel govoriti ž njim, kakor z vsakim človekom. Pojdite mi v kraj z gospostvom! Moj oče je bil kmet in moj zet bo kmet; kdor poleg česar drugega prinese najprej trdno delavno roko, kdor se bo v ponedeljek oblačil drugače nego v nedeljo, tak pride pod mojo streho, pa je amen besedi!“

„Smrekarja je podstavilo kmetstvo, kaj ne? Iz zemlje si izril stotine in stotine denarja!“ reče žena zabavljivo.

„Baba, ti govoriš, kakor veš. Kmetstvo ne redi, ali živi pošteno; drži se ga, kdor ga imaš. Iz dežja je dobro, če ima človek pribežati kam

pod streho. Pri trgovini človek kolne, pri kmetstvu pa moli. Smrekar je znal kleti in moliti, in zato se je podstavil, baba!“

„Tako rajši vzameš takega, ki ti bo na starost v zobe gledal?“

„Jaz svojega zeta ne bom nikoli ničesar prosil, če Bog da. Povedal sem ti, da ga nečem, ki bi v petek suktnjo nosil in bi ga starci vikali. Molči!“

Ni se dalo več govoriti o tem ženinu. Vsi drugi niso bili materi po volji, hči se ni hotela oglasiti za nobenega, katerega bi bil oče rad imel; Predpust je minil. Ljudje ki so pričakovali ženitovanja pri Smrekarju, so se zmotili tudi to zimo. Snubači so bili ali razžaljeni ali žalostni, in vse je ostalo, kakor je bilo.

XII.

Sneg je skopnel, pomlad je prišla, pšenica po polju je zelenela, rastla, vretenila se v klasje ter naposled orumenjela, bila požeta in omlačena.

Smrekarjev Anton je je imel v vrečah dva visoko nadeta voza pred vežo. Namenjen je iti v mesto na trg.

„Janez je bolan, ne bo mogel iti s teboj; koga drugega dobodi,“ reče mati Smrekarica, gledaje, kako mož na vozu po vrečah hodeč tuintam kaj popravlja in prelaga.

„Vrag še take hlapce!“ — se zahudi Anton. „Kadar ga je treba, pa je kilav. Koga čem dobiti? Povedi mi človeka, da bi mu bilo upati.“

„Glej, tam-le gre Brašnarjev Štefan. Vprašaj ga, morebiti on utegne iti z enim vozom, z enim pojdeš pa sam.“

„Ta bi bil dober. — Štefan, stopi malo sèm, stopi!“ Štefan se približa. Smrekarjev Anton izvleče mehur tobaka iz žepa ter mu ga ponudi z voza: „Ná, natlači!“

Štefanu se zdi malo čudno, da je Smrekar danes tako prijazen in mu ponuja tobaka.

„Pojdete še nocoj?“ vpraša Smrekarja, ko zažge pipo.

„Do pol pota bi še nocoj rad šel, pa hlapec mi je zbolel. Kaj boš pa ti, kaj kmetoval?“

„Nimam ničesar posebnega, postoril sem že, kar je bilo vélikega.“

„Ali utegneš iti dva dni z doma?“

„Da bi z vami šel namesto hlapca? Zakaj ne, rad, če hočete,“ odgovori Štefan.

„Prav je. Vsakega nečem jemati s seboj, tebe pa rad vzamem. Stradal ne boš po potu niti žeje trpel, kadar boš vozil z menoj; za drugo že narediva, da bo prav.“

„Črez koliko časa se bo treba odpraviti?“

„V mraku zapreževa. Le pojdi zdaj domov in preskrbi, kar imaš, ter potem k meni pridi, da kaj ugrizka dobiva, pa da splakneva grlo, preden poženeva,“ reče Anton.

Ko je solnce zašlo, so bili v voza napreženi po trije in trije konji. Smrekar zamaje z dolgim bičem, konji se upro in kolesa se začno premikati po tiru. Mati Smrekarica, ki je s praga gledala za vozoma, reče, da Štefanu, ki je šel s poslednjim vozom, bič in vajeti prav lepo pristujejo, in da bi bil čeden voznik na vsaki veliki cesti.

„Škoda je, da ne bo nikoli vozaril, ker nima s čim. Njegov oče, ki mu je vse zabil, je vreden, da bi skozi šibe dirjal!“ — pritakne

star sosed, ki je mimogrede pri Smrekarici postal, ker njemu je bila govorjena ona pohvala Štefanova.

„Bogve! Pridnega človeka Bog zmerom vidi“ — reče žena.

„Kakor je že! Vidi ga, ali videti mu ne da“ — odgovori starec z nasmehom ter pokaže s prsti, kako se šteje srebro.

Franca je imela v veži opravek. Slišala je, kaj govori mati z onim možem, in vesela je bila.

XIII.

Drugi večer pozno sta ustavila Smrekar in njegov pomagač Štefan iz mesta domov grede v kmetiški pricestni krčmi, da bi konji zobali in pili, ter sama tudi „malo rdečega videla“, kakor je dejal Smrekar, ki je bil ta dan nekaj bolj beseden, zakaj dobro in lahko je bil prodal.

V krčmi je bilo mnogo voznikov in kmetov okoli več omizij; vendar tistih, s katerimi je Anton posebno rad govoril, nocoj ni bilo, ker so bili že odšli. Zatorej sede s Štefanom malo bolj na samo, tjakaj na vogal v kot.

„Le pij, kolikor moreš; vsega ne zapijeva, kar imava, hvala Bogu,“ reče Smrekar, ko sta imela najboljšega vina pred seboj.

„Klobukov nama ne vzemo,“ reče Štefan.

„Bogme, da ne! Glej, pečenino nama nese. Reži, saj ne bomo vekomaj živeli.“

Smrekar sam je nocoj tudi precèj pogosto pil. Jezik se mu je vedno bolj in bolj razvezoval; Štefan ga ni še nikoli videl tako prijaznega poleg sebe. Pripovedoval je razne reči iz prejšnjih let: kako je počasi obogatel; kako je srečno kupčeval tuintam; kako so ga go-

spodje po mestnih magazinih izkušali prekaniti, pa se jim ni dal, in več takega.

„Ti nisi neumen, fant!“ reče Smrekar Štefanu. — „Zdaj te res vije, pa počasi prideš naprej. Kmetstva se drži, tvoje zemljišče je dobro; pa tudi trgovstva bi smel po malem poizkusiti, kadar si malo opomoreš; to je dobro, brež njega bi ne bilo Smrekarja, kakor je.“

„To želim že od nekdaj. Takoj drugo leto si kupim konja,“ odgovori Štefan.

„Dolg plačuj, pa lesu zapiraj za seboj, pa boš lahko hodil po vsem svetu in ljudje te bodo radi imeli. Pošten si in moraš tudi ostati. Jaz tvojega starega nimam posebno na dobrem, a tebe imam jako rad, in kadar ti bo velika sila, oglasi se pri meni. Ná!“

Štefan prime za roko, ki mu jo je pomolil Smrekar, in reče: „Vi ste dober mož. Denarja vas ne bom prosil ter ničesar drugega. In če me boste potrebovali, vam storim, kar si morete misliti, da vam stori živ človek.“

„E, kaj boš! Jaz ne iščem ničesar. — Zmerom ne bom. Ni se mi treba ubijati po svetu. Lehko bi ležal doma v senci, sama navada človeku ne daje miru. Kadar dobdem enkrat zeta v hišo, menim, da bi to trgovstvo malo popustil. Staram se, pa ni dobro, če si človek vedno in vedno utrjuje spanec.“

„Ni treba vam toliko trpeti, storili ste zase že zadosti.“

„Res je tako. — Ti si pameten, kaj meniš, katerega zeta naj vzamem? Kateri bi bil najbolj pravi?“

Štefana zalije rdečica ob tem vprašanju, gleda predse v kozarec, molči nekaj časa, pije in reče malo boječe: „Vzemite zeta, ki ima Franco rajši od vsega drugega, ki vas ima v čislih, kakor očeta, in ki bo materi stregel na starost, kakor pošten sin.“

Smrekar, ki je bil že malo vinski in dobre volje, se nasmehne, izpije kozarec vina in vpraša: „Kateri je tak, kateri?“

„Vam treba zeta, ki je pošten, da mu ne more noben človek očitati . . .“

„Vse res, takega bi jaz rad. Pa nekaj denarja je spodobno in mora biti. Voda, tudi čista, se ne vzame s čistim vinom, samo voda z vodo, vino z vinom; sicer je pijača le za žejo.“

To Štefana malo popari; ali misli si: zdajle je lepa prilika, morda je ne bo nikdar več take; torej naj velja, kar hoče.

„Jaz nimam denarja ne imovine, pa obojega si upam pridobiti; a ne podam se nikomur in ko bi se dalo menjavati za vse, kar smo in imamo, ne menim se z nobenim . . .“

„Pamet imaš; jaz sem bil v tvojih letih in sem še zdaj tak. Vsak človek je sebe vreden.“

„Pošteno vam govorim, oče sosedov, vzemite mene za zeta, nikdar se ne boste kesali, do smrti . . .“

„Oh!!“ zavpije Smrekar, pa ves obraz se mu izpremeni in usta se raztegnejo v zaničljiv nasmeh.

„Jaz nisem hotel, da bi kdo drugi zame pri vas govoril . . .“ začne Štefan dalje.

Smrekar mu ne dá govoriti.

„Fant! Ti si pijan!“ reče. „Ali veš, kaj govoriš?“

„Vem. Vaša Franca me ima rada in jaz njo . . .“

Ko Smrekar to sliši, plane pokonci, oči upre v Štefana, kri mu zalije obraz in naglas zavpije:

„Lažeš, berač! Poberi se mi, da te videl ne bom. Izpred oči! Ako ne . . .“

Ljudje od drugih miz so obmolknili in gledali razdraženega Smrekarja. Štefan je spoznal, da je delal prenaglo, nekaj časa ni vedel kaj storiti, hitro pa je črez malo hipov vstal, položil za račun na mizo nekoliko desetih ter naglo odšel.

Smrekar prime Štefanov denar na mizi in ga skozi odprto okno vrže vun v temo. Potem sede, kolne in poln kozarec vina izlije vaje.

XIV.

Kmetje in vozniki obsujejo zdaj Antona.

„Kaj sta imela? Kaj ti je naredil Brašnarjev?“ vpraša eden.

„Jaz bi skoraj vedel,“ reče drugi.

„Jaz tudi,“ pristavi tretji.

„Da bi se vsakega potepina sin šalil z menoj!“ se huduje Smrekar, kakor sam s seboj.

„Vidite!“ reče prvi.

„Ženil se je pri tvoji hčeri, jaz te reči vse vem,“ reče drugi.

„Kaj veš?“ vpraša Smrekar.

„Mnogo, česar ti ne.“

„Povedi!“

„Tako malo slepe miši sta lovila, Štefan in tvoje dekle; a tebi so bile zavezane oči.“

„Lažeš!“ zakriči Anton jezen.

„Ne laže ne, ljudje že dolgo govore o tem,“ pove drugi.

„Ne bodi hud, da ti pripovedujem; to je samo, ker te imam rad.“

„Vina na mizo!“ zavpije Smrekar in reče takoj nekoliko mirnejši: „Ne poznajo me še.

Jaz hudiča izženem iz mladih glav, pa ako še toliko časa sedi v njih.“

„Palice vendar ne, Anton! Te megle se razpode še vse lepše. Svojega dekleta ne smeš pretepati! Ona ni, da bi jo dolžil; on ji je malo sesvedrâl pamet, pa se že zopet zlepa zamaši.“

Tako je govoril star kmetič, ali Anton je dejal:

„Vsak po svoje; jaz že vem, kaj imam storiti. Vsem vam zavežem jezike! Zakaj niste poprej raztegnili ust in meni povedali, hudiči! Po zobeh nositi mene in mojo hišo, to zna baš vsaka baba. Ali ste vi možje? Pa samo, da vem! Videli bomo, kdo bo nosil greben, ali mi stari ali mlada semena! — Daj vina!“

Krčmar in kmetje so razumeli porabiti Antonovo jezo. Vedoč, da nocoj vse plača, so pili, kolikor je kateri mogel. Nekateri so se mu izkušali prikupiti s tem, da so mu bolj nadrobno razpovedovali, kako se govori o tej stvari; drugi so ga tolažili ter mu zabičevali, da ne sme kaznovati hčere, nego naj jo, kar najhitreje more, dá možu, in tako bo vse pri kraju.

Pozno ponoči je že bilo, ko Anton plača, ukaže napreči, dobi pri krčmarju hlapca, da bi šel na Štefanovem mestu z drugim, zdaj praznim vozom, ter zapodi proti domu.

Kmetje okrog njega so se ga bili vsi našli. Samo on se nocoj ni mogel popolnoma

upijaniti, četudi je hotel. Grizlo in jedlo ga je znotraj, in nedolžni konji, ki so morali v največjem diru teči proti domu, so čutili gospodarjevo jezo ter niso mogli uteči njegovemu biču.

XV.

Ko se je Anton bližal svoji hiši, je videl, da imajo še luč spodaj v družinski stanici. Da bi svetili še tako pozno, ni bilo navada. Njega sicer niso pričakovali.

„Baš prav!“ misli Anton in z voza skočivši glasno potrka na vrata. Mali hlapec pride iz hleva in izpreza konje. Sama mati Smrekarica pride odpirat vrata. Opravljena je popolnoma, sveča, ki jo drži v roki, kaže objokan obraz; moža ne pozdravi z nobeno besedo, tiho mu sveti po veži v stanico. Tam dene svečo na mizo, molče postavi tja mrzlo večerjo z vrha peči in sede v kot na klop. Kaj in kako je mož nocoj zvedel, to ve že tudi ona. Eden sosedov je bil iz one krčme prišel pred Smrekarjem v vas in ženi prinesel to novico.

Anton vrže jezno kožuh, ki ga je imel na vozu, na posteljo, postavi bič ob steni, klobuk obesi na klin — pa tudi ne govori ničesar, ne sede k večerji kakor sicer, ne pogleda nekovega denarja, ki leži na mizi, nego jame hoditi po hiši gor in dol in postrani pogleduje ženo, ki v strahu čaka, kaj bo.

„Biljak je prinesel vrnit denar, ki si mu ga bil posodil. Spravi ga z mize,“ reče Smrekarica s tihim, plahim glasom.

Anton poseže po mizi, pograbi papirnati denar in ga vrže po tleh.

„Kje je Franca?“

Žena se zgane; to vprašanje je bilo tako ostro, kakor ga je pričakovala.

„Franca spi,“ odgovori mati.

„Ponjo pojdi!“

„Nocoj ne.“

„Jaz pravim, da hočem še nocoj govoriti ž njo, zdaj-le précej. Pojdi!“

Žena pokrije z opasanim belim predpasnikom obličje in začne jokati.

„Tudi ti nečeš več slišati! Kaj, ko bi se ti na starost kaj prigodilo!“ reče Anton ter postrani pogleda po biču. Takoj poprime svečo in gre trdo stopaje iz izbe, po veži v stanico, kjer je navadno spala hči.

Mati, ki je morala najbolj vedeti, da je nocoj ni tam, nego da je pred očetovo jezo skrita v gorenji sobici, se ni premeknila z mesta. Mož pride nazaj, stopi s svečo pred ženo. Ona je vedela, kaj pomenja to molčeče vprašanje.

„Anton!“ — reče žena jokaje. „Jaz sem te še malo prosila vsa leta, kar živiva vkup. Za Boga te prosim, pomiri in premagaj se no-

coj, ker si jezen. Lezi, jutri boš govoril ž njo, pa — tepsti je ne smeš!“

„Torej ti veš, kaj mi je! Ti si vedela poprej! Ti si ji pomagala pečati se z onim . . .“

„Bog, ki me bo sodil, ve, da mi ni bilo znano, če ima Franca kak zmenek ž njim.“

Anton postavi svečo zopet na mizo in začne, roke na hrbtu držeč ter predse napol v tla obrnjen, hoditi gor in dol. Žena se oddahne.

„Vsak berač naj mi pride in mi v zobe pove, da se bo ženil v mojo hišo. Kaj mi je bilo, da mu nisem raztolkel čeljusti! Čakaj, dete, jaz te naučim, kdo je gospodar, koga je treba vprašati, preden se kaj govori.“

„Tepsti je ne smeš!“ izpregovori žena plašno.

„Če ne bo taka, kakor hočem jaz, raztepem tri palice na nji. Saj veš, da je nisem še nikoli. Naj bo kakor gre; naj ve, kdo je njen oče!“

„Ti si bil tudi mlad.“

„Bil; pa svojemu očetu sem še danes hvalen, da sem moral delati po njegovi volji. — Ali je to lepo, da ljudje mene in tebe nosijo po zobeh zaradi njene neumnosti? Ali je bilo treba tega, da me je bilo danes sram med ljudmi, da nisem vedel kaj reči, zaradi nje? In, ali veš, kaj lahko iz tega pride, kaj . . .“

„Kaj si boš to —“ prestriže žena možu besedo.

„Če jo hočeš dati prvemu beraču v torbo, daj jo, kadar že mene več ne bo. Dokler bo pa gibal moj mazinec, bosta plesali obe, kakor bom godel jaz, veš!“

Rekši začne Smrekar pobirati denar, ki ga je bil prej v jezi vrgel po tleh.

„Le pojdi spat!“ ukaže čez nekaj časa ženi. „Če si jo nocoj skrila, naj ti bo. A jutri zjutraj jo hočem imeti predse. Potlej že naredimo, da bo vsej tej stvari hitro konec.“

Kmalu potem je v Smrekarjevi hiši ugasnila luč. Mirno je spalo po vasi vse, le mati in hči, ki ju je vse blagrovalo, da sta srečni, nista mogli zatisniti oči. Grenko pričakovanje drugega jutra je težilo obema srce: ena se je tresla in bala očetove jeze, drugi ni spati dala materina ljubezen in moževa ostrost.

XVI.

Smrekar je bil vaje vstajati zgodaj. Zbudil se je zjutraj ob isti uri, če je šel spat ob devetih ali po polnoči, če je legel popolnoma trezen in spočit, ali če malo vinski in utrujen. Po njem so se morali ravnati vsi drugi, razen matere Smrekarice, ki je smela svoj spanec podaljšati za pol ure, ako se ji je zljubilo, pa samo, odkar je bila hči Franca toliko dorastla, da je imela vse gospodinjstvo tako v rokah, kakor ona sama.

Tudi jutro po tem večeru je bil Anton vstal ob svoji uri, zajtrkoval po stari navadi malo brinovca in šel iz hiše v hlev pogledat h konjem, če imajo krme, če so v snagi itd. Po veži gredoč je videl hčer v kubinji, jo pogledal, pa tiho šel mimo nje. Prišedši nazaj je celo stopil v kuhinjo, iz velikega ognja, pri katerem je Franca kuhala kosilo, vzel žareč ogel za pipo ter molče zopet odšel, tako da si je mati, ki je ravno stopila iz hiše, mislila: ne bo take sile ne!

Mati je bila že namenjena, hčeri očitati in jo izpovedati, da se je tako zelo mogla spoza-

biti ter začeti neumno ljubezen z Brašnarjevim Štefanom. Pa ko je videla blede hčerin obraz in sled prečute noči in solz, se je prestrašila in je prav ljubeznivo govorila ž njo o vsakdanjih kuhinjskih in gospodinjskih rečeh.

Ob poluosmih je bilo kosilo. Mati si je posebej kuhala kavo; oče in hči sta navadno rajša kosila krepke jedi z družino. Danes hčere ni bilo pri mizi.

„Kje je Franca?“ vpraša oče.

Mati pove, da je zunaj, da ne more jesti.

„K mizi se pride k molitvi, naj se je ali ne je,“ odgovori Smrekar jezno, in takoj potem Franca pride. Med kosilom, ki ga je hči prav malo in prav posiljeno pokušala, ni oče govoril ničesar.

Ko je bilo dokončano, vsak hlapcev, naredivši pol križa, malo s prsti popravi razmršene lase in nasadi klobuk, a dekle pobere žlice, sklede in kar je bilo na mizi. Potem reče Smrekar: „Le pojdite na delo!“ Obrnjen k Franci izpregovori: „Ti ostani tukaj!“

Sama sta bila v hiši. Oče zaklene duri odznotraj. Hči sedi na klopi, blede, s povešanimi očmi, z rokami mrtvo spuščeni v naročaj, kakor kip od belega kamena. Oče s prekrizanimi rokami stopi na sredo hiše in reče:

„Semkaj predme stopi!“

Franca vstane in stopi predenj, povzdigne proseče oči k očetu, pa videč, da je njegov pogled oster, strog in jezen, jih povesi takoj.

„Poklekni!“

Deklica pade na kolena ter se spusti v glasán jok.

„Kdo sem jaz?“

Smrekar mora ponoviti vprašanje, preden hči jokaje s slabim glasom odgovori:

„Moj oče.“

„Moli mi deset božjih zapovedi!“

Hči začne praviti božje zapovedi, ali pride komaj do druge in ne more dalje, beseda ji zastaja v grlu. Oče menda to vidi in reče:

„Kaj uči četrta zapoved?“

„Spoštuj očeta in mater . . .“

„Prav . . . Da boš dolgo živela in da se ti bo dobro godilo na zemlji. — Ali ti mene spoštuješ?“

„Spoštujem.“

„In me slepiš! Jaz menim, da si dobra, pametna hči, a ti za menoj natihoma sklepaš zveze z beračem, s sinom takega človeka, ki veš, da ga jaz videti ne morem. Kaj je to? Kaj bo iz tega! Drugega nima nego sam sebe in svoj prazni žep, pa se ti meniš ž njim? Kaj imaš ž njim?“

„Pregrešnega nisem imela nikdar nič ž njim,“ odgovori dekle.

„Kaj? Pregrešnega nič! Deklina, ko bi to tvoj oče slišal ali mislil, potlej bi drugače govoril s teboj. Pregrešnega! Potlej pa pojdi, kakor je svet dolg in širok, očeta in matere iskat, v tej hiši bi ga ne imela več, ako bi to, še to prišlo! Veš, kaj govorim?“

Deklica hoče vstati s tal.

„Kleči!“ zagrmi oče. — „Obljubi mi, da se ne boš od danes, od te ure več pečala ž njim, da ž njim tudi govorila ne boš!“

Hči se hoče okleniti očetovih kolen, ali on odstopi in reče:

„Obljubi!“

„Obetam“, izpregovori ona.

„Vidiš, kaj visi tukaj na steni?“ reče on, kažoč na puško, ki je bila obešena nad posteljo. — „Rajši ga ustrelim, nego da bi že veš, kaj mislim. Zahvali se svoji materi, da te nisem snoči dobil, sicer“

Rekši se mož obrne proti durim in odide.

XVII.

Popoldne je Smrekar kakor brez namena stal na koncu svoje hiše pod oknom tiste izbice, kjer je spavala njegova hči.

„Pojdi sem, stara,“ migne ženi, ki je baš prišla iz kašče.

„Kaj je?“ vpraša mati Smrekarica.

„Vidiš!“ pokaže mož s prstom na tla ob zidu.

„Jaz ne vidim ničesar,“ odgovori mati.

„Ne? Menda si slepa. Tla so tod razhojena, odpadki od zida so razdrobljeni s stopinjo. Zid na robu okna je tudi zamazan. To je sled. Ponoči se je hodil pogovarjat ž njo. Da bi ga bil jaz kdaj dobil! Od danes ne sme dekle več spati tukaj. Postiljaj ji zgoraj.“

Žena pokima in zamišljena odide v vežo.

Odslej sta pazila oče in mati na hčer. Ves dan je morala biti pri domu. Oče je hodil manj po trgovstvu nego poprej, in kadar je moral kam iti, ni pozabil pred odhodom ženi zabičiti, naj bo pazna ter naj ima povsod oči.

Deklica je tiho opravljala vsakdanja dela. Stregla je materi in očetu z večjo skrbljivostjo

nego poprej, a govorila je malo in vesela ni bila nikdar. Z obraza ji je od dne do dne bolj ginila cvetoča, zdravje in mladost oznanjujoča barva, žalost je bila razlita po njenem obličju.

Mati je poznala črva, ki jo gloje, in v srce se ji je smililo dete. S to in ono malo rečjo jo je izkušala razveseliti, molila zanjo in se jokala, kadar je bila sama. Včasih se ji je mož zdel preoster, a včasih bi bila ženica vso bolečino, ki se je stakala iz hčerinega v njeno materino srce, izlila v jezo do — Štefana, ki je bil po njenih mislih edini kriv, da ni bilo v njeni hiši ne miru — miru, praznote, tišine je bilo še preveč — ne tistega veselo-pokojnega stanja, ki je kraljevalo doslej vedno na Smrekarjevem domu.

Neko nedeljo popoldne, ko so bili šli vsi v cerkev k nauku in je Smrekarica sama sedela pri oknu ter bukve vseh svetnikov in svetnic držala v roki, je videla Štefana iti mimo okna. Hitro ga pokliče v hišo.

Ko je stal pred njo, ga začne žena oštevati in zmerjati, kako more biti tako hudoben in brez pameti ter premiselka delati zdražbo v družini, pa nevednemu dekletu, ki ga ne more nikdar dobiti v zakon, z nepremišljeno ljubeznijo težiti srce.

Dokler se mati Smrekarica huduje, ne odgovori Štefan ničesar. Sedí na klopi in z eno,

v vogal mize uprto roko podslanja glavo. Ko se žena umiri, izpregovori on:

„Res je, mati, nepremišljena je ta ljubezen. Jaz nisem mislil, kaj bo iz tega, niti da bi kaj bilo, niti kaj bi utegnilo biti, nego . . .“

„Iz glave si jo moraš izbiti, pa je. On je rekel, da te ustrelí, če boš še hodil za njo.“

„To me ne straši, mati; meni bi ne bila velika izguba, če me zdaj ustrelí ta ali ta. Tudi mi ne more ukazati nihče na svetu, da bi si jo izbil iz glave. Pozabiti je ne bom mogel, dokler bom živ. Tega vendar ne rečem, da se ne bi umeknil s poti, daleč proč; a ne zaradi očeta in sveta, temveč nji na ljubav. Vi ne veste in nihče ne ve, kaj sem trpel te dni, ko sem slišal, da ji je hudo in da sem jaz kriv tega.“

Smrekarica je videla, da je Štefan težko zatiral solzo v očesu. To jo je precèj omečilo in dejala je:

„Saj jaz ti ne rečem ničesar. Poznam te, da si priden fant. Bogve, kako bi bilo, ako bi šlo pri naši hiši po moje. Ali to vidiš sam, da k nam ne moreš priti, saj poznaš našega očeta. Jaz le ne vem, kako si mogel biti tako neumen, da si mu celo sam pripovedoval kaj takega ter ga vprašal, kar bi ti bila jaz povedala bolj zlepa! Glej, koliko sitnosti in nesreče bi se bilo odvrnilo. — Iz glave si pa lahko

izbiješ vse, ako hočeš. Na svetu človek vse pozabi, samo greha ne lahko. Le pameten bodi in sosedje bomo, prijatelji med seboj zmerom, kakor do zdaj.“

„Zmerom. Do danes mi niste rekli žal besede. Bolelo me je poprej, ko ste mi očitali toliko hudega, a zdaj sem vesel, ker vidim, da ste dobri. — Jaz ne morem in si ne upam misliti, kako se mi izteče ta reč . . .“

„Tako se izteče, kakor se mora.“

„Včasih sem želel, da bi tega vašega bogastva ne bilo nič, včasih sem dejal, da bi se Franca le ne možila drugam, naj jo jaz dobim ali ne, včasih pa me popade, da menim: ni mogoče in ne sme biti, da bi jo dobil kateri drugi. Tako mi vre po glavi, vem, kaj hočem, in ne vem.“

„To ni prav; vsega tega ni treba misliti! Káko drugo si izberi, saj jih je dosti, ki te rade in lahko vzemo.“

„Ljudje govore“ — reče Štefan dalje — „da jaz vaše France iščem samo zaradi denarja, ki ga bo imela. To je res, denar je lepa reč na svetu, jaz bi se ga ne branil, kakor se ga nobeden človek ne brani; ali smem povedati vam, mati, in vsem ljudem, četudi neče nihče verjeti, jaz bi vašo Franco vzel, ako bi ji tuči moral kupiti vse, v kar se obleče pred poroko.“

„Le po umu delaj in ne sezaj tjakaj, odkoder ne dosežeš ničesar. — Zdaj pojdi, ljudje pojdejo iz cerkve; nečem, da bi kdo vedel, da sem govorila s teboj.“

XVIII.

Ko se materino upanje, da bo sčasoma hči zopet vesela in živahna, od dne do dne ni hotelo izpolniti, jame ženo skrbeti, da ne bi deklica zbolela. Vse prijazno prigovarjanje ni pomagalo. Razodene torej možu svoje skrbi.

„Le počakaj, zdravilo se že napravlja. Jaz vidim in vem, česa manjka dekletu, zato sem že skrbel, da bo naglo konec vsem njenim težavam,“ reče Smrekar.

„Kaj misliš?“ vpraša žena.

„Moža ji dobiti. Vse je navedeno. V nedeljo pridejo snubit, hitro udarimo v roke in vse bo pri kraju.“

„Za križ božji! Ne, le zdaj ne!“ se preplaši mati.

„Zdaj, baš zdaj!“

„Bog pomagaj! Ti si včasih kakor voda! Ne da bi premislil in počakal, rineš svojeglavno dalje in se ne daš . . .“

„No, kaj bi pa rada, kaj, ti, ki si modrejša od mene?“ vpraša Smrekar malo razdražen.

„Dekle naj malo pozabi, kar je bilo, pottlej . . .“

„To že pozabi. Jaz sem govoril s Pogreznikom, obljubil sem, besede ne snem, če se vsi na glavo postavite. Tako je!“

Žena previdi, da so vsi ugovori bob ob steno metan, in umolkne. Ali ne more se otresti skrbi, da bi se utegnila čudno raziti ta pre-nagla ženitev.

V nedeljo popoldne pridejo trije možje v plaščih, znamenje, da so snubači, in sedejo pri Smrekarjevih okrog mize. Bil je Pogreznikov Peter, njegov oče in stric. Domačin jim prinese vina, kruha in suhega mesa na mizo ter govori nekaj navadnih reči o lepem vremenu itd. ž njimi. Videč, da se Franca ne pokaže v hišo, stopi vun.

Mati je bila v kuhinji, a deklica je stala na pragu. Na kamenén pokončnik naslonjena je zrla na videz brez misli preko polja.

„Gostje so v hiši, dekle!“ reče oče. „Ni spodobno, da stojiš tukaj. Pridi noter. Ali se hočeš morda malo čedneje obleči? Pojdi gor v svojo kamro in naglo naredi. Ali boš?“

Oče je govoril prijazno in nekako mehko, hči se ni mogla ustavljati, pokimala je in šla gor po stopnicah.

Prišedši v sobo počasi odpre predal svetlo olikane omare. Oblek je bilo tu na izbiranje, dragih in prostejših, za vélike in male praznike. Včasih jih je bila vesela, a danes je oko mrtvo

o vsej tej lepoti; ne izbira, niti ne ve, kaj hoče. Pusti omaro odprto in sede na stol. Kakor trudna položi križem roke na kolena ter gleda v steno, kjer visi podoba žalostne Materne božje.

Gori po stopnicah se zaslišijo trdi koraki — oče stopi v sobico. Franca vstane. Približa se ji in jo prime za roko.

„Saj veš, Francka,“ začne Smrekar, „da te nisem še nikdar učil nápak, nikdar ti še ne ukazal ničesar, kar bi ne bilo prav. Vselej si slušala rada, slušaj me še danes. Glej, midva z materjo te imava rada, rajši nego vse drugo na svetu, in storila sva ti, kar si želela, pa ti bova še. Ali naju imaš tudi ti toliko rada, da nama danes storiš veselje?“

Tako Smrekar še nikdar ni govoril s svojo hčerjo. Kaj znači: rad imeti, ljubiti, to je menda mož pač imel v srcu, a na jeziku tega ni nosil. Ta novi glas je hčer čudno genil. Prvič, kar je bila odrastla, se je zdaj oklenila očetovega vratu in, položivši mu glavo na prsi, začela jokati. Oče Smrekar jo je tako nerodno prijel za ramo, da se baš ni vedelo, ali jo hoče nalahko odriniti od sebe ali pritisniti k sebi.

„No, kaj je to? Čemu to? Jokati ni treba! Sile ti ni in ti ne bo, če Bog hoče. Pogreznikov Peter je zdolaj, ženit se je prišel k tebi, kakor veš. Jaz sem te obljubil, ker sem vedel, da me

rada slušaš. Obriši solze pa dol pridi in vesela bodi. Saj potrdiš, kar sem jaz obljubil?“

Deklica ne odgovori ničesar.

„Ne bodi neumna ter ne jokaj. Mati je tudi jokala, ko smo šli k poroki; pa jo vprašaj, če se ji je kdaj hudo godilo? Človek ne sme biti tako mehak. Pametna bodi in poslušaj nas, ki smo stari in vemo, kaj je prav. Silim te baš ne, v mesnico te ne vlečem; a tega menda ne storiš, da bi tvoj oče ostal na sramoti in oporekel besedo! — Dovolj čedno si opravljena, niti se ni treba preoblačiti. Le takoj pridi dol. Stori mi po volji in verjemi, da se ne boš nikoli kesala. Ustavljati se ne smeš.“

Oče se obrne in pusti duri za seboj napol odprte.

Kmalu za njim s tihim korakom pride mati. Žena ima resen obraz, pa hčeri se zdi, da je po nagubánem licu pod očmi sled solz.

„Kaj si res taka, da ne pojdeš v hišo? Saj ne greš v pekel! Bodi z ljudmi, govori ž njimi, ker oče tako hoče, reci že, kar hočeš!“ nagovarja mati.

„Précej grem,“ odgovori hči.

„Ta-le rdeča ruta ti dobro pristoji. Deni jo za vrat.“ Dekle mater molče sluša in se opravi vse po njenem nasvetu. Potlej gre ž njo vred po stopnicah dol in v hišo.

„Franca, pojdi pit,“ pokliče ženin Pogreznikov Peter in ji moli kupo. Deklica prime

kozarec in pomoči ustna ter odstavi svojemu namenjenemu ženinu.

„Bolj ga potegni, bolj —“ reče Petrov stric, „saj nima kosti! Vino ti da bolj rdeče lice in veselo srce. Pa semkaj k Petru sedi, da rečemo katero modro ali pa dve.“

Dekle sede k Petru ter začne na videz vesel pogovor ž njim, vtikaje se tudi v pomenke, ki sta jih imela starejša moža z očetom.

Po dolgih ovinkih so prišli do ženitve. Ko so se možje nakratko razgovorili, reče stric Franci:

„Ni potoka brez vodé, ni poroke brez žené; a kaj poreče naša lepa nevesta? Ali prikima?“

Zdaj je bilo čas odgovoriti. Njene oči se srečajo z ostrim očetovim pogledom, beseda, ki bi imela ženinu podreti vse namere, ji ostane v grlu.

„To sva se že midva zmenila. Pridni otroci vse potrdijo, kar očetje ukrenejo,“ odgovori Smrekar za svojo hčer.

Potem so se jeli meniti, kdaj se bo delalo ženitovanjsko pismo, in druge potrebne reči. Franca je nekaj časa molče sedela, a potem naglo vstala in odšla. Oče Smrekar je nevoljen pogledal za njo, in da bi jo pred gostmi in snubači opravičil zaradi čudnega vedenja, reče: „Dekle je zdaj nekoliko dni slabega zdravja.“

XIX.

Kake tri dni pozneje mati Smrekarica jokaje reče možu: „Moj Bog, ti si kakor voda! Vse obenem bi rad. Boš videl, da se to ne izteče srečno. Franca zdaj že nič ne govori.“

„E, kaj, pa bo že spet govorila, že. Nič se ne boj, saj je ženska in materina hči. Prav je, da zdaj manj govori. Kadar ji začno izpadati zobje, potlej bo klepetala ponoči in podnevi, kakor vse ve babnice.“

„Kako se moreš šaliti s tem! Mene tako srce boli in vest mi očita, da bo ta zakon vendar prisiljen. Ti si jo prisilil.“

„Kaj nisi tudi ti privolila?“

„Jaz nikoli ne. Samo zaradi tebe in tvoje trmoglavosti ji prigovarjam. Pa ji ne mislim nič več; jaz ne morem videti, kaj trpi.“

„Nič ne bo hudega, nič. Jaz vem, da je tako vse prav. Ko bi bilo po tvoje, ne bil bi nobene reči začel. Česar večjega sem se še kdaj polotil, vselej si mi spočetka branila, potlej, ko si videla, da se je dobro izšlo, potlej si molčala. Bog je že vedel, zakaj ni dal babam hlač: srčnosti nimate nobene, vsako reč se

bojite prijeti. Le molči! Jutri pojdemo pismo delat.“

Drugo jutro sta bila vprežena dva konja v najlepši voz, in Smrekarjev brat je bil prišel v praznji obleki, da bi za moža in za pričo pomagal pri beležniku pogodbe postavljati v ženitovanjsko pismo.

Ob tej poslednji uri se je jela Franca očetu ustavljati. Ni je bilo zlepa pripraviti, da bi se oblekla in šla z očetom v pisarnico.

A zdaj se oče razsrdi in reče: „Moraš! Ljudi ne bomo za nos vodili. Ne vprašam te, če hočeš ali nečeš. Jaz bom videl, če boš slušala ali ne! Pokažem ti, kaj je pokorščina!“

Mati Smrekarica se je zbala te moževe jeze, hitro prijela hčer, kakor v svojo zaslombo, pod pázduho in dejala: „Saj bo, saj pojde!“

Po mnogih materinih prošnjah se je Franca naposled oblekla ter k očetu in stricu sedla na voz.

V pisarnici pri beležniku so možje ugibali, koliko in kako bi si ženin in nevesta zažejala imovino, kako bi nasledovali otroci iz tega zakona in česar je še treba. Frančin stric je večkrat vprašal nevesto: Ali ti je tako povolji?“ A ona je bila nekako mrtva; poslušala je, kaj govore in kaj zapisujejo, pa slišala ni nobene reči do dobrega. „Naredite, kakor hočete!“ to je bilo vse, kar je bilo spraviti iz nje ves čas.

Ko je bilo pisanje in pogajanje dokončano, jo je bilo treba zopet siliti, da je podpisala. Tako dolgo ni hotela prijeti za pero, dokler je ni oče skrivaj pomenljivo sunil in pogledal z ostrim očesom.

Ubogi Pogreznikov Peter, ki se je pogumno podkrižal na ženitovanjsko pismo, je bil že po navadi malo neroden v vedenju in govoru; a danes, ko se mu je jela izpolnjevati največja želja, mu je težilo še nekaj posebnega jezik in srce, ko je videl svojo nevesto tako brez vsakega veselja, pobito, kakor bi je vse nič ne brigalo. Želel si je siromak, da bi bil namesto v ženitovanju rajši doma za pečjo, ali da bi vsaj to pusto pripravljanje in pomenkovanje že minilo.

XX.

Franca in Peter sta bila v cerkvi že dvakrat oklicana, in ženitovanje se je bližalo.

Tedaj je Smrekar posebno gledal, da ni Franca šla nikamor, kjer bi bila mogla govoriti s Štefanom. Tudi je bil mož zadovoljen, ker je videl, da si Štefan ne prizadeva prihajati k hiši, da se še celo umiče. Menda je sam razvidel svojo nespamet, tako je mislil Smrekar.

Franca se o svoji ženitvi ni zmenila z nikomer. Če je kdo kaj izpraševal o tej stvari, je šla najrajša takoj od njega. Deklam in drugim je ob prvi opombi jezno ukazala, naj molče.

Bilo je precèj mrzlo, megleno jutro, ko je Franca z dvema deklama prala na studencu. Dokončavši delo, dene kebelj na glavo, pusti dekli še pri perilih ter ide proti domu.

Pot od studenca do doma je držal skozi majhno hosto mladih gabrov.

Bodisi, da se je bala pasti na pomrzlem uglajenem potu, ali da je bila vase vtopljena, gledala je predse v tla in stopala zelo počasno.

Naglo jo nekdo prime za komolec. Kakor lehka groza jo prešine in hitro z eno roko po-

prime kebelj, da ne bi padel z glave, in ozrši se vidi Štefana pred seboj.

„Kaj niti soseda nisva več, da greš tako mimo mene, kakor bi bil iz devete dežele in bi se ne bila še nikdar videla?“

To Štefanovo vprašanje je bilo govorjeno z nekim tožnim, pa vendar ostrim, očitajočim glasom. Deklica menda ne ve kaj odgovoriti, a obrne se v trenotku, kar žila dvakrat trene, pogleda s solznim očesom mladeniča in reče:

„Saj veš . . .“

„Vse vem, da bo svatovanje. Vsaj povabila me boš, ne? Ali pa sam pridem, sam. Enkrat zapleševa tako, da bo vse gledalo, tako kakor se o tisti Reziki bere in o povodnem možu. Kaj ne?“

Ta misel je bila mladeniču menda zadnje veselje, zakaj z ognjenimi očmi se pripogne k nji, da bi ji videl v lice.

„In ko odpleševa,“ pravi dalje ter oko mu zatemni, „potem nazadnje zaučemo na vasi, saj je svet širok in dolg. — Glej (ob teh besedah stisne Franci roko, da jo zabolí), to še ni najhuje, da te jaz ne dobim. Jaz mislim, da bi bil vesel, ko bi le vsak drugi dan mogel govoriti s teboj. A tega ne bom mogel videti — vem, da je greh, pa jaz si ne morem pomagati — — da te bo imel drugi.“

„Ne bo me imel, on ne, drugi ne . . .“

„Kaj? Kaj?“

A hitro Štefanu veselo upanje, ki se mu je zasvetilo po tem dekličinem odgovoru, izpodrine druga temna misel, in pozábivši sam sebe pravi s strahom:

„Ne, ne! — Povedi, kaj ti je na mislih? Menda vendar ne . . .“

Pevajoč ženski glas se začuje zelo blizu izmed grmovja, in preplašena izpuli Franca Štefanu roko iz roke.

„Beži, da naju ne bi videli! Morda bova še govorila,“ reče dekle.

XXI.

Priprave za svatovščino pri Smrekarjevem Antonu so bile končane. Franca je hodila ves čas tiho, nekako za vse neobčutljiva, okrog hiše, kakor bi se vse, kar se dela, pripravlja, govori in godi, nje niti najmanj ne dostajalo. Ljudje so med seboj zmajevali z glavo, oče je dejal, da se je hči vdala, da bo zopet kmalu vesela, mati pa se je spominjala, da je bilo tudi nji pred poroko grozno težko pri srcu in se je vendar pozneje vse obrnilo na dobro, in tako se je starka tolažila, četudi se ji je hči v srce smilila, in je prav pogosto jezično govorila s hčerjo o tej in oni stvari, da bi jo obrnila na druge misli.

In prišel je naposled določeni dan. Bil je malo oblačen, žalosten jesenski dan. Solnce se je sicer videlo na prepreženem obnebu, ali žarki niso bili tisti, kakor ob zorenju rumene pšenice. Hladna burja je brila čez vaške vrte in poslednje hruške tresla z drevja; drdraje je hreščal majhen klepetec na najvišji jablani Smrekarjevega vrta, počasneje in z debelim basom pa mu je pritrkaval večji klepetec na lesniki pred Brašnarjevo hišo.

Pa Štefan ta dan ni poslušal klepetcev, ni delal — dà, niti ni hotel iti gledat svatov, ki so se pred Smrekarjevo vežo zbirali in zasedali vozove, da se odpeljejo k farni cerkvi k poroki.

Pipo, ki je iž nje kadil, vrže na tla, prekorači vrt, podere plot in gre dalje vun iz vasi. Kam gre, sam ne ve.

Nad vasjo je bila hosta. Borovje in raznovrstno pritlikavo grmičje je rastlo tam. Resa je bila pokošena, tla gladka, in Štefan, ki je koračil preko hoste, z rokami na hrbtu in s pogledom, obrnjenim v tla, gotovo ni gledal, kje bi se za steljo kosilo ali grabilo.

Leže črez nekaj hoda na tla in dene komolca za zglavje. Zre v nebo, enkrat poškrtno z zobmi, trikrat se prevali in popravi, a na posled spozna, da ležišče in leža ni prida, ter skoči pokonci.

„Kaj delaš, Štefan? I, kaj ne greš svatovat?“ ga vpraša stara, nagubána ženica, ki je imela s trto povezano butaro suhih drv na glavi.

Štefan ji ne odgovori ničesar. Ali kakor stisne pesti in kakor pogleda starko, je bilo videti, da bi jo najrajši zadušil, zadavil za vselej.

A vendar mu starka ni bila storila nikdar nič žalega. Ženica se ga menda zboji, zakaj hitro zavije za grm in odide.

Štefan se nasloni na staro brezo in gleda za babo. Kmalu je ni bilo videti ne slišati. Začul pa se je od daleč iz doline mili glas zvona farne cerkve. Mežnar vabi k sveti maši, po sveti maši bo poroka Smrekarjeve hčere.

XXII.

Okoli farne cerkve je pokopališče. Po grobeh raste zelena trava in naznanja, da je v mali fari samo malo mrličev. Redki leseni križi spominjajo pozabljivosti tega sveta, ali morda, da tukajšnji ljudje stavljajo svojim dragim mrtvecem spomenike samo v srcu, ne na grobeh.

Pred cerkvenimi vrati tik vhoda na pokopališče razteza stara, že črvojednasta lipa svoje veje, kar jih ni poslednjo pomlad žalostno usehnilo ter jih mežnar ni oklestil. Pod lipo stoje svatje in čakajo duhovnega pastirja, častitljivega sivca, ki je krstil in poročil pol fare in poznal starost in mladost svoje črede vsevprek.

„Že gredo!“ reče eden svatov, ki se je stezal čez zid.

„Fajmošter? Prav je,“ odgovori ženinov oče.

Franca je bila davi s svojo tovarišico še precèj zgovorna, dasi v lice bledejša nego kdaj.

Ko vidi fajmoštra stopati po kamenitih stopnicah proti pokopališču, zardí, zažari se ji oko in obrne se v stran.

„Kam greš?“ vprašata dve ženi.

„Hitro pridi, da te ne bodo čakali,“ reče druga.

Franca izgine za cerkvijo. Vsi menijo, da je odšla za trenotek, pa da se povrne, in obstopijo fajmoštra, ki izpregovori nekaj besedi s svati in potem odide v cerkev, da bi se pripravil za maševanje.

Trenotek mine, mine drugi, France ni bilo nazaj.

Dve ženi, sorodnici Smrekarjevim, gresta za cerkev za njo, priganjat jo, naj hitro pride. Tam je drugi stranski izhod s pokopališča. Vseh treh ni bilo nazaj.

Ministrant požvenketá, orgle zapojo, maša se ima začeti, neveste ni, žen ni! — „Kaj je to?“ reče tovarišica, in še ona hoče pogledati, kaj opravljajo tako dolgo za cerkvijo.

V tem hipu prideta oni dve nazaj.

„Nikoli nikjer je ni!“ rečeta preplašeni in prestrašeni obe z enim glasom.

„Jezus! Kaj je?“ vzkliknejo vse ženske.

Frančine matere ni bilo ondi. Ostala je bila doma in pripravljala za svatovščino ter jokala, menda sama ni vedela zakaj.

Oče Smrekar je bil tam. Prebledel je, ko je slišal, da hčere ni, stisnil ustne, klobuk pomeknil na oči in šel — iskat. Šli so malone vsi, ogledali povsod, klicali, in ljudje, ki so se zbrali na pokopališču in v cerkvi, da bi pri

poroki zijali, so prišli tudi ter pomagali iskati daleč okrog in blizu, nekateri to in ono pristavljaje.

Maša se je brala, a svatje so bili vsi zunaj, tudi nihče drugih ljudi ni mislil, da bi šel molit; dà, še iz cerkve so vreli. Naposled je ostalo samo nekaj gluhih starih bab.

Neveste ni bilo nikoli nikjer najti, ne doklicati.

„Domov je šla, domov!“ Tako so ljudje razsodili, in tako je verjel tudi oče Smrekar.

Mož ni pogledal nobenega človeka. Sram ga je bilo in jeza ga je trla, da so ga spremé-tale barve. V krčmi, kjer so bili pustili vozove, je naglo napregel in se sam v diru peljal domov. Kako bi hčer kaznoval, kako bi jo tepel, tega niti misliti ni mogel, vse je vrelo v njem.

Drugi svatje so nekaj časa zmajevali, se potem sešli v krčmi, se napili, kleli, se smejali in zbijali šale, da take poroke še niso nikoli ućakali.

Celo Pogreznikov Peter se je napil in naposled vesel bil, da je s svojo staro teto plesal ter s petama tolkel ob tla.

XXIII.

Doma Smrekar ne najde hčere. Misli si, preden zaide solnce, pride sama, in kaj potem! Kako bi bilo oprati to sramoto! Pol imenja, vse imenje, pa te sramote ne, tega ne, o čemer bodo treh far ljudje govorili več let.

Mati Smrekarica je letala okoli hiše in jokala na ves glas, ko je to slišala. Mislila si je, da hčere ne bo videla nikdar več, bala se je, da si je morebiti sama storila kaj žalega, da je pobegnila, bogve kam, in vse sosede, ki so se zgrinjale, je niso mogle utolažiti.

„K sorodnikom je šla kam!“ tako so se žene naposled pogovarjale, ko je nikakor ni bilo domov. Smrekarici se je to zdelo verjetno in potolažila se je malo. Kjerkoli je vedela za kako sorodno in znano hišo v obližju in daljavi, povsod je razposlala ljudi, enega tja, enega sèm, da bi pozvedel, ali je Franca tam. Vsakega je dobro plačala, vsakega je za Boga prosila, naj leti, naj brž pridirja nazaj.

Iz bližnjih krajev je kmalu od vseh strani prišlo poročilo, da je ni nikjer. Neki star mož jo je videl pol ure od cerkve; potem ni živ človek več povedal, da bi jo bil videl.

Nazadnje so se vrnilo vsi posli, nekateri že ponoči, nobeden pa ni prinesel glasu, kakršen bi bil ustregel.

Smrekarjeva hiša je bila dva dni kraj nesreče in žalosti. Kaj je pomagalo bogastvo, kaj denar! Edinega otroka ni bilo.

Smrekar je bil prvi dan ves divji in jezen zaradi sramote, ki mu jo je naredila hči pred svetom, ker je zatrdno mislil, da se je samo kam odtegnila, pa da zopet pride. Potem je bil tih, klavern, ni govoril, ni kadil iz pipe, ni jedel. Na obličju se mu je bralo, da trpi on toliko, kolikor mati, četudi ne joka.

Štefan, ki se je ljudem odtezal, je zvedel šele drugi dan, kaj se je zgodilo. Poskočil je, in prvo čuvstvo je bilo veselje, radost. Saj je bil ta dogodek dokaz zanj! Druga misel pa je bila: če je treba svet preobrniti in preplavati krvavo morje, najti jo moram, govoriti moram ž njo! Da bi morda več živa ne bila, kakor so nekateri drugi ugibali, to mu ni précej prišlo na misel, a vendar pozneje, in ta misel mu je bila strašnejša od sladkosti vsega veselja, kar ga je kdaj užil.

XXIV.

Dva dneva sta tako minila.

Tretji dan zjutraj je prišla v Smrekarjevo hišo stara žena, prekupčevavka s kuretino, ki je iz mesta prinesla veselo, preveselo novico, da je Franca v mestu pri tisti ženici, pri kateri je nekdam stanovala v svojih otroških letih, ko je hodila v šolo.

In takoj za njo je prišel Štefan Smrekarjevi materi skrivaj povedat, da je obhodil dosti sveta, da je naposled zvedel in našel, kje je Franca; da ji ni nič hudega; da bi bil v mestu rad govoril ž njo, samo upal se ni od kraja, in potem ko je hotel, mu ni k nji priti dovolila žena, pri kateri je.

Ta vest je bila Smrekarici na veliko tolažbo.

A čudno je bilo vsem ljudem, kako je Smrekarjev Anton govoril od tega trenutka, kar je zvedel, da je hči v mestu. Poprej je bil dva dni ves žalosten, potrtn in pobit; ni govoril z nikomer, ni tolažil, ni grajal plakajoče in obupne matere, ter sploh se je kazalo, da on ne more biti neobčutljiv oče.

Zdaj se vsa stvar hitro izpremeni. Smrekarjev Anton je zopet stari Smrekarjev Anton, prejšnji oče svoje hčere, ko zatrdno zve, da je Franca v mestu pri ženi, pri kateri je stanovala, ko je bila v mestni šoli. Poprej dva dni mrtvo oko zopet oživi; poprej tihi mož zopet po stari navadi in še odločneje ter jezneje začne ukazovati in prepovedati služabnikom in domačim. Kakor je dozdej rad mirno sedel na enem mestu in premišljal ter se samo iz notranjega nemira zdaj pa zdaj zgenil in hodil včasih tja, kamor ni bilo treba, včasih sèm brez namena, tako zdaj samosvestno stopa in ukazuje — huduje se na vse in osorno kara ženo, če jo vidi jokati.

Smrekar in Smrekarica sta sama v izbi.

„Pojdi ponjo!“ reče mati.

Smrekar, ki kakor po navadi, samo jezneje, sedi za mizo ter zopet vleče iz svoje navadne srebrnokovane pipe, nekaj časa molči, a potem odgovori:

„Jaz ne!“

„Če oče ne pojde, kak ljudski tudi ne pojde!“ odgovori mati jezno.

„Sama je zamešala, sama naj zajema!“

„To ni beseda, kakršno uči očeta božja zapoved!“ reče mati.

„Kaj? Božja zapoved?“ se huduje oče. —

„Baba, veš, katera je četrta? Kaj je bilo meni tega treba? Zdaj bom v nedeljo od maše šel,

pa bodo ljudje kazali za menoj. Pšenico bom meril, pa me bodo z nagajivostjo vprašali: zakaj je tvoje dekle zbežalo od oltarja? Ako bom pil polič vina jaz pri eni mizi, bodo pri drugi mizi mežikali in dejali: to je tisti, ki mu je hči ubežala izpred poroke! In če se stari moške doidejo na cesti, poreko v govoru: eno dete je imel, pa še to ga je na smeh spravilo ter ga dalo jezikom; on mora biti velik tepec. — Veš, babnica, kaj je to? Vraga veš! Jaz ti povem, da dokler bom živ in bo gibal moj mazinec, hočem biti gospodar v hiši! Kdo jo je silil k poroki? Nihče! Zakaj mi poslednjo uro to stori, da me vsak berač in vsak malhar gleda in se mi smeje in me je sram iti med ljudi? Pa bi šel zdaj ponjo? A potlej, kaj še potlej?“

„Ti si oče . . .“

„Kaj oče, oče, oče! — Jaz sem bil! Ona naj bi bila hči. Zakaj ne sluša? Zakaj ne dela, kakor uči božja zapoved? Če je to storila, da je od mene pobegnila, zakaj bi jaz za njo hodil? Ona dobro ve, kje je moja hiša; ona jo je pustila, ona naj je išče. Jaz sem oče bil, bil zmerom; a ona ta dan ni bila hči. Nikdar in nikamor je ne grem iskat!“

Te besede je Smrekar govoril jezno in kriče. Mati je dozdej pogovarjala samo tiho in jokaje; a na te poslednje besede svojega moža

se postavi pokonci, kakor še nikdar, kar sta v zakonu, in v najsvetejši jezi reče:

„Ti nimaš človeškega srca! Tebi se tvoj otrok ne smili, kdo se ti bo smilil? Ti imaš kamen pod prsmi. Ti si trda, lesena klada in mrzel, kakor led po zimi. Bodi, kjer si in kar si, in sram te bodi vseh ljudi, ker si dejal, da te jih je sram! Jaz grem ponjo, ker ti nečeš iti ponjo ter je nečeš imeti za svojo hčer!“

„Pojdi, saj veš kam nazaj!“ odgovori mirno Smrekar.

To pa mater v njeni ljubezni k hčeri še huje razjezi.

„Če nikoli več ne bom videla praga, kate-rega prestopaš ti, neusmiljena zver, ki svojega rojenega otroka nečeš poznati . . .“

„Pojdi naglo, pojdi!“ odgovori oče precèj mirno.

„Grem!“

Rekši vstane žena in zaloputne vrata za seboj.

XXV.

Mati Smrekarica je bila oblekla pražnjo obleko in, ne izpregovorivši z nobenim človekom v hiši, odšla peš, da bi poiskala in videla hčerko.

Njen mož je sam sedel v hiši pri oknu na mizo naslonjen. Gledal je za njo, dokler se ni skrila za vrtom. Jezilo ga je menda, ker se ni čisto nič ozrla, zakaj dvakrat je počasno na čelo del široko roko in jo potegnil črez oči dol do brade, kakor bi hotel izbrisati vse, kar mu je rojilo po glavi.

Naposled se podpre z obema komolcema v mizo, ogleduje muhe, ki plešejo po mizi, in počasno natlači pipo, potem nažge tobak in kakih petkrat iz ust puhne cele megle dima proti svetemu Boštjanu, ki je na steklo naslikan na steni visel napol nag in poln pšic. Pa v pipi danes kmalu ni hotelo goreti, zato jo položi od sebe.

Nobenega dela nima v mislih, pa vendar v hiši ne more biti; ide torej vun, a kmalu pride zopet v hišo nazaj. Hlapec ga pride nekaj vprašat o delu, pa ne zve ne belega ne črnega, temveč mora ozmerjan oditi.

Tako mine dan. V mraku se Anton opravi in v naglici napreže najhitrejšo kobilu. Nihče izmed poslov se ga ne upa vprašati, kam je namenjen, niti sam ne pove nikomur ničesar.

Zvečer je bila služabna družina sama pri večerji, nobenega domačega ni bilo pod streho in o nobenem se ni določno vedelo, kje je. Kar hiša stoji, kaj takega ni bilo! Sicer je pregovor, da kadar ni mačke doma, imajo miši ples, pa tu se ni uresničil. Vsi posli so Franco radi imeli, in skrb, ali jo gospodinja in gospodar pripeljeta nazaj ali ne, je vezala jezike vsem, in prav dolgočasen in žalosten večer se jim je zdel. Šele potem se je začela govorica, ko je velika dekla, staro dekle zmršenih las, v sveti jezi na Smrekarja, srdito zagnala žlico ob mizo, rekoč, da je vse te nesreče, katero je Bog v hišo poslal, kriva samo trma gospodarjeva, ki je siroto silil v zakon. Ko je začela stara vélika dekla jokati in pastirica ji pomagati, je minilo vse življenje. Ugasla luč je kazala, da so se razšli spat.

XXVI.

Smrekar je bil že bliza mesta došel svojo ženo, ki je peš hodila, in kakor so kazale rdeče oči, med potjo jokala. Precèj prošnje mu je bilo treba, preden je spravil jezno ženo k sebi na voz; potem je pognal kobilu, in bila sta kmalu v mestu.

Mati ide sama k znani ženi, kjer je Franca nekdam še mlado dekle učeč se stanovala, in jo najde bolno v postelji. Mater je v prvem hipu utolažilo in razveselilo že samo to, ker je videla svojo hčer, katere, kakor se ji je zdelo, že tako dolgo ni videla, zaradi katere je pretrpela toliko bridke skrbi. Mislila je, da je samo malo bolehnna, da bo précej spel dobro ter da pojde ž njo in z očetom domov. Materina ljubezen se je pokazala v tem, da je ženica sedla k hčerini postelji in deklico, za vročo roko jo držeč, s solznimi očmi začela karati, ker je s tem ravnanjem napravila toliko bolečine in skrbi. A ko je hčeri pogledala v obraz in videla, da je mlado lice v teh kratkih dnevih upadlo; ko je ugledala solzo v dekličinem očesu in njen čuden, proseč pogled brez odgovora;

ko ji je položila roko na čelo in čutila, da je žareče: je bila zopet sama mati, in prijela jo je druga velika skrb, kakršno more mati ineti pred posteljo zelo bolnega edinega otroka.

Zunaj je slišala korake svojega moža, in gospodinja v hiši ji tudi pove, da gre Smrekar. Hitro gre vun in ustavi moža pred vrati.

„Jezus, sveti Kozma in Damijan, da ne bi umrla!“ reče možu.

Smrekarju se nagubáno lice izpremeni in strahoma vpraša:

„Kdo? Franca?“

Ne čakaje odgovora, odpre Smrekar duri in stopi v sobo pred hčer. Pozabljena je bila vsa pridiga, katero si je vso pot izmišljal, da jo bo deklici govoril.

XXVII.

Oče in mati sta ostala v mestu. Hčerina bolezen je bila vedno hujša. Zdravnik je dejal, da je jako nevarna vročinska bolezen. Po treh dneh ni deklica poznala ne očeta ne matere. Bledla je in govorila mnogo o svatovščini ter mnogo drugega. Štefanovo ime je bilo vedno vpleteno v te nevezane samogovore. Mati je bedela noč in dan pri postelji z dvema drugima ženama, in imele so mnogo truda, da jim bolnica ne bi ušla iz postelje. Smrekar je hodil vedno gledat, vendar dolgo ni mogel ostajati pri bolni hčeri. Spal ni, niti jedel, niti pil, niti govoril.

Vest mu je rekla: s trmoglavostjo si sam kriv, da ti umira otrok.

Zdravnik mu pove, da se nocoj razloči na smrt ali na boljše. Tisoč goldinarjev, dvetisoč, pol imovine, vse je obetal zdravniku, če dá hčeri tako zdravilo, da se obrne na boljše. A zdravnik je dejal, da je zdravje v božjih rokah in v bolj ali manj trdni naturi; da hoče vse, kar je mogoče, storiti, a da še ni gotovo, da bi se obrnilo na dobro. Deklica je morebiti v

zadnjem času mnogo duševno trpela, k temu je utegnilo priti prehlajenje, in treba se je pripraviti na vse.

Torej je izgubljena!

Smrekar sede na klop v veži, kjer je z zdravnikom govoril, in sedi kakor okamenel — ne gane se pol ure, celo uro.

Njegova žena pride iz sobe. Sveti se ji nekaj upanja z obličja ter nekako pogumno reče možu:

„Pojdi, greva!“

On je ne vpraša, kam, vstane in gre za njo. Tiho koračita po ulicah. Veselo je šumelo semtertja, ropotali so vozovi, ljudje se smejali in razgovarjali, zanja se ni zmenil nihče, in če je po drugi strani mimo šel kak človek, ki je trgovca Smrekarja poznal od trgovstva, si je mislil: ta je srečen, ta ima!

Ko prideta do cerkve, zavije Smrekarica proti vratom, in mož gre za njo.

V cerkvi ni bilo popoldne žive duše, samo cerkovni služabnik je na velikem oltarju popravljaj sveče in cvetice.

Poklekneta k stranskemu oltarju pred podobo Matere božje. V svojem življenju ta dva nista še tako molila! In vera je močna. Obema se olajša srce. Mati obriše solze in se ozre kvišku k sveti podobi, a očetu pade od srca nekoliko težkega bremena. Osornemu, hudemu

Smrekarjevemu Antonu, možu krepke volje, se udero — morda prvič po dolgih, dolgih tridesetih ali štiridesetih letih — solze po rjavem obrazu, padajoč na kamenena tla.

„Meni nekaj govori, da ne umrje,“ pošepče žena in vzdahne: „O Marija!“

Smrekar si z roko otrne oči in vstane. Takoj za njim vstane žena. Prekrižata se ter vrneta.

Sredi cerkve je stal človek. On se ni po njiu oziral, a ona ga nista videla, dokler nista prišla tik njega; potem sta šele spoznala Štefana in — obstala. Nekaj časa ni izpregovoril nobeden, potlej reče Smrekar:

„Fant! Ako te ima Bog rad, tudi jaz te bom rad imel.“

Štefan morda ni précej vedel, kaj te besede pomenjajo, a zvedel je, ko je dostavila žena:

„Štefan, moli še ti, da bi ne umrla, potlej bo vse, vse, kar bo Bog hotel!“

Ona odideta. Štefan obstane tam na mestu, kakor priklenjen. Kaj je hotel? Namestnika smrt neče; rad bi bil deklico namestoval; in bil bi se zaletaval v nebesa, kakor Titani v stari pripovedki, bil bi prosil in silil in zahteval, njo oteti!

XXVIII.

Bilo je po polnoči. V hiši, v sobi pri tleh so bili okrog bolnice zdravnik z očetom in materjo. Nocoj se je imela bolezen odločiti, in čakali so.

Na dvorišču je bilo več vozov. Na enem je ležal precěj velik, mlad človek v slami, podpiral s komolcema glavo in se nemirno metal semtertja. Vselej je vzdignil glavo, kadar so zaškripala kaka vrata ali se je genilo kaj drugega.

Iz konjskega hleva pride s svetilnico v roki domač hlapec, si mane zaspane oči ter tava preko dvorišča. Prišedši do onega voza, obstane, odstopi dva črevlja in z robato kletvijo vzdigne svetilnico, da bi si posvetil, kdo leži tukaj.

„Kaj te vrag trese, ka-li, Štefan? Kaj mi slamo drobiš na dragoletnikovem vozu ter se dolgopetiš po dolgem in širokem? Pojdi rajši v hlev; moja postelja je še gorka. Jaz ne bom več smel zatisniti očesa. Danes je tržni dan, pa je treba še ovsu dobiti ter napasti in napojiti one suhe kljuke Strženove, ki je rekel že ob štirih napreči — da bi ga zlodej jemal!

Saj groš ti prokleta izbira in izbira, preden ga človek vidi. — Spat, spat, Štefan!“

In gledaje na zvezde, reče mršavi hlapec, svetilnico povzdignivši, kakor bi si hotel po nebu posvetiti:

„Glej, gostosevci so že za sosedovo gredo, in svete Katarine kolesa ni že več videti. Ura je dve po polnoči tako gotovo, kakor si ti pijanega Brašnarja sin, če se ne huduješ.“

„Miruj in pojdi!“ reče Štefan.

„Kajpak, kajpak! — Povej mi rajši ti, ki se že tako lepo poznavava odnekdaj, s kom si se doma sprl ali stepel, da se zdaj že tri dni tako tiho in napol skrivaje poteplješ tod okoli ter si kakor Pavliha, ko je mislil, da ga je medved snedel?“

„To tebi ni nič mar.“

„Vidiš ga! Kaj nisva prijatelja? Kaj nisem pri tvojem očetu služil, ko ti še hlač nisi znal obuvati?“

V tem hipu se duri blizu velikih vrat odpro in v vežo stopi zdravnik, gospodinja s svetilom in Smrekarjev Anton. Štefan plane z voza in naglo pristopi bližje. Ker je stal v temi, zato ga niso od luči mogli videti. Slišal je ves pogovor in kar je slišal ter kar je pričal Smrekarjev razjasnjeni obraz, kar so doktorjeve obljube zatrjevale, vse je bilo tako veselo, da bi bil zavriskal in poskočil: bolezen se je obrnila na bolje!

XXIX.

Več črevljev debel sneg je ležal po deželi. Od petka do nedelje je nepretrgoma melo, in drevje po Smrekarjevem vrtu je bilo vse belo. Po vejah ga je viselo po pedanj na debelo, in kar je bilo šibkejšega drevja, se je prigibalo k tlom trudno in otožno pod težo. Smrekar je stal do rogovile v snegu sredi vrta, počasi kadil iz svoje pipe ter hlapcu kazal in zapovedoval, kako je z dolgim drogom ogrebat sneg, da se še več vej ne odčehne, nego se jih je že. Zdaj in zdaj je pregazil za kakih deset korakov, posebno s kake slive otresel debelo sneženo breme, ali morda zamišljen z nogo sunil kakov odlomek s tega ali onega drevesa. Vse, kar se je odlomilo, se mu je smililo bolj nego drugekrati sto goldinarjev izgube, ker sadni vrt je imel tako rad, kakor konje ali pipo.

V hiši sta sedeli mati Smrekarica in Franca. Poslednji se je poznala še bolezen, zakaj lice še ni imelo nekdanjega rdečega cveta. Odkar se je bila vrnila iz mesta, je bilo precèj izpremembe v hiši in v vasi. Kakor se nam zdi solnce, če ga nam zakrije temna noč, drugo jutro mnogo lepše in vse drugačno, tako je

bilo po znanem dogodku v Smrekarjevi hiši nekako vse drugo razmerje med hčerjo in roditeljema. Gotovo, da sta bila vso to izpremembo naredila hčerina huda bolezen in roditeljski strah, da jo izgubita. Oče namreč nikdar, niti z najmanjšo besedico, ni v misel vzel hčerinega pobega od poroke, ni ji ničesar očital; vedno je prijazneje in ljubezniveje govoril ž njo; dà, celo z družino se mu je bilo izgubilo precèj poprejšnje trdobe. Mati je hčer — to seve šele po več dneh — opominjala, kaj je bilo vsega tega treba, zakaj ni bolj odkrito in naravnost govorila ž njo, z materjo, da neče Pogreznikovega Petra? A vse to je bilo govorjeno z neko ljubeznijo, ki je hčeri prej izvabila skrivno solzo iz očesa nego odgovor z jezika.

Danes sedita obe, vsaka pri svojem oknu, hči šivaje, a mati ima že več minut posel s tem, da bi konec utrgane niti na vretenu svojega kolovrata našla iz krotavice ter ga zopet vdela v vretensko uho. Ko se ji naposled posreči, poseže z roko po kolesu, da bi kolovrat zopet zavrtila, kar vendar gredoč pozabi, zakaj skozi okno pogledavši na vrt reče hčeri:

„Glej, glej, s kom oče govori!“

Franca pogleda tudi skozi okno, pa se hitro obrne; zardi v lice in se upogne k šivanju. V snegu zunaj je stal Smrekar, na podrto staro jablano z ного oprt, in govoril s sosedovim sinom Štefanom.

Mati se obrne od okna in začne presti, malo z glavo kimaje, kakor je nanašalo kolesno vrtenje in pritiskavanje z nogo kolovratne preslice nizdol ali popuščavanje kvišku. Matka je gotovo med delom preišljala nekaj prijetnega, zakaj gubanci po obrazu so se nekako gladili, na obeh plateh ustnic so se po nekoliko rejnem obrazu delale dobrovoljne globelce. Hči je porabila materino zamišljenost, da je zvedavo a skrivaj dvakrat pogledala skozi okno na vrt, kjer je še zmerom oče govoril s Štefanom pri podrti jablani.

„Ali sta se že kaj pogovarjala z očetom?“ vpraša naposled mati s pomenljivim nasmehom.

Hči pogleda od dela in vpraša po malem hipcu :

„Kaj?“

„I, saj veš, kaj! Pogledi malo vun!“

Deklica ne odgovori.

„Saj meni smeš povedati! Kaj nisem tvoja mati? Glej, kako bi bilo lepo in prav, ako bi mi bila vselej vse povedala! Ni še nič rekel oče?“

„Nič ne!“ odgovori dekle napol tiho in sramežljivo.

Mati nekaj časa prede, potem ustavivši kolovrat in pretikaje kobilico, reče :

„Vesela bodi in moli, da imaš tako pametnega očeta! Včeraj sva se menila; vse bo prav in kakor je božja volja.“

XXX.

Dobra tri leta pozneje je bilo vse prav in kakor je bila božja volja; samo stari Brašnar ni več pil vina nego že poldrugo leto počival tam, kjer ga nihče ni več rabil za tožbe, pisma in mešetovanje.

Žopet je bil semanji dan v bližnjem trgu. Pred Smrekarjevo vežo je stal zopet voz za semenj naprežen, kakor ob dogodkih, ki so pripovedovani v prvem poglavju te povesti. Razloček je bil samo ta, da je bil vprežen drugi konj in da je pri vozu stal v delavni obleki Smrekar ter se veselo smejal lepemu dveletnemu dečku, ki ga je bil posadil na sedež in ki je lovil njegovo pipo in bič.

„Kam pojde ata?“ vpraša mož otroka.

Deček pokaže z ročico in zajeca po svojem jeziku:

„Peljal.“

„Kam se bo peljal?“

Deček je bil naučeno besedo že pozabil, in preden ga stari Smrekar zopet navadi izgovarjati: „semenj,“ stopi iz veže mlad mož, v katerem hitro spoznamo Štefana. Ker je bil v

pražnjem oblačilu, ga dete ni poznalo prvo trenotje in se je oklenilo Smrekarja, ko ga je Štefan hotel vzeti v naročaj. Smrekar se je glasno zasmeljal in rekel:

„Otrok ima dedčeka rajši od očeta.“

To je veselilo tudi mlado mater Franco, ki je sedala k svojemu možu Štefanu na voz. V poljubu, s katerim je dete z voza poljubljala, je bila poleg materine gotovo tudi otroška ljubezen in hvaležnost k očetu.

Vtem, ko je dajal Smrekar zetu nekaj naukov: kaj in kako je kupovati na semnju, komu je posoditi denarje in koga je terjati, je izkušala babica, mati Smrekarica, z različnimi zvijačami dobiti sinika od matere, da ne bi jokal, ko jo bo videl odhajati.

Star sosed, ki je šel mimo hiše, zamrmra: „Pa kako se zdaj vse rado ima in se ima!“

Urednikove opombe.

Golida. — Ta ljudska povestica je izšla v „Slovenskem glasniku“, 1866 (str. 122—131), in sicer v oni aprilski številki imenovanega Janežičevega mesečnika, v kateri sta bila izostala nadaljevanje in konec Jurčičevega „Kloštrskega žolnirja“, o čemer je Janežič javil čitateljem v listnici uredništva naslednje: „Po nepriliki se je moralo nadaljevanje in konec ‚klošterskega žolnirja‘ za prihodnji list odložiti“. (Slov. glasnik, 1866, str. 160.) V Jurčičevih papirjih, kolikor nam jih je ohranjenih, se ne nahaja nikakih sledov o osnutku te pripovedne stvarce.

Hči mestnega sodnika. — Ta zgodovinska novela je izhajala v „Slovenskem glasniku“ v drugi polovici leta 1866 takoj potem, ko se je bil v listu zaključil „Kloštrski žolnir“, in sicer je izhajala v presledkih na ta način, da sta izšli pogl. I.—II. v julijski številki (str. 241—250), pogl. III. v septembrski (str. 322—328), pogl. IV.—V. v oktobrski (str. 354—361) in pogl. VI.—VIII. v decembrski (str. 417—427). — Glede vprašanja, odkod je pisatelj črpal zgodovinsko snov te novele in približno kdaj jo je zasnoval — pisal jo je najbrž sproti, odtod presledki v izhajanju — je treba uvaževati naslednje podatke: V Jurčičevi drugi (ohranjeni nam) beležnici se nahaja pred nekim vpisom, datiranim z dnem 9. dec. 1865, naslednja beležka: „Obzidje se je okrog Ljublj. napravilo 1416 za voljo Turkov . . .“ Neposredno za neko drugo notico z dne 14. dec. 1865 pa si je začrtal Jurčič v svoj notes naslednji daljši zapisek: „Kranjska dežela in Ljubljana je od Friderika IV. veliko prejela dobrot in je sploh ob

njegovem času bogata zgotob. Ta knez je bolj ko vsi drugi skrbel za deželno, ker je tudi njene potrebe spoznal. Predno je F. na prestol stopil, je bilo vse dober kup na Kranjskem: en ‚staar‘ pšenice je veljal 26 soldov, rži 4, ajde dva ‚batzen‘. Za en tovor (saum) Ipavskega vina se je plačalo 30 grošev, 12 jajec 1 sold. Medtem ko je šel Friderik skozi Ljubljano (l. 1436. dve leti pred nastopom vlade), je cesar Sigmund Celjske grofe naredil državne kneze (reichsfürsten); in to je bilo za deželo prevažno, zakaj vojvoda Friderik ni mogel tega kar prezreti, da je njegov najbogatejši vazal na Štajerskem, Koroškem in Kranjskem poknežen bil tako, da on kakor dedni vojvoda teh dežel še za to vedel ni. Zraven tega je bilo še to, da je Albreht VI., Friderika V. brat, nagibal se prav preveč k Celjevce, kar je F. v opravljanju njegove službe motilo. Že brez tega sta bila brata tako različnega duha in značaja, da se je videlo, da se mlajši Albr. ne bo zadovoljil kakor drugi brat. Tako je bilo, da ni Friderik, iz Palestine prišedši, potrdil Celjevcev, temveč je še Šoldermana, Krškega škofa, v nekem boju s Celj. podpiral, in iz tega je vstala vojska, za Kranjsko pogubna . . . — V tistem času je bil ljublj. grad poraščen do kastela z borštom, v katerem so meščanje živino pasli po stari dostokrat potrjeni pravici. Bodisi, da bi dohodke zvišal, ali ker je bilo že res potreba gozd iztrebiti, ali da bi meščane dražil: oskrbnik (verweser?) deželnega poglavarja (Jurija Lamberga) Štefan Modruž (Modrič, grof) je dal v onem gozdu drva sekati in je sosednjim občinam, ki so zunaj burgfriedna (?) stale, dovolil pasti po hribu. Pritožbe, in vojvoda okregal. — Tako so bile reči, ko je bil Fr. l. 1440. nemški cesar postal in daleč od dednih deželá v Nemčiji bival. Brat Albreht VI., nezadovoljen z zadnjo delitvijo v Haimburgu (23. avg. 1440), se je zvezal z Ulrihom, grofom Celjskim, in si je s silo hotel večo dedščino pridobiti. Prvi pogled njegov na Kranjsko, to je hotel na-

prvo imeti. V juniju 1441 so vojvoda Albrehtove in Celjske vojne (truppen) šle proti Ljubljani, kjer je Juri Apfalterer vrhovno povelje imel. Ljubljanci so zaprli vrata in so kljubovali oblegovalnim mašinam in pripravam sovražnikov pod poveljem Apfaltrerna in nekega meščana Kiesel (?). Tako dobro so se branili, da so oblegovavci okrog in okrog kraj opustošili, tisti dan pred Kresom (Johanni) brez uspeha odtegnili se, popred Apfalternov (Unterturn) sežgavši. Vsled tega še večje pravice.“

Ta svoj zapisek je Jurčič posnel iz razprave „Geschichte der Stadt Laibach . . . vom Dr. Theol. Franz Xav. Joh. Richter“, ki jo je iz Hormayrjevega „Archiva“ (1829) ponatisnil dr. V. F. Klun v svojem zborniku „Archiv für die Landesgeschichte des Herzogthums Krain“ (I. 1852). Dotična mesta, ki so vzbudila Jurčičevo pozornost, se pri Richterju glase: „Daraus geht hervor, daß Laibach bis zum J. 1416 zwar eine Stadtmaner und ein Thor hatte, aber nicht befestigt war . . . [Es war das Interesse des ganzen Landes, die Hauptstadt in gehörigen Vertheidigungsstand zu setzen. Daher des Herzogs Befehl, daß Alle zugreifen und mitwirken sollten . . . Ohne Zweifel waren die Auersperge mit unter den Edelleuten, welche beim Erscheinen der ersten Türken ihr Haus in Laibach verließen und sich auf ihre festen Burgen begaben. Als demnach der . . . herzogliche Befehl hinsichtlich der Herrschaftshäuser vollzogen wurde, fingen nun die Auersperge an, sich allerhand Neckereien sowohl an Laibacher Bürgern als an den Landleuten der Pfarre Igg zu erlauben. Die Laibacher und die Igger holten sich nämlich seit hundert Jahren ihr Zimmer- und Brennholz in den benachbarten Auersperg'schen Forsten und Wäldern, und trieben ihr Vieh dahin auf die Hutweide. Kein Mensch hatte sie bisher daran gehindert. Aber seit 1420 ließ die Auersperg'sche Herrschaft einigen Laibachern und Iggern das Vieh eintreiben und

gab es nicht heraus, es sei denen gegen unbillig hohe Auspfindung. Der Beschädigten nahmen sich Richter und Rath von Laibach an; es kam zur Klage und die Sache schien ob der darin verflochtenen Parteien so wichtig, daß Herzog Ernest, als er 1421 zu Laibach war, sich selbst zu Gericht setzte und die Parteien vernahm . . . worauf vermutlich zu einem gütlichen Vergleich mit den Auerspergern geschritten wurde. — Einen ähnlichen Streit hatten die Laibacher auch mit Georg Abfalterer wegen des Berges und Forstes Rannik sammt Peze . . . Aber kaum war der Herzog aus dem Lande, da fingen die Neckereien zwischen Auersperg und Laibach erst recht an, und arteten in offenbare Fehde aus. Der Herzog hatte vermutlich, um die Auersperger für den verlorenen Prozeß zu trösten, Georgen v. Auersperg zum Landeshauptmanne von Krain gesetzt. Dieser nun ließ die Laibacher seinen ganzen Zorn fühlen. Gewalt wurde mit Gewalt abgetrieben. An der Spitze der Laibacher stand Johann v. Sumereck. Allein dieser wurde von den Auerspergern gefangen genommen und der neue Landeshauptmann wüthete mit Raub, Brand und Todtschlag unter den Laibachern. Sumereck, wahrscheinlich Stadtrichter zu Laibach, musste, um freigelassen zu werden, einen Revers ausstellen, daß er sich nicht rächen wolle. Die Stadt befand sich in der traurigsten Lage. Da gab der Herzog ein ernstes Beispiel seiner Gerechtigkeit. Georg v. Auersperg wurde der Landeshauptmannschaft entsetzt und streng gerichtet. Er hatte das Leben verwirkt; aber der Landesfürst, der zur Herstellung der Ruhe selbst wieder nach Laibach gekommen war, begnadigte ihn, 1423 am Aschtag[e]. . . Eben so reich an merkwürdigen Ereignissen, wie an Wohltaten für Krain, ist die mehr als halbhundertjährige Regierung Kaiser Friedrich's IV. . . . Kein früherer Fürst . . . hat Krain so geliebt, so wahrhaftig hausväterlich regiert, so die

eigentlichen Bedürfnisse des Landes erkannt . . . Für jeden Fall war in Krain kurz vor dem Regierungsantritte dieses Fürsten ungemein wohlfeile Zeit, und so großer Ueberfluß an allen Lebensmitteln, daß ein Staar Weizen 26 Soldi, ein Staar Roggen 4, ein Staar Heidekorn 2 Batzen kostete. Für einen Saum Wippacher Weines zahlte man 30 Groschen . . . für 12 Eier einen Sold. In J. 1436 . . . scheint Friedrich V. das erste Mal in Laibach gewesen zu sein; denn in diesem Jahre reiste er von Graz nach Triest, um sich nach Palestina einzuschiffen . . . Während dieser Pilgerschaft wurden die Grafen v. Cilli durch Kaiser Sigmund in den Reichsfürstenstand erhoben, ein Ereigniß, das für Krain bedeutende Folgen hatte, denn Herzog Friedrich V. konnte es unmöglich gleichgiltig aufnehmen, daß sein reichster Vasall in Steiermark, Kärnten und Krain gefürstet worden. Dazu kam, daß Albrecht VI., Friedrich's V. unruhiger Bruder, gewaltig sich zu diesem mächtigen Geschlechte der Cillier hin zu neigen schien, wodurch Herzog Friedrich in der Ausübung und nachdrücklichen Handhabung seiner landesfürstlichen Gerechtsame sich gehemmt fühlte. Ohnehin war die Gemütsart der beiden herzoglichen Brüder so verschieden, daß sich voraussehen ließ, der Jüngere, Albrecht, werde sich ungern mit der zweiten Rolle begnügen. So geschah es, daß Herzog Friedrich, aus Palestina zurückgekehrt, die neuen Fürsten von Cilli nicht nur nicht anerkannte, sondern den Gurker Bischof Scholdermann, der eben mit den Cilliern in einer Fehde lag, heimlich unterstützte, woraus ein für Krain höchst verderblicher Krieg entstand . . . In jener Zeit war der Laibacher Schloßberg bis an das Castell ringsum noch ein dichter Forst, darin die Bürger von Laibach ihr Vieh hüten ließen, eine uralte Vergünstigung . . . War es, um die Renten zu vermehren, oder weil der Forst in der That der Lichtung benöthigte, oder um die Bürger zu necken, kurz: der

Verweser des Landeshauptmannes Stephan v. Modrusch (entweder war es Jacob v. Raunach oder Georg v. Lamberg) hatte in dem besagten Forste Holz schlagen lassen, und den benachbarten Gemeinden, die außerhalb des städtischen Burgfriedens lagen, erlaubt, ihr Vieh auf dem Burgberge zu hüten. Darüber mußten sich die Bürger denn wieder beschweren, und der Herzog dringende Verweise an die Landeshauptmannschaft herabgeben . . . So standen die Sachen, als Herzog Friedrich 1440 zum deutschen Kaiser erwählt, entfernt von seinen Erbstaaten, im deutschen Reiche verweilte. Sein Bruder Herzog Albrecht VI., unzufrieden mit der letzten Ländertheilung zu Haimburg (23. August, 1440), verband sich indessen mit Ulrich Grafen v. Cilli, und wollte sich mit Gewalt ein größeres Erbtheil erzwingen. Sein erstes Augenmerk war auf Krain gerichtet. Im Juni 1441 rückten Herzog Albert's und Cillische Truppen vor Laibach, darin Georg Abfalterer den Oberbefehl hatte. Die Laibacher sperren ihre Thore, und trotzen den Belagerungs-Maschinen der Feinde hinter ihren festen Mauern. Der Abfalterer sammt dem Bürger Khiesel leiteten die Vertheidigung so gut, daß die Belagerer, nachdem sie die Gegend rings umher verwüstet, den Tag vor Johanni unverrichteter Sache abziehen mußten, jedoch des Apfalterers Thurn (heut zu Tage Unterthurn) zuvor niederbrannten.“ (Klun, Archiv, I., str. 216 — 224.) — Najzanimivejša okoliščina pri teh beležkah, ki si jih je Jurčič notiral iz Richterja, je to, da si mladi pisatelj ni zapisal v svoj notes podatkov o sporih med Jurijem Auerspergom in ljubljanskimi meščani, da je torej izpustil ravno ono mesto (po meni gori v citatu iz Richterja voglato oklenjeno), ki ga je pozneje porabil za zgodovinsko ozadje te svoje povesti.

O historičnem dogodku, ki tvori ozadje te Jurčičeve povesti, pripoveduje tudi Valvasor (IX., str. 19) naslednje:

„Der sechs und zwanzigste [Landeshauptmann] war Georg von Aursperg. Dieser Landshauptmann hat /mit der Bürgerschaft zu Laybach/ wegen etlicher Wälder bey Ygg /ein schweres und weitläufftiges Recht geführt; aber selbst/ im Jahr 1428 /das Recht der Natur bezahlen/ und entschaffen müssen . . . Im Jahre 1428 /hat Crain/ Ulrich Schencken von Osterwitz /zum Landeshauptmann gehabt.“ Da je Jurčič to mesto v Valvasorju poznal, se razvidi iz tega, ker se na koncu povesti (str. 103) omenja ta Ulrik Šenk z Ostrovice kot naslednik oblastnega Jurija Turjačana, podatek, ki ga Richter nima. Pa tudi vsa Jurčičeva beležnica iz tega časa kaže, da je Jurčič v prvem univerzitetnem letu na Dunaju prebiral knjige kranjskega kronista, išoč v njih snovi za svoje povesti. Med 27. dec. in Silvestrovim 1865 si zabeleži Jurčič v svoj notes iz Valvasorja (XV., str. 352) naslednje: „Leta 1452 je bil na vojvoda Ludovika bavarskega pirovanji turnir, tu se je prigodilo, da je imel Gašpar Lamberg, vitez, čast z markgrofom Brandenburškim turnirati in je najboljšo opravil to reč. NB. Pesem slovenska o Lambergarji.“ V prvih dneh po Novem letu 1866 si je Jurčič zapisal v svojo beležnico to, kar po Valvasorju piše v komentarju k svojim „Volkliedern aus Krain“ (str. 156) Anastazij Grün o neki sliki v kamniškem gradu, predstavljajoči turnir med Pegamom in Lambergarjem. — Nadaljnje beležke, ki si jih je Jurčič v prvih mesecih l. 1866. zapisoval v omenjeno svojo beležnico iz Valvasorja vsekakor v svrhu, da jih ob priliki leposlovno obdela, se tičejo Celjanov in Veronike Deseniške, oglejske zgodovine in Samovih časov. iz katerih si zabeleži snov za tragedijo, obravnavajočo neslogo Slovanov.

Str. 28: „ . . . vrli možaki . . . v dolgih črnih haljah ali, če so bili ‚najbogatejši in najrazumnejši‘, celo v rdeči obleki“. V svojem sestavku o ljubljanskih sodnikih in županah piše dr. V. F. Klun: „Der in n e r e Rath, bestehend

aus zwölf Mitgliedern, die aus den ‚Reichsten und Verständigsten‘ auf Lebenszeit von der Bürgerschaft gewählt wurden ... Die zwölf des inneren Rathes gingen in Purpur, wie die venetianischen Edelleute, die anderen Rathsherren aber in schwarzen Talaren.“ (Klun, Archiv, II. in III., str. 107—108.

Str. 29: Da je bil Janez Sumerek l. 1422. ljubljanski mestni sodnik, je zgolj Richterjeva domneva. V seznamku sodnikov, ki ga ponatiskuje Klun (v navedenem sestavku) in Hicinger (v „Mitth. d. hist. Ver.“, 1865. str. 119), manjkajo sodniki za dobo med 1406—1436, pač pa je zabeležen pri Klunu in Hicingerju za l. 1456. kot ljubljanski mestni sodnik neki Hans Gernischick (ozir. Hans Gernischekb), priimek, ki ga je dal Jurčič svojemu trgovcu Simonu Grniščaku, katerega je pisatelj po svoji pripovedni invenciji napravil za mestnega sodnika po Sumerekovi tragični smrti (str. 103).

Str. 31: „... da je vojvoda izvolil ravno tega Jurija s Turjaka za glavarja?“ Kakor Sumereka za mestnega sodnika, je tudi Jurija Turjačana za deželnega glavarja že v l. 1422. napravil Richter. Klun ugotavlja za ta leta naslednjo vrsto deželnih glavarjev: „25. Ulrich Schenk von Osterwitz, 1414—1422. — 26. Heinrich IV. Graf von Görz, 1422—1425; er starb 1454. — 27. Georg von Auersperg, 1425—1228. — 28. Ulrich Schenk v. Osterwitz, 1428—1429.“ (Klun, Archiv, II. in III., str. 83; podobno tudi Dimitz, I. str. 327—328.) Po teh zgodovinsko točnih podatkih je bil torej l. 1422. kranjski deželni glavar Henrik IV. grof Goriški, ne pa Juri Turjaški, kateri je prišel do tega dostojanstva šele tri leta pozneje.

Str. 81: Vražo o „črnem mačku“ si je Jurčič v beležnici iz l. 1866. takole zapisal: „Kdor eno kost iz glave tacega mačka v usta vzame, ki nema nobene bele dlake, ponoči pečenega, kosti odbrane od mesa pri ognji, dva morata biti, — ne vidi ga nihče. Hud tat.“

Str. 91: Letopisec, ki sporoča, da je glavar Juri Turjaški „divjal med meščani ljubljanskimi s smrtjo in pobojem“, je seveda Richter (glej gori v oklenjenem citatu iz njegove razprave).

Nemški valpet. — Ta beračeva pripoved je izhajala v „Slovenskem glasniku“ od 1. februarja do 15. marca 1867. Napisal pa jo je Jurčič še v l. 1866., ker jo je urednik Janežič naznanil kot „pripravljeno med drugimi manjšimi spisi“ v svojem „Glasniku“ (str. 15) že dne 1. januarja 1867. — Pleteršnik razlaga, da je „válpot“ (tudi „valput“ in „valpet“) bil „do l. 1848 največji hlapec grajščinski, nadzornik tlačanom“, in izvaja izraz (po Miklosichu) iz visckonemške besede „waltboto“ = der Bevollmächtigte. Nekako takrat, ko je Jurčič to povestico pisal, namreč dne 5. dec. 1866, je izraz „valpet“ razlagal v „Novicah“ (str. 395) Levstik (po Schnellerju) takole: „Der waltbot (ältere sprache), der bevollmächtigte abgesandte; alte sprache: u ualtboto exactor, procurator.“

Str. 111: „Mislil sem, da je vse, kar vidim, moje dekle“. V svojo beležnico iz l. 1866. si je Jurčič malo pred 29. dec. 1866 notiral naslednji zapisek, ki ga je potem vpletel v beračevo pripovedovanje na tem mestu: „Karakteristično za to, kaj je ta svet, je, kar je star berač, poslušaje mlade fantine, z vzdihljajem dejal: ‚Ko sem bil jaz mlad, sem tudi mislil, da vse, kar vidim, je moja deklina etc.; zdaj, ko sem star, mislim, kar vidim, da je — kruh, da bi si to ubogo življenje ohranil; pa vendar, ni vse skup več vredno in tako pusto, kakor da bi za svinje v malin napravil.‘ — Ali ni bil ta mož moder v beraški kamižoli?“ — „Življenje, ki ni trhlene jarmovke vredno . . .“ Na prihodnji strani iste zapisne knjižice si je Jurčič zabeležil: „Jarmovka trhljena — kot zmerjalno besedo čul.“ „Jarmovko“ prelaga Pleteršnik z izrazom „Jochwiede.“ — Nekoliko strani pred tema zapiskoma ima Jurčič v isti beležnici naslednjo notico o starem nepobolj-

šljivem psu, katero je na tej strani na jezik položil beraču Resarju: „Človek vedno v stare grehe pade. Pes je vsako zimo, ko je v stelji ležal in se od mraza tresel, obetal, da bo hišo naredil, če še enkrat poletja dočaka; ali poleti se je v konopljah trikrat obrnil in ležal nemaren, pozabivši zime.“

Str. 122: „Sosedova hči, moja Liza . . .“ V prvem natisku je Jurčič tam, ko berač prvič omenja ime svoje izvoljenke (Slov. glasnik, 1867, str. 51, tukaj na str. 118), imenoval to deklico Lizo, od tega mesta dalje pa Rezo, nedoslednost, katere Levec v svoji izdaji Jurčiča (V. zv. str. 93 ter 98 in dalje) ni popravil, dočim jo je Grafenauer (Jurčič, Spisi, III., str. 210 ter 212 in dalje) izenačil povsod na ime Reza. Jaz sem se odločil za ime, ki se je Jurčiču prvič zapisalo.

Str. 134: Tudi na tej strani je Jurčič vpletel v beračevo pripovedovanje vražo o črnem mačku, ki si jo je bil notiral v beležnico iz l. 1866. (prim. str. 81 in urednikovo opombo k tej strani).

Dva brata. — Ta ljudska povestica je izšla v „Koledarčku družbe sv. Mohorja za prestopno leto 1868.“ (str. 17 — 29), v knjižici, ki je šla v tisek meseca marca 1867 (Slov. glasnik, 1867, str. 63) in bila dotiskana v prvih dneh julija 1867, kakor je javil Janežič v svojem leposlovniku (1867, str. 207). To stvarco je torej Jurčič napisal po vsej verjetnosti v tretjem letu svojih univerzitetnih študij, nekako v zimi 1866/67.

Božidar Tirtelj. — Ta humoristična povest se v pričujoči izdaji prvič uvršča med Jurčičeve spise. V prvotisku je izhajala v „Slovenskem glasniku“, 1867 od 1. aprila do 1. septembra s pogostimi presledki, kar govori za to, da jo je pisatelj najbrž sproti pisal. Da se ta povest doslej ni štela za Jurčičevo, leži vzrok v tem, ker je izšla anonimno. Avtor je pa ni signiral morebiti zategadelj, ker je v nji fotografiral očitvidno nekega svojega sošolca iz gimnazije,

naredivši iz njega precej komično figuro. Jaz sem že pred leti domneval, da je moralo to delce tako po kompoziciji, kakor po načinu pripovedovanja, po slogu in jeziku (prim. pristna Jurčičeva izraza: „košarna“ na str. 173 in „merkaj“ na str. 182) poteči izpod Jurčičevega peresa. Naposled pa mi je slučaj dal v roko avtentičen dokaz, namreč pismo, ki ga je pisal z Dunaja dne 3. junija 1867 Franu Levcu Jurčičev vrstnik, prijatelj in tedanji „Glasnikov“ sotrudnik Fran Celestin. V tem pismu se med drugimičitajo tudi naslednje besede: „Jurčiča ni tū. Stritar-ju je pisal, da bo najbrž doma ostal. Piši mu kaj, gotovo ga bo veselilo v njegovi samoti. Naj brž pridno izdeluje svoj roman [„Cvet in sad“]. Tirtelj je njegov, sedaj po Janežič-u vem.“ S tem Celestinovim pismom je Jurčičevo avtorstvo te povesti nesporno izpričano.

Časovno ozadje „Božidarja Tirtlja“ tvori ekspedicija takozvanih „Meksikajnarjev“ iz šestdesetih let prejšnjega stoletja. Država Mehika je bila do l. 1861. republika, v kateri so se dotlej v neprestani menjavi in ob večnem denarnem pomanjkanju borili za vlado liberalni republikanci in katoliški monarhisti. V omenjenem letu pa so Francozi — spočetka v zvezi z Angleži in Španci — poslali v Mehiko, katera jim ni hotela poravnati nekih državnih dolgov, vojsko, s pomočjo katere so v tej državi etablirali monarhijo. Cesar Napoleon III. je pregovoril Maksimilijana, brata avstrijskega cesarja Franca Jožefa, da je, živeč v svojem gradiču Miramaru pri Trstu, prevzel iz rok mehikanske manjšinske klerikalne stranke (v aprilu 1864) mehikansko cesarsko krono, nakar se je odpeljal v Mehiko, kamor je dospel dne 29. maja 1864. Tam pa je trčil na močan odpor republikanske vojske, stoječe pod vodstvom predsednika po Francozih strmoglavljene republike, Juareza. Ker avstrijskega nadvojvodo neznatna francoska vojska ni mogla dovolj izdatno podpirati in

ker se je vrhutega že takrat govorilo, da bodo Francozi po ustoličenju novega cesarja odpoklicali svojo armado domov, je avstrijski cesar dovolil svojemu bratu nabrati v Avstriji 6000 prostovoljcev, kateri so se nato tudi res od poletja 1864 dalje začeli zbirati v Ljubljani. Naše „Novice“ so o teh „Meksikajnarjih“, med katere je vstopilo tudi precejšnje število Slovencev, pogosto poročale Tako so pisale dne 13. julija 1864: „Ljubljanska nekdanja cukrarnica bode mehikanska kosarna . . . Gosp. Pongrac je vladi ponudil svoje velikansko poslopje na Poljanah . . . Od 15. dne t. m. noter do meseca januarja prihodnjega leta bode tedaj to poslopje kosarna.“ Dne 27. jul. 1864: „Toliko tistih ljudi, ki so se udinjali za vojake v Mehiko, je že iz mnogih krajev zdaj v Ljubljani, da vse mrgoli na spodnjih Poljanah. Tribarvene zastave (rudeče-bele-zelene) z napisom „Mexiko“ kažejo memogredočim zbirališče prihodnjih mehikanskih vojakov.“ Dne 24. avg. 1864: „Že je v Ljubljani nad 2300 prostovoljcev, kateri so se udinjali v mehikansko armado. Govori se, da utegnejo celo zimo tukaj ostati in da nekatere pošljejo v Zatičino, kjer je veliko ces. poslopje.“ Dne 12. okt. 1864 piše dr. Bleiweis v svojem listu, da v sredi prihodnjega meseca odrine prvih 2500 mož teh prostovoljcev čez morje. „Ljubljana ne bo več tako živa, kadar odidejo, pa bo tudi manj denarna; pravijo, da 2000 gld. dohaja deželi po Mehikancih vsaki dan; spet drugi pa bodo veseli, ker pravijo da dragino delajo; tako nikoli ni vsem vse všeč.“ Dne 26. okt. 1864 so „Novice“ pisale, da je med mehikanskimi prostovoljci že 140 avstrijskih častnikov. V novembru in decembru 1864 so začeli „Meksikajnarji“ v partijah, obsegajočih okrog 1000 mož, odhajati proti Trstu. Dne 7. dec. 1864 je poročal dr. Bleiweis: „Prav žal nam je po njih, ne samo, da so veliko denarja pustili v deželi, temuč tudi za to, ker so veči del prav vrli, omikani možaki.“ Dne 21. dec. 1864 se je čitalo v „Novicah“: „Zopet

nas je ta teden zapustilo okoli 1000 mehikanskih vojakov. Kakor drugekrat, se je tudi od tega oddelka poslovil župan [dr. Costa] s tremi odborniki v imenu mesta od njih na kolodvoru; vodja njih je z gorko besedo zagotavljal, kako radi so bili v Ljubljani, od ktere se prav težko ločijo . . . Ostalo jih je zdaj le še okoli 400 v Ljubljani, ki odrinejo svečana meseca, ker 16. januarja je nabira pri kraji. Dostavljamo temu naznanilu še to, da 44 kadétov, prav omikanih ljudi, je počastilo „Južnega Sokola“ s tem, da so njegovo dvorano za telovadnico si izprosili in se ž njimi vadili.“ — Že z vožnje po morju in potem iz Mehike je „Novicam“ v prihodnjem letu dopisoval eden slovenskih udeležencev te ekspedicije, podstotnik France Kastelec, opisujoč deželo, življenje in boje v Mehiki ter omenjajoč zlasti one slovenske prostovoljce, ki so se posebno odlikovali v praskah z mehikanskimi republikanci. — V letu 1866. so Francozi vedno odločneje zahtevali, da njihova vojska, kateri je načeloval general Bazaine, zapusti Mehiko. Dne 16. jan. 1866 so poročale „Novice“: „Pravijo, da je cesar mehikanski pisal cesarju Napoleonu, da ne potrebuje več francoske armade. Čudno!“ Čudna se je Bleiweisu zdela ta vest zategadelj, ker je imel urednik „Novic“ pogosto priliko poročati, da cesarju Maksimilijanu ne gre dobro. In res se je mož skoro zopet obrnil na svojega brata s prošnjo za nove prostovoljce. Dne 28. marca 1866 je o tem poročal dr. Bleiweis v „Novicah“: „Zopet dobimo Mehikance v Ljubljano. Po ces. dovoljenji se smejo zopet za mehikansko armado vojaki naberati. Zbirali se bojo zopet v Ljubljani v Pongračevi kosarni na Poljanah, in sicer ima prva nabira šteti 1000 mož, v jeseni bode se jih nabiralo še več . . . Vojaška služba v Mehiki trpi 5 let; potem moreš domú iti ali pa tudi ondi ostati. Kdor se vdinja v mehikansko vojaško službo, dobi brž na roko 10 gld. are, ostalo aro pa prejme pred odhodom. Zraven kruha in polnega odmérka menaže

dobiva prostak 15, podkorporal 20, korporal 25, rajdenik 30, drugi naddesetnik 35, prvi naddesetnik 50 krajc. na dan.“ Prostovoljci te druge nabire so v noči od 9. na 10. maja 1866 odrinili proti Trstu, a se tam niso smeli vkrcati na ladjo, ker je severnoameriška vlada posegla vmes, češ, da ona ne bo trpela, da bi Avstrija z vojaki podpirala nepostavnega vladarja v Mehiki, katero državo smatra Unija za republiko. Večina prostovoljcev te druge nabire se je nato vrnila v Ljubljano in se razšla. Dne 13. junija 1866 je urednik „Novic“ poročal po pismu nekega slovenskega udeleženca iz Cuicatlana, „da se mehikanski cesarski prestol močno maha. 1. maja so avstrijski prostovoljci nehali samostojni biti, kajti prišli so pod francosko poveljstvo; cesarske blagajnice so tako izpraznjene, da se vojaki ne morejo več izplačevati.“ Dne 15. avg. 1866 sporočajo „Novice“ iz Mehike žalostno novico, „da avstrijski četi iz Matamorosa, ki je bila prednja straže brigáde Olive, je pri napadu sprevoda 2. julija bilo 120 mož ubitih, vsi ostali pa vjeti. Ne enega oficirja ni nazaj . . . Cesarica [Šarlota] gré v Paris, Bruselj in na Dunaj, da bi pomoči dobila za mehikansko cesarstvo.“ — Dne 17. aprila 1867, torej nekako takrat, ko je Jurčič začel pisati to povest („zakaj če to pomlad kar naenkrat v svojo domovino nazaj pride“, str. 167), so poročale „Novice“: „Mehikanskemu cesarju Maksu se huda godí; še sreča bo, ako živ pride iz nesrečnega njegovega carstva. Izmed tistih vojakov, ki so iz našega cesarstva v Mehiko šli, jih je prišlo 1151 nazaj. Al kakošni so ti reveži!“ — Nadaljnja usoda Maksimilijanovega cesarjevanja v Mehiki je znana. V febr. 1867 se je Maks zatekel z malim številom zvestih svojih pristašev v trdnjavo Queretaro, v marcu 1867 je Napoleon odpoklical svoje vojake in pustil na cedilu nesrečnega svojega bivšega varovanca, katerega so republikanci dne 15. maja 1867 vjeli, ga po vojnem pravu obsodili na smrt ter dne 19. junija 1867 ustrelili. Cesarica

Šarlota, ki je do letošnjega poletja živela v Belgiji na nekem gradu, je bila že v jeseni 1866 — zblaznela. Naš dr. Bleiweis je zaključil svoje poročanje o tej mehikanski aventuri dne 3. jul. 1867 z besedami: „Strašen konec mehikanskega cesarstva je to: cesar ustreljen, cesarica nora!“

Kozlovska sodba v Višnji gori. — To „lepo povest iz stare zgodovine“ je objavil Janežičev „Slovenski glasnik“ v dveh partijah, in sicer prvo polovico dne 1. avgusta 1867 (str. 249 — 251) namesto zaključka „Božidarja Tirtlja“, drugo polovico pa 1. oktobra 1867 (str. 299 — 302) potem, ko je bil v septembrski številki „Božidar Tirtelj“ končan.

Str. 209: „Nekaj let je temu, kar sem . . . v „Novicah“ — pravil o višenjskem loncu . . .“ Jurčič ima tukaj v mislih prvo svojo sličico iz „Spominov na deda“, izišlo v „Novicah“ 1863 in naslovljeno „Zakrpana Višnja gora, raztrgan Žuženberk“ (pričujoče izdaje I. zvezek, str. 109 — 118). K tej prvi Jurčičevi izvorni sličici naj se tukaj zabeleži podatek, ki je izostal iz „urednikovih opomb“ I. zvezka te izdaje in ki se nahaja v Vernetovem „Potovanju po nekterih jugo-slavenskih krajih“ (Novice, 1852, str. 159). M. Verne piše na navedenem mestu: „Višnjagora je celò majhno mestice štiri milje od Ljubljane. Skoraj na glas sim se zasmeljal, ko sim ga ogledal, ne zastran mesta, temuč zato ker me je mesto na burke nekiga vedno veseliga prijatla spomnilo, ki ima navado, vselej, kadar se čez kaj začudi, nekako smešno zavpiti: „Raztergana Višnjagora, zaflikani Žuženberg!“ — Kar se tiče zamere, ki si jo je bil Jurčič nakopal z omenjeno ljudsko šaljivko pri Višnjanih, mi je lansko leto pravil pisateljev še živeči brat Anton naslednje: „Ko sem nekega dne peljal Jožeta skozi Višnjo goro v Ljubljano, odkoder se je on potem peljal na Dunaj študirat, mi je rekel brat: „Anton, le hitro poženi, lé-tu me sovražijo!““

Črta iz življenja političnega agitatorja. — Ta slika je izšla v novoustanovljenem „Slovenskem narodu“ dne 8. in 11. avg. 1868, številki 54 — 55, napisana pa je bila po vsej verjetnosti v neposredno predidajočih letih, ker si je Jurčič njeno snov zabeležil v svoj notes že v pozni jeseni 1865 v naslednji obliki: „Obraz: politični agitator med kmeti v krčmi, dobi za uho — politični žganci.“

Str. 225: „Slovensko društvo“ v Ljubljani se je ustanovilo dne 25. aprila 1848, se konstituiralo dne 6. junija 1848 kot literarno društvo z Bleiweisom na čelu in se proglasilo za politično z izjavo z dne 15. okt. 1848, izpreminjajočo prvo točko društvenih pravil v tem zmislu, da je namen društva „omikanje slovenskiga jezika, povzdiga slovenske narodnosti v soglasni podlagi pod ustavno avstrijsko cesarstvo, in tedej varovanje pravic slovenskiga naroda na postavni poti“. (Novice z dne 25. okt. 1848, str. 182.) „Slovensko društvo“ je poleg dunajske „Slovenije“ vodilo vse politično življenje slovensko v prekratnem letu 1848. Odborniki društva so bili tudi nekateri možje, ki se pozneje niso šteli več Slovence, n. pr. mokriški graščak Gustav grof Auersperg, prof. Luka Martinak in njegov sin dr. Henrik Martinak, Karl Raab, Emanuel Matovšek itd. — Dragotin Dežman je kot urednik političnega lista „Slovenija“ napisal za 1. številki II. letnika tega organa (z dne 2. jan. 1849) rodoljubno-vznesen uvodnik pod naslovom: „Slava Slavjanam“.

Str. 226: Dr. Adolf Fischhof (1816 — 1893), zastopnik svobodomiselnega meščanstva in vse svoje življenje propagator sporazuma med avstrijskimi narodi, je bil popularen govornik dunajske revolucije v marčnih dneh l. 1848. (Prim. dr. Lončarja referat v „Vedi“, II., str. 28 — 37.) — „... da bi bili ... nam Slovencem Italijani dobri zavezniki ...“ Znano je, da je neka revolucijska družba v Turinu l. 1848. vabila tudi Slovence med revolucionarje.

Str. 232: „Lovci glasovitega ‚podkovanega karfa‘“. O Krakovčanih pripoveduje stara zbadljiva šaljivka, da so kot historično znani ribiči nekoč iz vode potegnili mesto velike ribe — crknjenega konja.

Sin kmetiškega cesarja. — V februarju 1867 je razpisala „Družba sv. Mohorja“ nagrado 120 gld. „za najboljšo nраво-podučno povest v obsegu petih tiskanih pol, kateri bodi tvarina iz domače zgodovine vzeta ali se vsaj nasloni na njo . . . rokopisi naj se pošljejo vsaj do 1. decembra t. l. [1867] brez podpisanega imena“. (Slov. glasnik, 1867, str. 63.) Kot konkurenčni spis za to nagrado je začel Jurčič pisati povest o Kosomanu, „sinu kmetiškega cesarja“. Ker do določenega roka povesti ni bil dovršil, je poslal na vpogled nje začetek Janežiču, nakar mu je Janežič odgovoril dne 6. dec. 1867 glede te povesti naslednje: „Danes sem Vašo povest, kolikor ste je poslali, prejel in v naglici prebral. Ako bode vsa taka kakor poslani oddelek, ne dvomim, da jo družba prevzame v natis; samo vvod se mi zdi malo nevaren; morda bi nam naši obilni prijatelji še rekli, da prosto ljudstvo šuntamo. Nekaj stavkov bi se moralo pred natisom malo drugače zasukati; veliko ne bo treba predelave. Za darilo se zahteva ‚nраво-podučna‘ povest; bojim se z Vami vred tudi jaz, ali se bo moglo jej prisoditi darilo; razsojevalci so večidel duhovni. Če ne bo darila, na vsak način si bom prizadel, da se Vam dovoli plačilo koj popred; samo izrečno povejte, koliko naj tirjam za-njo. Ker pisava ni posebno drobna, rekel je tiskar, da bodo dale malo da ne štiri pisane pole eno tiskano; na vsak način mora torej biti povesti vsaj 18 — 20 pisanih pol. Če se snovi ne upate tako razpresti, delajte le bolj na kratko in spišite vsaj do konca februarja [1868] rajši dve povesti . . . Ker je prišla doslej samo ena [povest za nagrado] od fajm. Cieglerja — ktera je pa veliko prekratka za darilo in po mojih mislih tako neverjetna, da tudi za

natis ne bode — izprosil sem Vam odloga do božiča, ker se nikomur krivica ne dela, ker ni več konkurentov. Ako hočete povest tako razplesti, da bo dala vsaj 18 pisanih pol, kakor so sedaj poslane, tako le bolj obširno pišite in tudi nekaj bolj pobožno — — —, sicer pa le bolj na kratko.“ (Objavil dr. Žigon v „Ljub. zvonu“, 1919, str. 560.) — Jurčič je spisoval takrat za Janežiča kar tri leposlovna dela hkrati, in sicer poleg „Sina kmetiškega cesarja“ (za „Mohorjevo družbo“) še zgodovinsko novelo „Doktor Karbonarius“ (za „Slov. glasnik“) in roman „Cvet in sad“ (za „Cvetje“). Brž potem, ko je bil v prvih dneh decembra 1867 poslal kos „Sina kmetiškega cesarja“ Janežiču v vpogled, se je lotil spisovanja novele za prve številke prihodnjega letnika „Glasnika“, nakar se je še pred Božičem 1867 vrnil k nadaljevanju romana, katerega prvih 5 pol je izšlo koncem decembra 1867. Po prejemu prvih poglavij „Doktorja Karbonarija“ je Janežič pisal Jurčiču na Dunaj dne 17. dec. 1867 v pismu (dosedaj še neobjavljenem) med drugim naslednje: „Pošiljatev ravno kar prejel; prosim vprihodnje vselej vsaj do 10., če moč nekaj več, da ne bom moral dvakrat pošiljati [tiskarju Blasniku v Ljubljano], kakor sedaj, ker moram take pošiljatve rekomandirati. Danes Vam priložim 6 fl., prihodnjič drugih 6, ker sem ravno v zadregah. V treh-štirih dneh Vam pošljem z denarjem vred nekaj iztisov desetega brata, nekaj ‚Cveta in sadu‘ [prvih 5 pol, prav takrat izišlih v ‚Cvetju‘] . . . tudi še netiskani rokopis romana [da bi ga Jurčič mogel nadaljevati] i. t. d. . . . Povest [‚Sin kmetiškega cesarja‘] le pošljite, roman pa pridno nadaljujte; najprej pa prosim za nadaljevanje novele v Glasniku; če moram tako dolgo čakati, to jako zadržuje, da bo mogel Glasnik vselej 1. dan na svitlo.“ — Dne 26. dec. 1867 je Janežič spolnil svojo obljubo s tem, da je Jurčiču poslal obljubljene stvari in mu pisal med drugim: „Pošiljam Vam tu spet 6 gld.; povest za družbo le pošljite,

govoril sem že, da dobite denar popred.“ (Ljub. zvon, 1919, str. 561.) Nekako okrog Novega leta 1868 je Jurčič to povest dokončal, a odbor „Družbe sv. Mohorja“ mu v svoji seji dne 22. jan. 1868 zanjo — ni prisodil nagrade, o čemer je poročal Janežič v svojem mesečniku takole: „... darilo se ni moglo nobenemu spisu prisoditi. Povesti [Ciglerjev], Danilo' in [Jurčičev], Kmečkega cesarja sin' ste prekratki; vrh tega je prva premalo mikalna ter v besedi in v oblikah predelave potrebna; druga se natisne v družbinih bukvah.“ (Slov. glasnik, 1868, str. 78.) — A Jurčičeva povest končno iz neznanih vzrokov vendar ni izšla med publikacijami „Mohorjeve družbe“, pač pa jo je Janežič natisnil šele v svojem družinskem časopisu „Besedniku“ 1869, ki ga je začel v tem letu izdajati namesto v prejšnjem letu ustavljenega „Slovenskega glasnika“.

Pozdravljajoč v 1. (in edini) številki svojega marihorskega „Glasnika“ (1869, str. 31) Janežičev družinski zabavnik, je pisal Jurčič o tej svoji povesti; „Prvi list začinja dve daljši povesti. Prva ‚Amerika, ali povsod dobro doma najboljše‘ je prestava po poljščini Andrejčkovega Jožeta. Govoriti se bo dalo o povesti, kadar bo cela, začetek pa že kaže, da ne utegne biti slaba. Druga povest: ‚Sin kmečkega cesarja‘ je izvirna J. Jurčičeva. Pritegnili nam bodo bralci, da iz najboljšega vira vemo, če pravimo, da pisatelj sam ne bo stavil tirjatve, da bi se z estetično-umetnijskim vatlom merila. Pisana je v naglosti pred letom za zabavo prostih družbinih bralcev.“

V zmislu razpisa „Mohorjeve družbe“ je napisal Jurčič ob prelomu l. 1867/8. „Sina kmetiškega cesarja“ kot historično povest. A zgodovinsko je pravzaprav v tej povesti samo časovno ozadje in pa deloma tudi oseba barona Jošta Turna, vse drugo je poteklo iz Jurčičeve invencije. Za časovno ozadje je uporabil pisatelj nesrečno véliko vstajo slovenskih in hrvaških kmetov zoper graščake v l. 1573. Kakor se razvidi iz kratke avtorjeve pod-

črtne opazke na str. 237, je Jurčič poznal zgodovino te vstaje samo iz Valvasorja, kateri piše v svojem velikem delu o „Slavi vojvodine Kranjske“ (knj. XV. str. 484 — 485) naslednje: „Anno 1573 erhub sich im Anfange des Februarii ein unversehener Aufstand der Bauren, an den Windisch- und Steyrischen Grentzen, sonderlich bey Keysersberg, Sossed, Stubiza und selbiger Orten. Diese Bauren nöthigten und zwungen auch andre in der Nachbarschafft herum gesessene Bauren zu ihrer Bündniß, durch ihre ausgeschickte Aufwickler; worüber ihre Menge biß zu zwantzig tausend erwuchs. Diese aufrührerische Flegel-Fechter und Dorf-Martialisten theilten sich in drey Hauffen, führten bey sich über dreyssig Doppelhaken, sammt etliche Stücken auf Rädern. — Der erste Haufe nahm seinen Weg gegen dem Saustrom ins Windische Land, der andre in Unter-Steyer auf Rain, und der dritte in Crain auf Gurckfeld, welchen Ort sie, so wol als auch Rain in Eyd und Pflicht genommen. Als sie aber weiter ins Land hinein, in 2000. starck, gegen Landstraß geruckt, hat Herr Jobst Joseph Freyherr von Thurn mit 500 Mann, darunter etliche Crainerische Edelleute und auch eine Anzahl von Uskokon sich befand, am 5. Februarii auf sie getroffen und Ihrer bey 300 niedergemacht, und die übrigen unter das Hasen-Panier getrieben; allda eine ziemliche Anzahl derselben in der Sau ertrunken. Etliche retirirten sich auf Gebirge. Man ist ihnen aber nachgegangen und diese Zuflucht deß Gebirgs ihrer Vielen entflogen; sintemal man sie daselbst gleich wol zu finden gewusst und, was man angetroffen, mit der Schärffe deß Schwerts geschlagen. Welchem Tode zu entspringen, Manche einem andren Tode sich in den Rachen gestürztzt, indem sie, weil das Schwert hinter ihnen her war, über die Felsen hinab gesprungen . . . [To po meni razprto mesto

iz Valvasorja je po vsej verjetnosti dalo Jurčiču idejo, da je koncipiral pričujočo povest.] Weil dann auch sonst in Crain und Windischem Lande unterschiedlicher Orten diese Aufrührer häßlich geklopfft wurden, wendete sich der führnehmste Aufrührer und Obrister dieses rebellischen Bauren-Bundes, Namens Illia mit 300 der Seinigen auf den Steyrischen Boden gegen Beilenstein, ward aber daselbst übel bewillkommt durch Herrn Georg von Schrottbach, welcher mit einer Anzahl Fußknechten diese Rottirer und andre ihrer Rottgenossen bei St. Peter unter Künsperg angriff, einen Theil derselben erlegte und bey 500 Gefangene auf Cilly brachte. Der Illia ist dennoch nebst dreyen andren rebellischen Haupt-Leuten entrunnen, und das Gebirge seine Decke worden. — Nochmals hat man am 14. Februarii den Fürnehmsten unter diesen aufrührenden Bauren [ker kranjski kronist tukaj pri omenitvi tega „najodličnejšega“ voditelja ni omenil imena Matije Gubca, je pristavil pri tej besedi Valvasorjev sotrudnik Erazem Francisci nasledujo podčrtno opazko: ‚Dieser wird ihr alleroberstes Haupt und der Illia nur über einen gewissen Hauffen Obrister gewesen seyn, wann anderst nicht eben dervorige Illia damit gemeint wird‘], welchen sie unter sich zum Keyser aufgeworffen hatten, gefangen und gebunden nach Agram gebracht, allda man ihn mit einer glüenden eisernen Kron als einer solchen, die solch einem Keyser anständig, gekrönt. Die übrigen Rebellen wurden hie und da gleichfalls zur Hand und durch das Richtschwert Andren zum Spiegel tödtlich abgestrafft.“

Ker torej Jurčič v svoji podčrtni opazki (str. 237), podobno kakor Erazem Francisci v razprtem delu svoje gori voglato oklenjene pripombe, zamenjuje tako žalostno usmrčenega Gubca z Ilijo Gregoričem, se iz te okoliščine vidi, da je naš pisatelj poznal véliko kmetiško vstajo iz l. 1573. samo iz Valvasorja in da mu ni bila

znana po arhivnih aktih napisana razprava, ki jo je bil pod naslovom „Herbard VIII. Freiherr zu Auersperg“ l. 1862. na Dunaju izdal Peter von Radics, kateri je na str. 298 te svoje razprave ugotovil Gubca za „obersten Rädelsführer“, o Iliji Gregoriču pa docela pravilno dognal, da je bil kot glavni vojaški poveljnik kmetiške vojske še v l. 1574. na Dunaju zaslišan kot ena glavnih prič. Kakor danes vemo, je dal Ilijo usmrtiti — najbrž obesiti — šele koncem l. 1574. ban Drašković. (Hartinger, Hrvatsko-slovenska seljačka buna god. 1573. U Osijeku, 1911, str. 177.)

Str. 241: Ilijev sin Baltazar (str. 251), kateremu daje Jurčič ljudski priimek „Kosoman“ (pač po „kosi“ kot glavnem orožju njegove čete), ni zgodovinska oseba, ampak je plod domišljije našega pisatelja, istotako tudi Ilijev brat, svetokriški župnik. O Iliji Gregoriču poročajo zgodovinski viri, da je bil rojen okrog l. 1523. v vasi Ribnik na hrvaški strani Kolpe (nasproti belokranjskim Gribljem), odkoder se je naselil v vas Brdovec, ki leži med postajama Zaprešić in Dobova; tam je bil kot kmet podložnik susedskega graščaka, okrutnega Ferenca Tahija, kateri mu je odvezel kmetijo in ga s tem osleparil za 200 zlatnikov. V svojih mlajših letih je bil Ilija vojščak in se je kot tak pod Lenkovićem in Herbartom Turjačanom boril zoper Turke, ki so ga dvakrat (l. 1553. in 1568.) odpeljali v robstvo, a jim je obakrat ušel. Ker je bil torej večč bojne umetnosti, so ga kmetje, boreči se zoper graščake za „staro pravdo“, napravili za svojega bojnega poveljnika, dočim je stal na čelu cele kmetiške akcije triumvirat: Gubec-Pasanec-Mogaić.

Str. 246: O vlogi, ki sta jo igrala v velikem „kmetiškem punktu“ mesto Krško in blizu tega mesta še danes stoječi grad „Šrajbarski turen“, je vedel Jurčič tudi iz Valvasorja, kateri v svojem delu (knj. XI., str. 241) pripoveduje naslednje: „Vor hundert und etlichen Jahren [1570], hat Herr Johann Baptista Valvasor, von Herrn

Georgs von Thurn hinterlassenen Erben, das Schloß und Herrschafft Gurckfeld erkaufft . . . Als, im Jahre 1573 sich, unter den Bauren eine gewaltige Rebellion erhob, und die Menge solcher rebellischen Coridonen über zwanzig tausend schon gewachsen war; nahmen dieselbe, unter andren, auch die Stadt Gurckfeld in Eyd und Pflicht. Weil aber Herr Jobst Joseph, Freyherr von Thurn, mit Hülffe des Crainerischen Adels, am 5. Februarii, solche Aufrührer verjagte, und Viele derselben nidermachte; nahmen die Ubrigen ihre Zuflucht auf Gurckfeld . . .“

Opisujoč grad „Thurn am Hart“, po slovensko „Schraiberske turèn“ blizu Krškega, piše isti kranjski kronist v isti knjigi (str. 575): „Die Ableitung des Teutschen Namens ist nicht schwer zu errathen: wann man nur bedencken will, daß der Thurn am harten Grunde stehet. Doch wird man nicht so gleich finden, woher der Crainerische komme, wann man nicht etwan die Meynung will gültig seyn lassen, als ob dieser Ort ehedessen einem Schreiber zuständig gewesen.“ — Iz istega Valvasorjevega opisa tega gradu je Jurčič vedel, da so bili kranjski kmetje v svoji prvi vstaji že „šestdeset let pred našo povestjo“ (pravzaprav l. 1515.) navalili na ta grad. — Glede tedanjega šrajbarskega graščaka in njegove družine (str. 256) pa se Jurčič ni držal Valvasorja, ampak se je obilno poslužil svoje svobodne invencije. V povesti ni imenoval niti njegovega imena. Po Valvasorju je bil tedanji lastnik „Šrajbarskega turna“ isti Janez Krstnik Valvasor, ki je bil l. 1570. obenem s tem gradom kupil tudi krški in ko- stanjeviški grad in ki je zategadelj, ker s svojo ženo Emerencijo Kislovo ni imel potomcev, zapustil l. 1581. vse tri gradove svojim nečakom, trem gospodom Moškanom. Potemtakem je torej tudi Helena nezgodovinska oseba. — O baronu Joštu Thurnu, ki je bil pač „premagavec“, ne pa „sodnik kmetiškega cesarja“ (Gubca, ne Ilije, str. 247), je vedel Jurčič samo to, kar stoji o njem v Valvasorju; ostalo

pa je izfabuliral, tako n. pr. to, da je bil v rodu s šrajbarskim graščakom (str. 242 in 247) in da je imel več graščin (str. 257), kar po vsej verjetnosti ne odgovarja zgodovinski resnici. Po Wurzbachu (XLV., str. 107) je bil Jobst Joseph Thurn iz rodu Thurn-Valsassina (1533-1589) vzgojen kot paž na dvoru cesarja Karla V., kjer je ostal do svojega 18. leta. Od leta 1551. dalje se je kot častnik udeleževal pohodov zoper Turke pod poveljstvom znanega mecena naših protestantov, Hansa Ungnada. L. 1553. je dobil poveljstvo nad trdnjavo Križevci, kjer se je pogosto odlikoval v spopadih s Turki. Skoro nato so ga kranjski stanovi napravili za vrhovnega poveljnika vseh svojih bojnih sil. L. 1561. je postal komandant Uskokov v Senju, katero trdnjavo je hrabro branil celih 9 let, zaradi česar ga je imenoval cesar I. 1570. za vrhovnega poveljnika cele uskoške vojske. Kot tak je na prošnjo kranjske gospode s 500 Uskoki, „welche er über das Sichelburger Gebirge geführt hatte“, napadel iz svojega glavnega stana, Kostanjevice, dne 5. febr. 1573 oni oddelek kmetiških puntarjev, ki je bil zavzel pod kmetiškim kapetanom Kupiničem Krško. „Za kratko vrijeme rasprši Thurn cijelu vojsku seljačku. U pokolju pade do 300 seljaka. Najviše ih se utopilo u Savi . . . Uskoci su bjesnjeli i robili, da samomu Thurnu bilo žao . . . Oplijeniše sve kuće osim četiri i zaklali ljude i žene i djecu.“ (Harteringer, o. c. str. 147.) Z ozirom na Thurnovo ravnanje s premaganimi kmeti piše Dimiz (III., str. 34): „Thurn liess mehreren gefangenen Bauern Hände und Ohren abschneiden, andern zum Abscheu und Ebenbild, wie es auch die andern windischen Herren gethan.“

Potem, ko je Jošt Thurn opravljal še razna važna poslanstva, nadzoroval gradnjo trdnjave Karlovac, kjer se je njemu na čast imenoval neki stolp „Thurnova bastija“, je ta mož, ki so ga imenovali „strah Turkov“ in „očeta vojakov“, umrl l. 1589. v Senju.

Sosedov sin. — Ta vaška povest je izšla v prvem (in edinem) letniku literarnega almanaha „Mladika“ (str. 138-223), ki sta ga l. 1868. „izdala in založila“ Stritar in Jurčič. Pobudo za izdajo tega za vso „mladoslovensko“ literaturo naravnost programsko pomembnega almanaha je dal oni Jurčič, ki je bil že takoj v prvi jeseni (1865) po svojem prihodu na univerzo osnoval med dunajsko slovensko nadarjenejšo visokošolsko mladino spočetka brezimensko „literarno društvo“. To društvo se je po dobrem letu razvilo v nekak literarni seminar pod estetičnim vodstvom Stritarja, s katerim je bil Jurčič — kakor nam priča neka njegova beležnica — že v noči med 18. in 19. februarjem 1866 v kavarnskem pogovoru, ki je trajal do dveh po polnoči, zasnoval izdajo slovenskih klasikov pod naslovom „Klasje“. A ta zbirka zaradi založnikovega falimenta ni prišla preko prvega zvezka, vsebujočega znamenito Stritar-Levstikovo izdajo Prešerna iz l. 1866. V začetku prihodnjega leta se je to Jurčičevo „literarno društvo“ pod vplivom Stritarja prenovilo in dne 21. januarja 1867 krstilo z imenom „Mladika“. O tem doslej neznanem dejstvu se čita v nekem pismu, ki ga je dne 27. jan. 1867 pisal Fr. Celestin osmošolcu Levcu z Dunaja v Ljubljano, naslednje: „To lit. društvo, ki smo ga danes teden krstili, potem ko je ubogo revče dolgo bilo nekrščeno, in dali mu ime „Mladika“. Kako ti je všeč? Nismo mogli boljšega dobiti.“ Društvo je bilo tako zasnovano, da je prejelo in presojalo literarne proizvode, doposlane tudi od vnanjih sotrudnikov n. pr. od ljubljanskega osmošolca Levca, kateremu je Jurčič pisal dne 2. febr. 1867: „Le kmalu kaj pošlji za ‚Mladiko‘. In še Podmilšaka napravi. Ta mož ima nekaj. Kadar se izčisti v njem, bo tekla lepa voda. Da bi se ne izpridil in zlezal v kuto. To bi bila smrt.“ V tem literarnem vežbališču, v katerem je Stritar po vsej verjetnosti najprej čital one svoje eseje, ki jih je nato pod naslovom „Česa je posebno treba našim pesnikom?“ in „Kritična

pisma“ priobčeval v „Glasniku“, se je — zopet na Jurčičevo inciativo — spočela ideja za izdajo almanaha „Mladika“. Prvo vest o tej publikaciji nahajamo v pismu, ki ga je dne 23. dec. 1867 pisal svoji nevesti Levec, prišedši v jeseni omenjenega leta na Dunaj: „Jurčičevega novega romana [Cvetu in sadu] začetek sem že bral... Zdaj namerava izdati slovenski almanah, Stritar mu je že obljubil, da mu bo pomagal, in tudi jaz bom morda kaj pridjal. Pa kaj, mene je sram med take sostavke, kakor jih bosta ta dva spisala, svojo malenkost vrivati.“ O tem, da pripravlja Jurčič izdajo almanaha, je poročal Levec svoji Jerici še dvakrat, tako n. pr. dne 5. febr. 1868 naslednje: „Spomladi morda izdamo Jurčič, Stritar in jaz slovenski almanah, kakor je [bila Jurčič-Celestin-Marnova Slovenska] Vila [1865], da bomo farje malo pošegečkali.“ A dne 24. febr. 1868 Levec Jerici tako-le omenja pripravljajočo se izdajo almanaha: „Gotova reč je, da bode Jurčič izdal almanah. Jaz bom dal nekaj zaljubljenih pesmic v njem natisniti, Ogrinec lepo povest, katero je posnel po lastnem življenju v tistem času, ko je iz lemenata všel; pisana je prav mikavno in lepo; Jurčič bo zgrabil Danico zavoljo napadov nanj in na sl. pisatelje [prim. te izdaje II. zv. str. X.] ter tudi eno povest iz kmečkega življenja [Sosedov sin] priobčil, Stritar bo [Gregorja] Kreka in Koseskega del na reščeto — smilita se mi, tako jih bo podelal.“ V tem svojem pismu nam je Levec sporočil prvo omenitev naše povesti, katero je potemtakem Jurčič začel pisati začetkom l. 1868. in sicer s tem namenom, da jo priobči v almanahu „Mladiki“.

Nekako koncem decembra 1867 ali v začetku januarja 1868 je pisal Jurčič z Dunaja Levstiku v Ljubljano ono (neohranjeno nam) pismo, s katerim je poslal pokrovitelju „mladoslovenske“ literature v kritiko svojega ravno takrat v „Cvetju“ dotiskanega „Desetega brata“. To pismo je vsebovalo po verjetni dr. Žigonovi domnevi (Lj. zvon,

1918, str. 544) prvo Jurčičevo poročilo o nameri, „da izdasta s Stritarjem za l. 1868. nekak ‚almanah‘ . . . ki naj bi mu Levstik poizkušal dobiti v Ljubljani Giontinija za založnika; sam pa naj bi mu dovolil kak izdaten prispevek iz svojih še nenatisnjenih pesmi ter poslal še kaj drugega svojega“. Iz korespondence, ki se je nato razvila med Jurčičem ter Stritarjem na eni strani in Levstikom na drugi, zvemo marsikaj o tem, kakšne namene je imela ta trojica z izdajo almanaha. Levstik je spočetka želel, da bi imela publikacija kritično-borbena noto, da bi se v nji izvojeval oni načelni boj, ki se je bil iz oportunitizma ob priliki Stritar-Levstikove izdaje Prešerna opustil, boj „mladoslovenske“ ideologije s „staroslovensko“, boj za Prešerna in zoper Koseskega. Bleiweis je v „Novicah“ vprav v onih začetnih mesecih l. 1868. v nebo povzdigoval Koseskega skrupucalo „Mazepo“ kot „sad mojsterskega talenta“ in le milostno ter „iz rodoljubnih dolžnosti“ priporočal Janežičevo „Cvetje“, za katero je Levec v „Novicah“ delal reklamo in v katerem je bil izšel Jurčičev „Deseti brat“, prvi slovenski roman, ki ga „Novice“ niso nikdar ocenile. Na povabilo k sodelovanju pri almanahu je Levstik odgovoril Jurčiču dne 7. febr. 1868 med drugim naslednje: „Dr. Bleiweis je nekoliko svojega obetanja izpolnil v ‚Novicah‘, vanje vzešči [Levčev] sestavek, kateri pošteno govori o tebi in tvojem ‚Desetem bratu‘, ali kakšen je dr. Bleiweisov pristavek! Človeka je sram, da se kaj takega meju nami danes piše in tiska! . . . Za almanah ne utegnem zdaj nič poslati; vendar ne branim, če Stritar izbere kake 3—4 pesmi [ki jih je Stritar imel v rokopisu še izza dobe ‚Klasja‘], ali kolikor in ktere hoče, izmeju tistih, ki so v njegovih rokah; samo da boljše izbere pa da se na moje ime ne natisnó, ker protivniki bi mi precej zakričali, da se ubijam s pesmarstvom namesti slovarstva. Da se torej za moje ime podpiše M. Lipovec. Giontini, si ne upa

prevzeti almanaha.“ (Lj. zvon, 1917, str. 41.) Ko je Levstik nato dne 26. febr. 1868 v „Novicah“ čital bombastično pohvalo Koseskega, češ, da ta mož „ne stoji samo na vrhunci sedanjega jezikovega razvitka, marveč v ličnosti jezika, kakor v dovršenosti izrazov in v lahki in gladki besedi prekosi najboljše sedanje pesnike slovenske“, takrat ga je morala pač zgrabiti jeza. In ko je prihodnji dan sédel, da napiše Jurčiču novo pismo kot nekako hladilo za svojo precej ostro kritiko njegovega „Desetega brata“, sporočeno avtorju v pismu z dne 7. febr. 1868, se je v tem svojem drugem pismu z dne 27. febr. 1868 doteknil tudi naslova projektiranega almanaha, glede katerega ga je bil Jurčič v nekem neohranjenem nam pismu vprašal, katero ime bi on nasvetoval namesto predlagane „Mladike“. Levstik je odgovoril v tem pismu, da njemu „namestu ‚Mladike‘ nič pripravnega ne pade na um“, da mu „je to ime po godi, kajti malo skrito vendar le kaže protivnost ‚Staroslovencem‘“. V nadaljevanju svojega pisma je Levstik Jurčiču serviral napol v jezi, napol v šali celih 71 drugih naslovov za almanah, samih ostrih bojnih klicev zoper „stare“. Končno je pristavil: „Ali bi vidva v almanah sprejela od mene kritiko o Mazepi Koseskega? Zadnje ‚Novice‘ to robo jako hvale, i treba se je oglasiti, da ne bi ptiči ‚mladokljuni‘ zopet začeli po Koseskem prepevati. Če vzameta, piši mi, doklé je treba Vama delo poslati . . . te kritike imam . . . uže nekoliko gotove.“ (Lj. zvon, 1918, str. 547 in 618 — 631.)

Medtem, ko je Levstik v Ljubljani pripravljal to kritiko, je Jurčič na Dunaju s pomočjo Stritarja in njegovih mladih učencev delal nadaljnje priprave za izdajo almanaha, o katerem je prvi obvestil slovensko javnost neki „K“ (morebiti Kos) v „Slov. glasniku“ z dne 1. marca 1868 v naslednjih besedah: „Kakor za gotovo vemo, misli Jurčič izdati: ‚Slovenski Almanah‘ za l. 1868., ako dobi dovolj materialne podpore po naročnikih.“ Kar se

tiče oglašajočih se naročnikov in takrat še vedno name-ravanega borbenega značaja almanaha, je zanimivo pismo, ki ga je pisal dne 12. marca 1868 Levec svoji nevesti: „Za almanah se vedno več naročnikov oglašča. Te dni smo jih dobili samo iz goriškega seminarja 52! Spet znamenje, da niso vsi farji tako prenapeti kakor je Jeran. Ko bi se pak pozneje vendar morda ustavljali ter kričali, da so mačka v žaklju kupili (kajti spisi bodo s l a n i), jim bo pa Jurčič naročnino nazaj poslal ter jim s tem jezik zavezal.“ — Ko sta na tak način Jurčič in Stritar pripravljala „Mladiko“ kot literarno glasilo „mladoslovenske“ generacije, je ponudil v svojem pismu z dne 7. marca 1868 Anton Janežič svoj „Slovenski glasnik“ Jurčiču in Stritarju, ali bi ne hotela onadva prihodnje leto prevzeti uredništva lista: „Dobiček bi delili med seboj; kar se tiče zgube, pa bi že jaz hotel vsaj za pol leta porok biti, samo da se veči ne sme osnovati.“ (Lj. zvon, 1918, str. 774.) Dne 24. marca 1868 se je odpeljal z Dunaja v Ljubljano na velikonočne počitnice Fran Levec, ki je ta dan pisal svoji Jerici: „Celestin je že sinoč odšel, Jurčič pak ostane na Dunaju zavoljo almanaha, ki pojde te dni v tisk. Zadnje tri dni je bilo kaj veselo na Dunaju. Vse mesto je norelo, ker je gosposka zbornica sprejela zakonsko postavo ter s tem podrla konkordat. . . Tudi Slovenci smo bili v soboto večer in v nedeljo za tega voljo prav židane volje. Jurčič, Kos in jaz smo jo dve noči vozili in razun dobrega dunajskega piva nas je navdušala sladka zavest, da je zmagal liberalizem zoper absolutizem in ultramontanizem.“

Levec je bil že nekaj dni v Ljubljani, kjer je občeval tudi z Levstikom, kateri je dne 28. marca 1868 pisal Jurčiču na Dunaj: „Jako žal mi je, da te nej o veliki noči v Ljubljano, kakor si obétal. Mojih pesmij, katere sta odločila za ‚mladiko‘, nej bila še nobena nikder natisnena. Kritike o Mazepi nejmam še za tisk gotove, ven-

dar ti jo skoraj pripravim. Žagar [računski uradnik pri dež. odboru] je uže on dan imel okolo 80 naročnikov na „mladiko“ nabranih; pozneje jih je morda še kaj pristopilo . . . Pri Egru bi ne bilo pred začetkom nič treba plačati, samo to se bojim, da bi Klein, Egrov faktor, vse stvari predolgo ne vlekel, vendar hočem ž njim govoriti i povedati Levcu, da ti o tem piše.“ Levec je v resnici poslal Jurčiču na Dunáj v svojem pismu z dne 14. apr. 1868 obširno situacijsko poročilo. iz Ljubljane, v katerem so stale o projektiranem almanahu naslednje besede: „Kar se „Mladike“ tiče, mislim, da Ti je Žagar že pisal, da je nabral nanjo v ljubljanski čitalnici že 114 naročnikov. Študentje je kaj težko pričakujejo. In zdaj, ko sem prišel do teh ljudi, zdaj Ti šele vem in morem kaj veselega pisati . . . Sinoč sem govoril z Levstikom o tisku naše „Mladike“. Dejal je: „Mladika“ se ne more začeti prej tiskati, dokler Ti določno ne poveš, kakov papir in kakovo obliko Ti želiš, da bi se dala almanahu. Po teh dveh rečeh se ravna tudi cena. Odgovori torej precej Levstiku (jaz grem ta teden iz Ljubljane) o tej zadevi; potem je tisk gotov. Vendar je Levstik pristavil, da bo trajal tisk najmanj 6 tednov in da almanah pred kresom ne more iziti, če ga daš tiskati v Ljubljani.“

Jurčič je bil takrat odločno za borbeni značaj „Mladike“ kot glasila „mladih“ zoper „stare“ in je želel, da bi Levstik natisnil v almanahu tudi svoj ostro-satirični sonet „Umku“, kateri je „Abuno Solimana prodal v roké pobožnega Jerana za sto kron gotovega plačila“. Tudi Stritar, ki je bil vprav takrat napisal svoje znamenito V. „kritično pismo“ zoper Koseskega, izišlo v „Glasniku“ dne 1. apr. 1868, je bil za ostro-kritični ton almanaha in je poslal Levstiku v vpogled svojo satirično, zoper drja. Costo in Bleiweisa naperjeno, l. 1866. zloženo „tragedijo“, „Bela ruta“, začenjajočo se z monologom Coste-Fausta:

„Izučil sem se modrijanstva,
Jeziko- lepo- in pravoznanstva;
Resnico delati znam iz laži,
In vem, kako se pravica krivi;
Doktor sem juris in filozofije,
Ud mnoge učene tovaršije;
Učenih sem bukev napisal zastonj,
Da jih ne potegne četvero konj“ itd.

Levstik pa, ki je v pismu z dne 28. marca 1868 Jurčiču obetal, da za almanah kritiko o Koseskega „Mazepi“ „skoraj pripravi“, je v istem pismu Jurčiču sporočil, da njegovega lastnega soneta „Umeku — nej mogoče natisnoti“. O Stritarjevi „tragediji“ je Levstik izjavljal, da mu je sicer „jako jako po godi“, ker „pravi humor veje iz nje“, vendar je pristavil, da „je škoda, da se zdaj skoro ne more natisniti, jer je politična, torej nekoliko zastaréla pa tudi ne bi služilo, zdaj mahati dr. Coste, ko je uže tako razbit, da sam svoje čápice okrog sebe pobira“. Bivši ljubljanski župan dr. Costa je bil namreč ravno ob tem času v preiskavi zaradi prejšnjeletnega sokolskega izgreda zoper turnarje v Schantelovi veži v Ljubljani. Značilno je, da je tako kakor nekaj ob „Klasju“ iz oportunističnih ozirov Stritar, začel sedaj ob „Mladiki“ iz narodno-političnih razlogov predlagati umerjenejšo struno — Levstik, s čimer je pokazal, da je bil njegov srd zoper nemškutarje silnejši od njegove jeze zoper domače starokopitneže. Po vsej verjetnosti je bila ravno Levstikova spravljivost vzrok, da sta se nato tudi Jurčič in Stritar odločila za strogo leposloven in nebojevit značaj „Mladike“.

Prve prispevke za „Mladiko“, in sicer Levstikove in Stritarjeve, je poslal Jurčič Levstiku v Ljubljano dne 20. apr. 1868 obenem s pismom, v katerem so stale o almanahu naslednje vrstice: „Ni mogoče Mladike tukaj tiskati. Kakor je nama neprijetno da bo pri Egru tako

dolgo tiskanje trpelo, sva prisiljena tiskati jo tam. Nerad te obkladam s temi sitnostimi, pa ker vem da si dober mož, upam da dobrej reči na ljubo ne boš odrekel če te prosim: da priložen uvod in začetek povesti [Stritarjev uvodni sonet „Mladiki“ in začetek „Svetinove Metke“] tekoj oddaš v tiskarno kakor tudi tiste svoje pesmi, ktere si dovolil po najinem zadnjič naznanjenim izbranji natisnoti dati. Želiva da bi se tisk precej začel, druge rokopise pošljeva v enih dneh... da bi stvar bila končana v kacic 3 tednih ali pa vsaj brž ko mogoče... Prav rada bi, da bi korekturo utegnil Ti prevzeti... Izdajo naše Mladike sem začel pripravljati najbolj zarad tega, da bi Stritarja malo bolj priklenol in privabil v naše ubogo literarstvo in ta namen sem dosegel, kajti mož je napravil blaga za več kot pol prostora.“ Dne 26. apr. 1868 je poslal Jurčič Levstiku nadaljnji kos rokopisa Stritarjeve „Svetinove Metke“ in še neko krajšo (najbrž Stritarjevo) prozo. Glede korektur je ob tej priliki pisal Levstiku, da naj Stritarjeve stvari pač pošlje v drugi korekturi avtorju, sam za svojo osebo pa je pristavil besede, ki pričajo o tem, kako malo se je Jurčič kapriciral na slovnični pravilnosti svojega jezika: „Moje reči ne bo trebalo pošiljati, kedar na vrsto pridejo, meni je vse en kup... Za popravo v rokopisu in v prvej stavi prosiva to se ve da Tebe, ker kakor vidiš in veš v najino sramoto nisva oba še trdna v jeziku, Str[itar] še menj ko jaz.“ (Lj. zvon, 1918, str. 783.) Iz zgornjih besed bi se dalo sklepati, da je nameraval Jurčič v „Mladiki“ priobčiti več svojih „reči“. A končno je prispeval „eno povest iz kmečkega življenja“, katero je napovedal Levec svoji nevesti že 24. febr. 1868, češ, da jo Jurčič v „Mladiki“ priobči, namreč pričujočega „Sosedovega sina“, čigar dovršitev pa se mu je nenavadno dolgo ter za njegovo prijateljsko razmerje s Stritarjem usodno zavlekla.

Začetek rokopisa svojega „Sosedovega sina“ je poslal Jurčič tehničnemu uredniku „Mladike“, Levstiku, v prvem tednu meseca maja 1868 obenem s pismom, vsebujočim par zanimivih avtorjevih podatkov o tej povesti: „Pošiljam Ti tu prvo polovico svoje povesti, v drugej polovici moram še nekaj po Str[itarjevem] nasvetu dostaviti, torej pošljem v enih dneh... V jeziku popravi, prosim, da bo pisava moje in Str[itarjeve] povesti v oblikah jezikovih enaka in sicer Ti dajem popolno prosto roko, če spoznaš tu ali tam kako zmoto. Moja povest — kakor vse druge njene sestre — ni delana s tako pridnostjo, kakor si jo želim za stareja mirneja leta.“ (Lj. zvon, 1819, str. 100.) To pismo, v katerem stoji navedena, za Jurčiča nad vse značilna avtokritika ne samo „Sosedovega sina“, marveč tudi vsega, kar je pisatelj napisal v teh „mladih, nemirnih letih“, bi obenem pričalo, da je imel Jurčič v začetku maja 1868 to povest že napisano, pa da jo je nameraval v drugem njenem delu malo preurediti v zmislu nekih „nasvetov“ onega Stritarja, pod čigar vplivom je naš pisatelj takrat še stal. Jurčič je sicer še v svojem pismu, ki ga je pisal dne 18. maja 1868 Levstiku, tega prosil, naj sili in priganja, kolikor more, „da bo tisk [Mladike] kakor brž mogoče dovršen, da bi se mogla knjiga vsaj sredi junija razpošiljati“, toda življenjske okoliščine Jurčičeve so povzročile, da je almanah, ki je imel prosvedočiti enotno bojno fronto „mladoslovenske“ literarne čete, izšel prvič zelo pozno in drugič v času, ko je bila medsebojna duševna vez med Jurčičem, Stritarjem in Levstikom že precej razrahljana.

Stritar je bil kot akuraten človek, kakršen je on bil po vsej svoji naravi, odposlal vse svoje prispevke za „Mladiko“ Levstiku v Ljubljano že dne 19. maja 1868. Na dolgu z nadaljevanjem in koncem je bil in čezmerno še ostal samo Jurčič. Levstik je bil dal že 26. maja 1868 v

„Slovenski narod“ oglas, da „Mladika“ „v kratkem pride na svetlo in da jo je s pomočjo nekterih mlajših dunajskih pisateljev vredil in izdal najmarljivejši pripovednik g. Jože Jurčič“. Podobno naznanilo je spravil Levstik dne 10. jun. 1868 tudi v „Novice“. Mladina je v enem mesecu zagotovo pričakovala izida almanaha, kakor se vidi iz pisma, ki ga je pisal Levec Jerici dne 5. jun. 1868: „Čez mesec dni gotovo že almanah Mladika pride na svetlo . . .“ A zakesnitev je povzročil s tem, da ni poslal Levstiku konca svojega „Sosedovega sina“ oni Jurčič, ki je vsa svoja dunajska leta živel mizerno in čigar življenje je bilo vprav v tem času prikipelo do viška življenjske krize. Jurčič je v tem letu pisal za Janežiča in tiskal v njegovem „Cvetju“ roman „Cvet in sad“, v „Slov. glasniku“ zgodovinsko novelo „Doktor Karbonarius“, organiziral je „Mladiko“, dobavljal „Slov. narodu“ podlistke, pri vsem tem pa se je hranil iz rok v usta. Študiral najbrž ni vpisanih predmetov iz klasične filologije, za katere po vsej verjetnosti ni imel kdovekaj veselja. Bil je samo pisatelj, a od samega pisateljavanja bi takrat pri Slovencih ne bi bil mogel živeti niti bolj ekonomičen človek, nego je bil Jurčič. O takratnem duševnem stanju našega pisatelja priča njegova redka lirična pesem, ki je bila izšla v „Glasniku“ dne 1. marca 1868 in ki se je končavala z verzom: „Prihodnjost — brezupna tema pred menoj!“ V tem težkem stanju se je Jurčič obrnil na svojega ožjega rojaka Antona Tomšiča, urednika „Slov. naroda“, z vprašanjem, ali bi ga ne mogel ta za nekaj časa prisloniti k listu za urednika podlistka. Tomšič je Jurčiču odgovoril, da bi najrajši „od veselja skakal“, ko čuje, da je Jurčiča „volja priti v Maribor“. „Na vsako hudičevo vižo boš dobil toliko, da boš mogel živeti.“ (Lj. zvon, 1919, str. 623.) Tudi eden izmed gospodarjev „Naroda“, dr. Jos. Vošnjak, je dne 17. jun. 1868 povabil Jurčiča v redakcijo z edino željo, da ne bi prišel

k listu samo „za 3 ali 4 mesece“. A Jurčič se ni mogel odločiti, da bi stalno presedlal k žurnalistiki. Tudi potem, ko se je že odločil, da pojde v Maribor, je svoje prijatelje najbrž zagotavljal, da odhaja samo začasno, ker je Levec pisal svoji nevesti dne 25. jun. 1868: „Jurčič se odpravlja zdaj v Maribor, kjer bo nekaj časa pomagal Tomšiču pri Narodu.“

Naposled je šel Jurčič pot, ki jo je po skladu svoje nature in po življenjskih okoliščinah, v katere je bil prišel, moral iti: nekako okrog 5. julija 1868 se je preselil v Maribor v uredništvo „Naroda“. Na ta način izpremenjene razmere v njegovem življenju so povzročile, da svojih obveznosti (glede „Cvetu in sadu“ ter „Doktorja Karbonarija“) ni mogel izpolniti nasproti Janežiču, da jih je jako pozno izpolnil glede „Sosedovega sina“ nasproti „Mladiki“, da se je v zadregi za nekaj časa skril pred tehničnim urednikom „Mladike“, Levstikom, zastoj čakajočim na rokopis zadnjega kosa njegovega „Sosedovega sina“, in da se je kakor v zemljo pogreznil pred Stritarjem, kateri je imel takrat z Jurčičem svoje in docela drugačne namene, nego so bili oni, za katere se je bil sedaj odločil Jurčič. Ko je bil Janežič v svojem pismu z dne 7. marca 1868 ponudil svoj „Glasnik“ Stritarju in Jurčiču, je namreč Stritar napravil načrt, ki ga je razodel Jurčiču: „Sklenil sem najeti skupno stanovanje zase in za Jurčiča, in ker Jurčič ni znal dobro gospodariti in ravnati z denarjem, sem hotel vzeti vso ekspedicijo, kratko: vse gospodarstvo lista v svoje roke, skupaj stanovati z Jurčičem, skupaj delati.“ Vse kaže, da je Jurčiča malce ženiralo takšno, četudi velikodušno in prijateljsko jerobstvo in da se je sicer nekako težko, vendar pa končno s preudarkom odločil za službo pri Tomšiču, pri katerem je imel živeti zgolj od svojega zaslužka. A pred Stritarjem, ki ga je svaril pred žurnalistiko (Stritarjeva antologija, str. 41), je bil mladi mož ipak tako zelo v zadregi, da se je v teh težkih dneh svoje

življenjske krize pred njim skrival. Tudi Levstiku ni odgovarjal na pisma, prav tako vso drugo polovico leta ne Levcu, kateri je v decembru 1868 sporočil Jerici: „Meni na 4 ali 5 pisem nič ne odgovori.“ Dne 26. junija 1868 Stritar v pismu na Levstika toži: „Jurčič se mi je izgubil. Ali ste ga videli morda kjé pri Vas?“ (Lj. zvon, 1919, str. 368.) Na to vprašanje odgovarja Levstik Stritarju dne 2. jul. 1868: „Jaz toliko vem, kolikor ti. Pisal sem mu, naj pošlje rokopis [Sosedovega sina], ali sam pride v Ljubljano. Nič! On teden mi je g. Tomšič, ‚Narodov‘ vrednik, v Ljubljano prišedši, pripovedoval, da Jurčič prevzame ‚Narodov‘ podlistek za 30 gl. na mesec: morda je uže v Mariboru, od koder je bajè uže dobil 50 gl. plače na vžémje. ‚Mladika‘ je uže pred enim tednom in pol bila vsa postavljena, kar je rokopisa; zdaj bi bilo uže vse lahko gotovo z vezanjem in vsem, da Jurčič ni zaostal z rokopisom.“ (Lj. zvon, 1919, str. 370.) Najbolj zagonetno in psihološko značilno za Jurčičevo duševno stanje v teh dneh njegove življenjske krize pa je bilo to, da je mladi mož malo poprej Stritarju za trjeval, da je že dovršil in odpasal tako konec svojega „Karbonarija“ Janežiču, kakor tudi konec „Sosedovega sina“ Levstiku, kar je dalo korektnemu in rahločutnemu Stritarju povod, da je Levstiku pisal potem, ko je zvedel, da rokopisa ni prejel ne eden ne drugi, okrog dne 19. junija 1868 trpko besedo: „... takó mi ni rešnice govoril!“ (Lj. zvon, 1919, str. 303.) Še trpkeje se je Stritar izrazil malo pozneje, ko je bil končno po dolgem iskanju Jurčiča vendarle našel na Dunaju dne 3. jul. 1868, o katerem sestanku je Stritar Levstiku sporočil naslednji dan tole: „Kdaj mi je dejal že Jurčič, da Ti je poslal že vso povest! Včera sem govoril na Dunaji ž njim — vprašal sem ga, ali vé kaj, kakó je z Mladiko. Dejal mi je, da nič ne vé, kér mu ničesar ne poročiš.“ In ko je Jurčič nato, najbrž okrog 5. julija 1868, končno res odšel v Maribor in je Stritar za njim poslal pismo, po vsej ver-

jetnosti v njem zahtevajoč, naj mu pojasni to kočljivo zadevo, ter mu Jurčič ni nič odgovoril, takrat je Stritar dne 9. julija 1868 pisal Levstiku skoraj indignirano o Jurčiču: „To je bolj ko čudno; jaz ne vém, kaj bi si mislil; od Jurčiča nič odgovora, eno pismo vsaj je moral prejéti. Ravno taka je tudi z Janežičem — ta pravi, da ni prejel enega rokopísa, uni pa, da ga je poslal . . . To je rés malo skandalu podobno . . . Meni je dejal J. že v začetku majnika, da je vse gotovo in pripravljeno za tisk, le moje reči še ne . . .“ (Lj. zvon, 1919, str. 432.)

Na podlagi vsega tega postaja verjetno, odkod je izviral del one sence, ki je bila v tem času padla med Stritarja in Jurčiča, del onega „Jurčičevega čudnega vedenja“, ki pravi, da ga ne sme razlagati Levec Jerici v pismu z dne 23. febr. 1869. (Prim. „Stritarjevo antologijo“, str. 40.) Stritar je bil preverjen, da ga je Jurčič — v zadregi nalagal, kar ni izključeno, ako pomislimo na duševno stanje in krizo, v kateri se je v teh dneh nahajal bedni mladi mož . . . Nekaj malega o tem, kako je Jurčič živel na Dunaju v dneh te svoje življenjske peripetije, v kateri „je s tistimi 50 gld. še prej vzel slovo od mladosti svoje ter ž njimi ‚veselo‘ pokopal svoje mladostne misli“ (dr. Žigon), je sporočil skoro nato Levstik Stritarju dne 11. jul. 1868: „Zvedel sem za trdno od necega g. Eržena, da je Jurčič uže v Mariboru pri ‚Sl. Narodu‘. Ist Eržen mi je pripovedoval, da je bil Jurčič zadnji čas v hudih novčnih zadregah, pa je 50 gld. prejel . . . od ‚Sl. Naroda‘, in potem da so bili na Dunaji nekaj dni ‚veseli‘; a Jurčič da je vedno rekel, da je za ‚Mladiko‘ uže ves rokopis meni poslal.“ (Lj. zvon, 1919, str. 434.)

Jurčič je nato marljivo sodeloval pri „Slov. narodu“, ne samo s podlistki, marveč tudi s tehtnimi uvodniki, in je šele v pozni jeseni prišel do tega, da je završil svojega „Sosedovega sina“ za „Mladiko“. Konec rokopisa je od-

poslal Levstiku v Ljubljano v dveh partijah, prvo nekako sredi, drugo skoro po 22. okt. 1868, zadnjo partijo z značilnimi besedami pisma, ki so tako stilizirane, da se iz njih vidi, da poprej res ni bil poslal konca povesti, kateri se torej ni „na pošti izgubil“, kakor je še rahlo domneval dr. Žigon (Lj. zvon, 1919, str. 432): „Tukaj pošljem vendar enkrat — hudič me vzemi in moje literatovanje — konec povesti za ‚Mladiko‘ ... Če je mogoče, naj bi se kmalu kmalu natisnilo, da se mi en kamen odvali od grešnega srca.“ (Lj. zvon, 1919, str. 715.) — Jurčič je ostal svoji neakuratni naturi zvest tudi po izidu „Mladike“, takrat ko je v Mariboru pripravljajl izdajo svojega „Glasnika“. O tem je pisal Levec svoji Jerici dne 1. febr. 1869: „Morda bi se ti raji na Glasnika naročila [nego na ‚Gartenlaube‘], pa skoro bi ti svetoval, da za mesec dni še počakaš. Jaz Jurčiču nič prav še ne verjamem. Grča mi je ravno danes pisal, da v Gorici nimajo še nobene Mladike, dasi so jo že lansko leto plačali! To je pa že nesramno!“

Post tot discrimina rerum je naposled „Mladika“ (okrog 20. nov. 1868) izšla in postala — ne najmanj z Jurčičevim, v tem almanahu izišlim „Sosedovim sinom“ — po Stritar-Levstikovi izdaji Prešerna, katero je tudi Jurčič organiziral, drugi in najznačilnejši, takorekoč programatični dokument „novoslovenske“ pisateljske generacije. Ni zastoj prorokoval protektor te mlade literarne čete, Levstik, da bo ta almanah započel novo epoho. (Lj. zvon, 1919, str. 717.)

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA

00000421892

